

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

І. А. Павленко

**ІННОВАЦІЙНЕ
ПІДПРИЄМНИЦТВО
У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ
ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Монографія

ББК 65.012.1
П 12

Рецензенти

О. А. Амоша, д-р екон. наук, проф.
(Інститут економіки промисловості НАН України)
О. Ю. Рудченко, д-р екон. наук, страш. наук. співроб.
(Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки України)

*Рекомендовано до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 13 від 25.06.07*

Павленко І. А.
П 12 **Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України: Монографія.** — К.: КНЕУ, 2007. — 248 с.
ISBN 978-966-483-005-5

Однією з науково-практичних проблем, що стоять перед вітчизняною економічною наукою і потребують невідкладного розв'язання, є необхідність створення ефективного, адекватного сучасним вимогам організаційно-економічного механізму розвитку інноваційного підприємництва. Саме цьому питанню присвячена монографія, в якій обґрунтовано тенденцію розвитку інноваційного підприємництва, розроблено методичні, організаційні та правові засади інноваційного підприємництва та формування національної інноваційної системи, сформульовано рекомендації щодо практичної реалізації невідкладних завдань інноваційного підприємництва.

Для працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємців, науковців, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 65.012.1

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-483-005-5

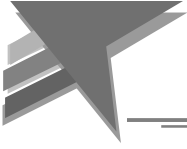
© І. А. Павленко, 2007
© КНЕУ, 2007

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Науково-методологічні засади інноваційного підприємництва	9
1.1. Економічна сутність інноваційного підприємництва	9
1.2. Базові принципи і завдання інноваційного підприємництва.	22
1.3. Структуризація інновацій.	29
Розділ 2. Національна система інноваційного підприємства.	38
2.1. Сутність і складові національної інноваційної системи.	38
2.2. Організаційно-функціональна структура інноваційного підприємства	47
2.3. Інноваційний потенціал малого підприємства	67
Розділ 3. Стан, тенденції розвитку і результативність інноваційної діяльності та інноваційного підприємства	94
3.1. Оцінка стану інноваційної діяльності та розвитку інноваційного підприємства	94
3.2. Результативність інноваційної діяльності	111
Розділ 4. Законодавче забезпечення інноваційного підприємства	130
4.1. Характеристика нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності.	130
4.2. Напрями вдосконалення правового регулювання інноваційної діяльності	147
4.3. Механізм упровадження законодавчих актів і контролю за їх додержанням.	166

РОЗДІЛ 5. МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	181
5.1. Економічний механізм регулювання інноваційного підприємництва	181
5.2. Фінансове забезпечення інноваційного підприємництва	189
5.3. Державне регулювання інноваційного підприємництва	204
Висновки та пропозиції	224
Література.	228

Вступ

Головними факторами ефективного розвитку української економіки за сучасних умов є системне задіяння інноваційного потенціалу в економічній діяльності. Лише на цій основі можливе гарантоване нарощування темпів зростання валового внутрішнього продукту і забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Складність цієї проблеми обумовлена ігноруванням протягом усього періоду становлення і розвитку ринкової економіки принципу ефективного використання виробничого та науково-технічного потенціалу, необхідності його розвитку на інноваційній основі у зв'язку з повним вичерпанням екстенсивного фактора розвитку економіки України. Тому вкрай потрібна розробка нової парадигми дальшої трансформації і розвитку економіки України на основі інноваційної складової, яка за сучасних умов ринкових трансформацій є визначальним фактором прогресивного розвитку продуктивних сил. Отже, наукове розв'язання проблем розвитку української економіки на інноваційній основі набуває винятково важливого значення.

Необхідність розвитку економіки України на інноваційній основі була задекларована ще наприкінці минулого століття. Але без наукових обґрунтувань і механізмів реалізації потрібних рішень ефективно розв'язання цієї проблеми практично неможливе, про що свідчить сучасний стан української економіки. Саме тому особливої ваги сьогодні набувають наукові розробки, спрямовані на переведення економіки України на інноваційну модель розвитку та комплексне розв'язання проблем інноваційного процесу в трансформаційній економіці. Адже головним наслідком виключення із державних пріоритетів цього фактора економічного зростання протягом усього періоду розвитку держави за незалежності стала глибока економічна криза в державі і, зокрема, в науковій та інноваційній сфері діяльності.

На теперішній час в науковій літературі розглядається широкий спектр питань інноваційного розвитку сучасної економіки. Цій проблемі присвячені наукові розробки відомих українських і російських учених: Л. І. Абалкіна, О. І. Амоші, Л. А. Антонюк, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, П. Н. Завлина, Н. І. Іванової, О. Е. Кузьміна, І. І. Лукінова, В. К. Мамутова, А. П. Осики, А. М. Поручника, В. С. Савчука, В. П. Соловйова, В. Г. Федоренко, В. В. Царьова, С. А. Циганова, Г. О. Швиданенко, А. А. Чухна та інших.

Значний внесок у розв'язання цієї проблеми зробили зарубіжні економісти: М. Браун, Е. Денісон, Д. Диксон, П. Друкер, Р. Законій, Р. Лукас, М. Портер, Б. Санто, Р. Фостер, Й. Шумпетер та інші.

Проте незважаючи на велику кількість наукових праць і публікацій щодо різних аспектів інноваційного процесу, багато питань саме з інноваційного підприємництва залишаються не опрацьованими, немає комплексних досліджень, спрямованих на переведення економіки країни на шлях інноваційного розвитку, значна частина розробок має фрагментарний характер.

Забезпечення гарантованого економічного зростання та подолання кризи в науковій та інноваційній діяльності можливе лише в разі розширеного відтворення інноваційного процесу і впровадження інноваційних розробок в усі сфери суспільного життя. Це обумовлює необхідність узагальнення, систематизації та поглиблення наукових досліджень з проблем інноваційного розвитку економіки України і впровадження їх результатів у практичну діяльність. Вирішенню цих проблем присвячена дана монографія, в якій автором здійснено спробу зробити свій внесок у розробку питань науково-методологічного, методичного, аналітичного характеру щодо розвитку економіки України на інноваційній основі.

Головною метою виконаного дослідження було поглиблення та вдосконалення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку в Україні інноваційного підприємництва як важливої складової економічного розвитку України в період трансформаційних перетворень.

Відповідно до мети дослідження було поставлено і послідовно розв'язано такі завдання:

- дослідити економічну сутність інноваційного підприємства в трансформаційній економіці;
- з'ясувати результати наукової та інноваційної діяльності в Україні;
- дати оцінку та визначити роль інноваційного підприємництва при вирішенні проблем соціально-економічного розвитку держави;

- визначити принципи інноваційного підприємництва;
- дослідити сучасний стан, динаміку розвитку та результативність інноваційного підприємництва в економіці України;
- розробити концептуальні засади формування національної інноваційної системи та її складових;
- визначити форми і методи державного регулювання інноваційного підприємництва на сучасному етапі розвитку ринкових відносин у країні;
- оцінити організаційно-функціональну структуру інноваційного підприємництва та розробити пропозиції щодо її вдосконалення;
- визначити проблеми правового механізму регулювання наукової та інноваційної діяльності та напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного підприємництва;
- оцінити стан розвитку малого інноваційного підприємництва та розробити пропозиції щодо задіяння малого бізнесу в інноваційному процесі;
- виокремити проблеми фінансово-економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва та розробити пропозиції щодо вдосконалення інструментарію цього механізму;
- розробити методичні підходи до оцінювання результативності наукової та інноваційної діяльності та визначення економічної ефективності інноваційного підприємництва.

Об'єктом дослідження були інноваційне підприємництво та інноваційні процеси в економіці України. Предметом дослідження — механізми забезпечення інноваційного розвитку економіки України та економічні відносини між суб'єктами інноваційного процесу.

При виконанні дослідження автором використовувались загальні методи наукового пізнання, методи пізнання закономірностей економічного розвитку і перебудови економічних відносин, методи системного аналізу, які дозволили встановити зв'язки між явищами та процесами в економіці, а також виявити причини та фактори незадовільного розвитку інноваційного підприємництва; діалектичний метод — для розгляду економічних і соціальних явищ у їхньому взаємозв'язку, єдності та боротьбі суперечностей. Для визначення динаміки, зіставлення і порівняння стану розвитку наукової та інноваційної діяльності у світовій та українській економіці використовувались методи порівняльного і статистичного аналізу економічних процесів.

У монографії здійснено аналіз наукових, теоретичних і практичних розробок вітчизняних і зарубіжних учених щодо інноваційного розвитку економіки країни.

Науковою та інформаційною базою дослідження стали монографічні праці українських і зарубіжних учених, нормативні і законодавчі акти України, інформаційні матеріали, науково-методичні розробки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, публікації економічних, фінансових та політичних періодичних видань, матеріали статистичної звітності тощо.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає в розвитку теорії інноваційного розвитку економіки країни в умовах трансформації економічних відносин і створення багатокладної економіки. Низка результатів виконаного наукового дослідження спрямована на оцінку стану інноваційної діяльності в Україні, нормативно-правової бази інноваційного розвитку України, організаційного та фінансово-економічного механізму забезпечення впровадження інноваційних розробок. Практична цінність виконаного наукового дослідження полягає у можливості зміни акцентів у забезпеченні дальшого економічного розвитку країни на основі масштабного впровадження інновацій і створення національно інноваційної системи як основи високої ефективності і конкурентоспроможності української економіки.

Одержані результати дослідження, оцінки, висновки і пропозиції розширюють можливості розвитку економіки України на новій інноваційній основі, можуть бути використані для розробки нової економічної політики, прийняття управлінських рішень щодо економічного розвитку держави, підготовки законодавчих актів, розвитку теорії інноваційного розвитку.

1.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Вітчизняна економіка перебуває на етапі розвитку ринкових відносин у нових геополітичних умовах, що передбачає перебудову відносин власності, принципів і методів управління народногосподарським комплексом, структурні зміни в економіці країни. Одним із ключових моментів ринкових перетворень української пострадянської економіки є формування народногосподарського комплексу країни на якісно нових засадах, які б забезпечили на перспективу не тільки гарантовані, стабільні темпи внутрішнього економічного зростання, а й визначили та утвердили місце певних секторів національної економіки у світовому ринковому просторі.

Закони економіки і світовий досвід переконують, що стійкий економічний розвиток у довгостроковому періоді залежить не стільки від структури власності і реального ресурсного потенціалу країни, скільки від інноваційного характеру підприємництва, що забезпечується активним і послідовним освоєнням найбільш прогресивних досягнень як вітчизняної науки, техніки, технології, так і передового зарубіжного досвіду у науковій та інноваційній діяльності.

У сучасних умовах України розробка програмних заходів щодо дальшої трансформації економіки і забезпечення стійких темпів економічного зростання може і повинно базуватися виключно на новій парадигмі інвестиційного розвитку, що гарантує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг, зростання продуктивності праці, технічне і технологічне оновлення та переоснащення у першу чергу галузей виробничої сфери, кардинальне поліпшення якості товарів і послуг, тобто має передбачати використання такого економічного двигуна, як інновації.

Усвідомлення керівництвом держави необхідності коригування стратегії економічного розвитку втілилось у Посланні Прези-

дента України Верховній Раді «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002—2011 роки» [53], а також набуло наукового обґрунтування в «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції» [22], в яких визначено, що розвиток економіки України має відбуватися на основі структурно-інноваційної економічної моделі.

Саме інноваційні зміни утворюють в економічній системі внутрішню енергію ефективного зростання, породжують потужний імпульс економічного піднесення, забезпечують синергетичний ефект, створюють умови для переходу економічної системи у нову якість. Тобто вони є ключовою ланкою, джерелом трансформації і поступального розвитку економіки. І лише глибокі якісні зміни у системі суспільного виробництва, обумовлені інноваційним підприємництвом, є умовою надійного, гарантованого забезпечення високих темпів економічного зростання. І саме таку динаміку правомірно називати розвитком.

Інноваційні процеси були, є і будуть об'єктивним явищем протягом усього історичного шляху еволюційного розвитку людства. Нововведення є сутністю, основою і головною умовою існування і розвитку людської цивілізації. Без змін неможливе ні життя, ні поліпшення його умов. Найбільш стрімкого розвитку інноваційне підприємництво набуло у 50-ті роки ХХ ст., коли відбувалися безпрецедентні за своєю глибиною, складністю і темпами технологічні, соціальні, інформаційні, економічні та інші зміни.

Особливу роль технологічних змін як чинника економічного прогресу визнавали основоположники економічної науки від А. Сміта до А. Маршалла. У середині ХХ ст. ученими М. Абрамовичем, Е. Денісоном, Д. Кендріком, Р. Солоу та іншими на економіко-математичних моделях було доведено, що головним чинником розвитку економіки є прогресивні технологічні зміни. Видатні радянські економісти Л. Канторович, А. Кругліков, С. Голосовський оцінювали вплив технічних інновацій на обсяг валового національного продукту приблизно від 75 % до 87 %, а решта відсотків зростання вони відносили на рахунок вкладу капіталу [103, 31]. Інші дослідники стверджують, що економічне зростання майже на 50 % забезпечується підвищенням продуктивності праці на основі нововведень [244]. За оцінками американських економістів, у другій половині ХХ ст. понад половину приросту національної економіки було створено за рахунок технологічних інновацій і досягнень науки. Економічне зростання країн

Західної Європи, Японії та Південної Кореї також відбувається за рахунок інновацій [111].

Отже, правомірно стверджувати, що інновації є визначальним фактором впливу на економічний розвиток.

У міру нагромадження знань про зміст і сутність інноваційних змін удосконалювалися форми і методи управління цим процесом на рівні суб'єктів, регіонів та держави. Однак і дотепер галузь знань економічної теорії в частині інноваційного підприємництва не набула завершеної форми і не може характеризуватися повним і детальним дослідженням усіх її аспектів. Тому виникає об'єктивна потреба наблизитися до сутності і логіки новітніх економічних явищ, до обґрунтування і формулювання теоретичних засад, закономірностей та методологічного інструментарію інноваційного підприємництва, який надає трансформаційним процесам нових якісних рис. Управління цим процесом пов'язано з фундаментальними проблемами розвитку економічної системи, без розуміння яких неможливо сформулювати принципи, методи і форми управління інноваційним підприємництвом.

Реалії сучасного етапу ринкових перетворень в Україні переконують у тому, що українська економіка не повною мірою придатна для функціонування в сучасному ринковому середовищі.

В Україні винаходи і новації у різних соціально-економічних сферах на нинішньому трансформаційному етапі зазнають значних труднощів і перешкод на всіх етапах технологічного циклу — від появи до впровадження і розповсюдження. Неприйняття економікою України нововведень спричинено відсутністю органічного взаємозв'язку між фазами й елементами інноваційного процесу, який на етапі формування ринкових відносин має свої особливості і серйозні проблеми. Через брак необхідних ресурсів, глибоких теоретичних знань про побудову і механізм функціонування інноваційного підприємництва у трансформаційній економіці інновації й донині не стали визначальним фактором формування ринкового економічного потенціалу країни.

За нових умов політичного та економічного розвитку країни діалектика суспільно-економічних відносин може стати більш досконалою, лише якщо будуть осмислені і визначені теоретичні і методологічні засади інноваційного підприємництва, управління його розширеним відтворенням. Ці засади можуть бути використані для формування пропозицій щодо практичного вдосконалення економічного, правового та організаційного механізму впровадження інноваційної моделі розвитку економіки і на цій основі — для підвищення ефективності економіки та народного добробуту.

На сьогодні в Україні існує нагальна потреба у формуванні такого механізму управління інноваційним підприємництвом, який би об'єднував усі етапи інноваційного процесу в єдине ціле, визначав зміст і форму державного регулювання цього процесу, принципи і методи фінансового забезпечення інноваційного підприємництва та ціноутворення у цій сфері діяльності, врегулював би методичні, економіко-правові та організаційні аспекти інноваційного підприємництва у трансформаційній економіці.

Для розв'язання цих проблем потрібні глибокі теоретичні узагальнення, аналітична оцінка стану інноваційного підприємництва в Україні, визначення наукових засад та розробка обґрунтованої концепції розвитку інноваційного підприємництва, що відповідає вимогам дальшого розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, характерних для етапу формування економіки ринкового типу.

Різні аспекти інноваційного підприємництва в умовах формування ринкових відносин в Україні розглядаються у працях видатних українських учених: А. Амоші, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, Г. Доброва, С. Дорогунцова, І. Лукінова, В. Мамутова, А. Чухна та інших [23, 25, 50, 27, 41, 127, 134, 229 та ін.]. Але головною постаттю серед фундаторів інноваційної теорії економічного розвитку вважається австрійський учений-економіст Йозеф Шумпетер (1883—1950), який у праці «Теорія економічного розвитку» узагальнив теоретичні дослідження попередників і передусім використав інвестиційну теорію циклів українського вченого, економіста-класика М. І. Туган-Барановського [208] та теорію «довгих хвиль» російського вченого-економіста, учня і послідовника М. І. Туган-Барановського — М. Д. Кондратьєва.

Й. Шумпетер розрізняв терміни «винахід», «дослідження і розробки» та «інновація». Так, за його оцінками винахід — це ідея, яка може бути використана у сфері бізнесу. Дослідження і розробки — це науково-технічна діяльність, яка може здійснюватись як на виробництві, так і в різних установах. Інновація — це комерційне впровадження нової технології чи нових засобів виробництва.

Слід зазначити, що на сьогодні теорія інноваційного підприємництва відрізняється неоднозначністю і суперечностями у понятійному апараті. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі та серед сучасних учених і практиків не існує ані загальноприйнятої системи понять у цій галузі наукових знань, ані визначення навіть таких основних категорій, як інновація, нововведення, винахід, інноваційне підприємництво тощо. Деякі вчені ці

поняття використовують як синоніми. Навіть у міжнародних стандартах наводиться визначення лише окремих видів інновацій. Це вимагає як у наукових, так і в практичних цілях уточнення термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційне підприємництво» та систематизації інновацій як основного, визначального елементу інноваційного підприємництва. Питання трактування термінів має принципове значення для визначення сутності цього процесу, для однозначного сприйняття, тлумачення та використання економічних категорій. Від коректності і точності використовуваного специфічного понятійного апарату в кінцевому підсумку залежить правильність оцінки ступеня розробленості будь-якої концепції, у тому числі концепції розширеного відтворення інноваційного підприємництва у трансформаційній економіці.

Слід зазначити, що чисельність та різноманітність дефініцій поняття «інновація» пояснюється багатогранністю цього явища. Але в межах прийнятого концептуального підходу ця основна категорія повинна мати найбільш містке і строгі визначення. Без чіткого подання термінології категоріальна система інноваційного підприємництва втрачає будь-який сенс.

Узагальнюючи наукові розробки з цього питання, необхідно констатувати, що вченими термін «інновація» здебільшого розглядається з погляду конкретного суб'єкта підприємницької діяльності, тобто на мікрорівні. На нашу думку, визначення цього терміна може бути подано як з мікроекономічних, так і з макроекономічних позицій, тобто в широкому значенні економічної теорії.

З погляду конкретного суб'єкта підприємництва, на нашу думку, інновація — це впровадження новацій у вигляді нових технологій і послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, адміністративного, правового, комунікативного та іншого характеру.

У загальноекономічному теоретичному аспекті інновація — це об'єктивна економічна категорія теорії інноваційного підприємництва, яка характеризує якісну зміну продуктивних сил та виробничих відносин на основі впровадження прогресивних досягнень науки, техніки, технології, що забезпечують економію витрат, підвищення продуктивності праці, удосконалення організаційно-правового механізму економічної діяльності, кращу якість та конкурентоспроможність вітчизняних товарів, робіт і послуг.

Розглядаючи інновацію (нововведення) як категорію економічної теорії, необхідно відзначити, що її змістом є діалектика за-

перечення. Її можна подати як діалектичну єдність старого і нового, коли новий зміст новації заперечує стару форму або нова форма заперечує старий зміст. У надрах сучасного виробництва і виробничих відносин природно зароджуються якісно нові способи і форми виробництва та виробничих відносин, які є власним запереченням. Це є запереченням заперечення.

І з теоретичного, і з практичного погляду суттєвою проблемою сьогодні залишається питання визначення основних мотивів, обставин, джерел виникнення новацій. Американський економіст П. Друкер у своїй праці [46] вперше окреслив сім основних інноваційних джерел: випадкова подія; невідповідність між реальністю і нашими уявленнями про неї; потреба процесу, що обумовлена його наявними недоліками; випадкові зміни у структурі галузі або ринку; демографічні зміни; зміни суспільства у сприйнятті, настроях, цінностях; нові знання. Причому автор відзначав, що чітких меж між цими джерелами не існує, вони є умовними, але кожне джерело має свої особливості.

Не заперечуючи значимості цих основних факторів, які, за твердженням авторів, діють в умовах розвиненої ринкової економіки в межах конкретного суб'єкта господарювання, слід зазначити, що для сучасного стану українського суспільства у формуванні ринкових відносин особливої ваги для появи інноваційних ідей набувають такі фактори, як наявність вітчизняних новаторів, тобто особистостей, здатних продукувати інноваційні ідеї, та ринкова конкуренція. Причому з набуттям Україною незалежності, лібералізацією експортно-імпоротної діяльності і самостійним виходом країни на світовий ринок найбільш відчутним спонукальним мотивом для інновацій стала зовнішня конкуренція, яка вимагає відповідного рівня конкурентоспроможності українських товарів, робіт чи послуг на зовнішньому ринку.

Саме нововведення (інновація) є основним елементом у системі інноваційного підприємництва, що визначає розвиток виробництва матеріальних і нематеріальних благ. З методологічного погляду необхідно розрізняти інноваційне підприємництво у вузькому та широкому розумінні. З одного боку, інноваційне підприємництво можна розглядати як діяльність конкретного суб'єкта підприємницької діяльності щодо використання результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень, що обумовлює виникнення якісно нових і кращих за своїми властивостями товарів чи послуг, що реалізуються на ринку, або технологій, які використовуються у практичній діяльності. Характер інноваційного підприємництва в країні на кожному

етапі економічного розвитку залежить від інноваційної політики як конкретного суб'єкта підприємницької діяльності, так і держави в цілому. Інноваційне підприємництво конкретного підприємця можна умовно поділити на такі стадії: пошук нової ідеї та її оцінка, складання бізнес-плану, пошук ресурсів, виробництво товару і випробування його на ринку, управління створеним підприємством.

З другого боку, з макроекономічних позицій інноваційне підприємництво можна розглядати як модель, форму розширеного економічного відтворення на основі впровадження інновацій у всі сфери суспільного життя. Інноваційне підприємництво надає економіці динамічних змін, а економічна теорія набуває нових характеристик, рис та якостей. Саме в такому контексті інноваційне підприємництво в умовах трансформаційної економіки стає новою галуззю знань економічної теорії.

У політико-економічному значенні інноваційне підприємництво — це особлива підсистема економічних відносин, які формуються з приводу утворення, впровадження та розширеного відтворення нововведень.

Інноваційне підприємництво позбавлено надкласового та політичного характеру, оскільки його розвиток підпорядкований загальним законам суспільного розвитку і базується на загально-економічних законах розвитку продуктивних сил, основним з яких є закон відповідності виробничих відносин рівню розвитку і характеру продуктивних сил. Революційні досягнення в науці, техніці, технологіях визначають зміни у продуктивних силах, що в кінцевому підсумку обумовлює зміни у виробничих відносинах і надбудові суспільства. Ця закономірність розкриває визначальну роль інновацій у розвитку суспільства.

Система понять інноваційного підприємництва включає також такі важливі терміни, як інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний потенціал, інноваційна політика. Серед спеціалістів та науковців єдиної думки щодо визначення цих понять не існує. Деякі з них терміни «інноваційне підприємництво», «інноваційна діяльність», «інноваційний процес», «інновація» використовують як синоніми [46, 47]. Разом з тим, незважаючи на схожість, ці терміни мають особливості у визначенні, позаяк характеризують різні економічні явища і процеси.

Інноваційна діяльність — це специфічна економічна категорія, яка відрізняється від інноваційного підприємництва. Інноваційна діяльність притаманна всім видам людської діяльності, вона може здійснюватись як окремою особою, так і колективом, регіоном

та країною в цілому в різних галузях і з різних питань. Характерною рисою такої діяльності є продукування інноваційних ідей та реалізація закладеного в них потенціалу. Інноваційна діяльність — це складна система взаємодії різних методів, факторів і органів управління, задіяних у наукових дослідженнях, створенні нових видів продукції чи послуг, удосконаленні технологічних процесів, форм організації праці, плануванні, фінансуванні і координації науково-технічних розробок, удосконаленні економічних важелів і стимулів, розробці заходів щодо прискорення інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу і підвищення його соціально-економічної ефективності. Основними різновидами інноваційної діяльності у виробничій сфері можуть бути: підготовка й організація виробництва за зміненою технологією; передпроектні та проектні розробки щодо модифікації технологій, продуктів, послуг; маркетинг нових або модифікованих товарів, робіт чи послуг; придбання нової технології у формі патенту, ліцензії, ноу-хау, торгових марок, конструкцій, моделей, послуг; придбання машин і обладнання, що мають інноваційний характер. Інші сфери (правова, інформаційна, торговельна тощо) характеризуються іншими видами інноваційної діяльності.

Отже, інноваційна діяльність — це будь-яка діяльність, безпосередньо пов'язана з продукуванням нових наукових ідей, їх реалізацією у матеріальній і нематеріальній сфері, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів, робіт і послуг.

Інноваційний процес — це послідовний ланцюг подій, в якому новація з ідеї перетворюється на розробки і з'являється у вигляді конкретної продукції, технології чи послуги. Систематизований інноваційний процес — це цілеспрямований і організований пошук змін і систематичний аналіз потенціалу цих змін як джерела соціальних і економічних перетворень. Функціональна послідовність етапів інноваційного процесу різними авторами подається з різним ступенем деталізації залежно від того, схема впровадження якої новачії досліджується — технологічної, продуктової, інформаційної або іншої [9, 47, 57, 121, 138, 164, 226]. При цьому більшість авторів розглядає інноваційний процес з погляду конкретного підприємства. При цьому різноманітність видів інновацій обумовлює різні підходи до визначення структури і сутності етапів інноваційного процесу. Але загалом інноваційний процес можна подати як логічну послідовність таких етапів: фундаментальних досліджень, прикладних розробок, впровадження і комерціалізації (тобто розповсюдження в інших сферах економіки).

Слід зазначити, що спеціалісти і науковці, розглядаючи інноваційний процес з погляду конкретної новації і конкретного підприємства, стверджують, що цей процес має початок і має кінець, який завершується комерційним прибутковим використанням інновацій [164, 106, 226]. З позиції окремого суб'єкта підприємницької діяльності, де впроваджується новація, така думка не викликає заперечень. Але з позиції інноваційного підприємництва інноваційні процеси, що відбуваються в усіх сферах економіки, впливають на якість і кількість формування суспільного продукту, що утворюється при реалізації послідовних фаз: наука — виробництво — розподіл — обмін — споживання. Причому інноваційність цього процесу перетворює цю послідовність етапів на замкнутий цикл розширеного відтворення. Це пояснюється тим, що інноваційне оновлення виробництва товарів, робіт чи послуг збільшує доходи суб'єкта підприємницької діяльності. А це означає більші відрахування і надходження до державного бюджету країни, розвиток соціальної і культурної сфери, підвищення добробуту, а також з'являється можливість збільшення державних асигнувань на фундаментальні наукові дослідження, прикладні розробки, які є початковим етапом замкнутого циклу. Тобто відбувається розширене відтворення інноваційного підприємства.

Ефективність описаного циклу цілком залежить від інноваційної політики, що реалізовується в країні. Інноваційна політика держави — це складова частина соціально-економічної політики, яка визначає цілі і пріоритети інноваційної стратегії і механізм її реалізації органами державної влади. Інноваційна політика держави має складатися з пошуку оптимальних шляхів розвитку суспільства, визначення пріоритетних галузей і виробництв для фінансової підтримки, економічного регулювання інноваційних процесів, організаційного, фінансового, правового, ресурсного забезпечення впровадження у сферу виробництва та надання послуг досягнень науки і техніки, розповсюдження інновацій, тобто охоплення інноваціями більших сегментів ринку або навіть ринків інших країн. Отже, інноваційна політика — це комплекс організаційних, технічних, соціальних, правових та інших заходів, спрямованих на формування сприятливих умов для виникнення та практичної реалізації новацій у всіх сферах суспільного життя.

Трансформаційні зміни, що відбуваються в економіці України і пов'язані зі зміною відносин власності та структурною перебудовою народногосподарського комплексу, потребують надзви-

чайно великих інвестицій та розробки інноваційної політики на довгострокову перспективу. Основними завданнями інноваційної політики держави на даному етапі мають бути:

- визначення стратегії інноваційного підприємництва на середньострокову та віддалену перспективу для прискорення структурної перебудови економіки;
- прогнозування найбільш доцільних траєкторій розвитку інноваційного підприємництва в країні та її окремих сферах;
- фінансування фундаментальних досліджень;
- підтримка досліджень прикладного характеру, що передбачають створення нових моделей для передавання у сферу матеріального виробництва;
- формування в країні правового поля для забезпечення економічної зацікавленості суб'єктів інноваційного підприємництва у створенні новачій та їх упровадженні для радикальної зміни темпів зростання економіки;
- формування стійкого економічного механізму розвитку наукової та інноваційної діяльності для надання їй відтворювального характеру;
- формування ефективної організаційної структури управління інноваційним підприємництвом;
- створення умов для маневру інвестиційними ресурсами за потреби їх концентрації на ключових завданнях;
- координація процесу підготовки кадрів для реалізації державної політики у сфері інноваційного підприємництва;
- забезпечення контролю на всіх етапах інноваційного підприємництва з метою досягнення визначених цілей економічного розвитку з найменшими витратами.

Готовність і здатність економіки країни та окремих суб'єктів підприємництва створювати новачії та впроваджувати їх характеризує інноваційний потенціал країни або окремого суб'єкта. Інакше кажучи, інноваційний потенціал — це сукупність різноманітних ресурсів (матеріальних, сировинних, фінансових, трудових, інтелектуальних тощо), необхідних для здійснення інноваційного підприємництва. З переходом до ринкових відносин в Україні важливим завданням держави є збереження та охорона її інноваційного потенціалу, який формувався за часів командно-адміністративної економіки переважно у військово-промисловому комплексі країни, а також створення умов для нарощування інноваційного потенціалу в нинішніх умовах у всіх сферах економічної діяльності. Слід зазначити, що нині науковцями здійснюються спроби подання інноваційного потенціалу у формалізованому ви-

гляді та його обрахунку у числовому виразі. Проте однозначного загальноприйнятого підходу в цьому питанні поки що немає.

Важливим аспектом методології системного дослідження такої сфери економічних знань, як інноваційне підприємництво, є встановлення його суб'єктів і об'єктів, предмета і методів дослідження цього економічного явища, принципів його формування і функціонування.

Основним елементом будь-якої економічної системи є людина та її праця, спрямована на створення споживчої вартості та корисності. В інноваційному підприємстві провідна роль належить розумовій праці, результатом якої є новації та їх упровадження. Розвиток інноваційного підприємництва залежить від багатьох факторів, але визначальним серед них є рівень освіти населення, підготовки наукових кадрів, здатних не тільки генерувати нові ідеї, винаходи чи відкриття, але й реалізовувати їх на практиці. Наявність достатньої кількості висококваліфікованих наукових кадрів може забезпечити розвиток науки, техніки, технології більш високими темпами і з меншими витратами. Тому визначальним суб'єктом інноваційного підприємництва необхідно вважати фізичних осіб, які займаються цим видом діяльності, творчі особистості, які розробляють і реалізують нововведення у різних галузях економіки.

В інноваційному підприємстві інноватор постає у двох іпостасях: як генератор ідей та їх джерело і як суб'єкт виробничих відносин. Інноватори — це винахідники, учені у сфері фундаментальних та прикладних досліджень, конструктори, технологи, а також інвестори, які здійснюють інвестиції в інноваційну діяльність.

За даними Держкомстату України кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи, 2005 р. становила 105,5 тис. осіб проти 295 тис. осіб 1991 р., тобто скоротилася майже втричі [151]. Причому із цієї кількості чисельність спеціалістів, що мають науковий ступінь, зменшилася у 1,5 раза. Наведені дані свідчать про істотне скорочення наукового потенціалу України за роки незалежності і в період трансформаційних перетворень в економіці країни.

Утім фундаментальні і прикладні дослідження, конструкторські розробки та дослідні випробування можуть відповідати високому рівню і результативно завершуватися лише тоді, коли вони провадяться на систематичній основі, організовано та планово, що дозволяє досягати поставлених цілей з високим ступенем імовірності. Це стає можливим, якщо дослідження виконуються у спеціальних установах і організаціях. Тому розвиток інновацій-

ного підприємництва в усіх сферах економіки залежить від наявності таких суб'єктів, як юридичні особи: науково-дослідні організації, котрі не тільки комплексно і цілеспрямовано виконують наукові дослідження, а й згідно з договірними угодами з підприємствами і організаціями різних галузей економіки здійснюють упровадження новаторських ідей, науковий супровід практичної реалізації винаходів, відкриттів, рацпропозицій. Тому до основних суб'єктів інноваційного підприємництва по праву належать науково-дослідні і проектно-конструкторські організації, національні наукові центри, науково-промислові об'єднання, підприємства й організації незалежно від організаційно-правових форм і форм власності, вищі навчальні заклади, дослідні заводи, науково-дослідні та конструкторські підрозділи на промислових підприємствах тощо.

В Україні в цілому за 1991—2005 роки відбулося збільшення загальної кількості організацій, що виконували наукові та науково-технічні роботи. На кінець 2005 р. їх було 1510 одиниць, що на 12 % більше від кількості таких організацій 1991 р. і на 5 одиниць більше від попереднього 2004 р.

Водночас відбулись і суттєві зміни у структурі організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, а саме: зросла питома вага науково-дослідних організацій в академічному секторі науки (до 25 % проти 21 % 1991 р.); зменшилася питома вага наукових організацій у заводському секторі (з 8 % 1991 р. до 5 % 2005 р.); дещо зменшилась також частка організацій, що виконували наукові дослідження, у галузевому секторі науки [151].

За умов диверсифікації форм власності, що відбувається в Україні протягом періоду економічних реформ, спостерігаються зміни у структурі організацій за секторами діяльності. Проти 2001 р. на 39 одиниць збільшилася чисельність організацій державного сектору та на 6 одиниць — у секторі вищої освіти, при цьому в підприємницькому секторі їх кількість зменшилася на 14 одиниць [151].

Важлива роль у реалізації наукомістких і складних інноваційних ідей належить об'єднанням підприємницьких структур, які з'явились у трансформаційний період: консорціумам, концернам, холдингам, фінансово-промисловим групам, венчурним, інжиніринговим фірмам, технопаркам, інкубаторам, технополісам та іншим асоціаціям і союзам юридичних осіб. Як порівняти з малими і середніми підприємства такі об'єднання в освоєнні новацій мають переваги, які стосуються фінансового забезпечення, витрат матеріальних ресурсів, можливості проведення багатоці-

льових досліджень, установлення монопольної ціни на нову технологію, продукцію, товари чи послуги в результаті впровадження нових ідей. Зазначені суб'єкти з розвитком ринкових відносин набувають дедалі більшого розповсюдження і більш вагомого значення в інноваційному підприємстві.

Серед суб'єктів, які відіграють в інноваційному процесі важливу роль, необхідно відзначити організації, котрі забезпечують збирання, систематизацію та аналіз інформації в галузі науково-технічного прогресу, експертизу інноваційних проектів, пропозицій і програм, сертифікацію наукомісткої продукції, просування інновацій на регіональний, міжрегіональний і зарубіжний ринок, здійснюють рекламну і виставкову діяльність, захист інтелектуальної власності. До них в Україні належать насамперед Державний департамент інтелектуальної власності у складі Міністерства освіти і науки України, патентні відділи міністерств зарубіжних країн, Український інститут науково-технічної та економічної інформації, регіональні центри науково-технічної та економічної інформації, бібліотеки. З розпадом СРСР та утворенням незалежних держав, що входили до його складу, у процесі економічних перетворень колишня державна система науково-технічної інформації зазнала неабияких змін. Сьогодні існує нагальна потреба створення сучасної вітчизняної інформаційної системи, інтегрованої у міжнародну інформаційну систему, яка б відповідала ринковим умовам господарювання та першочерговим проблемам розвитку інноваційного підприємництва в країні.

Варто наголосити, що інноваційне підприємництво значною мірою залежить також від не надто численної, але значимої у цьому процесі групи працівників, яких називають управлінцями. У кінцевому підсумку від них залежить як організація наукових досліджень, так і впровадження їх результатів. Крім того, інноваційний процес не може обійтись без посередників, тобто осіб, які працюють у різноманітних фондах, інвестиційних компаніях, банках. Вони по праву посідають важливе місце серед суб'єктів інноваційного підприємництва.

У результаті діяльності одного або кількох суб'єктів інноваційного підприємництва може з'явитись об'єкт інноваційного підприємництва, тобто продукт, з приводу якого з'являються економічні, правові, фінансові та інші взаємовідносини між суб'єктами інноваційного підприємництва. Специфіка інноваційного підприємництва полягає в тому, що його об'єкт може мати як нематеріальний, так і матеріальний характер. Об'єкти нематеріального характеру з'являються у формі ідеї, винаходу, відкриття,

нових знань, механізмів формування споживчого ринку, збуту товарної продукції, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва або соціальної сфери. Вони можуть оприлюднюватися за допомогою науково-технічної і навчальної літератури, опису патентів, каталогів, проспектів, проектів законів, консультацій, виставок, конференцій, симпозіумів тощо. Об'єкти матеріального характеру мають форму патентів на винаходи, відкриття, рацпропозиції, свідоцтва на промисловий або інший зразок, корисні моделі, а також можуть набувати форму інструкцій, креслень, технічного чи економічного проекту, технологічного оснащення, інструменту, запроваджених у різних сферах життя і діяльності людини технологій або процесів, які забезпечують соціально-економічний або екологічний ефект від їх реалізації, нових продуктів, товарів, послуг нової якості або корисності.

З методологічного погляду важливим аспектом інноваційного підприємництва є визначення предмета дослідження в цій галузі економічної теорії. Дана галузь знань досліджує економічні, фінансові, правові та інші відносини, що виникають у процесі формування та функціонування інноваційного підприємництва.

1.2. БАЗОВІ ПРИНЦИПИ І ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Домінантним принципом науково-технічної діяльності в колишній радянській соціалістичній економіці був принцип плановості. Не заперечуючи численних позитивних аспектів цього підходу, котрий був фундаментальним принципом радянської соціалістичної системи господарювання й управління науково-технічним прогресом, слід визнати, що в умовах формування економіки ринкового типу додержання тільки цього принципу в управлінні інноваційним підприємництвом не може забезпечити ефективності такого процесу. Реалії нинішніх трансформаційних перетворень потребують більш глибоких обґрунтувань і розробки принципів інноваційної діяльності, визначення її функцій та форм.

Інноваційне підприємництво являє собою не просту механічну сукупність факторів виробництва у певному співвідношенні, а складну систему взаємодії та взаємовідносин, яка вирізняється якісно новим змістом як порівняти з традиційним підприємницт-

вом. Новий якісний стан виробничих відносин формується на підставі інноваційної діяльності, яка має будуватися за певними принципами. Проблемі визначення принципів інноваційної діяльності присвячені праці відомих учених С. Оптнера, Д. Диксона, Р. Лукаса, Ф. Котлера та інших [162, 39, 252, 117, 118, 90 та ін.]. Але вони здебільшого розроблені для умов уже сформованої ринкової економіки, відлагодженого механізму ринкових відносин та стосуються конкретних суб'єктів підприємницької діяльності.

У початковому періоді формування ринкової економіки принципи інноваційного підприємництва як форми розширеного економічного відтворення мають урахувувати особливості цього етапу, умови економічного розвитку на пострадянському просторі після скасування адміністративно-командних методів управління та інфраструктури соціалістичної економіки, коли існує значний тінювий сектор економіки тощо.

Узагальнюючи наукові доробки з питань методології інноваційної діяльності, вважаємо, що на етапі формування конкурентного ринкового середовища інноваційне підприємництво має здійснюватися на принципах, які б формували певну стратегію і тактику, спрямовану на досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку країни на цьому етапі. На наше переконання, інноваційне підприємництво має базуватися на таких найважливіших принципах: системності, комплексності, керованості, цілеспрямованості, безперервності, своєчасності, оптимальності, наступності, послідовності, незворотності, виправданого ризику, максимального врахування інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

Принцип системності передбачає, що інноваційна діяльність розглядається як складна динамічна система, в якій усі елементи перебувають у взаємозв'язку й утворюють певну цілісність та єдність. Її властивість неможливо подати як суму властивостей окремих елементів системи, а кожний елемент системи, своєю чергою, має розглядатись як система нижчого рівня. Необхідність додержання принципу системності в інноваційному підприємстві обумовлена потребою врахування значної кількості факторів, які по-різному впливають один на одного і в кінцевому підсумку діють на результати цього процесу, забезпечуючи синергетичний ефект. Принцип системності свідчить про те, що жоден елемент системи не може зазнати кардинальних змін без змін у всій системі. Системний підхід дозволяє уникнути однобічності та досягнути необхідної збалансованості й узгодженості при прийнятті рішень. Реалізація цього принципу потребує високого рівня інформаційного забезпечення, повноти, достовірності та

надійності інформації щодо всіх системотвірних факторів та елементів. Стосовно нововведень варто зауважити, що вони не можуть з'являтися і ефективно впроваджуватися без існування в країні відповідної системи.

Ідеологія системного підходу вимагає додержання принципу комплексності. Цей принцип означає те, що всі підсистеми та елементи цілої системи мають розвиватися комплексно, пропорційно й узгоджено, а також те, що в інноваційному підприємстві мають інтегруватися та бути збалансованими інтереси всіх його учасників.

Інноваційне підприємство має бути керованим процесом. Воно може бути ефективним лише в тому разі, коли будуть скоординовані дії всіх учасників послідовно на кожному етапі. На етапі формування в Україні економіки ринкового типу з урахуванням проблем структурної перебудови народногосподарського комплексу важливу роль у регулюванні інноваційним підприємством має зберегти за собою держава. У сфері її завдань має бути утворення адекватної ринковим умовам ефективної організаційної структури для керування інноваційним підприємством, впровадження ринкових методів та інструментарію регулювання, розробка і впровадження правового, економічного, фінансового та організаційного механізмів управління цим процесом. Особливою сферою управління, що має здійснюватися державою, є фундаментальні дослідження. Вони мають довгостроковий характер, вимагають значних витрат, складної організації пошукових досліджень та мають здійснюватися на плановій основі. У зв'язку з непередбачуваністю результатів фундаментальних досліджень та їх відтермінованістю приватний сектор на сучасному етапі не зацікавлений в організації, проведенні та фінансуванні таких досліджень. Як свідчить досвід зарубіжних країн з розвинутою ринковою економікою — Японії, Франції, Німеччини, формування стратегії інноваційного розвитку є функцією центральних відомств урядів цих країн. Тому на етапі переходу до ринкових відносин роль державного регулювання у цій сфері діяльності має бути ще важливішою, ніж у відлагодженому ринковому середовищі.

Перехідний період економіки вимагає оперативності і гнучкості реагування на зміну ринкової ситуації. Як конкретне підприємство, так і країна в цілому мають перебудовувати свою інноваційну діяльність відповідно до вимог нової ситуації, що складається під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників. Уміння гнучко реагувати на зміну внутрішніх або зовнішніх умов господарювання,

на зміну кон'юнктури є однією з основних запорок успіху в конкурентній боротьбі на ринку й уникнення критичних ситуацій у підприємстві.

Інноваційне підприємництво має бути безперервним. Для досягнення стратегічних цілей такого підприємництва не повинен перериватися його циклічний характер. З огляду на особливості економічної ситуації в Україні циклічний характер інноваційного підприємництва має забезпечувати не тільки його просте відтворення, а й створювати умови для його розширеного відтворення з метою надання економіці країни динамічних темпів розвитку. Принцип безперервності інноваційного підприємництва особливо важливий для нинішніх умов української економіки ще й з тих причин, що Україна, як суверенна пострадянська держава, повинна віднайти і зайняти свою нішу у світовому господарстві та утвердити своє лідерство, монополізм у визначеній сфері на зовнішньому ринку, що вимагає не епізодичного, а безперервного пошуку та нових ідей.

Принцип цілеспрямованості передбачає необхідність проведення організованого, цілеспрямованого пошуку нововведень та постійного аналізу тих перспектив, які ці інновації можуть дати, установлення їх ринкового потенціалу, можливостей та способів реалізації в країні та за її межами, а також аналізу та визначення потенційних потреб споживачів. Принцип цілеспрямованості також означає, що інновації мають бути сфокусованими на задоволенні конкретної потреби та конкретному кінцевому результаті. Нововведення, які утворюють нові ринки або задовольняють нові потреби, мають вирішувати конкретне завдання, повинні мати на початку конкретне прикладне значення, на що вказував свого часу ще П. Друкер [46]. І лише згодом воно може використовуватися в інших сферах і набувати за наявності такого потенціалу універсального характеру.

В інноваційному підприємстві важливе значення має точне врахування часового фактора. Принцип своєчасності означає, що інновація може забезпечити одержання значних вигід і прибутків, якщо вона з'являється у свій час, відведений для неї історією, має історичні передумови для розповсюдження та економічні умови для її прийняття суспільством.

За безперервних змін у політичному, економічному, правовому, екологічному середовищі розвиток подій практично завжди має альтернативний характер, тобто можливість багатоваріантного результату. Це обумовлює необхідність розробки в інноваційному підприємстві багатьох порівняльних варіантів рішень і

вибір оптимального з них, котрий якнайбільше відповідає ситуації на ринку, ринковій стратегії або найповніше задовольняє цілі соціально-економічного розвитку суспільства.

Принцип наступності означає, що нові зміни визрівають у попередньому періоді, а нове, змінюючи старе, зберігає у собі деякі його елементи. Тому зневажати наявними нині здобутками в науковій та технічній сфері недоцільно.

Принцип послідовності означає наявність сукупності етапів, котрі підпорядковані одній меті і мають виконуватись у суворій послідовності, яка обумовлена логікою процесу. Інноваційне підприємництво має таку послідовність основних етапів: наукові фундаментальні дослідження, прикладні розробки, інжиніринг, комерціалізація.

Слід зазначити, що різноманіття видів інновацій та їх особливостей не дозволяє сформулювати єдиний підхід до складу і змісту етапів інноваційного підприємництва, які можуть значно різнитися залежно від його виду. Але в кожному разі існує логічний ланцюг послідовних дій, додержання яких дозволяє новій ідеї перетворитися на нову споживчу корисність.

Інноваційне підприємництво має розвиватися за принципом незворотності, який означає, що в процесі розвитку системи з'являються якісно нові за змістом, формою, властивостями елементи, структури, економічні, технічні та інші явища. Тому соціально-економічний розвиток має прогресивну тенденцію, а зміни спричиняє дія внутрішніх суперечностей. Розвитку як такого бути не може, якщо нове гірше за старе.

Упровадження новацій завжди пов'язано з ризиком, оскільки до деякого моменту існує фактор ринкової невизначеності, а також діють численні фактори впливу. Зниження невизначеності та пов'язаного з нею ризику може досягатися, наприклад, завдяки збиранню додаткової інформації, що вимагає значних витрат, які можуть бути невиправдано високими. Тому необхідно знаходити такі компромісні рішення, які б оптимізували ступінь ризику, котрий виражається у втратах, і витрати на запобігання йому або зниження. У ринковій економіці завжди високий очікуваний результат пов'язаний з великим ризиком. І оптимальним варіантом буде такий, коли величина ризику у вартісному виразі буде зіставною з результатом у вартісному виразі. Тобто в інноваційному підприємстві повинен діяти принцип — ризик має бути виправданим.

Принцип найбільш повного врахування інтересів суб'єктів інноваційного підприємництва передбачає, що виробництво і реалізація новацій в ідеальному варіанті має приносити вигоду най-

більшій кількості учасників інноваційного процесу: новатору, інвестору, посереднику, виробнику, споживачу і суспільству в цілому. Але природно й те, що інтереси і вигоди кожної зі сторін можуть різнитися за змістом та величиною, однак має підтримуватися баланс інтересів усіх сторін, повинна існувати певна гармонія інтересів, щоб кожний учасник інноваційного підприємництва відчував корисність від взаємодії у даному процесі. Це є умовою успіху будь-якого підприємництва, у тому числі інноваційного.

Додержання зазначених основних принципів, які максимально враховують трансформаційний характер вітчизняної економіки, докорінну перебудову економічних відносин у суспільстві, дозволить досягти відтворювального характеру інноваційного підприємництва, оволодіти технологією успішного бізнесу як окремим суб'єктом підприємницької діяльності, так і в масштабах країни, забезпечити її конкурентний розвиток та вплинути на підвищення темпів економічного зростання та добробуту населення.

Методологія системного дослідження інноваційного підприємництва для усвідомлення глибинної суті цього економічного явища вимагає визначення також основних функцій, які воно виконує. Функції інноваційного підприємництва схожі із загальними функціями підприємницької діяльності, які обґрунтовані в економічній теорії, але їхній зміст у перехідний період має особливості. На нашу думку, у трансформаційній економіці інноваційне підприємництво виконує методологічну, практичну, ідеологічну та пізнавальну функції.

Методологічна функція інноваційного підприємництва в умовах формування відкритої економіки ринкового типу полягає в тому, що ця галузь знань є базисом для розвитку інших наук, які вивчають проблеми організації бізнесу, економіки праці, стратегічного і поточного прогнозування, фінансів і грошового обігу, економічної філософії, психології тощо. Вона дозволяє виявити першопричини глибинних процесів, що відбуваються у цих сферах на сучасному етапі розвитку, та обґрунтувати шляхи дальшого розвитку на основі врахування та використання переваг інноваційного фактору. Тому теорія інноваційного підприємництва є підґрунтям досягнення успіху і стабільності в усіх сферах суспільного життя.

В інноваційному підприємстві використовується комплекс методів пізнання об'єктивної реальності: статистичного спостереження й аналізу, індукції й дедукції, моделювання економічних ситуацій, проведення різноманітних експериментів, випробувань зразків тощо. Велике значення в теорії інноваційного підприємництва має метод наукової абстракції, який дозволяє після з'я-

сування суті явища виокремити випадкові ситуації та визначити загальні закономірності економічного процесу, що є більш високим рівнем пізнання об'єктивної реальності. Слід зазначити, що особливістю інновацій є те, що вони виникають не в площині сталого, закономірного перебігу економічних процесів, подій, а скоріше навпаки, всупереч усталеній економічній рівновазі, яка формується завдяки змінам попиту і пропонування.

В інноваційному підприємстві важливу роль відіграє метод економічного аналізу, який передбачає оцінку, апробацію можливих змін та нових реальностей з метою прийняття обґрунтованих та ефективних рішень. Такі методи наукового пізнання, як індукція та дедукція, мають особливе значення в інноваційному підприємстві. Дедукція, або рух від конкретного до загального, дозволяє виявити, визначити або створити нововведення, оцінити його практичну суспільну значимість. Індукція, або рух від загального до конкретного, дозволяє визначити суспільну потребу, зосередити зусилля на конкретному питанні у створенні, вивченні, вияві нововведення, здатного задовольнити якусь потребу.

Двоспрямований процес від конкретного до абстрактного, і навпаки, є фундаментальною суперечністю інноваційного підприємства. До моменту матеріалізації новачії потреба в ній у суспільстві практично не визначена, відсутня. Водночас конкретний продукт, послуга, технологія як результат виробництва постає носієм певної абстрактної суті — потреби, яку він має задовольнити у процесі споживання. Інакше витрачені ресурси на виробництво цих благ будуть спожиті марно, що зменшить інноваційний потенціал суспільства. У єдності та боротьбі цих протилежностей сутності інновацій міститься джерело суспільного прогресу та економічного зростання.

Ідеологічна функція інноваційного підприємства реалізується у процесі формування наукового сприйняття об'єктивної реальності, інноваційної свідомості суб'єктів підприємства. Реалізуючи ідеологічну та практичну функцію, наука про інноваційне підприємство повинна набувати творчого характеру, стати підґрунтям державної політики, теоретичною основою ефективного управління економікою України у трансформаційному періоді. Вона дозволяє та допомагає усвідомити значення нових форм і принципів господарювання, здійснити експертизу на придатність старих форм і методів управління економікою у конкретному періоді, визначити перешкоди на шляху суспільного прогресу.

Але, як відомо, критерієм істинності будь-якої теорії є практика. І завдання науки про інноваційне підприємство полягає в

тому, щоб дати відповідь на питання: як досягти успіху в економічній діяльності окремій людині, колективу, регіону, країні і всій людській цивілізації? Ці знання потрібні як політикам, так і державним службовцям, керівникам усіх рівнів, підприємцям, науковцям, викладачам, фінансистам та економістам, психологам, філософам екологам тощо. У цьому полягає суспільне та прикладне значення теорії інноваційного підприємництва.

На етапі трансформаційних перетворень в економіці функціями державного регулювання інноваційного підприємництва є:

- формування інноваційної політики держави та стратегії інноваційного підприємництва на середньострокову і віддалену перспективу;
- органічне включення інноваційних факторів до процесу соціально-економічного розвитку держави;
- структурна перебудова народногосподарського комплексу на основі використання принципів інноваційного підприємництва;
- створення умов для нарощування наукового та інноваційного потенціалу;
- нарощування випуску товарів, робіт і послуг, конкурентоспроможних на світовому ринку;
- створення передумов для реалізації інноваційного потенціалу усіх суб'єктів суспільних та економічних відносин;
- формування ефективного економічного, правового, фінансового та організаційного механізму управління та розвитку інноваційного підприємництва.

1.3. СТРУКТУРИЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙ

Комплексний характер інновацій, їхня багатогранність і різноманітність сфер виникнення й використання вимагають здійснення їх класифікації, яка дозволила б більш конкретно їх охарактеризувати, повніше, об'єктивніше оцінювати їхню результативність, вирізнити їх неоднорідність та індивідуальні особливості з метою вибору раціонального, обґрунтованого та ефективного методу управління кожною з них. Уточнення класифікації інновацій як основного елементу інноваційного підприємництва потрібне для розкриття економічної сутності явища та для формування обґрунтованих висновків і рекомендацій щодо вдосконалення організації та механізму управління інноваційним підприємством.

Методологія системної характеристики інновацій в умовах ринкової економіки базується на міжнародних стандартах, щодо

яких 1992 р. в Осло були ухвалені рекомендації, які дістали назву «Керівництво Осло» [197]. За цими стандартами інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у формі нового або вдосконаленого продукту чи технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності. Утім наведені рекомендації стосуються лише технологічних інновацій. За цими рекомендаціями вирізняють два типи технологічних інновацій: продуктові і процесні. Продуктові інновації охоплюють упровадження нових або вдосконалених продуктів. Процесна інновація — це освоєння нової або суттєво вдосконаленої продукції на принципово новому обладнанні або нових методів виробництва.

З того часу проблемі класифікації інновацій учені приділяли значну увагу, і вона набула дальшого розвитку в працях російських та українських учених. Так, російський економіст Ю. Морозов виділяє крім продуктових і процесних ще нетехнологічні інновації, під якими розуміє зміни в організаційних формах господарської діяльності, а також у факторах соціального характеру та інших зрушеннях [144]. В. Г. Мединський та Л. Г. Шаршукова [138] пропонують розрізняти інновації за п'ятьма ознаками: за ступенем радикальності, за характером застосування, за джерелом (стимулом) появи, за роллю у відтворювальному процесі, за масштабом інновації. Е. С. Дубровская виділяє теж п'ять класифікаційних ознак інновацій, але інші, ніж попередні автори: за значимістю у розвитку продуктивних сил, за сферами діяльності, за механізмом своєї реалізації, за особливостями організаційного процесу, стосовно свого попередника [47]. В. Г. Федоренко пропонує розподілити інновації на чотири класи: за причиною виникнення, ступенем новизни, сферою застосування та міжнародні [219]. Група авторів Східноукраїнського державного університету вважає за доцільне інновації поділити на три основні класи за такими ознаками: за своїм характером, за ступенем новизни, за масштабістю і ступенем впливу на ефективність виробництва [109]. В. Гошков і Е. Кретова поділяють інновації на дві групи: за їх структурною характеристикою і за цільовими змінами [98]. Інші класифікаційні ознаки вирізняють Г. Морозова, Н. Морозова та Е. Уткін [218]. Вони поділяють інновації на три класи за такими ознаками: за причиною виникнення, предметом і сферою використання, характером задоволення потреб. В українській Економічній енциклопедії визначено чотири види інновацій: продуктові, технологічні, ринкові, організаційні [52].

Дослідженню критеріїв інновацій для розподілу їх на класи присвячені праці й інших науковців [109, 121, 164, 226]. При

цьому слід зазначити, що незважаючи навіть на однакові наведені авторами назви класифікаційних ознак, структура і розподіл інновацій за цими ознаками в різних авторів різні.

Найбільшою повнотою вирізняється класифікація інновацій, запропонована професором, заслуженим економістом РФ П. Завліним [56]. Він виокремив сім класифікаційних ознак інновацій: за етапами науково-технічного прогресу, результатом яких стали інновації (наукові, технічні, технологічні, конструкторські, виробничі, інформаційні); за сферою застосування (управлінські, організаційні, соціальні, промислові тощо); за рівнем інтенсивності («бум», рівномірна, слабка, масова); за темпами реалізації (швидкі, уповільнені, згасаючі, наростаючі, рівномірні, стрибкоподібні); за масштабами (трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, великі, середні, дрібні); за результативністю (висока, низька, стабільна); за ефективністю (економічна, соціальна, екологічна, інтегральна). Крім групування інновацій за класифікаційними ознаками П. Завлін використовує також у своїх працях окремо ще й класифікатор, який побудовано за такими ознаками: широта впливу і масштабність (глобальні, галузеві, локальні), ступінь радикальності (базисні, покращувальні, псевдоінновації), джерело ідеї (відкриття, винахід, рацпропозиція тощо), вид новачії (конструкція, обладнання, технологія, матеріал, речовина, живі організми), спосіб заміщення аналогів (вільне заміщення, системне заміщення).

Наявність та доцільність класифікатора, який не повною мірою охоплює види інновацій, які розподілені автором за класифікаційними ознаками, є дискусійними. Дискусійним є також питання об'єднання автором в одну групу за ознакою масштабу трансконтинентальних, регіональних і середніх та малих інновацій, оскільки перші мають ознаку масштабу можливого розповсюдження, а другі мають, скоріше, ознаку рівня ефективності інновацій.

Українські вчені О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. В. Тувакова та А. Я. Кузнецова спробували теоретично розвинути класифікацію П. Завліна, доповнивши класифікаційні ознаки інновацій такими видами: за змістом (інновації продукту чи процесу), за характером (радикальні та нерадикальні), за джерелами фінансування (із залученням іноземного капіталу, без залучення іноземного капіталу, із залученням державних асигнувань, без залучення державних асигнувань, із залученням кредитних ресурсів, без залучення кредитних ресурсів, зі змішаними джерелами фінансування); за джерелами виникнення (відкриття, винахід, раціоналізаторська пропозиція тощо); за способом заміщення наявних аналогів (локальне заміщення, системне заміщення) [121].

Слід зазначити, що запропоновані згаданими авторами [121] класифікаційні ознаки не дозволяють однозначно віднести ту чи іншу інновацію до конкретної групи, причому до однієї групи, тобто утворюється багатоваріантність віднесення інновації до якогось класу. Крім того, одні наведені ознаки вже виключають інші, тому уявляється, що подавати їх окремо, як самостійні ознаки, недоцільно. Наприклад, інновація, що фінансувалася без залучення іноземного капіталу, може мати кілька джерел фінансування, у тому числі державні асигнування та кредитні ресурси, і логічно може бути віднесена до різних груп.

Отже, аналіз літературних джерел продемонстрував, що нині питання класифікації інновацій не може вважатися вичерпаним, воно потребує дальшого дослідження, наукового обґрунтування і конкретизації. Обґрунтована класифікація інновацій, що містить якнайповнішу інформацію про їхні ознаки і види, дає можливість подати всю сукупність інновацій як систему, яка необхідна для розробки механізму управління інноваційним підприємством. Узагальнивши наукові розробки з цього питання та розвинувши відомі наукові положення, вважаємо за доцільне класифікацію інновацій подати розробленою раціональною структурою і здійснювати її за ознаками, наведеними в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

КЛАСИФІКАЦІЯ ІННОВАЦІЙ

№	Класифікаційна ознака	Види інновацій
1	Масштаб можливого розповсюдження	Трансконтинентальні, транснаціональні, галузеві, корпоративні, фірмові
2	Значимість у розвитку продуктивних сил	Радикальні (базові, великі), нерадикальні (модифіковані, псевдоінновації)
3	Стосовно до попередника	Така, що відкриває, така, що заміщує, така, що відмінняє, ретроінновація
4	Спосіб виникнення	Відкриття, винахід, раціоналізаторська пропозиція
5	Сфера дії	Економічна, соціальна, екологічна, юридична, організаційно-управлінська, інформаційна, виробнича (технічна, технологічна), торговельна, фінансова, науково-методична, у сфері послуг, інтегральна
6	Джерело фінансування	За рахунок бюджетних коштів, за рахунок іноземного капіталу, за рахунок внутрішніх кредитів, за рахунок змішаних джерел фінансування
7	Рівень ефективності	Висока, середня, низька
8	Ступінь упровадження	Цілком упроваджені, частково впроваджені

Вважаємо, що значимість інновації оцінюється перш за все можливістю охоплення і залучення до її розповсюдження інших сфер суспільного життя як у країні походження, так і за її межами. Тому інновації за масштабом можливого розповсюдження доцільно поділити на трансконтинентальні, транснаціональні, галузеві, корпоративні і фірмові (для конкретного підприємства).

За ступенем новизни та наукового потенціалу, який позначається на рівні розвитку продуктивних сил, інновації можна поділити на радикальні та нерадикальні. Радикальні, тобто базові та великі інновації, це такі нововведення, в основу яких покладені нові фундаментальні наукові принципи, котрі реалізують принципово нові технології, вироби чи послуги та стають основою формування нових поколінь і напрямів техніки, технології чи будь-якої іншої сфери суспільного життя. До нерадикальних належать усі інші інновації — модифіковані, комбінаторні та псевдоінновації. Нове об'єднання вже відомих елементів, продуктів, технологій, їх удосконалення, поліпшення споживчих властивостей, розширення ринку утворюють модифіковані та комбінаторні інновації, які доцільно відносити до нерадикальних. До останніх належать також псевдоінновації, тобто ті, що спрямовані на поліпшення техніки, технології, товарів чи послуг, котрі на момент їх поліпшення є вже морально застарілими.

Інновація може зіставлятися з відповідними прототипами або попередниками. За цією ознакою, тобто стосовно до попередника, інновації можна поділити на такі види:

- інновація, що відкриває, — це нововведення, яке створює засоби, технології, речовини, процеси, послуги, які не мають зіставних аналогів;
- інновація, що заміщує, — коли відбувається повна заміна застарілого прототипу для забезпечення більш ефективного виконання певних функцій;
- інновація, що відміняє, — це повна відміна певної операції, матеріалу, товару, послуги без заміни їх новими;
- ретроінновація — здійснює відновлення виробництва старої форми, матеріалу, обладнання, товару чи послуги на якісно новій основі.

За способом виникнення інновації можуть мати форму відкриття, винаходу чи раціоналізаторської пропозиції.

За сферою дії інновації мають найбільше видів, їх можна поділити на економічні, соціальні, екологічні, юридичні, виробничі (технічні, технологічні), торговельні, фінансові, організаційно-управлінські, інформаційні, науково-методичні, у сфері послуг, інтегральні.

Економічні інновації — це зміни форм і методів поточного чи перспективного планування у будь-якій сфері діяльності, зміни, які обумовлюють скорочення виробничих витрат, поліпшують кінцеві результати підприємництва. До цієї групи інновацій належать також упровадження нових економічних стимулів, нових показників оплати праці та її мотивації, розрахунок нових показників ефективності виробництва та його результатів, що відповідають ринковій конкуренції, тощо. У період переходу до ринкової економіки, зі змінами у відносинах власності в економічній сфері, об'єктивно з'являються численні інновації, спрямовані на адаптацію бізнесу до нових умов господарювання. Яскравим прикладом такої інновації може слугувати широке впровадження у практику господарювання «бізнес-планів», які являють собою комплексний план розвитку суб'єктів господарювання та дозволяють контролювати їхню поведінку на ринку.

Соціальні інновації — це інновації, спрямовані на покращання соціального захисту, умов і характеру праці, професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації персоналу, безпеки і гігієни праці, комфортних умов життя, розв'язання проблем охорони здоров'я, освіти, культури, охорони довкілля. Ці інновації сприяють поліпшенню психологічного клімату у трудовому колективі, знижують коливання на ринку робочої сили, котрі неминуче супроводжують трансформаційні зміни в економіці. Інновацією, характерною для етапу переходу від адміністративно-командної до економіки ринкового типу, є впровадження в Україні інституту мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Екологічні інновації — це зміни в техніці, технології виробництва, в організаційній структурі території, в організації транспортних мереж, в управлінні будь-якого суб'єкта чи регіону, які спрямовані на зменшення негативного техногенного впливу на навколишнє природне середовище.

Юридичні інновації найбільш представницькі і вагомі у період трансформаційних змін, що відбуваються у суспільстві, оскільки вони покликані на законодавчому рівні врегулювати проблеми, що виникають у різних сферах суспільного життя, у формі нормативно-правового акта закріплювати і легітимізувати як безпосередньо самі трансформаційні процеси, так і будь-яке явище, що об'єктивно може виникнути або в якому є нагальна суспільна потреба у певний період. Правового статусу можуть набувати інновації, що прийняті законом або постановою Верховної Ради, затверджені указом або розпорядженням Президента, постановою або розпорядженням Кабінету Міністрів, центрального ви-

конавчого органу, органами місцевого самоврядування в межах своєї компетенції. Слід зазначити, що важливою компонентою трансформації посткомуністичної України є реформа місцевого самоврядування, що базується на якісних змінах форм і змісту місцевого самоврядування на основі впровадження інновацій у початкову, радянську, модель управління регіонами.

Виробничі (технічні, технологічні) інновації орієнтовані на розширення виробничих потужностей через зміну структури виробництва, співвідношень потужностей окремих підрозділів, впровадження нових, більш досконалих засобів виробництва, технологій або способів виробництва товарів, робіт, послуг (технологічні інновації). Ці інновації забезпечують оновлення виробничого потенціалу суб'єкта господарювання, підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, сприяють розширенню ринків збуту і в кінцевому підсумку зміцнюють його фінансовий стан.

Технічні інновації спрямовані на впровадження якісно нового рівня техніки в результаті практичної реалізації наукових винаходів, упровадження раціоналізаторських пропозицій з метою підвищення ефективності виробництва, економії матеріальних, енергетичних або інших ресурсів.

Інновації у сфері торгівлі передбачають зміни в торговій діяльності, упровадження нових методів ціноутворення, розподілу прибутку та нових форм взаємин між постачальниками та замовниками. Класичним прикладом торговельної інновації може слугувати система придбання товарів на виplat, що призвела свого часу до економічного перевороту, розширивши до безпрецедентних розмірів попит на товари, роботи, послуги, який, своєю чергою, сприяв розширенню виробництва і підвищенню темпів економічного зростання.

Фінансові інновації за своїм призначенням спрямовані на вдосконалення системи платежів, обміну, обліку й обробки фінансової інформації, раціоналізацію системи калькулювання витрат, упровадження нових форм фінансових відносин між суб'єктами господарювання, між державою та підприємцями, між підприємцями та споживачами, між державним і місцевими бюджетами, інновації у сфері ціноутворення. На макроекономічному рівні у трансформаційний період до фінансових інновацій треба віднести введення нових податкових ставок (з прибутку підприємств, з доходів фізичних осіб тощо), а також упровадження нової системи національних рахунків, прийнятої міжнародними організаціями 1993 р., розрахунок і затвердження з 2002 р. трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам на рівні міст та районів тощо.

Організаційно-управлінські інновації охоплюють нові методи і форми організаційної й управлінської діяльності та пов'язане з процесами оптимальної організації управління, виробництва, транспорту, збуту, постачання, наукової діяльності оптимальне використання ресурсів, робочого часу тощо для одержання більш високих економічних результатів. До цієї групи інновацій відносять упровадження нового стилю і методів прийняття рішень, контролю за їх виконанням, нових засобів обробки інформації та документації. На сьогодні нагромаджено значний світовий досвід і теоретичні знання у галузі управління народногосподарським комплексом на всіх рівнях в умовах розвиненої ринкової економіки. Утім на етапі переходу від однієї економічної системи до іншої модель управління постійно вимагає новацій з метою впровадження форм і методів, адекватних певному етапу формування ринкових відносин.

Інформаційні інновації розв'язують проблеми раціональної організації інформаційних потоків у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності, підвищення достовірності, повноти та оперативності одержання інформації. Основою будь-якої діяльності у ринкових умовах є інформація про ринки збуту, винаходи, відкриття та рацпропозиції, про нові продукти, товари та послуги, пропозиції та ціни постачальників і виробників, про попит потенційних споживачів, про ринок робочої сили тощо. І суб'єкти господарювання можуть успішно функціонувати, лише якщо зможуть нагромаджувати, аналізувати й використовувати таку інформацію. Нині набули широкого розповсюдження нові інформаційні, телекомунікаційні, транспортні й енергетичні системи передавання інформації, які кардинально підвищують швидкість передавання, надійність та повноту інформації у будь-якій сфері діяльності.

Інновації можуть виникати в науково-методичній та освітянській сфері. Ця група інновацій охоплює нові або вдосконалені форми й методи наукової, методичної та освітянської діяльності. Наприклад, з розповсюдженням комп'ютерної техніки набувають дедалі ширшого використання нові дистанційні форми навчання на основі нових методик.

З новими досягненнями науки, техніки та технологій з'являються інновації й у сфері послуг, які передбачають появу й упровадження нових, удосконалення відомих послуг або набуття ними нової якості. Прикладом таких послуг може бути переказ грошей та листування електронною поштою як у межах однієї країни, так і між країнами, що стало можливим завдяки існуванню комп'ютерної мережі.

Інтегральні інновації — це група інновацій, які через свій комплексний характер можуть бути віднесені до кількох груп.

Вони потребують адекватного механізму управління і тому мають бути виокремлені.

Розробка та впровадження інновацій може здійснюватися за рахунок: бюджетних коштів; іноземного капіталу; вітчизняних кредитів; змішаних джерел фінансування. Тому за ознакою джерел фінансування інновації можна об'єднати у відповідні групи. У період економічних трансформацій як виключно бюджетні кошти через їх гострий дефіцит, так і кредити через високі відсоткові ставки та іноземні інвестиції недоступні для широкого загалу суб'єктів інноваційного підприємництва. Тому інновації у своїй переважній більшості завдячують своєму впровадженню змішаним джерелам фінансування, а отже, ця група інновацій за цією ознакою є найпоширенішою.

За ознакою ефективності інновації можна поділити на три групи: високої, середньої та низької ефективності. Слід зазначити, що ефективність інновації залежить від її здатності розповсюджуватися на різні сфери суспільного життя та охоплювати численні сегменти ринку. При підвищенні такої спроможності, відповідно, підвищуватиметься й ефективність інновації. Однак чітких меж між цими групами інновацій немає. Якщо інновація стосується одного елементу, який не може використовуватися в іншій сфері або в іншому серійному виробництві, або на іншому підприємстві, то ефективність такого нововведення не може бути високою. І навпаки, при розширенні можливостей для розповсюдження ефективність такої інновації збільшується.

За ступенем упровадження інновації можна віднести у групи, які об'єднують цілком впроваджені інновації та частково впроваджені інновації. Якщо інновація впроваджена не в повному обсязі або не в усіх сферах можливого використання, її треба відносити до групи частково впроваджених. І лише після вичерпання сфер упровадження даної інновації в повному обсязі вона може бути віднесена до класу цілком упроваджених.

Слід зазначити, що між окремими видами і групами інновацій існує тісний взаємозв'язок. Так, технічні та технологічні інновації позитивно впливають на соціальні, економічні, а останні, своєю чергою, сприяють розвитку технічних, технологічних, юридичних тощо. На розвиток економічних і соціальних інновацій впливають юридичні, інформаційні, екологічні. Радикальність інновації впливає на рівень її ефективності тощо. Інноваційне підприємництво, як системне економічне явище, має використовувати різні механізми управління інноваційним процесом залежно від групи, до якої належать ці інновації, водночас враховуючи, що кожне нововведення може характеризуватися кількома класифікаційними ознаками.

2.1. СУТНІСТЬ І СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

В умовах функціонування економіки відкритого ринкового типу важливою умовою стійкого соціально-економічного зростання, економічної незалежності країни є внутрішня організація інноваційного підприємництва, яка визначає здатність країни та її регіонів до адекватного реагування на зовнішні і внутрішні зміни ринкової кон'юнктури, що спричиняються розповсюдженням в усіх сферах суспільного життя ефективних новацій.

На сьогодні у світі визнано, що інтелект, знання, новації та здатність держави використовувати їх на благо свого суспільства є вирішальними факторами, які забезпечують економічний успіх країни у світовій конкуренції та міжнародних відносинах. Європейський Союз ще в березні 2000 р. окреслив стратегічні цілі розвитку ЄС до 2010 року. Пріоритетом економічної політики країн ЄС визначено створення та ефективне функціонування національних інноваційних систем як основи розвитку єдиної європейської економічної системи.

У сучасних умовах виходу з глибокої економічної кризи та в прагненнях України інтегруватися в європейське економічне співтовариство інновації мають стати рушійною силою підвищення конкурентоспроможності української продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Гострота цієї проблеми пов'язана також і з вступом України до Світової організації торгівлі. Досвід інших країн свідчить, що вступ до СОТ країни з низькою конкурентоспроможністю національної продукції може призвести до негативних наслідків для її економіки.

Проведений аналіз та оцінка сучасного стану розвитку інноваційного підприємництва в Україні дає підстави для висновку, що протягом усього періоду розвитку держави в умовах незалежності та глобальних політико-економічних трансформацій у країні не була сформована відповідна інноваційна система, інноваційна ді-

ьяльність не стала пріоритетною сферою державного управління і розвитку, що неминуче негативно позначиться на динаміці розширеного економічного відтворення у близькій і віддаленій перспективі. Інноваційна складова економічного розвитку залишається поза увагою фахового наукового аналізу, що становить загрозу перетворення нагальної потреби переходу до інноваційної моделі розвитку економіки України на формальне гасло та ставить під загрозу здобутки економічного зростання 1999—2004 рр. Зазначене обумовлює необхідність обґрунтування та розробки цілісної національної системи інноваційного підприємництва, організаційно-економічної моделі його функціонування в сучасних соціально-економічних умовах суспільних трансформацій.

Слід зазначити, що нині питання методології формування національних інноваційних систем у світі перебуває на стадії досліджень і наукових дискусій. Учені різних країн ще наприкінці 1970-х рр. почали досліджувати сутність, особливості устрою національних інноваційних систем та їхні основні функції.

При цьому слід зауважити, що російський учений І. В. Бойко повідомив, що на конференції з питань утворення інноваційної економіки в ЄС, яка відбулася в Данії, відзначалося існування понад тисячі дефініцій поняття «національна інноваційна система» [14]. Тобто різноманіття та неоднозначність визначень поняття інноваційної системи свідчить про те, що питання методології формування інноваційної системи як економічного явища досі не можна вважати вичерпаним, і визначення його понятійного апарату перебуває на стадії наукових дискусій.

Визнаючи, що з практичного погляду ядром інноваційної системи є сукупність інституцій, що регулюють і здійснюють інноваційне підприємництво, вважаємо, однак, що з наукового погляду обмежувати визначення національної інноваційної системи тільки діяльністю щодо одержання і комерціалізації науково-технічних досягнень не зовсім коректно. Адже у процесі інноваційного підприємництва задіюються різні його суб'єкти — від науковців і винахідників до кожної окремої особи чи родини як споживача різноманітних благ і досягнень цивілізації. Воно базується на інтелектуальних та інноваційних ресурсах країни, інноваційній активності суб'єктів господарювання та соціальних структур, а його результати залежать від численних внутрішніх і зовнішніх факторів впливу.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що з погляду економічної теорії інноваційна система — це сукупність об'єктивних соціально-економічних відносин, що формуються як безпосе-

редньо між суб'єктами інноваційного підприємництва, так і між цими суб'єктами та суспільством з приводу продукування новачій, їх матеріалізації, упровадження, використання і розповсюдження в усіх можливих сферах економічного і суспільного життя країни та за її межами. При цьому особливо слід наголосити на відносинах, що виникають з приводу інноваційної діяльності за межами країни. Адже з огляду на інтернаціональний характер досягнень науки і техніки особливість та ефективність національної інноваційної системи здебільшого забезпечується саме її здатністю до впровадження і розповсюдження інновацій вітчизняного походження за межами національної економіки, а також здатністю сприймати національною економікою зарубіжні інновації.

У розвинених країнах залежно від економічної ситуації, нагальних соціально-економічних проблем та невідкладних завдань науково-технічного розвитку держава обирає ту чи іншу стратегію регулювання інноваційним підприємництвом, яка відображає філософію та алгоритм підвищення інноваційності економіки і має бути покладена в основу концепції інноваційного розвитку та національної інноваційної системи. Довід країн — світових лідерів економічного розвитку дозволяє виокремити такі основні типи стратегії: «перенесення» та «нарощування» [91].

В умовах, коли національна наука з тих чи інших об'єктивних чи суб'єктивних обставин не може у визначений період забезпечити потреби економіки у нововведеннях, країною використовується стратегія «перенесення». Сутність цього типу стратегії полягає у використанні державою переважно зарубіжного науково-технічного потенціалу способом перенесення нововведень зарубіжного походження у власну економіку. Яскравим прикладом використання такої стратегії слугує досвід Японії, яка у післявоєнні роки інтенсивно закуповувала у США, Великобританії, Франції та інших розвинених країнах ліцензії на високоефективні технології. Уряди цих країн, і в першу чергу США, не тільки створювали для Японії на початковому етапі сприятливі умови для придбання технологій, але й відкривали свій внутрішній ринок для збуту японських товарів [13]. При цьому, на відміну від інших країн, що розвиваються, які заохочували прямі іноземні інвестиції в країну з метою полегшення доступу до передових зарубіжних технологій, Японія обмежила імпорт прямих зарубіжних інвестицій до початку 1970-х рр., тобто до закінчення періоду відновлення власної промислової бази і розв'язання стратегічних завдань промислової політики.

Виробництво високотехнологічної продукції, розширення внутрішнього ринку, використання його можливостей для збільшення

доходів національних товаровиробників, запровадження протекціоністських заходів для інвестицій японських приватних компаній у національну економіку дозволило не тільки подолати в Японії післявоєнну економічну кризу, а й відновити науково-технічний комплекс цієї країни. З часом він забезпечив розширене відтворення всього національного інноваційного циклу — від фундаментальних наукових досліджень до впровадження власних високих технологій, виробництва найсучасніших товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках.

Для високорозвинених країн, таких як США, Великобританія, Німеччина, Франція, в інноваційному підприємстві характерна стратегія «нарощування». Сутність її полягає у тому, що на основі використання власного науково-технічного потенціалу та залучення зарубіжного інтелектуального потенціалу, а також інтеграції університетської науки з розробками вітчизняних корпорацій і фірм, відбувається безперервний процес упровадження нововведень, постійне оновлення технологій, постійний науково-технічний супровід виробництва товарів, робіт чи послуг, які з успіхом реалізуються як у країні походження, так і за її межами. А це створює сприятливі умови для безперервного нарощування інноваційного потенціалу та розширеного відтворення інноваційного підприємства.

На теперішній час у більшості країн при формуванні концепції інноваційного розвитку в чистому вигляді зазначені типи стратегій майже не використовуються. Для реалізації окреслених цілей економічного розвитку країни поєднують окремі елементи стратегій «перенесення» та «нарощування». Кожна країна, зважаючи на свої національні особливості та індивідуальну ситуацію в країні, вибудовує свою інноваційну стратегію таким способом, щоб максимально гармонізувати суспільні потреби, наявні ресурси та внутрішні і зовнішні чинники економічного розвитку. У цій ситуації для України при розробці концепції інноваційного розвитку та побудові національної інноваційної системи прийнятним є не копіювання зарубіжної практики, а використання закономірностей розвитку інноваційного підприємства, що склалися у цій сфері в результаті історичного розвитку та вже апробовані і підтвержені у практичній діяльності інших країн. На наше переконання, українська інноваційна стратегія має вибудовуватися таким чином, щоб раціонально поєднувати елементи стратегії «перенесення» в галузях, що не мають достатнього інноваційного потенціалу, та елементи стратегії «нарощування» у найбільш високих технологічних сферах.

На модель національної інноваційної системи визначальний вплив справляють: цілі інноваційного підприємництва на даному етапі соціально-економічного розвитку країни; особливості історичного етапу формування державності і форм підприємницької діяльності; стан розвитку відносин власності; наявний потенціал національних інноваційних ресурсів; необхідність і можливості міжнародної науково-інноваційної кооперації за збереження цілісності та ефективності національної інноваційної системи; наявність і достатність природних ресурсів; розміри країни; її політичний устрій тощо.

З огляду на те, що інноваційний процес у плановій соціалістичній економіці базувався на засадах, протилежних тим, що діють у ринковій системі господарювання, інноваційні системи цих двох економічних укладів також повинні мати суттєві відмінності. В умовах централізованого планування виробництва та централізованого розподілу виробленого суспільного продукту нововведення найменше були орієнтовані на суспільні потреби. Основними координаторами інноваційного процесу та постачальниками нововведень у радянській соціалістичній економіці були галузеві науково-дослідні інститути, які діяли в основному ізольовано від потреб потенційних споживачів в інших галузях народного господарства і не мали вагомих стимулів для масштабного промислового впровадження новацій. Досягнення науково-технічного прогресу формувалися в країні за допомогою використання переважно адміністративних методів і концентрувалися здебільшого у ВПК у вигляді дорогих, невідповідних та непридатних для масового використання технологій. Планові завдання щодо рівня оновлення продукції на підприємствах, що послідовно затверджувалися по всій владній вертикалі, мали підпорядкований характер щодо пріоритетних валових показників виробництва.

Як відзначали провідні вчені на засіданні круглого столу «Пріоритети та інструменти інноваційного розвитку України», що відбувся наприкінці 2002 р., колишня радянська система забезпечувала розвиток освіти та науки на найвищому рівні, але вона не могла створити механізмів реалізації масового, широкого впровадження наукових досягнень [185]. Цим в основному і пояснюється програш соціалістичної системи господарювання у світовому її змаганні з ринковою системою.

Незважаючи на кардинальні зміни, що відбувались у відносинах власності та в перебудові адміністративно-командної економіки, механізм створення й упровадження нововведень залишався в Україні протягом усього часу політико-економічних трансфор-

мацій практично незмінним. У ринковій економіці першочерговим постає як питання джерел виникнення новацій (ринковий попит чи випадковий винахід), так і проблема їх упровадження і сприйняття ринком інновацій, а також проблема платоспроможного попиту на інноваційні товари, роботи чи послуги. Крім того, ринкові відносини вимагають створення надійної системи охорони прав інтелектуальної власності. Тож і інноваційна система, яка покликана раціонально врегульовувати відносини між суб'єктами інноваційного процесу та забезпечувати реалізацію завдання щодо впровадження інноваційної моделі розвитку економіки, мала б синхронно еволюціонувати з трансформаційними процесами в інших сферах з метою гармонізації економічних відносин у суспільстві. Проте фактично за весь період економічних перетворень суттєвих змін в економіко-правовій та функціональній організації інноваційного підприємництва в країні не відбулося.

Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. була схвалена Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, дія якої була розрахована на період стабілізації економіки та досягнення сталого її розвитку [178]. В ній, зокрема, були передбачені цілі, пріоритетні напрями інноваційного розвитку, констатовано визнання необхідності вдосконалення механізму інноваційного розвитку, збільшення обсягу бюджетного фінансування науки до 2,5 % ВВП 2003 р., установлена визначальна роль Державного інноваційного фонду у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку, визначено домінування галузевого підходу у сфері розвитку фундаментальних досліджень, а також необхідність побудови організаційної структури науки на базі поєднання галузевого підходу і проблемно орієнтованого, покладення функції координаторів інноваційної діяльності на мережу галузевих інститутів, необхідність удосконалення управління інноваційною діяльністю через обґрунтування пропозицій до витратної частини державного бюджету на наукову діяльність, участі суб'єктів у реалізації наукових частин загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку тощо.

Як свідчить проведений нами аналіз, з часу ухвалення згаданої «Концепції...» ситуація в інноваційній сфері країни не поліпшилася, основні цілі «Концепції...» не досягнуті, а окреслені нею завдання не виконані. Зокрема, галузеві інститути не стали центрами розвитку фундаментальних досліджень, оскільки у цьому секторі виконується їх лише 13 %, а майже 75 % — в академічному секторі. Утворена Державна інноваційна компанія як правонаступник Державного інноваційного фонду організаційно під-

порядкована Міністерству освіти і науки України і реально не виконує у повному обсязі покладені на неї функції. Причому Державний інноваційний фонд України у квітні 2000 р. було ліквідовано, а відрахування до нього обов'язкового податку скасовано, механізм управління та стимулювання інноваційного підприємництва залишився невідпрацьованим, організаційна структура — не сформована. Банк реконструкції і розвитку, створення якого передбачалося «Концепцією...», не функціонує, а інші аналогічні структури функції щодо інноваційної діяльності у необхідному обсязі не виконують, формуванням коштів для інвестування системно в країні жодна структура не переймається, великі інвестиційні проекти державою не фінансуються і за державного супроводу не впроваджуються, не створена також відповідна інфраструктура інноваційного підприємництва, у тому числі з надання фінансових та страхових послуг.

Зазначене свідчить про недосконалість, теоретичну необґрунтованість та безперспективність чинної «Концепції...», про недодержання принципів системності та комплексності при її розробленні та впровадженні, а також про те, що фактично інноваційний фактор розвитку не був належним чином оцінений владою та не набув пріоритетності у практичних її рішеннях та діях. У результаті нині правомірно говорити про невідповідність чинної «Концепції...» реаліям сьогодення, про її непридатність для сучасного етапу формування інноваційної економіки, а в підсумку — про фактичну відсутність у країні інноваційної системи, адекватної новим політико-економічним реаліям.

У перспективі реальна модель національної інноваційної системи країни повною мірою залежатиме від тієї концепції, яка буде обґрунтована, прийнята органами влади і покладена в основу для її практичного впровадження. Тобто концепція формування національної інноваційної системи має бути її теоретичною основою, яка встановлює сутність, функції, принципи, завдання, організацію як системи інноваційного підприємництва в цілому, так і методологічні засади формування та функціонування окремих складників цієї системи.

На сучасному етапі суспільних трансформацій концепція розвитку інноваційного підприємництва має охоплювати і визначати численні аспекти цього багатогранного економічного явища, яке має розвиватися згідно з базовими економічними законами. Як і будь-яка суспільна організація, інноваційна система має складатися з певних елементів, які окреслюють контури економічних відносин, функції суб'єктів, стратегічні і тактичні завдання та

пріоритети інноваційного підприємництва. Узагальнивши наукові розробки та врахувавши власні наукові результати, вважаємо, що з огляду на цілі та потреби розвитку вітчизняних продуктивних сил на даному історичному етапі економічних перетворень «Концепція...» має визначати як мінімум такі принципові питання формування національної інноваційної системи:

- основні поняття і категорії інноваційного підприємництва;
- тип стратегії розвитку інноваційної системи, придатної для країни в нинішніх умовах економічних трансформацій;
- цілі, завдання інноваційного підприємництва та принципи його реалізації;
- етапи впровадження інноваційної системи та відповідальних за реалізацію завдань кожного етапу;
- суб'єкти, об'єкти, організаційні форми інноваційного підприємництва та їх правовий статус;
- інституціональну конфігурацію інноваційної системи;
- форми, методи і порядок державного регулювання інноваційного підприємництва;
- форми та джерела фінансування інноваційного підприємництва;
- економічний та організаційний механізми інноваційного підприємництва;
- правове забезпечення інноваційної діяльності;
- ресурсне забезпечення стадій інноваційного процесу;
- форми міжнародного співробітництва у сфері інноваційного підприємництва;
- інформаційне забезпечення інноваційного підприємництва.

Зазначені елементи мають бути основними складниками національної інноваційної системи.

Формування та функціонування інноваційної системи, склад її елементів мають підпорядковуватися певним цілям залежно від пріоритетності стратегічних і поточних завдань соціально-економічного розвитку країни на даному історичному етапі. У Німеччині, наприклад, пріоритетом післявоєнного інноваційного підприємництва було визначено розвиток і впровадження нових технологій, у Франції — збільшення кількості нових робочих місць. Причому, на думку експертів, ці дві системи за вагомістю та ефективністю в економіці кожної країни перебувають на одному рівні [88]. Для Росії, за твердженням російських аналітиків, пріоритетом у створенні інноваційної системи є регіоналізація інноваційної діяльності, формування інноваційних комплексів і стратегій регіонів, здатних задіяти інститути і технології інноваційного зростання [15, 36]. Тому першочерговим завданням для

Росії, зважаючи на її федеральний устрій, є формування регіональних структур, які б виконували функції координаторів інноваційної діяльності в регіонах.

Беручи до уваги завдання і цілі соціально-економічного розвитку України на нинішньому її історичному етапі, вважаємо, що метою створення національної інноваційної системи мають бути пріоритети подолання кризи в усіх сферах економіки і суспільного життя, забезпечення стійких, гарантованих темпів економічного зростання у найближчій і віддаленій перспективі за рахунок нововведень, найсучасніших досягнень науки і техніки, і на цій основі підвищення життєвого рівня населення.

Основними завданнями і функціями української інноваційної системи у трансформаційній економіці з огляду на наявний вітчизняний науково-технічний потенціал та нинішній стан наукової та інноваційної діяльності в країні мають бути:

- ✓ системна інтеграція всіх елементів і стадій інноваційного процесу в єдиний комплекс та забезпечення їх органічної взаємодії;
- ✓ формування максимальної кількості джерел новацій;
- ✓ утворення та оптимізація організаційно-функціональної структури, здатної координувати інноваційну діяльність та керувати інноваційним процесом;
- ✓ максимальна гармонізація та оптимізація технологічних та економічних факторів у процесі утворення новацій та їх упровадження;
- ✓ формування сприятливого середовища для інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва за допомогою організаційного, правового, економічного, фінансового механізмів, що відповідають ринковим відносинам;
- ✓ установлення меж, форм та методів державного управління інноваційним підприємництвом у поєднанні з ринковими важелями регулювання інноваційної діяльності;
- ✓ організація і здійснення інноваційно-технологічної експертизи інвестиційних проєктів;
- ✓ упровадження організаційно-правового механізму залучення в обіг об'єктів інтелектуальної власності;
- ✓ організація інформаційно-аналітичного забезпечення та міжінституціонального обміну інформацією на основі радикально модифікованої статистичної бази даних щодо інноваційного підприємництва;
- ✓ здійснення моніторингу системотвірних факторів інноваційного підприємництва;
- ✓ нарощування ресурсного потенціалу інноваційного підприємства (кадрового, фінансового, матеріально-технічного, пра-

вового, інформаційного, організаційного тощо) та досягнення і збереження національних конкурентних переваг на світовому ринку;

✓ формування інноваційної культури нації та підвищення її рівня, позаяк розроблені інноваційні механізми не зможуть повною мірою працювати на досягнення визначених цілей без урахування індивідуальної психології громадян та менталітету населення України.

Наріжним каменем сучасної національної інноваційної системи України має стати інноваційно-технологічна експертиза інвестиційних проектів. Нарощування обсягів інвестицій в економіку країни, особливо іноземного походження, яке спостерігається останніми роками і неминуче триватиме ближчим часом, має бути підпорядковане меті досягнення перспективної конкурентоспроможності вітчизняної продукції, підвищенню окупності інвестицій, припинення витіснення вітчизняних товарів, робіт і послуг зі світового і внутрішнього ринків.

Додержання принципів системності, комплексності, керованості, цілеспрямованості, оптимальності, послідовності, виправданого ризику та максимального врахування інтересів усіх суб'єктів в організації інноваційного підприємництва, а також пропорційне та оптимальне формування необхідних елементів інноваційної системи, запровадження на державному рівні ефективних механізмів регулювання наукової та інноваційної діяльності дозволить сформувати в Україні сучасну ефективну систему інноваційного підприємництва, здатну реалізувати інноваційну модель розвитку української економіки, підвищити її конкурентоспроможність і, врешті, забезпечити рівень життя населення на рівні європейських стандартів.

2.2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Надзвичайно актуальним для України завданням є створення свого єдиного, скоординованого інноваційного простору. Першорядне значення у цьому процесі належить формуванню організаційної структури, яка б функціонально об'єднувала всі стадії інноваційного процесу, організовувала, скеровувала, координувала і контролювала їхню діяльність. Цілісна організаційно-функціональна структура інноваційного підприємництва має охоп-

лювати наукові установи та організації, які, власне, продукують новачії, управлінські структури, котрі визначають цілі розвитку та способи і методи їх досягнення, виробничу інфраструктуру, де здійснюється впровадження, освоєння і поширення нововведень.

Протягом останніх десятиліть у передових промислових країнах постійно здійснюється пошук найкращих організаційних форм ефективного співробітництва між фундаментальною і прикладною наукою, технологами, виробниками і реалізаторами. У більшості країн Західної Європи для цих цілей були створені спеціальні органи, котрі відповідають за впровадження державної інноваційної політики. Вивченню цього питання присвятили дослідження і наукові праці відомі вчені різних країн [34, 36, 47, 85, 88, 92]. Зарубіжний досвід побудови і функціонування організаційно-функціональної структури інноваційного підприємництва не може бути перенесений у реальні умови української економіки, але він заслуговує на вивчення з метою врахування досвіду та вибору найефективнішого варіанта формування вітчизняної організаційно-функціональної структури інноваційного підприємництва.

У Великобританії, наприклад, характерною особливістю схеми передавання і просування на ринок новачії є утворення консорціумів зі складу промислових компаній, навчальних закладів, наукових установ для проведення спільних наукових досліджень [107]. Основні завдання таких організаційних структур полягають у встановленні тісних зв'язків між університетами, науковими лабораторіями і зацікавленими промисловими компаніями, а також поширення інформації про нові перспективні технології. Важливу роль у забезпеченні процесу передавання технологій у Великобританії відіграють технологічні брокери — посередники між продавцями і покупцями нових технологічних розробок.

У Німеччині функції посередників між дослідними лабораторіями і компаніями виконують різні наукові товариства та спільні дослідні асоціації у промисловості. Провідна організаційна роль серед цих спільнот належить Фраунгоферовському товариству, у складі якого після об'єднання Німеччини налічувалося 45 дослідних інститутів, у тому числі дев'ять — із колишньої НДР [85]. Їхня діяльність фінансується за рахунок субсидій федерального уряду і доходів від виконання досліджень за контрактом. Головним завданням товариства є сприяння та прискорення впровадження у промисловість нових технологій і виконання досліджень загальнонаціонального значення. Для полегшення доступу до послуг цього товариства малих фірм уряд Німеччини надає їм субсидії у розмірі до 40 % повної вартості НДДКР, які замовляють малі фірми.

Досвід Японії у формуванні організаційних форм, які б сприяли підвищенню інноваційного, а отже, і конкурентоспроможного рівня вітчизняного виробництва є найбільш показовим з погляду його гнучкості, динамізму і зміни відповідно до змінюваної економічної ситуації в цій країні. Відомо, що Японія у післявоєнні роки для розв'язання проблем підвищення технологічного рівня національного виробництва та темпів економічного зростання обрала інноваційну стратегію «перенесення», сформувала масштабний внутрішній ринок, запровадила раціональний протекціонізм для вітчизняних товаровиробників, що створювало сприятливі умови для розширеного відтворення інноваційного підприємництва. Цьому сприяла також раціональна організаційна структура державного управління науково-технічним прогресом в Японії.

На верхівці ієрархічної системи державного управління науково-технічним прогресом перебувала Рада у справах науки, очолювана прем'єр-міністром Японії [92, 94]. До складу Ради входили керівники кількох міністерств, а також представники найбільших приватних промислових корпорацій. Рада у справах науки формувала стратегічну лінію науково-технічного розвитку країни і визначала обсяг витрат на НДДКР із державного бюджету країни. Згодом, 1961 року, це Управління організувало у своєму складі Японську корпорацію розвитку досліджень, на яку було покладено функцію супроводу нових наукомістких проектів і підтримання фірм, що реалізовували ці інноваційні проекти. Головну роль у розробці промислових НДДКР та їх практичному впровадженні у Японії відіграло Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості. У його підпорядкуванні була Японська асоціація промислової технології, яка відповідала за експорт і імпорт ліцензій.

Тобто у післявоєнний період в Японії була утворена жорстка державна організаційно-функціональна структура управління інноваційним розвитком, яка дозволила Японії певний час успішно розвиватися. Однак на сьогодні з розвитком підприємницького сектору, власного науково-технічного потенціалу та нагальними проблемами забезпечення у майбутньому конкурентоспроможності японських товарів для стимулювання діяльності наукової сфери як джерела новацій в Японії ухвалено низку законодавчих актів щодо механізму підтримки трансферу новітніх технологій, принципів регулювання діяльності публічного сектору науки тощо. Провідну роль в організації трансферу технологій мають відіграти новостворювані в Японії спеціальні організації — TLOs (Technology Licensing Organizations) [85]. Вони мають узяти на себе за дорученням учених університетів виконання функції посередни-

ків з питань комерціалізації інноваційних технологій, у тому числі отримання патентів, маркетингу і ліцензування технологій.

У США реалізація науково-технічної політики здійснюється на основі розвинутої інституціональної структури. Основними інституціями федерального уряду США в координації і стимулюванні НДДКР є два великих міжвідомчих органу: Національний науковий фонд, що визначає й координує напрями фундаментальних досліджень, а також Американська наукова рада, яка репрезентує інтереси як промисловців, так і університетів у науково-технічному процесі [92].

У США до 1980 р. результати НДДКР, що фінансувалися за рахунок коштів державного бюджету, були федеральною власністю. А це не формувало зацікавленості вчених та інженерів, що працювали у державних наукових установах, у комерціалізації здобутих знань і винаходів. Загострення конкуренції на світовому ринку та погіршення торговельного балансу країни змусило конгрес США змінити чинне законодавство у сфері взаємовідносин між приватним сектором економіки та державним сектором науки. Доцільною була визнана кооперація фірм у галузі наукових досліджень та розробок. Державні науково-дослідні інститути і лабораторії відтоді були зобов'язані співпрацювати з приватними компаніями, здійснювати з ними спільні розробки, надавати їм можливість працювати на складному унікальному дослідному обладнанні, що було в розпорядженні державних наукових центрів, а також продавати приватним фірмам ліцензії з виключним правом їх використання. Велике значення для прискорення процесів передавання технологій мав закон 1984 р. про кооперативні дослідження, який сприяв утворенню науково-дослідних консорціумів за участі промислових компаній і університетів. Зазначений закон унормовував створення Кооперативних дослідних центрів, підпорядкованих Національному науковому фонду. Нині у США діють і розширюються програми підтримки цивільних технологій, якими керують Національний науковий фонд та Центри виробничої технології міністерства торгівлі.

1992 року Конгрес США започаткував програму STTR, мета якої полягає у створенні сприятливих умов для неприбуткових організацій (таких як університети) у просуванні на ринок розробленої ними високотехнологічної продукції з використанням комерційного досвіду малих підприємств. За цією програмою фінансова підтримка підприємствам малого бізнесу надається лише для проведення ними спільних науково-дослідних робіт з неприбутковими дослідними організаціями (університетами тощо). При

цьому передбачається, що внесок малого підприємства у фінансування НДДКР має бути не менше ніж 40 %. У виконанні цієї програми беруть участь федеральні агентства США, а координацію її виконання здійснює Адміністрація малого бізнесу.

Усі міністерства, які провадять наукові дослідження і розробки за цими програмами, організовують спеціальні служби, відповідальні за передавання технологій у промисловість. Вони охоплюють як центральний апарат міністерства, так і всі підпорядковані йому державні лабораторії та інститути.

У цілому за 1980—1990 рр. у США завдяки вжитим законодавчою та виконавчою владою заходам на всіх рівнях була сформована організаційно-функціональна система, яка забезпечила і забезпечує на теперішній час консолідацію національного науково-технічного потенціалу та комерційного потенціалу малого бізнесу, що сприяє раціоналізації процесу впровадження досягнень науки і техніки з метою підтримання високих темпів економічного розвитку на основі інноваційного підприємництва.

Уряд Франції також намагається активно впливати на технологічний розвиток національної промисловості. 1983 р. у Національному центрі наукових досліджень (аналог Академії наук) був утворений підрозділ, який мав відповідати за практичне використання результатів досліджень [3]. Він уживав численних заходів щодо тісного співробітництва між ученими та промисловими підприємствами. У кожному регіоні призначалися спеціальні представники цього підрозділу, які були відповідальними за виявлення перспективних наукових розробок і встановлення контактів із зацікавленими фірмами. Із середини 1980-х рр. у Франції функціонує розгалужена мережа спеціалізованих регіональних центрів інновацій і передачі технологій, які організовують і координують діяльність усіх учасників інноваційного процесу на регіональному рівні.

Фінансова підтримка впровадження новачій малими і середніми підприємствами здійснюється у Франції через спеціалізоване агентство ANVAR (Національне агентство реалізації результатів досліджень), яке діє на комерційних засадах [261]. Свою діяльність ANVAR здійснює через філії, що зосереджені у 24 регіонах Франції.

У Китайській Народній Республіці до 1998 р. служби передавання технологій були лише у двох університетах (Цінхуа і Пекінському університеті). На сьогодні кожний великий науково-дослідний університет має службу передавання технологій. Ці структурні підрозділи фінансуються урядом Китаю за рахунок

частки загальних витрат, виділених університету. Однак нині ця організаційна модель змінюється. Більшість служб з передавання технологій функціонують як асоційовані приватні компанії, власниками яких є університети.

У Канаді 1947 р. для підтримки інноваційної діяльності була започаткована програма IRAP (Industrial Research Assistance Program), мета якої полягає у стимулюванні комерційного використання нових технологій і винаходів [24]. Ця програма — одна із найтриваліших і найуспішніших програм у сфері передавання академічних новацій та їх упровадження в економіку країни. Завданням програми є надання допомоги малим і середнім підприємствам у перетворенні новацій на індустріальний комерційний продукт.

Отже, як переконує аналіз світового досвіду організації інноваційного процесу, незважаючи на розмаїття управлінських структур, відмінності у принципах макроекономічної політики, тактичних цілях економічного розвитку країн розвинутої ринкової економіки, їм притаманні деякі загальні риси організації інноваційного підприємництва. Перш за все в усіх країнах-лідерах національні державні інституції відіграють суттєву роль у формуванні національного науково-технічного потенціалу, у підтримці корпорацій, здатних підвищити конкурентоспроможність власних товарів (робіт, послуг) та національної економіки. Крім того, у кожній країні існує модель процесу (механізму) передавання (перетворення) новацій — нових академічних знань, відкриттів, винаходів, технологій тощо — із сектору науки у підприємницький сектор. Проте в кожній країні функціонує індивідуальна модель, яка формувалася з урахуванням політичної, економічної, культурної та фінансової ситуації в кожній країні. Однак загальною рисою моделей є прагнення урядів сформувати у своїй країні найефективнішу інфраструктуру інноваційного підприємництва та дієвий механізм освоєння й матеріалізації нових знань, надати максимальну підтримку службам, що здійснюють передавання новацій з наукового у промисловий сектор та впроваджують їх у комерційне використання.

В Україні нинішня організаційно-функціональна система інноваційного підприємництва є недосконалою, складною, заплутаною, непрозорою і за всіма ознаками перебуває на стадії формування.

Цілісний науково-дослідний процес і досі штучно поділений на три категорії (сектори): фундаментальну, відомчу, вузівську науку. Це породило паралелізм і ослаблення наукових досліджень.

Вкрай потрібно обґрунтувати нові принципи організації наукової діяльності. До них слід віднести:

- правове забезпечення двох форм власності на наукові результати: державної та приватної. Приватна власність на результати має бути захищена патентами чи ліцензіями, з якими можна було б виходити на ринок наукової продукції;

- функціональне об'єднання наукових організацій і ВНЗ, що сприятиме консолідації наукових сил, матеріально-технічної та інформаційної бази у дослідних структурах;

- перетворення наукових шкіл на чолі з провідними вченими в основну організаційну форму розвитку науки. Повинен діяти принцип професіоналізму вченого, який є генератором наукових ідей, який глибоко знає теорію та методи досліджень, а також має великий досвід керування. Саме науковим керівником, а не чиновником-адміністратором повинен здійснюватися розподіл наявних ресурсів, що має суттєво скоротити чиновницький апарат у науковій сфері.

Нова організація управління науковою діяльністю має передбачати:

- ✓ ліквідацію паралелізму в державному управлінні наукою через утворення єдиного всеукраїнського органу, що має керувати науковими дослідженнями, розробками, впровадженням новачій і в цілому інноваційним підприємництвом;

- ✓ формування напрямів наукових досліджень у формі державних програм виходячи з потреб народного господарства та з урахуванням можливостей вітчизняних навчальних і наукових установ;

- ✓ формування замовлень на підготовку наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру;

- ✓ створення в регіонах науково-координаційних рад на базі провідних наукових установ і ВНЗ;

- ✓ формування відповідного обсягу коштів, необхідних для виконання державних програм інноваційного розвитку;

- ✓ проведення інвентаризації наукового та інноваційного потенціалу країни;

- ✓ утворення нової організаційно-управлінської форми — науково-навчальних об'єднань;

- ✓ організацію центрів колективного використання дефіцитного обладнання і матеріально-технічної бази для експериментальних робіт;

- ✓ моніторинг виконання законодавства з питань інноваційного підприємництва та підготовку необхідних змін до чинного законодавства.

Необхідно запровадити створення профільних науково-дослідних структур, гнучких систем взаємодії навчальних та науково-дослідних структур кількох вищих навчальних закладів тощо. Зазначені організаційно-управлінські заходи повинні слугувати оздоровленню української науки, підвищенню її результативності, ширшому запровадженню здобутих результатів у практику.

Як показує світовий досвід, об'єднання науково-технічного потенціалу вищих навчальних закладів і технологічного потенціалу промислових підприємств вирізняється різноманітністю організаційних форм і на теперішній час є вельми поширеним і найбільш ефективним способом досягнення конкретних результатів в інноваційній діяльності з найменшими фінансовими витратами. Так, у Європі протягом 15 років плідно працює «Індустріально-університетський форум», науково-технічні розробки якого фінансуються «Європейським круглим столом промисловців (ЕКТ)» з річним оборотом 950 млн дол. [239].

На теперішній час на міжнародному рівні вживаються організаційні заходи щодо забезпечення координації й необхідного розвитку наукових досліджень. Так, Європейська Комісія, констатуючи роз'єднаність і замкнутість національних науково-дослідних систем країн ЄС, їх слабку кооперацію на регіональному і європейському рівнях, запропонувала ідею єдиного європейського наукового простору [261]. Його завданнями визначено:

- створення мережі наукових центрів у Європі і заснування віртуальних центрів із використанням сучасних інтерактивних засобів зв'язку;
- спільне фінансування великих європейських проектів;
- узгодження виконання національних та європейських досліджень та організація наукової та інноваційної співпраці;
- оптимальне, скоординоване й ефективне використання засобів виробництва і ресурсів для інвестування досліджень;
- упровадження спільних наукових і технічних стандартів;
- збільшення мобільності людського ресурсу — дослідників і введення єдиного «європейського виміру» наукової кар'єри;
- об'єднання наукових товариств, компаній і вчених Західної і Східної Європи;
- запровадження спільних соціальних і етичних цінностей у наукових та науково-технічних питаннях.

Для розв'язання поставлених завдань європейський комісіонер з питань науки Філіпп Бускен ще 1999 року запропонував створити єдиний європейський дослідний простір (European Research Area — ERA), який сприяв би об'єднанню дослідницьких зусиль усіх єв-

ропейців [243]. Головна мета ERA — створення можливостей для якнайефективнішого використання засобів і ресурсів через об'єднання і координацію національних і європейських дослідних програм, тісної співпраці між європейськими організаціями у науковій та науково-технічній сфері.

Для відстеження процесів у інноваційній сфері в країнах ЄС комісія ERA запровадила періодичне видання «Інноваційне моніторингове табло» [246]. На основі інформації цього видання здійснюється координація досліджень у країнах європейського співтовариства.

Важливим моментом поліпшення інноваційного процесу у державі є угода про співробітництво між Асоціацією ректорів технічних ВНЗ і УСПП, основною метою якої є об'єднання науки, освіти і промисловості в інноваційному процесі. Цією інституцією підготовлено низку науково-технічних програм, які повинні зацікавити промисловців і підприємців. Запропоновані програми охоплюють практично весь спектр проблем енергетики, металургії, інформаційних технологій, екології тощо. Виконання цих програм передбачає задіяння наукового потенціалу близько 40 технічних ВНЗ України.

Асоціація ректорів технічних ВНЗ разом із УСПП розпочала активну роботу щодо залучення коштів для фінансування НДДКР промислових підприємств. З метою концентрації коштів для розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки безпосередньо на підприємствах промисловості пропонується створити технопарк, спеціалізований науково-упроваджувальний фонд зі статусом небанківської фінансової організації. Така організація могла б підтримувати фінансування НДДКР провідних підприємств залежно від пріоритетності робіт, реально зменшивши розрив між фінансуванням досліджень і впровадженням їх результатів у виробництво.

Сьогодні безпосередні функції державного управління науковою, науково-технічною та інноваційною сферою в Україні здійснює Кабінет Міністрів України, Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень, Національна академія наук, Міністерство освіти і науки України, галузеві інститути та академії. Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень при Національній академії наук утворена Постановою КМУ від 21 лютого 2001 р. з метою сприяння розвитку фундаментальних досліджень та координації діяльності Національної та галузевих академій наук, громадських наукових організацій, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у цій сфері [183]. На неї покладено функції наглядової ради Державного фонду фундамен-

тальних досліджень, створення системи координації досліджень, підготовки пропозицій з питань розвитку фундаментальних досліджень, сприяння взаємодії академічного і вузівського секторів науки.

Державним пріоритетам інноваційної політики мають бути підпорядковані всі національні програми, академічні, вузівські, ті, що виконуються за підтримки Фонду фундаментальних досліджень, а також державні науково-технічні програми. При виконанні проектів за цими програмами на всіх етапах, починаючи з планування досліджень, слід дбати про реалізацію їхніх результатів, здійснювати активні маркетингові дослідження, дослідно-промислові випробування, узгоджувати всі дії із замовниками та споживачами інноваційної продукції тощо.

У структурі Міністерства освіти і науки України діє Департамент інноваційного розвитку, Департамент науково-технологічного розвитку, а також Державний департамент інтелектуальної власності України.

На Департамент інноваційного розвитку покладено функцію організації проведення експертизи та здійснення кваліфікування інноваційних проектів, інноваційного продукту та інноваційної продукції [212]. На Департамент науково-технічного розвитку — координація діяльності Державного центру науково-технічної експертизи.

Постановою КМУ від 4 квітня 2000 р. у складі та в підпорядкуванні Міністерства освіти і науки утворено Державний департамент інтелектуальної власності як урядовий орган державного управління [181]. Основними завданнями Державного департаменту визначено: участь у забезпеченні реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності; прогнозування перспектив розвитку сфери інтелектуальної власності, організаційне забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Проблемами правомірності використання об'єктів інтелектуальної власності переймається також Міжвідомчий комітет із проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, утворений відповідно до Постанови КМУ від 16 лютого 2000 р. № 316 [182]. Міжвідомчий комітет є постійно діючим координаційним органом при Кабінеті Міністрів України. Комітет розробляє пропозиції щодо формування державної політики у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, узагальнює досвід роботи щодо забезпечення в Україні правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань створення, охорони та використання об'єктів інтелектуальної власності.

У сфері управління Міністерства освіти і науки України перебуває Фонд фундаментальних досліджень, Українська державна інноваційна компанія, Громадська рада з питань науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи.

Державний фонд фундаментальних досліджень утворений відповідно до Постанови КМУ № 1717 від 24 грудня 2001 р. [179]. Органами управління Фонду фундаментальних досліджень є наглядова рада Фонду, рада Фонду та дирекція Фонду. Функції наглядової ради Фонду виконує Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень (постанова КМУ № 164 від 21.02.01). Керівним органом Фонду є рада Фонду чисельністю 25 осіб, які здійснюють свої повноваження на громадських засадах. Основними функціями Фонду є: проведення експертизи та конкурсних відборів проектів фундаментальних досліджень для їх адресного фінансування; забезпечення практичного використання результатів фундаментальних досліджень; взаємодія з іншими організаціями, у тому числі зарубіжними, що здійснюють підтримку фундаментальних досліджень в Україні; підготовка інформаційних матеріалів стосовно фундаментальних досліджень, у тому числі монографій за результатами виконаних наукових проектів.

Українська державна інноваційна компанія була утворена згідно з Постановою Кабінету Міністрів України у квітні 2000 р. на базі Державного інноваційного фонду як його правонаступник, як небанківська фінансово-кредитна установа [184]. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України основними завданнями Компанії мають бути: організація роботи з відбору та експертизи інноваційних проектів для їх упровадження; фінансування інноваційних проектів способом надання підприємствам кредитів, їх інвестування та проведення з ними спільної діяльності; залучення позабюджетних джерел для фінансування інноваційних проектів; забезпечення повернення інноваційних позик Державного інноваційного фонду. Керівним органом Компанії є її правління, контрольним органом — спостережна рада. У регіонах України Компанія має шість філій.

Громадська рада з питань науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності утворена Наказом Міністерства освіти і науки у травні 2005 р. із представників об'єднань громадян, науковців та представників засобів масової інформації. Мета її створення полягає у формуванні ефективних організаційних та правових умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні науково-технічною та інноваційною діяльністю.

Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи (далі — Центр) утворений Наказом Міністерства освіти і науки у грудні 2002 р. на базі Державного центру науково-технічної експертизи Міністерства [147]. Координацію діяльності Центру в частині інноваційної експертизи здійснює Департамент інноваційного розвитку, а в частині науково-технічної експертизи — Департамент науково-технічного розвитку Міністерства освіти і науки України. Крім того, Центр здійснює державну комплексну експертизу інноваційних проектів, інноваційної продукції, а також експертизу інноваційних та інвестиційних проектів технологічних парків.

Саме ініційовані державою організаційні заходи здатні забезпечити реалізацію одного із пріоритетів економічного розвитку — впровадження інноваційної моделі економіки, основою якої має стати оптимальна організаційно-функціональна структура інноваційного підприємництва.

Як свідчить проведений аналіз, функції організації інноваційної діяльності покладені на Міністерство освіти і науки України. Воно є центральним органом виконавчої влади, утвореним Указом Президента України у червні 2000 р. із забезпечення реалізації політики у сфері, крім освіти (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої), наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності [212]. Поєднання в одному центральному органі таких важливих, різнопрофільних функцій, як освіта та інноваційне підприємництво, вимагає різної кваліфікації та спеціалізації різного профілю державних службовців. Роз'єднання функцій обумовлене також вагомістю завдань щодо реалізації інноваційної моделі розвитку економіки. Міністерство освіти і науки разом з Міністерством економіки формує державне замовлення на науково-технічну продукцію на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції

При цьому майже 75 % фундаментальних досліджень виконуються в академічному секторі науки, по 13 % — у галузевому та вузівському секторах. Приблизно 74 % прикладних досліджень і розробок здійснюється у галузевих науково-дослідних і проектних інститутах, 10 % — в установах Національної Академії наук і лише 0,4 % — у вузівському секторі.

У виробництво досягнення науки і техніки впроваджують Міністерство промислової політики України та галузеві відомства. Рада з питань науки та науково-технічної політики, до функцій

якої належить координація інноваційного процесу, не має владних повноважень і виконує дорадчі функції.

Досвід розвинених країн свідчить, що у конкурентній боротьбі на світовому ринку перемагає та країна, яка володіє найефективнішим механізмом стимулювання інноваційної діяльності та має розвинену інфраструктуру, що забезпечує високу ефективність реалізації інноваційних проектів. Брак такої раціональної інфраструктури вимагає оперативного втручання держави у вирішення цієї проблеми.

Першим кроком має стати створення єдиного координаційного центру — окремого органу центральної виконавчої влади з питань наукової та інноваційної діяльності та кількох його регіональних філій. Зазначений центр має здійснювати управління інноваційним підприємництвом, у тому числі таким важливим його етапом, як наукові дослідження, оскільки функцію інтеграції та координації наукових досліджень, на наше переконання, має виконувати окремий орган, а не міністерство, на яке припадає тільки незначна частина виконуваних науково-дослідних робіт та наукових розробок, а в організації наукових досліджень у межах країни не має чіткого і конкретно визначеного підпорядкування.

Метою створення мережі органів інноваційного підприємництва є прискорення наукового та науково-технічного розвитку, активізації інноваційної діяльності, підвищення її ефективності, сприяння динамічному розвитку економіки країни та її регіонів.

Основним завданнями центрального органу виконавчої влади з питань наукової та інноваційної діяльності, на нашу думку, має бути:

- ✓ формування та реалізація єдиної державної науково-технічної політики в галузі інноваційного розвитку;
- ✓ організація, координація та підвищення результативності інноваційної діяльності в країні, у тому числі в її регіонах та галузях;
- ✓ стратегічне планування інноваційної діяльності у єдності та відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку країни;
- ✓ розробка і впровадження механізму захисту від ризиків, гарантування комплексної безпеки інноваційної діяльності;
- ✓ розробка пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення інноваційної діяльності та юридичного супроводу інноваційних проектів, у тому числі міжнародного;
- ✓ організація та координація патентно-ліцензійної діяльності;
- ✓ розробка механізму наскрізних інтегрованих систем упровадження інновацій, усунення суперечностей між високим науково-технічним потенціалом і низьким попитом на інновації;

✓ створення й упровадження єдиного механізму управління інноваційно-інвестиційними процесами розвитку економіки країни, активізації інноваційної діяльності на всіх етапах інноваційного процесу;

✓ розробка державних цільових науково-дослідних, проектно-конструкторських та технологічних програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, науково-методологічний та організаційний супровід їх виконання й упровадження;

✓ розробка і науково-технічний супровід комплексних заходів щодо гармонійного розвитку регіонів на основі інноваційного підприємництва, активізація інноваційної діяльності у пріоритетних для даного регіону напрямках господарської діяльності та його традицій;

✓ формування на основі сучасних інтелектуальних технологій інформаційної бази та статистичної звітності інноваційного підприємництва, розробка і впровадження методів управління цією базою даних;

✓ підготовка кадрів вищої кваліфікації у галузі системних менеджерів інноваційного підприємництва та керівників інноваційних структур.

Регіональні філії центрального органу з питань наукової та інноваційної діяльності мають виконувати такі основні функції:

- забезпечення реалізації в регіонах державної інноваційної політики та стратегії соціально-економічного розвитку на основі інноваційного підприємництва;

- координація діяльності регіональних органів виконавчої влади у сфері інноваційного підприємства;

- розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо інноваційного розвитку регіону і його підприємств;

- патентне обслуговування суб'єктів інноваційного підприємства;

- проведення аналізу потреб регіону у спеціалістах вищої кваліфікації у галузі інноваційного підприємства та підвищенні їх кваліфікації;

- надання консультативних та науково-технічних послуг в межах своєї компетенції;

- публікація і розповсюдження інформації про проведення конференцій, симпозіумів, випуск збірників наукових праць тощо.

Однією з найважливіших проблем інноваційного підприємства залишається інформаційне забезпечення інноваційних процесів. Рациональна організація інформаційного забезпечення є

одним із основних елементів організаційно-функціональної структури інноваційної системи. У колишньому СРСР діяла унікальна державна система науково-технічної інформації, яка не мала аналогів за кордоном, у вигляді різноманітних організацій, інститутів та інших установ, які забезпечували збирання, систематизацію і аналіз інформації в галузі НТП. Проте ринкові трансформаційні процеси в економіці країн СНД, розпад єдиного народногосподарського комплексу колишнього СРСР призвели до розпаду єдиної інформаційної системи.

Як наслідок, на теперішній час в Україні одним з недоліків розвитку ринкового механізму є недосконала організація цивілізованої інформаційної взаємодії між новаторами, винахідниками, виробниками і споживачами. Це не дозволяє відлагодити систему попиту і пропонування. В Україні створено і діє 20 регіональних центрів науково-технічної і економічної інформації. Вони нині між собою майже не зв'язані, розірвано зв'язки між органами науково-технічної інформації різної підпорядкованості. Усе це знижує ефективність функціонування інформаційної системи. Нагальним питанням є створення на основі сучасних інформаційних технологій інституції, яка могла б акумулювати науково-технічну інформацію про останні досягнення науково-технічного прогресу. Провідну роль у розв'язанні цього питання повинен відіграти Інтернет. Але українськими вченими в ТОВ «Гемма» розроблена система All Biz — єдина програмно-модульна система збирання, обробки, аналізу та просування новачій на внутрішній і зовнішній ринки. Вона дозволяє здійснювати інтерактивний зв'язок усіх учасників інноваційного процесу, у режимі online здійснювати концентрацію, систематизацію, оновлення та передавання інформації. І завданням держави у цьому питанні є сприяння та координація діяльності щодо широкого, масштабного впровадження цієї новачії вітчизняного походження.

Щодо інформаційного забезпечення в інших країнах варто відзначити, що, наприклад, у Росії випускається кілька періодичних видань, що висвітлюють інноваційні проблеми розвитку російської економіки, розробки сучасних технологій тощо. Україні необхідно запозичити зарубіжний досвід поширення у суспільстві інформації щодо проблем інноваційного розвитку та досягнень науково-технічного прогресу. Це також сприятиме підвищенню рівня інноваційної культури у суспільстві.

Інноваційне підприємництво як галузь знань та сфера практичної діяльності можна вважати новим об'єктом пізнання та управління. Для об'єктивної оцінки стану інноваційного підприємництва

тва, змін у ньому та побудови ефективного вектора державної політики у цьому процесі необхідні достовірні та достатні кількісні характеристики об'єктів регулювання, які формують стартові позиції для побудови державної політики та управління відносинами у сфері інноваційної діяльності. Такі показники мають формуватися органами державної статистики, які є важливим складником цілісної організаційно-функціональної системи інноваційного підприємництва. З цих позицій офіційна державна статистика та звітність про інноваційну діяльність потребують удосконалення.

Так, інтеграція української економіки у європейський і міжнародний поділ праці вимагає об'єктивної інформації про відповідність вітчизняних технологій, товарів, робіт і послуг європейським стандартам, а також статистичних узагальнень щодо відповідності нововведень міжнародному рівню науково-технічного прогресу. Крім того, важливим аспектом у впровадженні інноваційної моделі розвитку економіки України є визначення та оцінка внеску нововведень у виробництво вітчизняного валового внутрішнього продукту. Необхідна також розробка методик проведення статистичних спостережень, їх узагальнення та оцінки зазначених показників.

Чітке формулювання об'єктів звітності, розширення статистичних спостережень та характеристик інноваційної діяльності, їх взаємозв'язок та ідентичність при групуванні у різноманітні статистичні збірники сприятиме конкретизації статистичних даних, поглибленню параметрів об'єктів спостережень, дозволить об'єктивно оцінювати внесок кожного регіону чи галузі у стан інноваційного підприємництва та викривати в ньому проблеми, які вимагають розв'язання на різних рівнях управління.

Одним з найважливіших завдань формування організаційно-функціональної структури інноваційного підприємництва є утворення і розвиток мережі структур, які прискорювали б упровадження результатів наукових досліджень і сприяли перетворенню їх у нові продукти, технології, послуги. Такими вузлами — інноваційними структурами, здатними забезпечити взаємозв'язок між винахідниками наукової сфери і підприємництвом, інтегрувати їх зусилля у справі матеріалізації результатів наукової діяльності та проведення спільних науково-прикладних розробок, є інженерно-наукові центри, наукові парки, технопарки, технополіси, інкубатори, інноваційно-технологічні центри та інші організаційні форми ефективного співробітництва та кооперації наукового, промислового та підприємницького секторів. Нині у найбільш розвинених країнах світу існують і успішно функціонують сотні таких структур, і їхня кількість постійно збільшується.

Значного поширення в організації інноваційної діяльності за кордоном набули технопарки. У світі визнано, що технопарк — це територіально сконцентрована сукупність наукових лабораторій, виробничих приміщень, що надаються на пільгових умовах в оренду венчурним фірмам, що займаються комерційним освоєнням перспективних наукових або технологічних нововведень та ідей. Перший дослідний парк був створений при Стенфордському університеті (США), який організував здавання в оренду землі і будівель, що належали йому. Вдале поєднання обставин, підприємницький, науковий та інноваційний потенціал регіону, де був розташований університет, сприяли тому, що у цьому комплексі виникла знаменита Кремнієва долина — потужний центр мікроелектроніки, що поєднує характеристики дослідного та промислового центру. За різними оцінками у США налічується на теперішній час понад 150 технопарків. У Росії, наприклад, формально зареєстровано близько сотні технопарків, але на практиці на цей статус можуть розраховувати сьогодні не більше від п'яти [83].

Розвиток зв'язків між наукою і виробництвом дозволяє забезпечити комплексне розв'язання цілої низки проблем у науково-технічній, інноваційній, економічній і соціальній сферах. Зарубіжний досвід переконує, що утворення і поширення такої форми організації інноваційного підприємництва, як технопаркові структури, наукові розробки та власні результати дослідження мають на меті:

- ✓ прискорення впровадження науково-технічних досягнень у галузі високих технологій у виробництво;
- ✓ комерціалізацію науково-технічних ідей і, як наслідок, підвищення ефективності витрат на наукові дослідження і розробки;
- ✓ структурну перебудову промисловості і всього народно-господарського комплексу;
- ✓ ліквідацію диспропорцій регіонального соціально-економічного розвитку;
- ✓ часткове розв'язання проблеми зайнятості.

На думку науковців, що досліджують проблему розвитку організаційних форм інноваційного підприємництва, існує кілька різновидів технологічних парків, які різняться співвідношенням дослідних, виробничих та підприємницьких функцій, обсягами та сферою кооперації тощо [24, 47, 83, 115, 194]. Серед них виділяються наукові парки, інкубатори, науково-технічні та інноваційно-технологічні центри. Проте, як свідчить практика, чітких меж між окремими видами таких структур у реальності не існує. На противагу змішаним формам, у чистому вигляді вони зустрічаються рідко.

Зарубіжний досвід свідчить, що в багатьох країнах співпраця між університетами і промисловістю здійснюється в межах наукових парків. Різні моделі наукових парків упроваджені у США, Великобританії, Японії, Франції, Німеччині. Форма організації їхньої діяльності полягає у тому, що університети надають в оренду зацікавленим промисловим компаніям або новоорганізованим компаніям приміщення, лабораторне обладнання, послуги тощо для проведення розробок, іспитів і доведення новації до стадії технологічного прототипу [94].

Японська модель наукових парків передбачає будівництво нових міст — технополісів, які об'єднують і концентрують на своїй території наукові центри для проведення відповідних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та промислові підприємства для виготовлення дослідних зразків новацій, їх доведення до промислової експлуатації та виробництво принципово нових товарів, робіт чи послуг. Термін «технополіс» з'явився в Японії, а в інших країнах використовуються синоніми: високотехнологічні центри, наукові та технологічні парки. Технополіси організовуються для реалізації стратегії прориву у нові сфери діяльності на основі розвитку мережі регіональних центрів найвищого технологічного рівня. Технополіси в Японії фінансуються за рахунок місцевих податків та внесків корпорацій. Урядова підтримка їх здійснюється за рахунок податкових пільг, прискореної амортизації, субсидій та кредитів.

Прикладом поширеної організаційної форми співробітництва академічної науки і підприємництва в інноваційній діяльності є інкубатор. Інкубатор в інноваційному підприємстві — це складний багатофункціональний комплекс, який надає широкий спектр інноваційних послуг. Фірма, що планує здійснювати інноваційну діяльність, орендує чи купує в інкубаторі той чи інший набір послуг, включаючи оренду приміщення. Через певний термін (2—3 роки) фірма залишає інкубатор і розпочинає самостійну діяльність [94].

Російським різновидом організаційної форми інкубатора малого інноваційного бізнесу є інноваційно-технологічні центри. 2002 року в 11 регіонах РФ функціонувало 52 інноваційно-технологічних центри, в яких діяло понад тисячу малих науково-технологічних підприємства, які використовували інфраструктуру центру для свого розвитку і бізнесу [83]. Найбільш відомими такими центрами є Інформаційно-технологічний центр Московського енергетичного інституту, Центр інформаційних технологій Наукового парку МДУ ім. М. В. Ломоносова та Центр інформаційних технологій Санкт-Петербурга.

Технопаркові структури створюють сприятливі умови для доведення до практичного використання результатів наукових розробок і реалізації готової інноваційної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Світовий досвід діяльності технологічних парків дозволяє сформулювати фактори, які сприяють їх утворенню. До них належать:

- достатній науковий, технічний та освітній потенціал території розташування технопарку;
- наявність спеціалізованих та допоміжних підприємств, які утворюють комплексну систему наукових досліджень та виробництва: заводи, підприємства з обслуговування техніки перед виробництвом і після нього, з постачання матеріалів, газу, води, запчастин, з експлуатації обладнання тощо;
- концентрація передових підприємств, потужного капіталу та техніки;
- місце розташування технопарків передбачає наявність поблизу великих міст, доступних інформаційних джерел, розгалуженої мережі комунікацій, зручної транспортної системи, включаючи аеропорти;
- урядової підтримки у вигляді надання пільг, що сприяють оновленню виробництва та утворенню нових підприємств, надання пільг для венчурного капіталу та інвестицій у нові високотехнологічні підприємства.

В Україні перші три технопарки з'явилися 2000 р., які були створені на базі найбільших науково-дослідних інститутів Національної академії наук. У червні 2000 р. було ухвалено Закон «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології, матеріали, оптоелектроніка і сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона», «Інститут монокристалів».

2002 року було створено ще п'ять нових технопарків: «Вуглемаш», «Інститут технічної теплофізики», «Інтелектуальні інформаційні технології», «Укрінфотех», «Перспектива» (Національний технічний університет «КПІ»). Отже, на теперішній час в Україні зареєстровані і діють вісім технологічних парків, якими виконуються 54 інноваційних і сім інвестиційних проектів. Обсяг виробленої інноваційної продукції цими технопарками наближається до 100 млн грн [267]. Діяльність українських технопарків спрямована на впровадження досягнень у галузі паливно-енергетичного комплексу, металургії, нетрадиційної та теплоенергетики, промислової екології, інформаційних та телекомунікаційних технологій, програмного забезпечення.

З метою підвищення ефективної діяльності технопарків Постановою Кабінету Міністрів від 9.08.01 в Україні була створена Комісія з організації діяльності технопарків та інноваційних структур інших типів. Це постійно діючий орган Кабінету Міністрів. До її складу входять відповідальні працівники міністерств і відомств, а також керівники українських технопарків. На Комісію покладені завдання організаційного й методичного забезпечення діяльності зі створення і функціонування інноваційних структур різних типів:

- ✓ утворення, організація і ліквідація технопарків і інноваційних структур інших типів;
- ✓ визначення пріоритетних напрямів діяльності інноваційних структур, реєстрація проектів, що виконуються ними;
- ✓ удосконалення системи показників і критеріїв економічної і соціальної ефективності проектів;
- ✓ удосконалення механізму ведення бухгалтерського обліку витрат на інвестиційні та інноваційні проекти, впровадження системи статистичної звітності у цій галузі;
- ✓ сприяння реалізації механізму нарахування і цільового використання коштів, що акумулюються на спецрахунках технопарків, здійснення контролю за цільовим використанням товарів, що ввозяться в Україну для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів.

Однією з найважливіших функцій Комісії є організація експертизи і реєстрація інвестиційних та інноваційних проектів. Причому загальне керівництво процесом експертизи і реєстрації проектів здійснюється Департаментом інновацій і трансферу технологій Міністерства науки і освіти України, а також робочою групою з питань підготовки пропозицій щодо організації діяльності технопарків і інноваційних структур інших типів. Вони визначають склад робочої групи для проведення експертизи поданих документів.

Отже, на прикладі аналізу лише організації виконання функцій експертизи проектів можна зробити висновок, що ця процедура в організаційному плані є складною, у ній задіяні різні структури виконавчої влади. При цьому відомо, що велика кількість відповідальних осіб призводить у кінцевому підсумку до безвідповідальності за кінцеві результати такої експертизи.

Зарубіжний досвід організації інноваційного підприємництва свідчить, що вимоги підвищення його ефективності вимагають і неминуче спричиняються до розширення мережі технопаркових структур. Однак упорядкуванню і розширенню їхньої мережі в

Україні має передувати науково-технічний аудит діючих аналогічних організацій та центрів на предмет їх відповідності потребам інноваційного підприємництва і визначення можливостей виконання ними нагальних завдань впровадження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки та функцій зон випереджального розвитку.

Слід зазначити, що в Україні для створення науково-технологічних центрів інноваційного розвитку за певних трансформаційних змін може бути задіяна в окремих випадках ще не зруйнована матеріально-технічна база галузевих технологічних та проектних інститутів, галузевих науково-виробничих об'єднань, пусконаладжувальних організацій, що входили до складу науково-дослідних установ. Вони можуть посісти гідне місце в організаційно-функціональній структурі інноваційного підприємництва і в цілому в національній інноваційній системі.

Діяльність таких структур крім сприяння розвитку високих і надвисоких технологій має забезпечити стимулювання інноваційної активності інших підприємств, адже в Україні відсоток підприємств, які вели інноваційну діяльність, є надто низьким — усього 2 %. Для порівняння — у країнах ОЕСР частка інноваційно активних підприємств перебуває в межах від 25 до 80 % [91]. Крім того, технопаркові структури можуть і повинні стати «плюсами зростання» у подоланні кризи розвитку депресивних територій України.

2.3. ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В Україні реалізація плану впровадження інноваційної моделі економічного відтворення потребує такої державної політики та організаційної структури інноваційного підприємництва, яка б забезпечувала ефективне функціонування всіх етапів інноваційного процесу та його суб'єктів, сприяла б інтенсивному генеруванню, впровадженню і поширенню в галузях економіки новачій як визначального фактора сучасної конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Світовий і вітчизняний досвід показує, що на нинішньому етапі в конкурентній боротьбі точиться змагання не стільки за володіння ресурсами, скільки за здатність до розроблення і впровадження

інновацій. Революційний розвиток високих технологій приводить до того, що економічне зростання країн дедалі більше визначається часткою продукції, що містить прогресивні знання і сучасні інформаційні технології. У таких умовах інтелектуальна власність стала одним з основних факторів, що визначає комерційний успіх підприємницької діяльності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках та відчутно впливає на формування конкурентного середовища.

Унаслідок цього освоєння нових технологій стало для розвинутих країн одним із пріоритетних напрямів державної політики та господарювання суб'єктів підприємництва. Частка інтелектуального капіталу в загальному показнику капіталізації високотехнологічного виробництва нині в деяких високорозвинених країнах сягає 80 %. Причому значна кількість нововведень у цих країнах здійснюється малим бізнесом. Малі підприємства у країнах розвинутої ринкової економіки відіграють помітну роль у формуванні науково-технічного потенціалу цих країн. Високий потенціал малого бізнесу як розробника і впроваджувача новацій у масове виробництво підтверджено світовим досвідом. За статистикою майже 95 % радикальних технологічних новацій після Другої світової війни було створено в малому підприємстві.

Мале підприємство, на думку значної кількості зарубіжних і вітчизняних учених і спеціалістів, є вагомим структурним елементом ринкової економіки та інтегральним елементом конкурентного ринкового механізму. Це теоретичне положення підтверджено досвідом розвитку ринкового середовища. Тому об'єктивно становлення і розвиток малого бізнесу має бути однією зі стратегічних проблем економічної політики держави в умовах переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки. Недооцінка ролі малого підприємництва, ігнорування його значних виробничих і соціально-економічних потенційних можливостей набуває у нинішніх умовах характер масштабного стратегічного прораханку.

Основна перевага малого бізнесу в інноваційній діяльності перед великими компаніями полягає у його мобільності, динамічності, чутливості до найменших змін ринкової ситуації і здатності швидкого реагування на потреби споживачів, у високій обіговості ресурсів, більш економічному й ефективному використанні обмежених матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів. На малих підприємствах кількість управлінських ланок є невеликою, тому важливі рішення на них можуть прийматися і реа-

лізовуватися достатньо оперативно. Мале підприємство за своєю природою є антимонопольним і при використанні сучасної новітньої техніки може перетворюватися на конкурента, який підриває монополні позиції великих корпорацій. Інноваційна активність малого бізнесу обумовлена також можливістю захоплення керівництвом творчої ініціативи найманих працівників без бюрократизації цього процесу, готовністю до ризику, швидкою оцінкою економічного потенціалу новації та її перевіркою на практиці, можливістю одноосібного прийняття рішень щодо зміни ринкової орієнтації фірми, матеріальною зацікавленістю в позитивному результаті господарської діяльності в конкурентному ринковому середовищі тощо. Наведені фактори є визначальними перевагами у підприємстві малого бізнесу, у тому числі в інноваційній діяльності. Воно багато важить у пом'якшенні соціальної напруженості та демократизації ринкових відносин, оскільки саме малий бізнес є основою формування середнього класу. Крім того, мале інноваційне підприємство у трансформаційній економіці може вирішувати перш за все ще й таку проблему, як забезпечення зайнятості найбільш активної частини персоналу науково-технічної сфери, а також бути найкоротшим шляхом перенесення нагромаджених знань із наукового сектору на ринок товарів, робіт і послуг, що ґрунтуються на інтелектуальній власності.

Поряд з перевагами, малому бізнесу притаманні певні особливості, які ускладнюють його господарську діяльність. До основних з них слід віднести такі:

- малі фірми є досить нестійкими через їх порівняно обмежені можливості у фінансових, кредитних, матеріально-технічних, кадрових, інформаційних ресурсах;
- для малих підприємств комерційний ризик, пов'язаний із залученням коштів, є значно більшим, ніж для великих підприємських структур;
- малий бізнес значно чутливіший до економічних коливань, пов'язаних з економічними піднесеннями і спадами ділової активності, і в цілому до макроекономічної ситуації в країні;
- малі підприємства набагато більше залежать від рівня інфляції;
- мале підприємство за нерозвиненості системи страхування може бути надто ризикованим;
- діяльність малого бізнесу може бути ускладнена через брак відповідної інфраструктури з надання цим суб'єктам різноманітних послуг;

- у разі самостійного проведення наукових досліджень і робок та впровадження інноваційних проектів малі підприємства стикаються з гострим дефіцитом фінансових ресурсів і виробничих площ, а також з пропозиціями високої орендної плати за використання орендованих площ тощо.

Незважаючи на визнане у світі значення малого бізнесу та його потенціал у розвитку інноваційного підприємництва й економіки в цілому, в Україні цей сектор економіки належного розвитку не набув. За різними оцінками експертів частка малого підприємництва в економіці України становить близько 7 %. Головною причиною такого становища є те, що радянська соціалістична система господарювання, яка базувалася переважно на адміністративно-командних принципах жорсткого централізованого управління економічним розвитком, у сфері інноваційної діяльності не зазнала суттєвих змін. Разом з тим утворений в соціалістичній економіці механізм централізованого безоплатного передавання в галузі народного господарства досягнень науково-технічного прогресу, які створювалися за бюджетні кошти, не може повноцінно й ефективно функціонувати в ринковій економіці. Ринкові відносини виключають попередні методи управління науково-технічним розвитком, оскільки за вказівкою та розпорядженням вищих інстанцій суб'єкти господарювання впровадженням інновацій не перейматимуться. У ринковій економіці діють інші мотиви підприємницької діяльності, до яких перш за все належить її прибутковість. І в цьому питанні, з одного боку, саме інновації можуть забезпечити конкурентоспроможність, а отже, і прибутковість виробництва, а з другого боку, доведення наукової ідеї до реального технологічного процесу, її виробниче випробування, комерціалізація результатів наукових досліджень є високоризиковим процесом, який вимагає на початкових етапах всілякої підтримки.

У зв'язку з тим, що саме цей етап інноваційного процесу не зазнав у трансформаційній економіці адекватної перебудови, комерціалізація результатів наукових досліджень на теперішній час є найслабшою ланкою в ланцюгу етапів інноваційного підприємництва. Цим здебільшого і пояснюється той факт, що за відносно стабільної діяльності наукового сектору показники впровадження інноваційних ідей і в цілому інноваційної діяльності в економіці України мають чітку негативну тенденцію. Мета подолання такої ситуації має бути у площині державної політики, організаційно-функціональної діяльності органів управління щодо забезпечення

створення і функціонування цілісної національної інноваційної системи. Тому, на наше переконання, у розв'язанні питань комерціалізації наукових досліджень, в інтенсифікації інноваційного процесу в нинішніх умовах мають відіграти свою вирішальну роль малі підприємницькі структури.

Широке залучення малого підприємництва до інноваційного процесу, використання переваг і можливостей малого бізнесу у комерціалізації результатів наукових досліджень сприятиме як підвищенню інноваційної активності в економіці країни в цілому, так і розширенню масштабів, ваги малих підприємств у виробничому секторі та підвищенню його прибутковості. Цим буде практично реалізовуватися задеклароване у законодавчих актах завдання щодо ролі малих підприємств у структурній перебудові вітчизняної економіки, яке має шанс реально наповнитися новим практичним змістом.

Серед вітчизняних науковців та спеціалістів існують різні погляди щодо ролі малих підприємств у інноваційному розвитку продуктивних сил країни [54, 110, 133, 165, 226, 230 та ін.]. Переважна більшість учених позитивно оцінює можливості малих підприємств у науковому та інноваційному процесі. Проте привертає увагу позиція деяких науковців, які подають інноваційну діяльність малих підприємств не як об'єктивно необхідну, а нібито нав'язану ззовні специфічну, неприбуткову діяльність для суб'єктів малого бізнесу, і тому вона має здійснюватися за кошт держави. Вони не розглядають мале підприємство як органічний, невід'ємний елемент інноваційного процесу, що складається з послідовних етапів, гарантована успішність діяльності якого у виробничій сфері у перспективі залежить виключно від здатності й можливості брати участь у розробці та впровадженні інноваційних проектів. Інноваційна діяльність не розглядається ними як об'єктивно обумовлена необхідність господарювання у конкурентній ринковій економіці, у тому числі для малих підприємств.

Сектор малого бізнесу почав формуватися в Україні у 1970—1980 рр. у системі командно-адміністративної економіки. Конституція СРСР 1977 р. підтвердила 17 статтею право на трудову діяльність, засновану на особистій праці громадян і членів їхніх сімей у сфері кустарно-ремісничих промислів, сільського господарства та побутового обслуговування.

Принципове значення для розвитку малих підприємств у цей період мали ухвалені 1986 р. Закон «Про індивідуальну трудову діяльність», 1987 р. — Закон «Про державне підприємство», По-

станова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про створення спільних підприємств за участі іноземного капіталу (1987 р.). З ухваленням 1988 р. Закону «Про кооперацію» розпочався кооперативний рух і розширення сфери приватної ініціативи, зокрема у сільському господарстві із запровадженням аграрних договорів на землю (до 50 років). Ухвалений у червні 1990 р. Закон «Про підприємства в СРСР» надавав можливість, крім іншого, утворювати малі державні підприємства та встановлювати ними ціни на свою продукцію.

У цей час малі підприємства створювалися переважно для виробництва дефіцитних споживчих товарів, побутових послуг, торгівлі, громадського харчування тощо. Проте складна соціально-політична ситуація в країні та суперечлива економічна політика своєю жорсткістю, регламентацією та заборонами на діяльність кооперативів призвели до формування тіньового сектору економіки. Тому кооперація як форма малого підприємництва на початку 1990 р. дискредитувала себе. Проте увага громадськості до малого підприємництва як важливого фактора формування ринкових відносин обумовила появу основоположних нормативних документів: постанов Ради Міністрів СРСР від 08.08.90 та Ради Міністрів Української РСР від 22.09.90 «Про заходи щодо створення і розвитку малих підприємств». Цими нормативними актами передбачався широкий розвиток малих підприємств, у тому числі способом виділення зі складу діючого підприємства окремих структурних підрозділів у самостійні структури. Відповідно до положень згаданих постанов малі підприємства могли створюватися в усіх галузях народного господарства, здійснювати всі види господарської діяльності з виходом на зовнішні ринки. Крім того, постановами передбачалося, що виконавча влада повинна сприяти утворенню малих підприємств у сфері виробництва товарів народного споживання та наданні побутових послуг населенню, у виробництві будівельних матеріалів, а також у здійсненні науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт за новими перспективними напрямками та забезпеченні їх прискореного впровадження. Проте на практиці у цей період малі підприємства, що були утворені у складі діючих підприємств, часто перетворювалися на канал перекачування ресурсів державних підприємств у тіньовий сектор.

Більш інтенсивно малий бізнес став розвиватися в Україні з 1992 р. після ухвалення Законів «Про підприємництво» (1991 р.) та «Про підприємства в Україні» (1991 р.), які дозволяли під-

приємцям на законній підставі на свій розсуд і ризик започатковувати власну справу. Проте лібералізація цін, гіпертрофована інфляція та знецінення вкладень населення в установах Ощадбанку призвели до паралічу у формуванні малого бізнесу та його інвестиційної діяльності. Фактично малий бізнес міг існувати тільки у торговельно-посередницькій сфері. Умов для його розвитку у сфері виробництва, наукової та інноваційної діяльності у той час створено не було. Така ситуація зберігається, на жаль, і дотепер.

Незважаючи на законодавчі розбіжності щодо віднесення суб'єктів до малого підприємництва протягом 1991—2004 рр., дані офіційної статистики формують певне уявлення про масштаби розвитку малого підприємства в Україні. Так, за даними Міністерства статистики України 1992 року налічувалося 50,5 тис. малих підприємств і проти попереднього року їх кількість збільшилася у 2,5 раза [149]. Із цієї загальної кількості 26,5 % малих підприємств вели торгівлю, 20,8 % були утворені в галузі промисловості (табл. 2.1).

2005 року малих підприємств в Україні налічувалося вже 295,1 тис., тобто проти 1992 р. їх кількість збільшилася у 5,8 раза [202]. З часом змінювалася і структура малих підприємств у розрізі видів економічної діяльності. Найбільша частка малих підприємств нині, як і раніше, зосереджена у сфері оптової та роздрібною торгівлі, 2005 року вона становила 34,4 %. Тенденція до збільшення характерна для частки малих підприємств у сфері надання послуг (операцій з нерухомістю, надання юридичних послуг тощо). За роки економічних трансформацій ця сфера бізнесу набула поширення і привабливості для малого підприємництва. Свідченням цього є його частка у структурі малих підприємств, яка зросла від нуля до 20 %.

Питома вага малих підприємств у сільському господарстві також має тенденцію до зростання: з 1,9 % 1992 р. до 5,1 % у 2005 р. Натомість у промисловому секторі спостерігається тенденція до зменшення частки малих підприємств у їхній структурі за видами економічної діяльності. Вона в цілому зменшилася з 20,8 % 1992 р. до 15,2 % 2005 р. Найбільше малих підприємств сьогодні перебуває у колективній власності (62,5 % загальної кількості) та у приватній власності (32,7 %), тимчасом як у державній власності їх зосереджено лише 1 % та 3,3 % — у комунальній власності [201].

Нерівномірно малі підприємства розміщені й за регіонами України (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

СТРУКТУРА МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Показник	1992 р.		2000 р.		2001 р.		2002 р.		2004 р.		2005 р.		2005 р. до 1992 р.
	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	усього	%	разі
УСЬОГО	50496	100	217930	100	233607	100	253791	100	283398	100	295109	100	5,8
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	947	1,9	7839	3,6	10157	4,3	11649	4,6	14653	5,2	15146	5,13	16,0
Промисловість	10483	20,8	34497	15,8	37652	16,1	40795	16,1	44118	15,5	44835	15,2	4,3
Будівництво	9310	18,4	18323	8,4	19882	8,5	21576	8,5	26360	9,3	28721	9,7	3,1
Оптова та роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	13366	26,5	101113	46,4	100248	42,9	102067	40,2	102015	36,0	101379	34,4	7,6
Готелі та ресторани			7538	3,4	7939	3,4	8711	3,4	9604	3,4	9734	3,3	
Транспорт і зв'язок	1194	2,4	8483	3,9	9887	4,2	11423	4,5	13584	4,8	14296	4,8	12,0
Операції з нерухомістю, здавання в наймання та послуги юридичним особам			26371	12,1	32031	13,7	39667	15,6	52766	18,6	59422	20,1	
Освіта	374	0,7	1672	0,8	1876	0,8	2132	0,8	2390	0,8	2516	0,9	6,7
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1508	3,0	2042	0,9	2395	1,0	2793	1,1	3513	1,2	3812	1,3	2,5
Колективні, громадські та особисті послуги	4395	8,7	7467	3,4	8456	3,6	9547	3,7	10273	3,6	10568	3,6	2,4

Таблиця 2.2

РОЗПОДІЛ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ у 2005 р. *

Регіон	Кількість малих підприємств	% до загальної кількості	Кількість населення	Кількість малих підприємств на 1000 осіб населення
Україна	295 109	100,0	46 749 170	6,3
Автономна Республіка Крим	14 566	4,9	19 75 070	7,3
Області:				
Вінницька	7811	2,6	16 94 486	4,6
Волинська	4723	1,6	1 037 701	4,5
Дніпропетровська	19 424	6,6	3 443 866	5,6
Донецька	26 004	8,9	4 610 039	5,6
Житомирська	6079	2,1	1 330 818	4,5
Закарпатська	7802	2,7	1 242 614	6,3
Запорізька	11 577	3,9	1 860 242	6,2
Івано-Франківська	7445	2,6	1 386 221	5,4
Київська	10 052	3,4	1 757 975	5,7
Кіровоградська	5518	1,9	1 060 763	5,1
Луганська	10 332	3,5	2 404 507	4,3
Львівська	16 355	5,5	2 558 759	6,3
Миколаївська	7897	2,7	1 218 909	6,4
Одеська	14 979	5,1	2 391 180	6,2
Полтавська	7667	2,7	1 547 021	4,9
Рівненська	4958	1,7	1 155 419	4,3
Сумська	5921	2,0	1 224 150	4,8
Тернопільська	4403	1,5	1 108 875	3,9
Харківська	18 814	6,4	2 813 380	6,6
Херсонська	6228	2,1	1 125 026	5,5
Хмельницька	6106	2,1	1 370 279	4,4

Закінчення табл. 2.2

Регіон	Кількість малих підприємств	% до загальної кількості	Кількість населення	Кількість малих підприємств на 1000 осіб населення
Черкаська	5914	2,1	1 337 835	4,4
Чернівецька	4120	1,4	905 099	4,5
Чернігівська	5068	1,7	1 159 910	4,3
м. Київ	52 621	17,8	2 651 917	19,6
м. Севастополь	2725	0,9	377 109	7,2

* За даними [202].

Проведені розрахунки свідчать, що найбільший відсоток малих підприємств зосереджено у м. Києві (17,8 % загальної кількості) та в Донецькій області (8,9 %), найменший — у Чернівецькій (1,4 %), Тернопільській (1,5 %), Рівненській (1,7 %), Волинській (1,6 %) та Чернігівській (1,7 %) областях, а також у м. Севастополі — 0,9 %. З урахуванням відмінностей у розмірах територій областей України та чисельності населення в них більш об'єктивним показником оцінки стану розвитку малого бізнесу є кількість малих підприємств у розрахунку на 1000 осіб населення. Проте, як свідчать розрахунки, і за цим показником найбільшого розвитку мале підприємництво набуло в м. Києві, де кількість таких підприємств на 1000 осіб становить 19,6, що в кілька разів більше, ніж в інших регіонах. Розрахунки показують, що в західних областях України (Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій) мале підприємництво розвивається в значно менших масштабах, ніж у середньому по Україні.

Слід зазначити, що збільшення кількості малих підприємств є способом швидкого створення нових робочих місць, ліквідації безробіття, подолання негативних процесів в економіці депресивних регіонів. Однак цей спосіб залишається незадіяним у розв'язанні нагальних соціально-економічних проблем депресивних регіонів, до яких і належать у першу чергу зазначені області.

Про певні тенденції формування і розвитку малого бізнесу свідчать також показники зайнятості населення у цьому секторі економіки, обсягів реалізованої продукції малими підприємствами, кількості малих підприємств у розрахунку на 1000 осіб населення тощо, розраховані за кілька років (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ *

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2005 р. до 2000 р.
Кількість малих підприємств, % до попереднього року	110,6	107,2	108,6	103,9	104,1	135 %
Кількість малих підприємств на 10 000 осіб наявного населення	44	48	53	60	63	143 %
Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис.	1709,8	1807,6	1918,5	1928,0	1834,2	107 %
Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній кількості найманих працівників підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності, %	15,1	17,1	18,9	20,2	19,6	+ 4,5 п.п.
Частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції, %	8,1	7,1	6,7	5,3	5,5	- 2,6 п.п.

* За даними [201, 202, 151, 153, 155].

Дані офіційної статистики останніх років свідчать, що незважаючи на тенденцію збільшення загальної кількості малих підприємств, чисельності найманих працівників на цих підприємствах та їхньої частки у загальній кількості найманих працівників на підприємствах — суб'єктах підприємницької діяльності України, у загальних обсягах реалізованої продукції частка малих підприємств невинно скорочується. 2005 року питома вага малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції становила лише 5,5 %, що на 2,6 п. п. менше, ніж 2000 року. Статистичні дані переконують у позитивній тенденції збільшення як абсолютної кількості малих підприємств, так і в розрахунку на 1000 осіб населення. 2005 р. на кожну 1000 осіб населення припадало 6,3 малих підприємств, тоді як 2000 р. цей показник становив 4,4. Проте порівняно з країнами розвинутої економіки цей показник в Україні в десятки разів менший. Так, в Італії ще 1999 р. на 1000 осіб припадало 68 малих підприємств, у США — 74, у Франції — 35, а в загальній кількості зайнятих частка малого бізнесу становила у цих країнах відповідно 73 %, 54 % та 54 % [143]. Отже, розвиток малих підприємств в

Україні незрівнянно відстає від розвинених країн та має негативні тенденції господарської діяльності.

У розвинених країнах малий бізнес є провідною силою впровадження науково-технічних досягнень. Однак в Україні він поки що майже не залучений до інноваційного процесу, тому істотного впливу на нього не справляє.

Стан інноваційної діяльності в промисловому комплексі є найбільш вагомим для економіки України, від якого в кінцевому підсумку залежить подолання відставання країни від розвинених держав у продуктивності праці, у впровадженні енерго- і ресурсоощадних технологій і в цілому у нарощуванні економічного потенціалу країни.

На сьогодні у промисловому секторі економіки України налічується 44,1 тис. малих підприємств, що становить 15,5 % від загальної кількості промислових підприємств. Із цієї кількості лише 2966 підприємств реалізовували промислову продукцію (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ**

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2005 р. до 2000 р.
Кількість малих підприємств, що реалізовували промислову продукцію	1939	2320	2633	2966	2988	154 %
Кількість малих промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію	105	111	119	101	72	69 %
Частка малих підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у загальній кількості малих промислових підприємств, %	5,4	4,8	4,5	3,4	2,4	- 3 п.п.
Частка інноваційної продукції малих промислових підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції малими промисловими підприємствами, %	3,7	3,2	2,8	1,1	0,9	- 2,8 п.п.
Частка інноваційної продукції малих промислових підприємств у загальних обсягах інноваційної продукції, %	0,6	0,6	0,6	0,4	0,2	- 0,4 п.п.

* За даними [151, 153, 154, 155];

** За даними [151, 153, 154, 155, 201, 202].

Як і в цілому у промисловості, так в категорії малих промислових підприємств установилася чітка тенденція до зниження інноваційної діяльності. Так, 2005 р. кількість малих підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, становила тільки 72 одиниці і зменшилася проти 2000 р. майже на третину. На малих підприємствах відсоток інноваційно активних підприємств значно менший, ніж у цілому в промисловості. Так, частка малих підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію, становила 2005 р. лише 2,4 % проти 10 % у цілому в промисловому секторі. Причому за останні п'ять років частка малих підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію, скоротилася на 3 п. п. (2000 р. вона становила 5,4 %). Тобто інноваційна активність малого бізнесу невпинно знижується. Причому скорочується не тільки чисельність підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, але й частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції малими підприємствами та в загальних обсягах інноваційної промислової продукції відповідно на 2,8 та 0,4 п. п.

Відображенням низької інноваційної активності малих підприємств є також показник кількості придбаних ними нових технологій. 2004 року малими підприємствами було придбано лише 31 нову технологію, що становило тільки 4 % від загальної кількості придбаних таких технологій у промисловості [154]. 2005 року малими підприємствами було придбано всього 10 нових технологій, або на третину менше від попереднього року [151]. Слід зазначити, що на теперішній час Держкомстат України не веде статистичних спостережень щодо патентно-ліцензійної діяльності та використання об'єктів інтелектуальної власності малими підприємствами, тому стан винахідницької активності малого бізнесу в Україні об'єктивно оцінюватися не може, як не може бути охарактеризована в цілому діяльність малого інноваційного підприємництва в Україні.

Отже, проведений аналіз та оцінка стану інноваційної діяльності малих підприємств дає підстави для висновку, що за збереження наявних умов господарювання малих підприємств, формальних підходів до виокремлення малих підприємств, фактичного невизнання їх як суб'єктів інноваційного процесу, формального декларування їхньої визначальної ролі у структурній перебудові економіки України врешті-решт призведе до остаточного виключення малого бізнесу з інноваційного про-

цесу та до втрати важливого ресурсу відтворення вітчизняної економіки, яке має відбуватися на інноваційній, конкурентній основі.

В економічному зростанні країн за сучасних умов прискореного розвитку високих технологій неабиякої ваги набуває інноваційна складова. Як свідчать проведені дослідження, в Україні інноваційний фактор відчутного впливу на темпи економічного зростання не має. Причому мале інноваційне підприємництво, яке у країнах розвинутої ринкової економіки має вирішальне значення в інноваційному процесі, в Україні фактично виключене з процесу продукування та впровадження новацій. На такий стан впливає, крім іншого, і та обставина, що інноваційна діяльність малого бізнесу не була достатньою мірою досліджена вітчизняними вченими та не набула широкого висвітлення у вітчизняній літературі.

Однією з вагомих перешкод розвитку інноваційного підприємництва у малому бізнесі є проблема забезпечення його фінансовими ресурсами через значний ризик, характерний для інноваційної діяльності як такої. Фактичні обсяги витрат фінансових ресурсів на інноваційну діяльність свідчать про її масштаби як загалом по країні, так і в межах окремої галузі, регіону, групи підприємств чи окремого підприємства.

За даними статистичного обстеження, проведеного Держкомстатом України 2005 р., серед факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності у промисловому секторі, найвагомими були визнані фінансові [151].

Мале підприємництво вже за визначенням володіє незначними фінансовими ресурсами, тому їхній дефіцит для здійснення інноваційної діяльності є ще більш гострим як порівняти з іншими суб'єктами господарювання. Безсумнівно, на підприємствах із більшим обсягом доходу існують значно більші можливості для фінансування інвестиційно-інноваційних проєктів та спрямування коштів на наукові розробки і придбання нових технологій. Жорсткі обмеження, що існують у нашій країні для віднесення підприємств до малих, унеможливають фінансування ними інноваційних проєктів у необхідних обсягах.

В Україні витрати на інноваційну діяльність на малих промислових підприємствах протягом останніх п'яти років збільшилися з 11,9 млн грн до 30,2 млн грн і становили менше ніж один відсоток від загальної суми фінансування інноваційної діяльності в цілому по промисловості (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**РОЗПОДІЛ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЛИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ***

Показник	2000 р.		2001 р.		2002 р.		2004 р.		2005 р.	
	тис. грн	% до загальної суми	тис. грн	% до загальної суми	тис. грн	% до загальної суми	тис. грн	% до загальної суми	тис. грн	% до загальної суми
УСЬОГО по промисловості	1757149		1971356		3013846		4534618		5751563	
усього у малому підприємстві	11953	100	17026	100	11984	100	30195	100	13310,2	100
відсоток малих підприємств у загальній сумі фінансування	0,68		0,86		0,40		0,66		0,23	
<i>у тому числі за рахунок:</i>										
власних коштів	7735,1	64,7	9794,0	57,5	7123,4	59,4	11801,6	39,1	8803,0	66,1
коштів держбюджету	150,0	1,3	665,0	3,9	8,0	0,1	357,0	1,2	781,0	5,9
коштів місцевих бюджетів	—	—	663,4	3,9	—	—	13,3	0,0	—	—
позабюджетних фондів	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
кредитів	974,0	8,2	—	—	402,2	3,4	16199,2	53,7	2139,5	16,1
коштів вітчизняних інвесторів	2514,9	21,0	2782,1	16,3	—	—	1367,0	4,5	1493,0	11,2
коштів зарубіжних інвесторів	50,0	0,4	2991,0	17,6	4162,7	34,7	398,2	1,3	94,0	0,7
інших джерел фінансування	529,5	4,4	130,5	0,8	288,1	2,4	59,0	0,2	—	—

* За даними [151, 153, 154, 155].

На відміну від країн розвинутої ринкової економіки, в Україні більш сприйнятливими до нововведень були великі і середні підприємства. З одного боку, це пояснюється тим, що в Україні критерії віднесення підприємств до категорії малих відрізняються від інших країн. Так, у найбільш розвинених країнах до малих належать підприємства з обсягами продажу до 5 млн дол. у рік [7]. Натомість в Україні ознаками малих підприємств є не тільки чисельність працівників (до 50 осіб незалежно від галузі економіки), а й обмеження щодо річного обсягу валового доходу суб'єкта підприємницької діяльності, який не повинен перевищувати 500 тис. євро [61]. Але пільги з оподаткування для малого підприємництва, що були задекларовані Законами України «Про державну підтримку малого підприємництва» та «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», поширюються на обмежене коло суб'єктів малого підприємництва. Відповідно до Указу Президента України [210] лише фізичні особи, у трудових відносинах з якими перебуває не більше ніж 10 осіб та обсяг виручки від реалізації продукції за рік не перевищує 500 тис. грн, а також юридичні особи, в яких середньооблікова чисельність працівників не перевищує 50 осіб і обсяг виручки від реалізації продукції не більше ніж 1 млн грн на рік, можуть користуватися спрощеною системою оподаткування, бухгалтерського обліку і звітності, а також сплачувати єдиний податок з виручки від реалізації продукції. Будь-яких інших преференцій малі підприємства в Україні не мають, у тому числі й у сфері інноваційної діяльності. Адже чинність ст. 21 та 22 Закону України «Про інноваційну діяльність» щодо пільгового оподаткування, прискореної амортизації основних фондів та звільнення від сплати ввізного мита суб'єктів інноваційної діяльності скасовано Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.05 № 2505-IV. Дане скасування норм щодо пільгових умов оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності так само стосується і малих підприємств. Тобто малі підприємства досі не мають жодних пільгових умов для здійснення інноваційної діяльності. Тому за таких обставин у кінцевому підсумку вітчизняні малі підприємства зорієнтовані в основному на посередницько-торговельну діяльність та надання послуг.

Звуження можливостей для самостійної інноваційної діяльності малих підприємств та брак законодавчо визначених, правових

норм щодо їхньої кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями з приводу проведення наукових досліджень, розподілу права власності на новий науковий продукт, промислового випробовування та широкомасштабного впровадження новачій практично виключає участь малих підприємств в інноваційному процесі. Тому вкрай потрібним залишається ухвалення законодавчого акта про кооперацію в науковій та інноваційній діяльності.

За даними Держкомстату України основним джерелом фінансування інноваційної діяльності на малих промислових підприємствах були власні кошти цих підприємств (табл. 2.5). Сума власних коштів, які спрямовувалися малими підприємствами на інноваційну діяльність, 2000 р. становила лише 7,7 млн грн і збільшилися до 8,8 млн грн 2005 р. Питома вага цього джерела фінансування протягом 2000—2005 рр. коливалася в межах від 39 % до 66,1 %. Як свідчать розрахунки, протягом зазначеного періоду відбувалися деякі зміни у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності. Так, частка коштів вітчизняних та зарубіжних інвесторів у загальному обсязі фінансування має тенденцію до скорочення, натомість питома вага кредитів збільшується. Частка коштів державного та місцевих бюджетів у фінансуванні інноваційної діяльності малого підприємництва постійно залишалася надзвичайно малою, а кошти позабюджетних фондів на ці цілі зовсім не потрапляли до малих підприємств.

Незначні фінансові ресурси, що витрачалися малими підприємствами на інноваційну діяльність, спрямовувалися за різними напрямками нерівномірно протягом усього досліджуваного періоду. Аналіз витрат малих підприємств за напрямками інноваційної діяльності показав, що ці мізерні кошти витрачалися в основному на придбання засобів виробництва — машин, обладнання, установок тощо. Частка цих витрат у загальній сумі протягом останніх років коливалася від 80 % до 40 % (табл. 2.6). Набагато менше коштів ішло безпосередньо на дослідження і розробки. Їхня частка у загальному обсязі витрат на інноваційну діяльність у малому бізнесі 2005 р. становила 13 %, а 2002 р. — лише 5,5 %. Причому проти 2000 р. витрати на дослідження і розробки у малому підприємстві скоротилися утричі. На третину порівняно з 2000 р. скоротилися також витрати на маркетинг і рекламу. І далі залишається незначною частка витрат на придбання нових технологій (2005 р. — 2,4 %), на маркетинг та рекламу (2,2 %).

Таблиця 2.6

**РОЗПОДІЛ ВИТРАТ МАЛИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ
ЗА НАПРЯМАМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ***

Показник	2000 р.		2001 р.		2002 р.		2004 р.		2005 р.		2005 р. до 2000 р., %
	тис. грн	У % до загальної суми	тис. грн	У % до загальної суми	тис. грн	У % до загальної суми	тис. грн	У % до загальної суми	тис. грн	У % до загальної суми	
Загальна сума витрат на інноваційну діяльність	11955,5	100	17032,0	100	11985,5	100	30195,3	100	13310,2	100	111,3
<i>у тому числі на:</i>											
дослідження і розробки	4699,5	39,3	1173,4	6,9	660,0	5,5	7015,6	23,2	1725,2	13,0	36,7
придбання нових технологій	10,2	0,1	15,9	0,1	604,7	5,0	1077,8	3,6	314,4	2,4	30 р.
виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва	1209,2	10,1	1030,4	6,1	2923,9	24,4	1703,9	5,6	1586,4	11,9	131,2
придбання машин, обладнання, установок, інших основних фондів	4885,9	40,9	13694,9	80,4	6293,4	52,5	18000,1	59,6	6958,0	52,3	142,4
маркетинг та рекламу	427,8	3,6	959,8	5,6	1243,9	10,4	381,1	1,3	295,4	2,2	69,0
інші витрати	722,9	6,0	157,6	0,9	259,6	2,2	2016,8	6,7	2430,8	18,3	3 р.

* За даними [153, 154, 155].

Отже, оцінка стану розвитку інноваційного підприємництва у секторі малого бізнесу в промисловості України дозволяє дійти висновку про вкрай незадовільний його рівень, який не відповідає нишнім потребам української економіки, а також про те, що потенціал малого підприємництва залишається незадіяним у розв'язанні проблем інноваційного процесу. На наш погляд, така ситуація склалась у країні передусім через те, що мале інноваційне підприємництво досі не було об'єктом державної політики. Чинне законодавство з питань розвитку малого підприємництва, а саме — Закони «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.) та «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» (2000 р.) зорієнтовані в основному на встановлення правових засад створення малих підприємств у сфері торговельної діяльності та надання послуг з метою забезпечення насиченості ринку товарами та послугами першої необхідності, як засобу прискореного збільшення зайнятості населення, зниження рівня безробіття та створення тимчасових нових робочих місць, залучення до підприємницької діяльності жінок, молоді, пенсіонерів тощо. Водночас у згаданих законах зовсім не йдеться про створення умов для інноваційної діяльності малих підприємств, з властивими їй особливостями та функціями, які вимагають розглядати мале інноваційне підприємництво як самостійне економічне явище і як невід'ємний елемент інноваційного процесу, що потребує створення специфічних умов для його успішного функціонування.

Слід зазначити, що ні в літературі, ні в чинному законодавстві немає дефініції малого інноваційного підприємництва. Проте, на нашу думку, зважаючи на предмет нашого дослідження, мале інноваційне підприємництво — це організаційна форма підприємницької діяльності будь-якої форми власності з певними обмеженнями обсягів валового доходу, спрямована на винахідництво і впровадження науково-технічних досягнень. Причому, як свідчать зарубіжний досвід та вітчизняна практика, градація малих підприємств має бути диференційованою у розрізі галузей народного господарства та з розширеним діапазоном річного валового доходу. Використання критерію чисельності зайнятих у віднесенні підприємств до малих на нинішньому етапі економічного розвитку, на наш погляд, є не зовсім виправданим. Адже в умовах світового розвитку науково-технічного прогресу, який має інтернаціональний характер, чисельність персоналу не може вважатися вирішальним фактором у досягненні значних обсягів виробництва і отриманні високих прибутків за рахунок використання новітньої техніки та технологій.

Серед основних причин, через які малі підприємства на теперішній час не можуть реалізувати свій потенціал в інноваційному процесі, необхідно виокремити обмеженість участі в наукових дослідженнях і розробках, обмеженість доступу до ринків і технологій, нестача коштів для інноваційної діяльності, практична відсутність державної підтримки інноваційної діяльності малого бізнесу тощо.

Разом з тим у країнах-лідерах економічного розвитку малі підприємницькі структури відіграють визначальну роль в питаннях комерціалізації результатів наукових досліджень, є невід'ємною ланкою інноваційного процесу, організаційною формою активної й ефективної співпраці з науково-дослідними структурами, що провадять фундаментальні дослідження та прикладні розробки, а також з виробничим комплексом у питаннях комерціалізації наукових розробок та масштабного впровадження новацій [3, 13, 216, 227, 269]. Зважаючи на високий ризик інноваційної діяльності, у США, Німеччині, Канаді, Франції, Японії діють програми державної підтримки малого бізнесу в проведенні наукових та дослідно-конструкторських робіт спільно з неприбутковими науковими організаціями, у комерційному використанні продуктів наукової праці, створених з використанням фінансування за цими програмами, у перетворенні наукової ідеї у промисловий продукт, в освоєнні нових технологій, у просуванні цих новацій на ринок тощо. Державна підтримка малого бізнесу в інноваційній діяльності у кожній країні має свої особливості, форми і масштаби. Вона здійснюється, наприклад, у вигляді комплексних заходів щодо залучення малого бізнесу у наукові роботи на умовах кооперації з дальшим розподілом права власності на створений інтелектуальний продукт між розробниками, у фінансуванні наукових робіт за рахунок державних венчурних фондів з його диференціацією за етапами інноваційного процесу та їх тривалістю для кожного окремого проекту (США, Канада), у пайовій участі держави у фінансуванні наукових проектів, що виконуються за участі малих підприємств (Франція, Великобританія, Німеччина), надання субсидій, податкових пільг та реалізації спеціальних інвестиційних програм для малих підприємств, що здійснюють комерціалізацію наукових розробок і випробування нових технологій (Японія), тощо.

В Росії на початку 1994 року Постановою Уряду Російської Федерації був створений Фонд сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері у вигляді державної некомерційної наукової організації [16]. В основу діяльності цього

Фонду як одного із трьох державних наукових фондів був покладений досвід двох систем підтримки малого інноваційного підприємництва: американської програми SBIR (інноваційні дослідження малого бізнесу) та французького агентства ANVAR (державне агентство розвитку малих і середніх інноваційних підприємств). Російський Фонд сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері функціонує за рахунок фіксованих відрахувань коштів федерального бюджету, що спрямовуються на цивільну науку. При створенні Фонду ця частка становила 0,5 %, 2002 р. вона зросла до 1,5 % (434 млн руб.). Головними завданнями Фонду є впровадження державної політики розвитку і підтримки малого підприємництва в науково-технічній сфері, надання прямої фінансової, інформаційної та іншої допомоги малим інноваційним підприємствам щодо реалізації інноваційних проектів, освоєння нових видів наукомісткої продукції на основі інтелектуальної власності цих підприємств, створення та розвиток інфраструктури підтримки малого інноваційного підприємництва тощо.

З часу заснування Фондом фінансово підтримано понад 2000 проектів НДДКР, що виконувалися малими підприємствами. Значна частина підтриманих Фондом малих підприємств нині є вагомими виробниками окремих видів продукції (їх частка сягає 50 %), частина з них успішно працює на міжнародному ринку. Малі інноваційні підприємства освоїли більше ніж 1000 запатентованих винаходів, а відрахування до бюджету податків у 2,4 рази перевищили суму отриманих ними бюджетних коштів. За офіційною статистикою на малих інноваційних підприємствах Росії зосереджено 0,25 % зайнятого населення, і вони виробляють 0,8 % ВВП [6]. Але фактично ці показники є вищими у зв'язку з формальними обставинами статистичного обліку малих інноваційних підприємств, до яких офіційно відносяться лише ті, що мають юридично оформлені права на інтелектуальну власність.

Незважаючи на відмінності у формах державної підтримки інноваційної діяльності малих підприємств, у згаданих країнах малий бізнес з його перевагами і недоліками певною мірою залучений до наукових досліджень, до участі в інноваційних проектах, до практичного розв'язання питань комерціалізації результатів наукової праці, до формування науково-технічного потенціалу країни та його використання з метою забезпечення конкурентоспроможності національного виробництва та економіки країни в цілому. Малі підприємства довели свою виключність, незамінність у питанні практичної апробації винаходів, нових науково-

технічних рішень, технологій у сфері виробництва товарів, робіт і послуг, у впровадженні новацій, у спільному проведенні наукових досліджень з науковими організаціями на партнерських засадах. Тому Україні корисно враховувати досвід розвинених країн та Росії у налагодженні організації інноваційного процесу.

Як продемонстрував проведений аналіз, у нашій країні саме ланка комерціалізації результатів наукових робіт, винаходів, науково-технічних досягнень є найменш розвиненою в єдиному ланцюгу послідовних етапів інноваційного процесу. З погляду розв'язання цієї проблеми діяльність малих підприємств в Україні має бути зорієнтована насамперед на виробничу сферу. Ураховуючи специфіку інноваційного підприємництва, яке об'єктивно є високоризиковим, необхідно створити відповідні умови для задіяння малих підприємств в інноваційному процесі. У нинішніх умовах, за великим рахунком, проблема полягає не в тому, за якими ознаками підприємства відносяться до малих чи до середніх, а в тому, які умови створені в країні для їхньої активної участі в інноваційному процесі. Тому, на наше переконання, держава має кардинально змінити свою роль як організатора і координатора складного інноваційного шляху від зародження наукової ідеї до її практичної реалізації. Першочерговими, невідкладними завданнями у цьому процесі постають необхідність коригування чинного законодавства на предмет активізації участі малих підприємств у виробничій сфері, створення малих організаційних форм у секторі наукової та інноваційної діяльності, у сфері виробничого відпрацювання наукових інноваційних гіпотез та проєктів, а також державна підтримка малого інноваційного підприємництва незалежно від форми власності цього підприємства з одночасним упровадженням ринкових механізмів його функціонування, вдосконаленням механізмів кредитного фінансування та страхування малого інноваційного підприємництва.

Можливості інтенсивного розвитку малого бізнесу в науковій та інноваційній сфері у нинішніх умовах України обумовлені тими радикальними змінами, що відбуваються у суспільстві на етапі формування і розвитку ринкових відносин. Світові науково-технічні досягнення у створенні сучасної швидкісної, портативної комп'ютерної техніки дозволяють організовувати і здійснювати наукові розробки, проєктування, виробничі випробування тощо на високому науково-технічному рівні з порівняно невеликими витратами.

Необхідність розвитку малого інноваційного підприємництва обумовлена також:

- підвищенням ваги фактора знань в економічному зростанні;

- загостренням внутрішньої і зовнішньої конкуренції в умовах відкритості економіки, що формується і розвивається на ринкових принципах;

- наявністю наукового потенціалу, сформованого за часів соціалістичної радянської економіки та повною мірою не задіяного у постсоціалістичній економіці;

- пробудженням підприємницької ініціативи у постсоціалістичній економіці;

- насиченням ринку продукцією масового попиту та зростанням попиту на високоякісну продукцію і послуги;

- розширенням демократичності управління та впровадженням нових засад менеджменту тощо.

Активізації діяльності малого бізнесу має сприяти розвиток нової форми фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів за рахунок венчурних фондів, розробка і впровадження механізмів підтримки малого бізнесу в інноваційній діяльності, позаяк саме малі підприємницькі структури є провідниками новацій на внутрішній і зовнішній ринок, доведення наукової ідеї до промислового зразка та їх експансії на ринок завдяки співробітництву й кооперації як з науковими установами, так і з великими промисловими підприємствами. У Росії, наприклад, незважаючи на високу активність закордонного венчурного капіталу, активи якого на російському ринку сягають 4,3 млрд дол. США [6], створено некомерційну організацію з російським капіталом «Венчурний інноваційний фонд». Крім того, в Росії щороку провадяться венчурні ярмарки, 1997 року створено Російську асоціацію венчурного інвестування, 2003 року розроблено Концепцію розвитку венчурної індустрії в Росії з визначенням державної системи стимулювання венчурних інвестицій [19, 157]. Проте в Україні й досі не створено власної венчурної системи, а венчурний бізнес, репрезентований в Україні західними та російськими інвесторами, практично не поширюється на наукову та інноваційну сфери.

Для активізації інноваційної діяльності необхідно у першочерговому порядку на законодавчому рівні затвердити умови і програми розвитку малого інноваційного підприємництва, визначити механізми та межі державної підтримки малого інноваційного підприємництва, встановити умови утворення і функціонування венчурних фондів у інноваційному процесі. Тобто необхідно створити правові, фінансові та організаційні засади розвитку малого інноваційного підприємництва і венчурної індустрії в інноваційній сфері, а також забезпечити їх реалізацію законодавчо встановленими нормами.

Як свідчить зарубіжний досвід, можна виділити кілька різновидів, засобів і способів утворення малих інноваційних підприємств:

- ✓ незалежні малі інноваційні підприємства, створені розробником наукової ідеї із учених і спеціалістів для реалізації конкретної мети щодо інноваційного проекту;

- ✓ малі інноваційні підприємства, що створюються на замовлення зацікавлених юридичних осіб для реалізації конкретного інноваційного проекту;

- ✓ малі інноваційні підприємства, виокремленні у складі великого підприємства, є складовою частиною великих корпорацій.

Усі ці види малих підприємств можуть створюватись і в Україні за відповідних законодавчо визначених умов. Однак для сучасних умов України може розглядатися, на наш погляд, переважно два основних варіанти утворення малих підприємств. По-перше, це виокремлення малого підприємства під час санації, роздержавлення і приватизації чи докорінної реорганізації збанкрутілих підприємств. Цей спосіб розв'язує проблему виробничих площ і приміщень для малого підприємництва, брак яких стримує розвиток малих підприємств. У зв'язку з тим, що етап масової приватизації державних підприємств для України вже є історією, коли не були використані можливості для переорієнтації та пристосування низькоприбуткових підприємств, що підлягали приватизації, на малий інноваційний бізнес, цей спосіб у нинішніх умовах не в змозі забезпечити широкомасштабне утворення малих інноваційних структур. Тому необхідно використовувати інші відомі форми організації малого інноваційного підприємництва.

Іншим способом створення малих підприємств може бути формування їх заново. Сьогодні в чинному законодавчому полі України цей спосіб є досить проблематичним через брак необхідних коштів для потенційних суб'єктів інноваційного підприємництва, високий ризик інноваційної діяльності, відсутність необхідних преференцій та відповідної інфраструктури для інноваційної діяльності тощо. Для його реалізації необхідне комплексне, цілеспрямоване законодавче забезпечення та впровадження організаційних заходів щодо утворення та функціонування малого інноваційного підприємництва.

З огляду на зазначене доцільно розробити та впровадити закон про мале інноваційне підприємництво, про інноваційні структури, який дозволяв би на єдиній правовій основі, без адміністративних обмежень створювати в країні малі підприємства у сфері науки та інноваційної діяльності різних форм власності, технопаркові структури, які є визнаними у світі спеціалізованими, орга-

нізаційними формами реалізації інноваційних проектів. Необхідно також ухвалити законодавчий акт, який би регламентував норми щодо розвитку кооперації в наукових дослідженнях та інноваційній діяльності з метою встановлення правил і умов співробітництва наукових організацій і малих підприємницьких структур, малих інноваційних підприємств і великого бізнесу, умови розподілу прав власності на спільні інноваційні розробки тощо.

У розвинених країнах ринкової економіки ефективність інноваційної діяльності досягається, наприклад, завдяки поєднанню й інтеграції ресурсів великих підприємств і малого бізнесу на основі технології франчайзингу. Ця технологія реалізовується у вигляді системи контрактних відносин великих і малих фірм. Інтеграція малих підприємств у виробничі мережі потужних економічних структур відбувається у цих країнах і у формі фінансово-промислових груп, з використанням лізингу, довгострокових контрактів на постачання комплектних виробів тощо [271]. Перевагою такого варіанта промислової організації є створення гарантованих ринків збуту для малого бізнесу, особливо коли фінансово-промислові групи здійснюють прорив на зовнішні ринки. В Україні Закон «Про промислово-фінансові групи», який міг би сприяти формуванню корпоративних структур за участі промислових підприємств, банківських організацій, наукових і проектних установ різних форм власності був ухвалений 1995 року. Проте на практиці він фактично не чинний. Однією з причин такого становища було те, що на початковому етапі формування ринкових відносин за умов значного, невинуватого послаблення державного регулювання економічними перетвореннями науковий та інноваційний потенціал великими підприємствами затребуваний не був, оскільки їхня діяльність була зорієнтована головним чином на короткотермінові напівтіньові схеми обігу коштів. Крім того, відповідно до згаданого Закону рішення про створення кожної промислово-фінансової групи повинен приймати Кабінет Міністрів України за умови, що розрахунковий обсяг реалізації кінцевої продукції промислово-фінансової групи буде еквівалентним сумі 100 млн дол. США за рік (починаючи з другого року після створення ПФГ) [80]. Очевидно, що такі жорсткі умови створення фінансово-промислових груп стали перешкодою для залучення їх до активної участі в інноваційному процесі.

Разом з тим у країнах розвинутої ринкової економіки значна частина потенціалу галузевої науки, пов'язаної з комерціалізаці-

єю результатів наукових досліджень, реалізовується в межах великих корпоративних структур. Такі структури є замовниками значної частки наукових досліджень, які виконуються малими інноваційними підприємствами у складі цих корпоративних структур, забезпечуючи тим самим наукову складову інноваційних мегапроектів.

Потребують також розробки й упровадження законодавчі норми, які б установлювали правила створення і діяльності венчурних фондів, можливість юридичним і фізичним особам здійснювати й підтримувати інноваційну діяльність не тільки з використанням вітчизняних розробок, а й інновацій походженням з інших країн, придбання нових зарубіжних технологій тощо. Вирішення питань забезпечення малого інноваційного підприємництва фінансовими ресурсами криється також у площині оподаткування. Як показує практика, встановлення пільгового оподаткування підприємницької діяльності в умовах гострого дефіциту бюджетних коштів на виконання державою функцій, установлених Конституцією, та низької свідомості і правової культури підприємців породжує численні зловживання та тіньові схеми незаконного збагачення. Тому встановлення пільг зі сплати податків не сприймається суспільством і призводить до збитків. Тому в питанні підвищення активності та ефективності інноваційної діяльності замість наявної схильності певних зацікавлених політичних сил до лобіювання правових норм щодо пільгового оподаткування інноваційної діяльності доцільно розглянути інший підхід — механізм надання пільгового податкового кредиту на певний період освоєння новації у малих бізнесових структурах. Адже інновація, як об'єкт інтелектуальної власності, за своєю природою є монопольним продуктом, який здатний забезпечити розвиток власного малого підприємства та його високу прибутковість. І стратегічна мета інноваційної діяльності полягає саме у досягненні економічної результативності, прибутку від комерціалізації інтелектуальної власності. За цих умов більш справедливим із соціального погляду було б надання кредиту зі сплати податків на певний початковий період освоєння інноваційного проекту, який згодом має бути повернений суспільству у повному обсязі.

Поряд з цим для розв'язання проблеми фінансового забезпечення малого інноваційного підприємництва має бути впроваджений ефективний фінансово-кредитний механізм, який би враховував специфіку малого інноваційного підприємництва та інтереси держави, передбачав можливість запровадження про-

грам погашення державою банківських відсотків за кредитами, інвестування державою найважливіших інноваційних проектів, у тому числі спільного інвестування за участі великих підприємств та інших джерел фінансування, виключення з бази оподаткування витрат на НДДКР тощо. У цьому питанні важливим аспектом є визначення державних пріоритетів інноваційної діяльності на найближчу та віддалену перспективу. Розробляючи і впроваджуючи інноваційну модель розвитку економіки України, держава має кардинально відкоригувати свою роль як організатора, гаранта та координатора інноваційного процесу.

**3.1. ОЦІНКА СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Найважливішим завданням сучасного стану розвитку України є нарощування темпів економічного зростання та підвищення добробуту з метою досягнення європейських стандартів рівня життя населення. Як уже зазначалось, ця проблема може бути розв'язана лише за допомогою інноваційного підприємництва, яке здатне сформувати такий внутрішній трансформаційний потенціал, який би гарантував збереження у найближчій та віддаленій перспективі високих темпів зростання валового внутрішнього продукту в Україні та перетворення цих темпів на стійку тенденцію. Тому досягнення української економіки за останні роки необхідно аналізувати з погляду їх якісного змісту та визначення факторів впливу на динаміку трансформаційних перетворень з метою оцінки внутрішніх можливостей та наявного потенціалу економічного зростання. У цьому контексті найважливішого значення набуває аналіз стану інноваційної діяльності, визначення інноваційного потенціалу та інноваційної активності національної економіки у період трансформаційних перетворень.

Протягом усього періоду економічних трансформацій у країнах колишнього СРСР науковцями аналізувалися різні аспекти цього складного й багатогранного процесу [26, 91, 123, 140, 167]. Утім інноваційне підприємництво потребує системного, комплексного аналізу та оцінки факторів впливу на його результативність. Мета даного економічного аналізу полягає в реалізації окресленого підходу для виявлення та оцінки основних чинників, що впливають на формування економічного потенціалу країни.

Після стрімкого економічного спаду в Україні в 1991—1999 рр., коли реальний ВВП країни скоротився на 59,2 %, з 2000 р. офіційною статистикою було зафіксовано зростання цього показника: 2000 р. він становив 105,9 % проти попереднього року, 2001 р. — 109,2 %, 2002 р. — 105,2 %, 2003 р. — 109,4 %, 2004 р. — 112,1 %, 2005 р. — 102,6 % [175, 200, 202].

За даними Світового Банку у 1980-х та 1990-х роках у високорозвинених країнах середньорічний приріст ВВП становив у середньому 1,9 %. Але в семи країнах були зафіксовані темпи економічного зростання понад 6 %. Серед цих країн — Південна Корея з річним приростом ВВП 7,7 %, Китай — 8,3 %, Таїланд — 8,4 % [263].

На фоні світових тенденцій темпи зростання української економіки за останні чотири роки мають оптимістичний вигляд, але гарантоване їх підтримання на високому рівні у перспективі можливе лише за умови, якщо в країні спостерігатиметься відповідна випереджальна динаміка виробництва високотехнологічної продукції, нарощування темпів інноваційної діяльності, інноваційної активності та відповідних обсягів інвестицій інноваційного спрямування у сферу виробництва і надання послуг.

На розвиток інноваційного підприємництва впливає насамперед діяльність у науковій сфері та її результативність, як першорядний чинник інноваційного фактору економічного зростання.

На теперішній час державною статистикою діяльність у сфері науки характеризується такими основними валовими показниками з галузевим розподілом: кількістю наукових організацій, випуском аспірантів та докторантів, чисельністю працівників наукових організацій, обсягом фінансування наукових робіт за джерелами та видами робіт, обсягом виконаних робіт, вартістю основних засобів наукових організацій, фондоозброєністю наукових працівників. Про стан наукової діяльності свідчить динаміка виконаних наукових розробок в Україні (табл. 3.1) [153, 154].

За даними Держкомстату України 2005 р. в країні виконувалося 63,9 тис. наукових та науково-технічних робіт, що на 3,4 тис. робіт менше, ніж попереднього року, та майже на 22 % менше, ніж 1991 року. Із зазначеної кількості виконаних робіт кількість наукових розробок інноваційного типу (створення нових видів техніки й технологій) 2005 р. становила 9,2 тис., або 14,4 % від їх загальної кількості, тимчасом як 1991 р. з 82 тис. робіт інноваційну спрямованість мали 33,7 тис., або 41 % від загальної кількості виконаних наукових робіт. Причому кількість радикальних інноваційних розробок, тобто таких, в яких містилися винаходи, 2005 р. порівняно з 1995 р. скоротилася більше ніж удвічі, а порівняно з 1991 р. — у 5,7 раза і становила 1,2 % від загальної кількості виконаних робіт проти 8,3 % 1991 р. І така тенденція багаторазового скорочення інноваційних розробок спостерігалася протягом усього періоду економічних перетворень в Україні, тобто встановилася чітка тенденція стрімкого скорочення кількості виконаних наукових робіт, що мають інноваційні характеристики.

Таблиця 3.1

КІЛЬКІСТЬ ВИКОНАНИХ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ, тис. од.

Показник	1991 р.		1995 р.		2001 р.		2002 р.		2004 р.		2005 р.		2005 р. до 1991 р., %
	усього	% до загальної кількості	усього	% до загальної кількості	усього	% до загальної кількості	усього	% до загальної кількості	усього	% до загальної кількості	усього	% до загальної кількості	
Усього робіт	82,0	100	51,9	35,7	41,5	67,3	41,5	67,3	63,9	100	63,9	100	77,9
<i>у тому числі:</i>													
Зі створення нових видів техніки й технології	33,7	41,1	21,2	7,0	7,3	9,2	7,3	9,2	9,2	14,4	9,2	14,4	35,0
<i>з них</i>													
<i>роботи, в яких використано винаходи</i>	6,8	8,3	2,9	0,9	0,8	1,1	0,8	1,1	0,8	1,2	0,8	1,2	14,5
матеріалів	1,0	0,9	1,1	0,9	1,1	1,2	1,9	1,2	1,9	...
сортів рослин, порід тварин	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	1,2	0,8	1,2	...
методів, теорій	1,7	3,0	4,8	3,0	4,8	5,4	8,5	5,4	8,5	...
Інші	48,3	58,9	30,7	25,5	29,6	49,0	29,6	49,0	45,0	19,0	45,0	19,0	63,3

Така ситуація ставить під сумнів спроможність нагромадження необхідної критичної маси новачій вітчизняного походження для їх упровадження в різні сфери суспільного життя з метою надання інноваційному підприємництву необхідних імпульсів для розширеного відтворення, а економіці України — необхідного потенціалу зростання. Для з'ясування причин такого стану необхідно провести детальний аналіз факторів впливу на результативність цього процесу.

Перш за все аналіз має стосуватися кількості організацій, які виконували наукові роботи. У табл. 3.2 наведено дані про розподіл організацій, які виконували наукові роботи, за секторами науки [153, 154].

Таблиця 3.2

**РОЗПОДІЛ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ ВИКОНУВАЛИ НАУКОВІ РОБОТИ,
ЗА СЕКТОРАМИ НАУКИ, од.**

Сектор науки	1991 р.		1995 р.	2001 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.		2005 р. до 1991 р., %
	усього	% до загальної кількості					усього	% до загальної кількості	
Усього	1344	100	1453	1479	1477	1505	1510	100	112,3
у тому числі:									
академічний	290	21,6	270	315	387	384	378	25,0	130,3
галузевий	804	59,8	906	921	839	870	884	58,5	110,0
вузівський	146	10,9	150	163	166	168	172	11,4	117,8
заводський	104	7,7	127	80	85	83	76	5,1	73,0

Наведені дані Держкомстату України свідчать, що на теперішній час в Україні діє розгалужена мережа наукових організацій з потужним науковим потенціалом. 2005 р. наукові дослідження і розробки виконували 1510 організацій, з яких 58,5 % належали до галузевого сектору (870 од.). В академічному секторі науки було зосереджено 378 організацій, тобто 25 % їх загальної кількості, у секторі вищої освіти — 11,4 %, у заводському секторі — 5,1 %.

Загальна кількість організацій, які виконували наукові роботи, проти 1991 р. збільшилася на 166 од., або на 12,3 %. І відбулося це в основному за рахунок збільшення академічних організацій (на 88 од.), організацій галузевого сектору (на 80 од.) та вузівських організацій (на 26 од.). Разом з тим кількість організацій заводського сектору має тенденцію до скорочення: зі 104 од. 1991 р. до 76 — 2005 р. Але значної зміни секторальної структури наукових організацій в Україні за роки трансформаційних перетво-

рень не сталося. Як і за часів адміністративно-командної економіки, у теперішніх умовах переважна більшість організацій (58,5 %), що виконують наукові та науково-технічні роботи, перебуває в галузевому секторі науки. Друге місце за питомою вагою організацій посідає академічний сектор, третє — традиційно посідає вузівська наука, четверте — заводська наука.

Останніми роками відбулися певні трансформаційні зміни в організаційно-правовій системі наукової сфери, що викликані ринковими перетвореннями та змінами у відносинах власності. Підтвердженням цього можуть слугувати дані про структуру наукових організацій за формами власності. Якщо 1995 р. у державній власності перебувало 80 % науково-дослідних організацій і 19 % — у колективній власності, то 2003 р. вже 71 % організацій було в державній власності, 27 % — у колективній власності, менше ніж 1 % організацій перебували у приватній та комунальній власності [58]. Тобто питома вага державного сектору науки скорочується на користь сектору колективної власності. При цьому за роки побудови ринкової економіки в Україні сектор приватної власності у науковій сфері практично сформований не був.

2005 року в організаціях, що виконували наукові роботи, загальна чисельність працівників без урахування сумісників становила 170,6 тис. осіб (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

**ЧИСЕЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАУКОВИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ, тис. осіб**

Рік	Працівники основної діяльності	У тому числі фахівці, зайняті науковою та науково-технічною діяльністю			Допоміжний персонал	Працівники, зайняті науково-технічною діяльністю за сумісництвом
		усього	у тому числі			
			доктори наук	кандидати наук		
1991	449,8	295,0	3,4	27,8	103,1	36,1
1995	293,1	179,8	4,1	22,9	62,8	41,7
2001	181,5	113,3	4,0	17,4	33,8	55,4
2002	178,0	107,4	4,0	17,2	35,3	57,2
2004	173,6	106,6	4,1	17,0	33,7	65,6
2005	170,6	105,5	4,2	17,0	32,0	68,5
2005 до 1991, %	37,9	35,8	123,5	61,1	31,0	189,7

Порівняно з 1991 р. чисельність працівників наукових організацій скоротилася майже на 279 тис. осіб, або на 62 %. Причому безпосередніх фахівців, що вели наукову діяльність (без допоміжного персоналу), 2005 р. налічувалося 105,5 тис. осіб, або на 189,5 тис. (64,2 %) менше від рівня 1991 р.

Щодо 1995 р. чисельність працівників науки скоротилася більше ніж на 41 %. Причому відбулися зміни не тільки в абсолютній чисельності наукових працівників, а й у їх якісному складі. А саме, у науковій сфері змінилася частка спеціалістів вищої кваліфікації у загальній чисельності працівників основної діяльності: їхня питома вага скоротилася з 66 % 1991 р. до 62 % 2005 р. За незначного (на 0,8 тис. осіб) збільшення чисельності докторів наук, що виконували наукові дослідження, наукових працівників зі ступенем кандидата наук стало на третину менше. За останні 15 років установився процес постійного скорочення чисельності цієї категорії працівників у сфері наукових досліджень. Значно зменшилася також чисельність допоміжного персоналу в науковій сфері: зі 103,1 тис. осіб 1991 р. до 32,0 тис. осіб 2005 р.

2005 року до виконання наукових досліджень було залучено на засадах сумісництва 68,5 тис. наукових працівників, що майже вдвічі перевищує чисельність такої категорії науковців 1991 р.

Слід зазначити, що чисельність працівників, зайнятих у сфері науки та наукового обслуговування, скорочувалася більш високими темпами, ніж загальна чисельність осіб, зайнятих в народному господарстві країни. Підтвердженням цього слугують дані про питому вагу працівників основної діяльності у сфері науки у загальній чисельності зайнятих працівників у народногосподарському комплексі, яка 1991 р. становила 1,8 %, а 2005 р. скоротилася до 0,8 %.

Із загальної чисельності працівників наукових організацій 53 % персоналу на теперішній час зосереджено в галузевому секторі науки, 34 % — в академічному і приблизно по 6 % припадає на вузівський і заводський сектори. Дві третини загальної чисельності докторів і кандидатів наук, зайнятих науковою діяльністю, працювало у наукових установах академічного профілю, п'ята частина — у галузевих наукових організаціях, 12 % — у вищих навчальних закладах і лише 9 докторів і 145 кандидатів наук (0,7 % загальної кількості) були зайняті у заводському секторі науки.

При цьому слід зауважити, що загалом в економіці країни 2005 р. працювало 12 тис. докторів наук та 68,3 тис. кандидатів наук, і проти 1995 р. їхня чисельність збільшилася відповідно на 23 % та 18 % [153, 154]. Тобто дані Держкомстату України свід-

чать про те, що не в цілому в Україні, а саме у сфері наукових досліджень скорочується чисельність фахівців, що мають науковий ступінь, тобто фахівці вищої кваліфікації після здобуття наукового ступеня припиняють діяльність у сфері науки і переходять працювати в інші галузі економіки або виїжджають за кордон. В Україні триває еміграція висококваліфікованих наукових спеціалістів. За три останні роки до країн з розвинутою економікою виїхало понад 230 спеціалістів, які мали науковий ступінь доктора або кандидата наук.

Погіршується вікова структура науковців. Кількість дослідників у віці до 40 років у організаціях, що виконували наукові роботи, порівняно з попереднім роком зменшилася на 1,8 %, тимчасом як питома вага дослідників пенсійного віку зросла на 1,3 %, унаслідок чого середній вік дослідників збільшився. Сьогодні середній вік доктора наук сягає майже 61,7 року (1991 р. — 55 років), кандидата наук — перевищує 52 роки (1991 році — 47 років), тобто відбувається старіння наукових кадрів.

Незважаючи на постійне скорочення чисельності спеціалістів у науковій галузі, насиченість України науковими кадрами як порівняти з розвиненими країнами світу залишається досить високою. 2003 року в розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення в Україні налічувалося 6,8 працівників наукової сфери, у тому числі дослідників — 4,1. Наприклад, у Німеччині ці показники становили відповідно 12,5 та 6,7; в Іспанії — 8,4 і 4,9; у Польщі — 5,3 і 3,8; в Угорщині — 6,1 і 3,7 [153, 154].

Аналіз обсягів наукових робіт, виконаних власними силами наукових організацій, свідчить, що останніми роками збільшується загальний обсяг виконаних робіт (у вартісному виразі). 2005 р. обсяг виконаних робіт становив 117 % щодо 2004 р. та 243 % порівняно з 2000 р. Варто зазначити, що з 1991 р. майже не змінилася (з деякими коливаннями) структура виконаних робіт за секторами науки. Традиційно в академічному секторі виконується власними силами близько 20—26 % загального обсягу робіт, у галузевому — приблизно 60—65 %, у вузівському — трохи більше ніж 5 %, у заводському — близько 8 %.

Аналіз структури напрямків наукової діяльності в окремих секторах науково-технічного комплексу країни свідчить про тенденцію збільшення питомої ваги фундаментальних досліджень у загальному обсязі виконаних робіт: з 8,8 % 1991 р. до 18,7 % 2005 р.

З позиції формування науково-технічного потенціалу країни такі зміни слід вважати позитивними, оскільки саме фундаментальні дослідження визначають перспективу соціально-економіч-

ного розвитку та здатні сформувавши засади для інноваційного науково-технічного прориву у всіх сферах суспільного життя. На противагу цьому збільшення майже втричі питомої ваги науково-технічних послуг, що мають короткотерміновий і часто суто комерційний характер, не може кардинально впливати на інноваційну результативність діяльності наукової сфери. Держкомстат України до цієї категорії послуг відносить діяльність у галузі науково-технічної інформації, патентно-ліцензійну діяльність, стандартизацію, метрологію, контроль якості, науково-технічне консультування та інші види діяльності, що сприяють одержанню, поширенню та використанню наукових знань.

Слід наголосити, що збільшення частки фундаментальних досліджень відбулося за рахунок академічного сектору, де питома вага фундаментальних досліджень у загальному обсязі виконаних робіт зросла з 32,8 % 1991 р. до майже 58,4 % 2005 р., натомість частка прикладних досліджень у цьому секторі науки скоротилася за цей період з 31,5 % до 24,6 %. Це відповідає загальній тенденції скорочення питомої ваги прикладних досліджень на користь частки науково-технічних послуг у загальному обсязі виконаних наукових робіт науковим комплексом країни в цілому (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**ОБСЯГ НАУКОВИХ РОБІТ, ВИКОНАНИХ ВЛАСНИМИ СИЛАМИ
НАУКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ЗА ВИДАМИ РОБІТ І СЕКТОРАМИ
НАУКИ (у фактичних цінах)**

Показник	Усього	У тому числі за секторами			
		академічний	галузевий	вузівський	заводський
1991 р. (млн крб)					
Загальний обсяг	5331,2	1030,0	3642,7	402,0	256,5
<i>у тому числі:</i>					
фундаментальні дослідження	468,6	338,1	40,0	90,4	0,1
<i>% до загальної суми</i>	<i>8,8</i>	<i>32,8</i>	<i>1,1</i>	<i>20,5</i>	<i>0,0</i>
прикладні дослідження	1299,3	324,4	759,8	198,3	17,0
<i>% до загальної суми</i>	<i>24,4</i>	<i>31,5</i>	<i>20,8</i>	<i>49,4</i>	<i>6,6</i>
розробки	3311,4	347,9	2629,0	100,3	234,2
<i>% до загальної суми</i>	<i>62,1</i>	<i>33,8</i>	<i>72,2</i>	<i>25,0</i>	<i>91,3</i>
науково-технічні послуги	251,9	19,8	213,9	13,0	5,2
<i>% до загальної суми</i>	<i>4,7</i>	<i>1,9</i>	<i>5,9</i>	<i>3,3</i>	<i>2,1</i>

Закінчення табл. 3.4

Показник	Усього	У тому числі за секторами			
		академічний	галузевий	вузівський	заводський
2003 р. (млн грн)					
Загальний обсяг	3319,8	665,1	2205,6	171,1	277,9
<i>у тому числі:</i>					
фундаментальні дослідження	491,2	365,2	63,3	62,6	0,06
<i>% до загальної суми</i>	14,8	54,9	2,9	36,6	0,0
прикладні дослідження	429,8	157,3	208,3	61,4	2,8
<i>% до загальної суми</i>	12,9	23,6	9,4	35,8	1,0
розробки	1900,2	88,2	1519,6	30,1	262,3
<i>% до загальної суми</i>	57,2	13,3	68,9	17,6	94,4
науково-технічні послуги	498,6	54,5	414,3	17,1	12,6
<i>% до загальної суми</i>	15,1	8,2	18,8	10,0	4,6
2005 р.					
Загальний обсяг	4818,6	1292,9	2883,0	249,0	393,6
<i>у тому числі:</i>					
фундаментальні дослідження	902,2	755,1	57,5	89,5	—
<i>% до загальної суми</i>	18,7	58,4	2,0	35,9	—
прикладні дослідження	708,8	317,4	287,1	90,9	13,4
<i>% до загальної суми</i>	14,7	24,6	10,0	36,5	3,4
розробки	2406,9	137,4	1865,2	45,9	358,3
<i>% до загальної суми</i>	49,9	10,6	64,7	18,5	91,0
науково-технічні послуги	800,7	82,9	673,1	22,7	21,9
<i>% до загальної суми</i>	16,7	6,4	23,3	9,1	5,6

Дані офіційної статистики свідчать, що найбільше (майже 60 %) фундаментальних досліджень провадилось у сфері природничих наук: 24 % — у галузі фізико-математичних наук, 11 % — у галузі біологічних наук, 10 % — сільськогосподарських, 5 % — хімічних наук. У сфері технічних наук здійснювалося близько 18 % фундаментальних досліджень, у сфері су-

спільних наук — 9 % загального обсягу виконаних фундаментальних досліджень.

Прикладні дослідження найбільшого скорочення зазнали в галузевій науці: їх питома вага зменшилася з 20,8 % 1991 р. до 10,0 % 2005 р., тоді як саме галузева наука покликана і має бути зацікавлена у дослідженнях цього напрямку, який трансформує новачії фундаментального характеру в реальні розробки, переводить їх у площину практичного використання та визначає нові методи розв'язання проблем, сформульованих раніше. Частка прикладних досліджень скоротилася також і в освітянському секторі науки. Якщо раніше, 1991 року, у структурі виконаних робіт вузівським сектором частка прикладних досліджень сягала майже 50 %, то на сьогодні вона скоротилася до 36,5 %.

Останніми роками дещо поживавішала заводська наука, але це не можна вважати суттєвим з погляду формування інноваційного потенціалу підприємництва. Практичне припинення фундаментальних та прикладних досліджень у заводському секторі науки свідчить не тільки про складне фінансове становище підприємницьких структур та їх неспроможність до інноваційної діяльності, а й про негативні тенденції у формуванні ринку технологій та виробничого устаткування. Як і раніше, 2005 року понад 96 % виконаних робіт у заводському секторі становили науково-технічні розробки та послуги.

Слід зазначити, що у загальному обсязі виконаних наукових робіт у науково-технічному комплексі країни половину (50 %) становлять науково-технічні розробки, які являють собою систематичні роботи, що базуються на наявних знаннях і переважно спрямовані на вдосконалення вже існуючих об'єктів, тобто зорієнтовані на одержання короткотермінового ефекту і не можуть мати суттєвого впливу на формування потужного інноваційного потенціалу країни на перспективу.

Основними замовниками науково-технічних розробок були іноземні фірми (їх частка становила 36 % загального обсягу фінансування науково-технічних розробок) та організації підприємницького сектору (з часткою 35,4 %).

Результативність наукової діяльності та стан інноваційного клімату в країні значною мірою залежить від фінансування наукових та науково-технічних робіт. 2005 р. загальний обсяг фінансування наукових робіт за даними Держкомстату України становив 5160,4 млн грн, 1991 р. — 7297,7 млн крб (табл. 3.5). За оцінкою спеціалістів, у реальному обчисленні фінансування науки скоротилося проти 1991 р. більш як у 6 разів.

Таблиця 3.5

**ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ РОЗРОБОК ЗА ДЖЕРЕЛАМИ
ТА СЕКТОРАМИ НАУКИ (у фактичних цінах)**

Сектор науки	Усього		у тому числі за рахунок			
	у фактичних цінах	у % до загальної суми	держбюджету	власних коштів	коштів підприємств, організацій України та іноземних держав	інших джерел (місцевих бюджетів позабюджет. фонд. тощо)
1991 р. (млн крб)						
Україна	7297,7	100	865,7	...	5912,4	519,6
<i>у тому числі:</i>						
академічний	1320,2	18,1	404,3	...	709,4	206,5
галузевий	5138,9	70,4	315,6	...	4612,4	210,9
вузівський	483,3	6,6	142,2	...	331,2	9,9
заводський	355,3	4,9	3,6	...	259,4	92,3
2003 р. (млн грн)						
Україна	3597,4	100	1070,7	228,5	2196,5	101,6
<i>у тому числі:</i>						
академічний	711,1	19,8	518,5	25,7	131,0	36,1
галузевий	2415,3	67,1	439,6	98,3	1823,1	54,2
вузівський	166,6	4,6	96,9	2,1	56,3	11,0
заводський	304,3	8,5	15,7	102,4	186,0	0,2
2005 р. (млн грн)						
Україна	5160,4	100	1711,2	338,5	2938,1	172,6
<i>у тому числі:</i>						
академічний	1347,5	26,1	1078,3	39,0	196,8	33,5
галузевий	3136,1	60,8	454,2	104,6	2457,6	119,7
вузівський	243,7	4,7	135,6	3,4	87,1	17,6
заводський	433,0	8,4	43,1	191,5	196,6	1,8

Питома вага витрат на фінансування наукової діяльності у валовому внутрішньому продукті України 2005 р. становила 1,30 % проти 2,4 % 1991 р. та 1,37 % 2004 р. [153, 154, 156]. Слід зазначити, що глобальною тенденцією у світі стало нарощування витрат на науку та збільшення наукомісткості ВВП. Так, у розвине-

них країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з 1994 до 2000 р. наукомісткість ВВП збільшилась у середньому з 2,04 % до 2,24 % ВВП.

Підвищення рівня фінансування наукових досліджень і розробок у розвинених країнах досягається в основному за рахунок підприємницького сектору, який збільшив свої витрати на науку на 50 %, тимчасом як держава — лише на 8,37 %. Тому частка держави у національних витратах на науку у країнах ОЕСР за 10 років скоротилася з 39,6 % 1990 р. до 28,9 % у 2000 р., натомість частка приватного сектору збільшилася з 57 % до 63,9 % [258].

В Україні 2005 року частка державних коштів у загальному обсязі фінансування наукових досліджень і розробок (кошти державного і місцевих бюджетів, позабюджетних фондів та інших фінансових ресурсів держави) становила майже 34,2 % проти 30,9 % 2000 р. Переважний обсяг наукових досліджень фінансується в Україні за рахунок коштів замовників — підприємств і організацій України та іноземних держав. Питома вага цього джерела у загальній сумі фінансування науки 2000 р. становила 61,7 %, 2005 р. скоротилася до 56,9 %. Тобто в Україні у сфері фінансування науки встановлюються тенденції, що протилежні тим, що існують у розвинених країнах.

При цьому понад половина замовлень українських підприємств та іноземних держав на виконання наукових та науково-технічних робіт розміщувалися саме у галузевому секторі науки. На академічний сектор припадало коштів цих замовників лише 12 % 1991 р. і 6,7 % 2005 р. Скорочення обсягів замовлень підприємств і організацій на проведення наукових і науково-технічних робіт обумовлено перш за все зменшенням внутрішніх фінансових ресурсів цих суб'єктів інноваційного підприємництва для проведення не тільки фундаментальних наукових досліджень, але й прикладних розробок.

Трансформаційні зміни, що відбуваються в Україні з 1991 р., позначилися на структурі джерел фінансування вітчизняної науки. Якщо 1991 р. найбільша частка фінансування (81 %) припадала на підприємства України та іноземні держави, то 2005 р. ця частка у загальному обсязі фінансування української науки зменшилася до 56,9 % за одночасного збільшення питомої ваги державного бюджету у фінансуванні науки — з 12 % 1991 р. до 33,2 % 2005 р.

Основними джерелами фінансування наукових робіт на теперішній час є кошти замовників з питомою вагою 56,9 %, державного бюджету, які становлять 33,2 % загальної суми фінансових ресурсів, що надходить у науковий комплекс країни [154].

Якщо 1991 року кошти бюджету спрямовувалися у такому співвідношенні: в академічний сектор науки — 47 %, у галузевий сектор — 37 %, у вузівський сектор — 16 %, то 2005 року бюджетні кошти розподілялися між цими секторами у таких частинах: 62 %, 27 % та 8 %. Тобто частка бюджетних коштів, що спрямовуються на наукові дослідження в освітянський та галузевий сектори, значно скоротилася на користь академічної науки. Причому вузівська наука взагалі має чітку тенденцію скорочення своєї частки у загальному обсязі фінансування наукового комплексу країни (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**РОЗПОДІЛ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗА СЕКТОРАМИ НАУКИ, відсотки**

Сектор науки	1991 р.	1995 р.	2001 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.
Всього	100	100	100	100	100	100
у тому числі:						
академічний	18,1	21,8	21,0	23,1	23,6	26,1
галузевий	70,4	64,5	68,5	63,7	64,9	60,8
вузівський	6,6	6,5	5,1	5,4	4,5	4,7
заводський	4,9	7,2	5,4	7,8	7,0	8,4

Як і в попередні роки, в Україні нині найбільша частка загального обсягу фінансування припадає на галузевий сектор науки, 2005 р., як і в останні п'ять років, вона становила понад 60 %. Питома вага фінансування наукових досліджень в академічному секторі у загальній сумі фінансування науки становила близько 18 % 1991 р. та 26 % — 2005 р. Частка вузівського сектору в загальному обсязі фінансування науки на теперішній час становить лише 4,6 % проти 6,6 % 1991 року. Натомість частка заводської науки в загальному обсязі фінансування поступово збільшується і 2005 р. становила 8,4 % проти 4,9 % 1991 р.

Понад 81 % коштів замовників — підприємств і організацій України — були спрямовані 2005 р. на наукові дослідження і розробки у галузевий сектор, який одержав також 86 % коштів замовників іноземних держав. Причому в академічний сектор надійшло тільки 9,4 % коштів від підприємств і організацій України та 3 % — від іноземних держав.

Отже, за обсягами фінансування наукових досліджень в Україні сьогодні, як і в дореформений період, лідирує галузевий

сектор, на частку якого припадає 60,8 % загального обсягу фінансування науки. На другому місці перебуває академічний сектор, на який припадає 26 % загального обсягу фінансування. Частка вузівського сектору в загальному обсязі фінансування науки має тенденцію до скорочення і тепер становить лише 4,7 %. Натомість частка заводської науки у загальному обсязі фінансування останніми роками збільшується, і 2005 року становила 8,4 % проти 3,9 % 2000 року.

У загальних видатках державного бюджету України частка видатків на наукові та наукові-технічні роботи 2003 р. становила 2,4 %. Для порівняння — 1991 р. питома вага видатків на наукову та науково-технічну діяльність у загальних видатках державного бюджету становила 1,3 %, 1995 р. — 1,7 %, 2001 р. — 2,3 % [149, 198]. Тобто державний бюджет постійно нарощує видатки на науку. У провідних країнах світу такий показник є порівняно стабільним і перебуває, наприклад, у Франції, Німеччині, Великобританії, Італії на рівні 4—5 %, Японії — 3—3,5 %, у США — 6—7 % [150]. При цьому кошти бюджету серед джерел фінансування наукових досліджень і розробок в економічно розвинених країнах за обсягами перебувають на другому місці, поступаючись більш значним сумам, що виділяються на науково-технічні дослідження приватним сектором.

Отже, структура джерел фінансування української науки відрізняється від аналогічної структури країн—світових лідерів великою питомою вагою коштів державного бюджету та порівняно незначною часткою вітчизняного підприємницького сектору в загальному обсязі фінансування науки. Як порівняти з Росією українська наука меншою мірою фінансується за кошти бюджету і більшою — за кошти зарубіжних джерел.

Слід зазначити, що, наприклад, у США 0,5 % приватних компаній отримують 84 % бюджетного фінансування на дослідження і розробки [48]. В Україні установи та організації приватної форми власності, частка яких у загальній кількості наукових установ становить 0,7 %, бюджетних та позабюджетних коштів на проведення наукових робіт взагалі не отримували (табл. 3.7) [153]. У приватному секторі дослідження провадяться в основному за рахунок українських підприємств і організацій, але за обсягом це фінансування становить менше від 1 % загальної суми витрат на науку по Україні. Слід зазначити, що з 2004 р. статистичних даних щодо розподілу фінансування наукових робіт за формами власності немає, а також відбулися зміни в переліку форм власності.

Таблиця 3.7

**ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВИХ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ РОБІТ
ЗА ФОРМАМИ ВЛАСНОСТІ (2003 р.), млн грн**

Показник	Усього	У тому числі за рахунок				
		державного та місцевих бюджетів	позабю- джетних фондів	власних коштів	коштів під- приємств України та іноземних держав	інших джерел
Усього	3597,4	1092,0	19,2	228,5	2196,5	61,1
<i>питома вага джерел, у %</i>	<i>100</i>	<i>30,4</i>	<i>0,5</i>	<i>6,4</i>	<i>61,1</i>	<i>1,6</i>
<i>у тому числі:</i>						
приватна власність	9,9	—	—	0,2	9,4	0,2
<i>% до загальної суми</i>	<i>0,3</i>	—	—	<i>0,1</i>	<i>0,4</i>	<i>0,3</i>
колективна власність	931,8	77,2	0,5	128,3	716,7	9,1
<i>% до загальної суми</i>	<i>25,9</i>	<i>7,1</i>	<i>2,6</i>	<i>56,1</i>	<i>32,6</i>	<i>14,9</i>
державна власність	2643,1	1008,8	17,2	99,9	1465,5	51,7
<i>% до загальної суми</i>	<i>73,5</i>	<i>92,4</i>	<i>89,6</i>	<i>43,7</i>	<i>66,7</i>	<i>84,6</i>
комунальна власність	11,1	5,9	1,5	0,1	3,5	0,1
<i>% до загальної суми</i>	<i>0,3</i>	<i>0,5</i>	<i>7,8</i>	<i>0,04</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>
власність міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав	1,4	—	—	—	1,4	—
<i>% до загальної суми</i>	<i>0,03</i>	—	—	—	<i>0,1</i>	—

За обсягами фінансування наукових досліджень найбільша частка загальної суми коштів припадала на установи та організації державної (73,5 %) та колективної (25,9 %) форми власності. В установи та організації державної форми власності спрямовувалися майже всі бюджетні кошти (92,4 %), призначені на виконання наукових досліджень, а також понад 66 % коштів замовників підприємств і організацій України та іноземних держав. Зарубіжний досвід свідчить, що у розвинених країнах у компаніях приватного сектору зосереджено близько 60 % кадрового потенціалу науки [242]. Причому підприємницький сектор є не тільки найбільшим наймачем наукових працівників, але й забезпечує їм більшу оплату праці, ніж у державних наукових центрах і лабораторіях (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**СЕРЕДНЯ ЗАРОБІТНА ПЛАТА ПРАЦІВНИКІВ, ЩО МАЮТЬ НАУКОВИЙ
СТУПІНЬ ДОКТОРА, У США 1999 р. (тис. дол. у рік)**

Сектор зайнятості	Приватні компанії	Університети	Держава
Учені та інженери з науковим ступенем доктора наук, в середньому	68,0	43,4	55,0
Комп'ютери і математика	82,0	53,0	66,0
Фізика і хімія	64,0	39,4	58,0
Біологія	61,0	42,5	48,0
Соціальні науки	53,0	40,0	52,4
Технічні науки	70,0	56,3	65,0

Але перевагами останніх є гарантії постійного або довічного трудового наймання та деякі пільги соціального характеру. Для порівняння — в Україні 2005 р. середньомісячна заробітна плата науковців становила 1023,3 грн, що дорівнює 2,4 тис. дол. у рік.

Наведені в табл. 3.8 дані показують, що найбільш високооплачуваними спеціалістами є програмісти, фізики, хіміки та інженери. Найменшу заробітну плату мають учені суспільних наук. Приватні компанії не тільки достойно оплачують працю науковців, але й проводять прикладні та фундаментальні дослідження. Так, за даними [259], частка компаній приватного сектору в загальних витратах країни на проведення фундаментальних досліджень становила 1997 р., наприклад, у США — 25,5 %, у Японії — 37,6 %, у Південній Кореї — 44,4 %. Натомість в Україні в академічний сектор 2005 р. надійшло лише 9 % загальної суми коштів підприємств і організацій, витрачених ними на наукові дослідження і розробки.

Експерти вважають, що значна частина фундаментальних досліджень у корпораціях припадає на експертизу зовнішньої наукової інформації і формування власного потенціалу. Обсяги наукових досліджень у корпоративному секторі розвинених країн обумовлені потребами підтримки їхньої конкурентоспроможності. Але основна частина фундаментальної науки зосереджена в університетах.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що наукова діяльність в установах і організаціях приватної, комунальної та змішаної форми власності в Україні фінансується різни-

ми джерелами у незначних сумах і є слабо розвиненою. Водночас інституціональні засади науки держава зберігає у своїй власності, яка на 38 % забезпечується бюджетним фінансуванням і на 55 % — фінансуванням за кошти замовників: вітчизняних та зарубіжних підприємств. Цим обмежується конкуренція у сфері наукової діяльності та порушуються конкурентні засади ринкової економіки.

Слід підкреслити, що найбільша частка загального обсягу фінансування науки припадала за даними Інституту економічного прогнозування НАН України на розробки четвертого технологічного укладу (69,7 %). На розробки, що належать до п'ятого технологічного укладу, припадало 23 % загальної суми фінансування, третього — 6 %, шостого — 0,3 % [26].

Розвиток наукового потенціалу вимірюється не тільки кількісними показниками, але і якісними. На результативність наукової діяльності впливає не тільки чисельність працівників науководослідних організацій, обсяги фінансування та вартість виконаних робіт, а й розвиток матеріально-технічної бази наукової сфери. 2005 р. середньорічна вартість основних засобів наукової сфери становила 8,7 млрд грн і була на 5 % менше, ніж попереднього року. Питома вага основних засобів наукової сфери у загальній вартості основних засобів економіки України має чітку тенденцію до зменшення. Якщо 2000 р. вона становила 0,86 %, 2001 р. — 0,77 %, 2002 р. — 0,76 %, то 2005 р. — 0,7 %.

Із загального обсягу коштів, витрачених на науку, витрати на оплату праці 2005 р. становили 47,1 %, матеріальні та інші поточні витрати дорівнювали 43,6 %, тоді як витрати на придбання устаткування — лише 1,8 %, що і спричиняє зниження частки вартості основних засобів наукової сфери у загальній вартості основних засобів країни.

У зв'язку з тим, що переважна частка наукових працівників та організацій, що виконують наукові роботи, зосереджена у галузевому та академічному секторах, на які припадає 87 % загального обсягу фінансування української науки і якими виконано 88,5 % загальної кількості робіт, на теперішній час центрами інноваційної діяльності слід вважати утворену систему галузевої та академічної науки.

Отже, за 15 років економічних трансформацій в Україні сформувались і поглиблюються далі негативні тенденції у науковій та науково-технічній сфері. Це підтверджується послабленням кадрового потенціалу наукової сфери, слабо розвиненим приватним сектором науки, що гальмує утворення в науковій сфері ринкових конкурентних засад, скороченням як абсолютної кількості наукових робіт, що мають інноваційні характеристики, так і їх

питомої ваги у загальній чисельності виконаних наукових досліджень. Загрозливих масштабів набуло старіння наукових кадрів, критичної межі досягла зношеність парку обладнання та матеріально-технічної бази науки.

Фінансування науки повинно розглядатися як капіталовкладення в майбутнє і має відповідати визначеним національним соціально-економічним інтересам на довгострокову перспективу. Однак в Україні фінансування науки є більш ніж скромним порівняно зі світовими лідерами і не відповідає практиці більшості розвинених країн. Тимчасом як у світі наукомісткість ВВП має тенденцію до зростання, в Україні вона зменшується. Залишається низьким престиж наукової праці та соціальний статус науковців, рівень їхньої заробітної плати в Україні значно нижчий, ніж у розвинених країнах. Фактичне виключення вітчизняної науки з державних пріоритетів протягом 15-річного періоду економічних трансформацій призвело до втрати нею спроможності виконувати роль головного чинника економічного зростання і практично перетворило її на витратну сферу.

3.2. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні результативність наукової та науково-технічної діяльності офіційною статистикою вимірюється кількістю виконаних наукових робіт та кількістю друкованих робіт. За даними Держкомстату України 2005 р. українськими науковцями було опубліковано 241,9 тис. робіт. При цьому як кількість виконаних наукових робіт, так і кількість наукових публікацій має тенденцію до зростання: кількість виконаних наукових робіт з 2000 р. збільшилася на 67 %, кількість друкованих робіт — на 51 %.

Проте, на наше переконання, результативність наукової та науково-технічної діяльності національної науки має оцінюватись її внеском в економічне зростання, наприклад, кількістю впроваджених нових прогресивних технологічних процесів українського походження, освоєнням нових видів продукції (товарів, робіт, послуг) вітчизняного походження та підвищенням рівня технологічної укладності вітчизняного виробництва.

Варто зазначити, що державною статистикою не ведуться спостереження щодо кількості впроваджених інноваційних розробок вітчизняного походження в цілому за народногосподарським комплексом країни, а тільки обмежуються статистичними спо-

стереженнями за інноваційною діяльністю у промисловості, що не може формувати загальне уявлення про рівень інновативності вітчизняної економіки та результативність вітчизняної науки.

За даними Держкомстату України у промисловості 2005 р. було впроваджено 1808 нових прогресивних технологічних процесів, що майже у 4 рази менше, ніж 1991 р. та в 1,6 раза менше, ніж 1995 р. (табл. 3.9) [200, 202].

Таблиця 3.9

УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

Показник	1991 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.	2005 р. до 1991 р., %
Упроваджено нових прогресивних технологічних процесів	7303	2936	1403	1421	1142	1727	1808	24,7
<i>з них маловідходних ресурсоощадних і безвідходних</i>	<i>1825</i>	<i>1044</i>	<i>430</i>	<i>469</i>	<i>430</i>	<i>645</i>	<i>690</i>	<i>37,8</i>
Освоєно нових видів продукції, найменувань*	13790	11472	15323	19484	22847	3978	3152	...
<i>з них нових видів техніки</i>	<i>11482</i>	<i>9398</i>	<i>631</i>	<i>610</i>	<i>520</i>	<i>769</i>	<i>657</i>	<i>...</i>

* З 2003 р. — видів інноваційної продукції.

Ресурсоощадних маловідходних технологій упроваджується утричі менше. 2005 р. порівняно з 2003 р. більш як удвічі скоротилося освоєння інноваційних видів продукції, у тому числі нових видів техніки — на 8 %.

Отже, за низької інноваційності вітчизняних наукових досліджень у переважній більшості вони залишаються незатребуваними: 2005 р. створено 3,8 тис. одиниць нової техніки, упроваджено — 1,8 тис. Причому освоєння нових видів інноваційної продукції останніми роками стрімко скорочується.

Оцінюючи результативність науково-технічної діяльності, треба брати до уваги той факт, що у загальній кількості впроваджених нових технологічних процесів та освоєних нових видів продукції органами вітчизняної статистики враховується крім власних наукових та конструкторських розробок упровадження нововведень, придбаних у зарубіжних країнах. Особливої ваги

використання об'єктів інтелектуальної власності іноземного походження як форма інноваційної діяльності набуває в умовах недостатньої розвиненості та результативності вітчизняної науки.

Якщо 1995 р. вітчизняними суб'єктами інноваційної діяльності було отримано 1448 охоронних документів у патентних відомствах зарубіжних країн, то 2003 р. — лише 193, або у 7,5 раза менше, а 2005 р. — 166 охоронних документів, або у 8,7 раза менше проти 1995 р.

Дані державної статистики свідчать про значне скорочення інноваційної діяльності у сфері матеріального виробництва за роки економічних трансформацій, що безпосередньо позначається на технічному і технологічному відставанні вітчизняного виробництва, на якісних і кількісних показниках переорієнтації виробничого потенціалу щодо створення конкурентоспроможних промислових підприємств. 2005 р. в Україні впроваджували інновації 810 промислових підприємств, що становить лише 0,7 % від загальної кількості промислових підприємств України [202]. Доцільно згадати, що в Росії, наприклад, 10 % промислових підприємств упроваджують інновації, а в розвинених країнах ОЕСР цей показник коливається в межах від 25 до 80 % [145]. Із зазначених 810 інноваційно активних підприємств в Україні тільки 630 (78 %) освоювали виробництво інноваційної продукції та нових видів техніки. При цьому кількість підприємств, що впроваджували інновації, має тенденцію до скорочення. Якщо 1997 р. у промисловості їх налічувалося 1655, то 2003 р. їх уже було на 535 одиниць, або на 32 %, менше, а 2005 р. — на 845 одиниць, або 51 %, менше [199, 200, 202]. Найбільш схильними до нововведень були підприємства з виробництва коксу та нафтопереробки (35,4 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (24 %), машинобудування (23,9 %), металургії (17 %).

Найсприятливішими для впровадження інновацій виявилися великі підприємства: частка підприємств з чисельністю працівників — 10—25 тис. осіб становила 75 % у загальній кількості інноваційно активних, тоді як з чисельністю 100—200 осіб — лише 15,4 % [153]. Саме великі підприємства зберегли достатню матеріально-технічну базу для проведення і впровадження науково-технічних розробок.

Завдяки інноваційній діяльності у промисловості України 2005 р. було вироблено інноваційної продукції на суму 25 млрд грн, що дещо більше від попередніх років. Однак частка принципово нової у загальному обсязі інноваційної продукції 2005 р. становила тільки 43 % (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

РОЗРАХУНОК ЧАСТКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ЗАГАЛЬНОМУ ОБСЯЗІ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТІ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

Показник	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2005 р.
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у промисловості, млн грн	12148,3	12605,7	18784,0	24995,4
у тому числі принципово нової	3813,6	5753,2	9542,3	10755,4
Відношення обсягу принципово нової продукції до обсягу реалізованої інноваційної, %	31,4	45,6	50,8	43,0
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млн грн	182718,3	229634,4	400757,1	468562,6
Відношення обсягу інноваційної продукції до загального обсягу реалізованої, %	6,6	5,5	4,7	5,3
у тому числі принципово нової, %	2,1	2,5	2,4	2,3
Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції поставлено на експорт, млн грн	3023,6	4421,5	7984,4	12494,8
Загальний обсяг експорту товарів і послуг, млн грн*	79277,3	95650,3	201991,3	206848,8
Відношення експорту інноваційної продукції до загального експорту, %	3,8	4,6	3,9	6,0

* Розраховано за середньорічним курсом національної грошової одиниці, установленим НБУ.

За даними офіційної статистики протягом останніх років в Україні встановилася чітка тенденція скорочення частки принципово нової продукції у загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції. Найвище досягнення цього показника 2001 р. — 54,7 %, але в наступні роки цей показник зменшувався, і 2005 р. він становив вже 43 %. Спостерігається також тенденція зменшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, у тому числі частки принципово нової продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промисловості.

Слід зазначити, що методологія Держкомстату України не дозволяє однозначно віднести продукцію до принципово нової та до категорії інноваційної продукції, оскільки ці категорії не мають відмінних характеристик.

За нашими розрахунками, у структурі зовнішньої торгівлі України частка високих технологій 2002 р. становила 4,6 %, а 2005 р. досягла позначки 6 % (табл. 3.10). При цьому слід зазначити, що за розрахунками Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України у структурі зовнішньої торгівлі України частка сировини та сільгосппродукції становить близько 32 %, а частка України у світовому обсязі торгівлі науково-технічною продукцією — приблизно 0,1 %. Для порівняння: у Німеччині частка високих технологій у структурі зовнішньої торгівлі становить 17 %, сировини і сільгосппродукції — 9 %, у Великобританії — відповідно 31 % та 16 %, у Франції — 21 % та 16 %, у Японії — 24 % та 5 %, у США — 32 % та 14 %, у Росії — 13 % та 69 %. Тобто у країнах розвинутої ринкової економіки встановилася певна закономірність щодо структури зовнішньої торгівлі, яка відзеркалює рівень технологічного розвитку цих країн та далекоглядність їхньої політики зовнішніх зносин. Україна (а також Росія) через технологічну відсталість поки що не може зрівнятись у цьому питанні зі світовими лідерами, але має враховувати світовий досвід і прагнути у зовнішній торгівлі замість сировинних ресурсів збільшувати експорт високотехнологічної продукції.

Основними факторами, що стримували інноваційну діяльність протягом останніх років, за результатами опитувань Держкомстату України, були визначені такі за їх рейтингом:

- ✓ нестача власних коштів (зазначили майже 80 % опитаних промислових підприємств);
- ✓ великі витрати на нововведення (57 %);
- ✓ недостатня фінансова підтримка держави (54 %);
- ✓ високий економічний ризик (40,7 %);
- ✓ недосконалість законодавчої бази (38,7 %);
- ✓ тривалий термін окупності нововведень (38,2 %);
- ✓ брак можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими організаціями (19,7 %);
- ✓ нестача інформації про нові технології (18,4 %);
- ✓ нестача інформації про ринки збуту (18,3 %);
- ✓ відсутність кваліфікованого персоналу (16,7 %).
- ✓ несприйнятливність підприємств до нововведень (16,6 %);
- ✓ брак попиту на продукцію (15,3 %).

Отже, найбільше респондентів основні причини стримування інноваційної діяльності пов'язують з фінансовими проблемами підприємницької та інноваційної діяльності, а також з недосконалістю законодавчої бази та браком необхідної інформації про ринок нововведень.

Найпоширенішим джерелом фінансування інноваційної діяльності у промисловості на теперішній час залишаються власні кошти підприємств, за рахунок яких здійснювали нововведення 74,5 % промислових підприємств від загальної кількості інноваційно активних. Кредитами на інноваційну діяльність скористалося 6,3 % інноваційно активних підприємств, коштами державного бюджету — 2,6 % підприємств від загальної кількості інноваційно активних [151].

Загалом нововведення позитивно позначаються на кінцевих результатах виробничої діяльності підприємств, що їх впроваджували. Як показало обстеження, проведене Держкомстатом України, 80 % цих підприємств розширили асортимент продукції, 72 % зберегли і розширили традиційні ринки збуту, на кожному другому підвищилась гнучкість виробництва, зросли виробничі потужності або поліпшилися умови праці, 60 % підприємств створили нові ринки збуту в Україні, на половині підприємств зросли виробничі потужності. Заходи, пов'язані з упровадженням інновацій, привели до зниження забруднення навколишнього природного середовища (у 40 % інноваційно активних підприємств), скорочення енергетичних витрат (34 %), матеріальних витрат (28 %), витрат на заробітну плату (19 %).

Наведені дані підтверджують економічну доцільність інноваційної діяльності як для окремих суб'єктів підприємництва, так і для всієї економіки. Проте активізації інноваційної діяльності в країні не спостерігається, незважаючи на те що в Україні нині є винаходи, що відповідають світовому рівню і які можуть істотно вплинути на її інноваційний потенціал. До них належать: технологія термоядерного синтезу нового покоління, модель двигуна внутрішнього згорання нового покоління, нові технології у боротьбі з особливо небезпечними хворобами на основі безбактеріальної імуностимулювальні вакцини, новітні технології експорту інформації, гумотехнічні технології нового покоління, у галузі літакобудування, телекомунікацій і зв'язку, електрозварювання, фізики низьких температур тощо. Утім ці винаходи поки що істотно не впливають на конкурентоспроможність економіки, позаяк через низку об'єктивних і суб'єктивних причин не стали об'єктами уваги підприємницького сектору та не приносять прибутку ні їх винахідникам, ні державі. У загальному підсумку можна констатувати, що такий стан є свідченням відсутності дієвого механізму управління інноваційним підприємництвом.

Безперервність розширеного відтворення економіки та інноваційного підприємництва, впровадження нових високоефектив-

них наукомістких технологій, товарів та послуг, перехід виробництва на вищий технологічний рівень може відбутися лише завдяки інвестиціям в основний капітал, що мають інноваційні характеристики. Інвестиції — це основний шлях до інноваційного оновлення виробництва.

Глибока економічна криза, що спостерігалася протягом усіх трансформаційних років, не могла не позначитися на обсягах інвестицій в основний капітал. За даними Держкомстату України 2005 р. порівняно з 2000 р. інвестиції в основний капітал зросли майже в чотири рази, але реальний їх обсяг становив лише 56,8 % від рівня 1990 р. Найбільший спад інвестицій в основний капітал спостерігався у 1998—1999 роках, коли їх індекс був лише 22 % від рівня 1990 р. Щодо ВВП частка інвестицій в основний капітал останніми роками зростає і 2005 р. була 21,9 % проти 19,3 % 2003 р. та проти 13,3 % 1997 р. [202].

На теперішній час для України питання оновлення основного капіталу є особливо актуальним. Адже ступінь зносу основних засобів в середньому по країні становить 47,3 %, зокрема у промисловості — 54,5 % [200]. І саме від обсягів оновлення основного капіталу залежать темпи нарощування обсягів валового внутрішнього продукту, а від їх інноваційної складової — конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках та стабільність темпів економічного зростання.

Широке впровадження нових інноваційних технологій є ключовим фактором ринкової конкуренції, основним засобом підвищення ефективності виробництва і покращання якості товарів і послуг. Тому першочерговим завданням державної політики та всіх суб'єктів інноваційного підприємництва має бути запровадження обов'язкової всебічної експертизи проектів нового будівництва, модернізації, реконструкції, розширення та технічного переоснащення виробництв і підприємств будь-яких форм власності на предмет їх інноваційності. Логіка економічного розвитку вимагає, щоб інвестиції перш за все спрямовувалися на широкомасштабне розповсюдження виробництв п'ятого технологічного укладу та освоєння шостого укладу у тих секторах, де для цього є напрацьовані вітчизняні фундаментальні та прикладні наукові та науково-технічні розробки. Упровадження інноваційно-технологічної експертизи найбільших проектів має стати наріжним питанням у процесі формування національної інноваційної системи в Україні, без чого подолати технологічну відсталість країни буде неможливо.

Проведений аналіз стану інноваційного підприємництва в Україні на основі оцінки валових показників діяльності окремих

його елементів свідчить, що ці показники не повною мірою формують уявлення про реальний стан розвитку інноваційного підприємництва, про його потенційні можливості та практичну результативність. У цьому контексті особливої ваги набувають індикатори інноваційного потенціалу та інноваційної активності.

Найбільш складним і дискусійним питанням інноваційного підприємництва як з теоретичного, так і з практичного погляду є визначення самих понять інноваційного потенціалу та інноваційної активності, розрахунок числових значень цих показників для їх порівняння з аналогічними показниками розвинених країн, а також установлення ступеня їх впливу на формування високої трансформаційної спроможності зростання економіки країни.

Нині в економічній літературі тлумачення і визначення понять «інноваційний потенціал» та «інноваційна активність» є суперечливими і неоднозначними. Так, група авторів Академії наук Російської Федерації вважає, що інноваційний потенціал — це ефективність науково-інноваційного комплексу в реалізації повного інноваційного циклу [91]. Заслужений економіст Російської Федерації, професор П. Н. Завлін стверджує, що інноваційний потенціал — це сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності [56]. Інші автори вимірюють інноваційний потенціал чисельністю наукових працівників, у тому числі науковців, що мають учений ступінь, кількістю науково-дослідних організацій, обсягами фінансування наукової сфери, обсягами виробництва інноваційної продукції [95]. На думку вітчизняних авторів [104], інноваційний потенціал — це сукупність ресурсів для розвитку знань про природу та суспільство та для їх матеріалізації у вигляді технологій, продукції, послуг, форм і методів організації та управління суспільним виробництвом. Причому цими авторами характеризуються індикатори науково-технічного розвитку, прийняті 2001 р. в країнах ЄС як стандарт, котрі охоплюють 18 основних показників, розподілених у чотири групи. Зазначені групи показників відображають:

- стан кадрового потенціалу (5 показників: частка осіб з вищою освітою серед населення у віці 20—29 років, частка осіб, що мають закінчену вищу освіту в економічно активному населенні, участь у програмах підвищення кваліфікації для дорослих, частка зайнятих у високо- і середньотехнологічних галузях промисловості, частка зайнятих у високотехнологічних сегментах сектору послуг);

- рівень фінансування наукових досліджень і патентну активність (4 показники: частка державних витрат на НДДКР у ВВП,

частка витрат на НДДКР бізнес-сектору у ВВП, кількість заявок на патенти ЄС у високотехнологічних галузях економіки на 10 тис. населення, кількість заявок на патенти США у високотехнологічних галузях економіки на 10 тис. населення);

- рівень інноваційної активності підприємств (3 показники: частка малих і середніх підприємств, що ведуть інноваційну діяльність, частка малих і середніх підприємств, залучених до інноваційних проектів з іншими організаціями, відношення витрат на інноваційну діяльність до загального обсягу продажу);

- рівень поширення сучасних технологій в економіці (6 показників: частка венчурного капіталу у високотехнологічних секторах економіки у ВВП, частка «нового» капіталу у ВВП, частка нової продукції у загальному обсязі продажу переробної промисловості, частка сімей, що має доступ до Інтернету, частка ринку телекомунікаційних технологій у ВВП, частка високотехнологічних секторів у загальному обсязі доданої вартості обробної промисловості).

За вказаним переліком показників розраховуються середні їх значення для країн ЄС, що дає можливість зіставити їх з аналогічними індикаторами конкретної країни та визначити відхилення національних показників від середнього рівня ЄС. Експертами ЄС на основі запропонованих показників розраховується також «європейський інноваційний індекс», який обчислюється для кожної країни окремо з метою визначення її відносних позицій серед європейської спільноти у сфері інноваційного розвитку. Інноваційний індекс за стандартами ЄС — це інтегральний показник, що розраховується за формулою, яка враховує кількість вищих та нижчих від середньоєвропейського рівня зазначених індикаторів у конкретній країні. Таким чином Комісією ЄС визначення інноваційного індексу здійснюється на підставі вищезазначених показників, що характеризують по суті рівень науково-технічного розвитку країни. Слід відзначити, що дані української офіційної статистики через свою обмеженість на теперішній час не дозволяють розрахувати за європейськими стандартами для України інтегральний показник рівня науково-технічного розвитку — так званий інноваційний індекс країни.

Однак, на нашу думку, не зовсім коректний вигляд має ототожнення поняття інноваційного потенціалу і стану науково-технічного розвитку. З погляду інноваційного підприємництва важливе значення має перш за все визначення сутності економічної категорії «інноваційний потенціал». Узагальнюючи наукові доробки з цього питання та керуючись принципом системності інновацій-

ного підприємництва, вважаємо, що має розрізнятися інноваційний потенціал країни в цілому, інноваційний потенціал конкретного суб'єкта інноваційного підприємництва, потенціал окремої новачки, а також інноваційна активність суб'єктів інноваційного підприємництва. Це обумовлено тим, що для різних класифікаційних груп інновацій ознаки інноваційного потенціалу мають різнитися.

З макроекономічних позицій інноваційний потенціал країни, на наше переконання, — це здатність суспільства продукувати новачки та впроваджувати науково-технічні досягнення світового рівня в усіх сферах суспільного життя. Він має вимірюватися системою індикативних кількісних показників, що характеризують стан та потенційні можливості ресурсів інноваційного підприємництва (у його широкому розумінні), та якісними характеристиками стану організаційного, правового, економічного, фінансового механізму управління інноваційним підприємництвом. Перелік показників для оцінки стану і потенційних можливостей ресурсної бази інноваційного підприємництва, що запропонований в ЄС для визначення рівня науково-технічного розвитку, може бути прийнятним і для України. При цьому слід мати на увазі, що переліком індикаторів та їх контролем визначаються цілі інноваційного розвитку країн ЄС та ступінь їх досягнення в європейській спільноті.

Що стосується України, то реалії її соціально-економічного розвитку примушують дещо скоригувати зазначений перелік індикаторів з метою орієнтації на національні цілі та пріоритети впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. Так, для оцінки стану і можливостей ресурсної бази, яка формує інноваційний потенціал країни, доцільно контролювати такі показники, як частка витрат на фундаментальні та прикладні наукові дослідження у ВВП, частка осіб вищої кваліфікації (доктори і кандидати наук) у загальній чисельності працівників наукової сфери, забезпеченість наукових працівників комп'ютерною технікою та інформаційними технологіями, рівень упровадження вітчизняних винаходів, корисних моделей, промислових зразків та рацпропозицій, рівень економічної ефективності винаходів, корисних моделей, промислових зразків та раціоналізаторських пропозицій тощо. Крім того, має оцінюватися стан правового поля, що вносить у процес інноваційного підприємництва, на предмет охоплення усіх його сегментів, а також оцінюватися організаційний, фінансовий та економічний механізм на предмет стимулювання інноваційного підприємства.

Порівняння зазначених індикаторів із середніми, максимальними та мінімальними їх значеннями в країнах ЄС та країнах — світових лідерах надасть можливість визначити рівень інноваційного потенціалу країни на конкретному етапі її соціально-економічного розвитку.

Інноваційний потенціал окремого суб'єкта інноваційного підприємства — це, на наш погляд, його здатність реалізовувати конкретні завдання у досягненні інноваційних цілей та програм. Інноваційний потенціал суб'єкта має бути інтегральним показником і складатись із окремих потенціалів у науково-технічній, виробничій, фінансовій, кадровій, організаційній, економічній, екологічній, маркетинговій, корпоративній сферах діяльності цього суб'єкта.

Поряд з інноваційним потенціалом країни та окремого суб'єкта інноваційного підприємства, необхідно вирізняти термін «потенціал новації». Керуючись класифікаційними ознаками, вважаємо, що потенціал новації — це здатність до її розповсюдження в економіці країни та обсяг можливого економічного ефекту, який може бути отриманий від її впровадження та поширення.

На теперішній час для України важливо не тільки нагромаджувати інноваційний потенціал, але й ефективно його використовувати з метою реалізації інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки, що відповідає найвищим національним інтересам. Не заперечуючи важливості категорії інноваційного потенціалу, його оцінки, теоретичного і практичного значення для досягнення стратегічних економічних цілей, переконані, що в умовах ринкової конкуренції для характеристики стану інноваційного підприємства більш вагомим фактором у досягненні лідерства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку є показник інноваційної активності. На відміну від інноваційного потенціалу, цей показник визначає й характеризує практичну інтенсивність застосування досягнень науки і техніки для набуття конкурентних переваг у відкритому ринковому середовищі як основи економічного зростання. Саме реальна інноваційна активність країни і кожного суб'єкта інноваційного підприємства, а не їх інноваційний потенціал забезпечує фактичне лідерство країни в економічному розвитку, її місце у міжнародному товарообміні та у рейтингу розвинених країн. Особливого значення цей показник набуває в умовах української реальності, коли Україна ще перебуває за межами ЄС, коли національна статистика ще не приведена у відповідність з вимогами ЄС та не від-

повідас стандартам ЄС, і в ній не визначається європейський інноваційний індекс.

Але питання про реальний економічний зміст і поняття інноваційного потенціалу, і інноваційної активності залишається нині дискусійним. Тепер серед учених не існує єдиного підходу до визначення як безпосередньо терміна «інноваційна активність», так і методики кількісної оцінки цього показника. Одні вчені розглядають інноваційну активність як складову інноваційного потенціалу [104, 132], інші використовують його для характеристики діяльності окремих суб'єктів підприємництва або окремих галузей [89, 91].

На нашу думку, слід розрізняти інноваційну активність країни та інноваційну активність окремих суб'єктів підприємництва. Інноваційна активність країни — це інтенсивність застосування науково-технічних досягнень світового рівня в масштабах країни. В нинішніх умовах рівень інноваційної активності має вимірюватися не тільки масштабами і темпами трансформації науково-технічних ідей у конкретні товари, процеси та послуги, але й швидкістю та масштабами розповсюдження нововведень у різних сферах суспільного життя.

Активізація інноваційної діяльності в Україні обумовлена потребами технічного переозброєння виробництв, необхідністю галузевої реструктуризації економіки, створення нових робочих місць, формування конкурентоспроможного внутрішнього і зовнішнього ринку, вирішення загальнодержавної проблеми підвищення життєвого рівня населення.

Сьогодні аналіз інноваційної активності переважно проводиться аналітиками на основі традиційних валових показників, що відстежуються державною статистикою. Так, на думку авторів [91], рівень інноваційної активності має вимірюватися кількістю інноваційно активних підприємств та питомою вагою інноваційної продукції у загальних витратах виробництва. Але аналітична оцінка інноваційних процесів свідчить про те, що ці показники не повною мірою відбивають стан та тенденції в інноваційній діяльності.

З огляду на багатоаспектність цього процесу для його оцінки можуть використовуватися різні індикатори, які характеризують ту чи іншу грань процесу. У системі показників, що характеризують інноваційну активність, більш показовими є відносні показники, серед яких можна запропонувати та виокремити такі основні:

- ✓ питома вага високих технологій у структурі виробництва;

- ✓ річні темпи зростання виробництва галузей високих технологій;
- ✓ питома вага інноваційних інвестицій у їх загальному обсязі та у ВВП;
- ✓ кількість патентів, виданих на ім'я національних замовників на 10 тис. жителів;
- ✓ коефіцієнт торгового обороту технологій у результаті міжнародного обміну;
- ✓ відношення кількості експортованих до кількості імпортованих об'єктів інтелектуальної власності;
- ✓ частка ринку країни, охопленого інноваційною продукцією (товарами, послугами) вітчизняного походження.

У ринковому середовищі наявність функціонуючих високих технологій є неодмінною умовою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Для відстеження процесу впровадження і діяльності у народному господарстві високих технологій та визначення їх частки у загальному виробництві необхідні не одноразові наукові дослідження цього питання, а постійний їх облік державною статистикою у розрізі технологічних укладів. Збільшення частки високих технологій у загальних обсягах виробництва свідчатиме про нарощування інноваційної активності в країні.

Цьому процесу має сприяти інноваційна спрямованість інвестицій. На теперішній час Держкомстат України узагальнює і пропонує лише інформацію про загальний обсяг інвестицій в основний капітал з його розподілом за джерелами фінансування, за видами економічної діяльності, за регіонами та окремими галузями. Відсутність систематизованої інформації щодо інноваційних характеристик капітальних вкладень унеможлиблює визначення якісних змін основних засобів, що відбуваються упродовж трансформаційних перетворень в економіці країни, та здійснення контролю за цим процесом.

Інноваційна активність характеризується також чисельністю винахідників та їх винахідницькою діяльністю. За даними Державного департаменту інтелектуальної власності України чисельність винахідників, авторів промислових зразків та рацпропозицій має в країні тенденцію до скорочення. Якщо 1995 р. їх налічувалося 64,8 тис. осіб, то 2003 р. — 44,4 тис. осіб, а 2005 р. — 42,3 тис. осіб, або у 1,5 раза менше, ніж 1995 р. Разом з тим кількість поданих заявок на видачу охоронних документів та кількість виданих патентів у період з 1995 р. по 2005 р. збільшилася більше ніж удвічі (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

**КІЛЬКІСТЬ ПОДАНИХ ЗАЯВОК НА ВИДАЧУ ОХОРОННИХ
ДОКУМЕНТІВ ТА ОТРИМАНИХ ПАТЕНТІВ**

Показник	1995 р.	2001 р.	2003 р.	2005 р.	2005 р. до 1995 р., %	2005 р. до 2003 р., %
Подано заявок на видачу охоронних документів, усього	3055	5421	8039	7896	258,5	98,2
у тому числі на: винаходи	2896	4994	7266	2649	91,5	36,4
корисні моделі	50	157	371	4857	97 р.	13 р.
промислові зразки	109	270	402	390	357,8	97,0
Отримано охоронних документів, усього	3178	6877	7505	7582	238,6	101,0
у тому числі на: винаходи	2960	6557	6835	2463	83,2	36,0
корисні моделі	13	137	299	4781	367 р.	16 р.
промислові зразки	205	183	371	338	165,0	91,1
Використано об'єктів промислової власності, усього	1561	2921	4366	5977	382,9	136,9
у тому числі: винаходів	1366	2459	3592	3629	265,7	101,0
корисних моделей	21	89	181	1631	77 р.	9 р.
промислових зразків	174	373	593	717	4 р.	120,9

Разом з тим порівняно з 2003 р. кількість поданих заявок на видачу охоронних документів скоротилася в цілому на 1,8 %. Причому кількість поданих заявок на видачу патентів на винаходи 2005 р. становила лише 36,4 % від їх кількості 2003 р. Також значно скоротилася кількість виданих охоронних документів на винаходи: порівняно з 1995 р. — на 16,8 %, а порівняно з 2003 р. — на 64 %.

Слід зауважити, що на весь промисловий сектор отриманих патентів на винаходи припадає лише 12,1 % їх загальної кількості, у промисловості отримано 12,2 % патентів на корисні моделі та 51,2 % — на промислові зразки. При цьому переважна більшість патентів на винаходи отримана у галузі освіти, на яку при-

падає 50,2 % загальної кількості одержаних охоронних документів на винаходи.

Дані табл. 3.11 свідчать також, що останніми роками спостерігається підвищення інтенсивності використання об'єктів промислової власності, яка 2005 р. становила 136,9 % щодо 2003 р. та була у 3,8 раза більшою від 1995 р. Причому збільшується також співвідношення кількості використаних об'єктів інтелектуальної власності і загальної кількості отриманих патентів. Якщо 1995 р. цей показник був 49 %, то 2003 та 2005 рр. він підвищився відповідно до 58 % та 78 %. Наголосимо, що в загальній кількості використаних винаходів, корисних моделей та промислових зразків ураховані також об'єкти інтелектуальної власності іноземного походження та винаходи попередніх років.

Упровадження науково-технічних досягнень вітчизняного походження не повною мірою відображає стан інноваційної активності, оскільки у світі останнім часом наука стала постачальником технологій у національну економіку на основі використання різних способів комерціалізації (придбання і продаж патентів, ліцензійні угоди тощо). У зв'язку з цим у світі є країни-донори і країни-реципієнти наукових знань. Тому для встановлення стану країни у цьому процесі та реального стану її інноваційної активності необхідно визначати коефіцієнт торгового обороту технологій у результаті міжнародного обміну як відношення доходів від передавання технологій (об'єктів права інтелектуальної власності) за межі країни до витрат, пов'язаних з придбанням технологій (об'єктів права інтелектуальної власності) іноземного походження. За нашими розрахунками, 2005 р. коефіцієнт торгового обороту становив 0,14, що свідчить про перевищення витрат на придбання об'єктів інтелектуальної власності над надходженнями від їх передавання у 6,8 раза. Слід зазначити, що цей показник 2004 р. був на рівні 0,18 і є свідченням того, що Україна є реципієнтом наукових знань і в науково-технічному процесі дедалі більше залежить від інших країн.

Допоміжним показником у цьому питанні може бути відношення загальної кількості експортованих до загальної кількості імпортованих об'єктів інтелектуальної власності. Для встановлення змін у цьому процесі та визначення якісного стану інноваційної активності української економіки слід здійснювати статистичний моніторинг цих коефіцієнтів протягом тривалого часу та оцінювати їх динаміку.

Але в кінцевому підсумку інтегральним макроекономічним показником, який об'єднує характеристики окремих зазначених

коефіцієнтів та характеризує досягнення кінцевої мети інноваційної діяльності — забезпечення конкурентоспроможності економіки та підвищення рівня життя населення, є індекс інноваційної активності країни. Він має обчислюватись як питома вага інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг), що відповідає світовому рівню, у загальному обсязі виробництва країни. Причому інноваційна активність країни має оцінюватися динамікою темпів зростання або скорочення цього показника.

Слід зазначити, що для практичного з'ясування індексу інноваційної активності країни необхідні додаткові статистичні обстеження і моніторинг даних щодо відповідності нововведень світовому рівню. Причому до 1999 р. державною статистикою відстежувалася динаміка розподілу створених в Україні зразків нових типів техніки за їх технічним рівнем, тобто на їх відповідність кращим вітчизняним і зарубіжним аналогам. Але на теперішній час статистична інформація у цьому питанні обмежується лише обсягом відвантаженої інноваційної продукції. Слід зазначити, що згідно з методичним коментарем Держкомстату України інноваційність цієї продукції підлягає сумніву, позаяк до інноваційної віднесена і продукція, котра виготовлена на вдосконалених технологічних процесах, а характеристика «принципово нова продукція» не має однозначних ознак такої «принциповості» та не визначає ступінь новизни продукції з погляду світових досягнень.

Інноваційна активність країни складається з інноваційної активності окремих суб'єктів інноваційного підприємництва. Причому активність окремого суб'єкта вимірюється індивідуальними індикаторами залежно від характеру здійснюваної діяльності. Для наукової сфери критерієм інноваційної активності може бути кількість спродукованих наукових ідей (новацій); для інвесторів — обсяг інвестицій в економіку країни інноваційної спрямованості; для окремої галузі народногосподарського комплексу інноваційна активність може вимірюватися кількістю підприємств, що впроваджували новації світового рівня, кількістю нових технологій, обсягом виробленої інноваційної продукції (товарів, послуг) світового рівня, обсягом прибутку, отриманого від реалізації інноваційної продукції; для окремого підприємця — прибутком, отриманим за рахунок упровадження новацій; для населення — підвищенням якості життя тощо. Але для визначення цих показників та постійного їх контролю з метою практичного впливу на інноваційний процес необхідно значно розширити кількість параметрів для статистичного обстеження та перелік звітних статистичних даних

суб'єктів інноваційного підприємництва в частині розширення та конкретизації інформації щодо інноваційної діяльності.

Ринкова економіка не може функціонувати без тісної взаємодії зі світовим ринком, де і визначається цінність того чи іншого нововведення та інноваційний потенціал національної економіки. В умовах відкритої економіки ринкового типу результативність інноваційного підприємництва країни оцінюється у кінцевому підсумку конкурентоспроможністю національної економіки на світовому ринку. Стан конкуренції на світовому ринку перебуває у площині динамічної зміни інноваційних переваг, заснованих на досягненнях науки і техніки. Саме нові технології, товари та послуги нової і кращої якості можуть забезпечити високі темпи зростання продуктивності праці, високу економічну ефективність виробництва і, зрештою, є основною умовою національної та галузевої конкурентоспроможності.

На Всесвітньому економічному форумі для оцінки стану економічного розвитку країн був упроваджений новий індекс конкурентоспроможного зростання — GCI (Growth Competitiveness Index), який дістав назву *індекс інноваційної спроможності економіки*. Він вимірює здатність національної економіки до стійкого економічного зростання на основі нових знань та технологій у середньостроковій перспективі — у найближчі п'ять років. При визначенні індексу береться до уваги поточний рівень економічного розвитку країни [253]. Індекс конкурентоспроможного зростання розраховується на підставі індикаторів інноваційного розвитку, основними з яких прийнято показники: кількість патентів, зареєстрованих у країні у розрахунку на 10 тис. жителів, обсяги інноваційних інвестицій та їх ефективність, використання передових інформаційних технологій громадянами країни (кількість мобільних телефонів і комп'ютерів на душу населення в країні, активність користувачів Інтернету тощо). При визначенні індексу враховувалися також інституціональні і макроекономічні умови, що сприяють або перешкоджають інноваційній діяльності в країні, стан технологій, здатних забезпечити підвищення продуктивності праці, її ефективність та є основною умовою національної та галузевої конкурентоспроможності, а також головним чинником підвищення реальних доходів населення. За методикою Michael E. Porter, авторами [253] були визначені індекси інноваційної здатності економіки для 75 країн та їх рейтинги і подані у доповіді Всесвітнього економічного форуму 2002 р. Рейтинги країн за індексом конкурентоспроможного зростання та його складових для деяких країн подано у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

**РЕЙТИНГИ КРАЇН ЗА ІНДЕКСОМ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЗРОСТАННЯ**

Країна	Рейтинг за індексом GCI	Рейтинг технологій	Рейтинг інституціональних умов	Рейтинг макроекономічного середовища
Фінляндія	1	3	1	10
США	2	1	12	7
Канада	3	2	11	13
Німеччина	17	15	17	19
Франція	20	17	20	22
Японія	21	23	19	18
Китай	39	53	50	6
Польща	41	35	41	50
Туреччина	54	51	46	68
Індія	57	66	49	45
Росія	63	60	61	57
<i>Україна</i>	<i>69</i>	<i>63</i>	<i>71</i>	<i>73</i>
Зімбабве	75	72	69	75

Інноваційний індекс формує певне уявлення про відносний стан інноваційної сфери країни, яка визначає здатність національної економіки динамічно розвиватись у найближчій перспективі — у найближчі п'ять років. Дані таблиці свідчать, що Україна за загальноприйнятим у світі індексом інноваційної спроможності перебуває серед країн з низьким рівнем розвитку. У цій групі — Гватемала, Болівія, Еквадор, Гондурас, Парагвай, Нігерія. Україна значно відстає у міжнародному рейтингу за індексом інноваційного розвитку від Росії, країн Прибалтики, Європи, Америки. Незважаючи на те що Україна традиційно має в арсеналі винаходи світового рівня, через брак дієвого механізму їх реалізації, котрий відповідав би новим реаліям і умовам ринкової трансформації, не може повною мірою скористатись їх перевагами для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та зростання життєвого рівня населення.

У країні складається ситуація, коли, незважаючи на збільшення обсягів фінансування та кількості організацій, що виконують наукові та науково-технічні роботи, кількість упроваджених нових технологій та освоєних нових видів продукції зменшується, а витрати у розрахунку на один отриманий патент і на кожний зразок нової продукції збільшуються. Якщо 1995 р. витрати на наукові дослідження у розрахунку на один отриманий патент становили 376 тис. грн, то 2005 р. — 703 тис. грн. Тобто в Україні кожна інновація дорожчає, що відповідає світовим тенденціям, але масштаби інноваційної діяльності та інноваційна активність суб'єктів інноваційного процесу в країні зменшується. Офіційна статистика свідчить про низькі показники інноваційної діяльності в Україні, масштаби і значення якої в Україні не можуть бути зіставними з відповідними її розмірами у таких країнах, як США, Японія, країни ЄС.

Процес адаптації України до глобальних процесів науково-технологічної інтеграції перебуває на початковій стадії, хоча відомо, що міжнародне науково-технічне співробітництво сприяє підвищенню конкурентоспроможності національних товаровиробників, експансії сучасних передових технологій на внутрішній ринок і є важливим чинником розвитку у країні високих технологій, виробництва товарів, робіт і послуг високої якості, які формують конкурентоспроможність національної економіки.

Отже, фактичне виключення науки та інноваційної діяльності з державних пріоритетів призвело до втрати цією сферою спроможності виконувати роль головного чинника економічного зростання і перетворило науку на витратну сферу, а інноваційну діяльність — на другорядну. Обсяги і значення інноваційного підприємництва в Україні не можуть бути зіставними з відповідними її масштабами і впливом на економіку у розвинених країнах світу.

Сучасний стан та негативні тенденції, що склались у сфері інноваційного підприємництва, є наслідком відсутності в країні чіткої державної інноваційної політики, розробленої цілісної інноваційної системи країни, яка б на принципах системності, комплексності та керованості об'єднувала у єдиний комплекс організаційну структуру, економічний, фінансовий та правовий механізми управління інноваційним підприємництвом, визначала та реалізовувала стратегічні і тактичні завдання інноваційного підприємництва. Необхідність розробки і впровадження цілісної національної інноваційної системи обумовлено нагальними потребами реалізації інноваційної моделі економічного розвитку України.

4.1. ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У трансформаційній економіці, в якій глибинні реформи спрямовані на впровадження нових товарно-грошових, соціально-економічних відносин, утворення ринкового середовища та демократичного суспільства, головним чинником у формуванні стосунків між суб'єктами інноваційного підприємництва є правове поле їхньої діяльності. Саме правове забезпечення трансформаційних процесів відіграє вирішальну роль у досягненні стратегічних і тактичних цілей економічного, політичного та соціального розвитку країни в умовах переходу від одного до іншого економічного укладу.

Зважаючи на значимість інноваційного фактора для соціально-економічного розвитку України, переконані, що формування системної правової бази регулювання інноваційної діяльності є першочерговим завданням державної регуляторної політики та одним з основних опосередкованих методів державного регулювання інноваційного підприємництва. Побудова такої системної правової бази є важливою передумовою впровадження інноваційної моделі функціонування і розвитку економіки України на сучасному етапі її трансформації та найвагомішою складовою національної інноваційної системи. Закріплення досягнутих відносин у суспільстві, їх коригування та перебудова на демократичних засадах має відбуватися через установлення юридичних норм і правил взаємовідносин між громадянами країни, між громадянами і державою, між державою і суб'єктами підприємництва, безпосередньо між суб'єктами господарювання, між нашою державою та іншими країнами.

За швидких темпів науково-технічного прогресу на нинішньому етапі має йтися передусім про створення системи інноваційного законодавства як основного елементу національної інно-

ваційної системи, яке має являти собою спеціальну галузь права — систему впорядкованих і взаємоузгоджених нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері виробництва і споживання наукової та інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг).

Право законодавчої ініціативи у формуванні правового середовища країни відповідно до ст. 93 Конституції України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України та Національному банку України [114]. Ці суб'єкти є визначальними у процесі державного регулювання інноваційного підприємництва та основними суб'єктами інноваційного права. Від їхньої державної позиції, професіоналізму та політичної волі залежить визначення стратегії розвитку економіки та якості утворюваного нормативно-правового середовища, що регулює діяльність у науково-технічній сфері та інноваційному підприємстві.

Управління інноваційною діяльністю на державному рівні здійснюється: Верховною Радою України за допомогою ухвалення законів, постанов, рішень; Президентом України через видання указів та розпоряджень; Кабінетом Міністрів України на підставі постанов і розпоряджень. Регулювання наукової та інноваційної сфери здійснюється також нормативно-правовими актами інших центральних органів виконавчої влади та державних структур: Міністерства освіти і науки України, Української державної інноваційної компанії, Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень, Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України та ін.

З'ясування стану врегульованості питань, що стосуються інноваційного підприємництва, має здійснюватись на основі всебічного аналізу положень чинних нормативно-правових актів на предмет їхньої узгодженості, стану реалізації та результативності.

Державна політика у сфері наукової та інноваційної діяльності була задекларована в Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, що була схвалена Постановою Верховної Ради України у липні 1999 р., яка, по суті, є базовим нормативно-правовим актом у сфері наукової та інноваційної діяльності. У ній, зокрема, були визначені цілі, пріоритетні напрями інноваційного розвитку, констатовано визнання необхідності вдосконалення механізму інноваційної діяльності, доведення обсягу бюджетного фінансування науки 2003 р. до 2,5 % ВВП, установлена визначальна роль Державного інноваційного фонду у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку, визначено домінування галузевого підходу у сфері розвитку фундаментальних досліджень, а також необхідність побудови організаційної

структури науки на базі поєднання галузевого підходу і проблемно орієнтованого, покладення функції координаторів інноваційної діяльності на мережу галузевих інститутів, визначена необхідність удосконалення управління інноваційною діяльністю способом обґрунтування пропозицій до витратної частини державного бюджету на наукову діяльність, участі суб'єктів у реалізації наукових частин загальнодержавних програм соціально-економічного розвитку тощо [178].

Як показав проведений нами аналіз, у наступних законодавчих актах основні положення «Концепції...» не знайшли належного розвитку і реалізації. З часу її ухвалення ситуація в інноваційній сфері країни не поліпшилася, основні цілі Концепції не досягнуті, а окреслені нею завдання не виконані. Зокрема, галузеві інститути не стали центрами розвитку фундаментальних досліджень, оскільки у цьому секторі виконується їх лише 13 %, а майже 75 % — в академічному секторі науки. Утворена Державна інноваційна компанія як правонаступник Державного інноваційного фонду організаційно була підпорядкована Міністерству освіти і науки України і реально не виконує у повному обсязі покладені на неї функції. Причому Державний інноваційний фонд України у квітні 2000 р. було ліквідовано, а відрахування до нього обов'язкового податку скасовано; механізм управління та стимулювання інноваційного підприємництва залишився невідпрацьованим і невпровадженим, ефективна організаційна структура інноваційного підприємництва не сформована.

Фактичні обсяги бюджетного фінансування наукової сфери не відповідають задекларованим у «Концепції...». 2005 р. загальний обсяг фінансування наукової діяльності (з усіх джерел) становив 1,30 % від ВВП, тимчасом як 2004 р. він був на рівні 1,37 %, а у 2003 р. — 1,35 %. У тому числі питома вага коштів державного бюджету 2005 р. становила лише 0,41 % у ВВП, а 2003 р. — 0,40 % [151]. Це майже у шість разів менше від обсягів, проголошених концептуальними засадами розвитку наукової сфери.

Формуванням коштів для інвестування вагомих інноваційних проектів системно в країні жодна структура не переймається, великі інноваційно-інвестиційні проекти державою не фінансуються і за державного супроводу не впроваджуються. Не створена також необхідна інфраструктура інноваційного підприємництва, у тому числі з надання фінансових та страхових послуг. До того ж чинна «Концепція...» не передбачає утворення і функціонування національної інноваційної системи як основи реалізації інноваційної моделі розширеного економічного відтворення.

Оцінка практики застосовування чинного законодавства свідчить, що правові норми щодо наукової та інноваційної діяльності містяться у багатьох вітчизняних нормативних актах різних галузей права: у цивільному і господарському праві, у галузі правовідносин у науковій та науково-технічній діяльності, в інвестиційній сфері та безпосередньо у сфері інноваційної діяльності, а також розпорочені в інших нормативно-правових актах, виданих різними органами державної влади та управління.

У певній частині вони окреслені Указом Президента «Про Концепцію державної промислової політики» (2003 р.), містяться в Посланнях Президента «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році», «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002—2011 роки», «Про внутрішнє і зовнішнє становище в Україні у 2003 році», а також набули дальшого розвитку у «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004—2015 р.). Шляхом Європейської інтеграції» [211, 173, 172, 174, 22].

У розвиток положень ухваленої 1999 р. Концепції в Україні було розроблено низку законів, ухвалено значну кількість постанов Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, що регламентують розвиток наукової та інноваційної сфери. Основними правовими документами, що визначили статус та інституційну правомочність науки, стали Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про Державну програму науково-технічного розвитку на період до 2006 року», «Про науково-технічну інформацію», а також ухвалені протягом 2000—2004 рр. закони «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державні цільові програми» [69, 79, 68, 66, 81, 60].

На конкретизацію технологічних напрямів економічного розвитку та зосередження уваги на галузевому аспекті розвитку промислового комплексу була спрямована Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003—2011 роки», а Верховна Рада України затвердила Загальнодержавну космічну програму України на 2003—2007 роки. 2004 р. було ухвалено Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» [62].

Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 27.12.06 № 669 поставив питання про створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної по-

літики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки і залучив до розробки порушених питань Національну академію наук та низку наукових установ та навчальних закладів.

Крім того, сьогодні правові питання регулювання правовідносин в інноваційній сфері вирішуються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, законами України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про інвестиційну діяльність», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем», «Про авторське право і суміжні права», «Про фінансовий лізинг», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та іншими нормативно-правовими актами [224, 33, 66, 70, 78, 65, 74, 74, 75, 59, 82, 64].

Стосовно питань, порушених у Розпорядженнях Кабінету Міністрів України та Академії наук України, необхідно відзначити, що в них наголошується, що Україна мала і поки що має досить потужний інноваційний потенціал. У числі її досягнень безліч таких, що перевищують світовий рівень, але здебільшого вони, особливо в останні 15 років, не були задіяні на користь нашої країни.

На нашу думку, в нормативно-правових актах вчасно ставиться питання про необхідність створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку економіки. Адже на сьогодні немає жодної структури, яка б нагромаджувала інформацію, відстежувала динаміку інноваційної діяльності. Майже ніхто в Україні не володіє повною і достовірною інформацією про об'єкти інноваційної діяльності та не може відповісти на питання — чи настільки потужний нині інтелектуальний потенціал України, яким він був 15 років тому?

Форма і зміст вказаних документів свідчить про те, що державні органи розуміють важливість, складність, масштабність інтелектуальної діяльності. Вирішення цього архіскладного завдання вимагає участі науковців-аналітиків різних наукових установ, практиків, координації спільних дій, а також юридичного супроводу.

Перелік чинних нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у науковій та інноваційній сфері, є досить вагомим і мав би забезпечити достатній рівень розвитку наукової сфери та інноваційного підприємництва. Проте за даними Держкомстату України 2005 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося лише 1193 підприємств, або 11,9 % їхньої загальної кількості, тоді як 2003 р. таких підприємств налічувалося 1496 (або 15,1 %), 2002 р. — 1808 (або 18 %), а 1994 р. частка

підприємств, що виконували роботи, спрямовані на підвищення технічного рівня виробництва та нових видів продукції, становила 26 % [99, 151, 154]. Наведені дані переконують, що рівень інноваційної активності підприємств у країні має стійку тенденцію до зниження. До того ж зменшується частка інноваційної продукції у загальних обсягах виробництва, у країні практично немає впливу інновацій на формування валового внутрішнього продукту, у зовнішній торгівлі переважає сировинна складова, тимчасом як високі технології не посідають суттєвого місця у зовнішньоекономічних операціях. Зазначене свідчить про те, що чинне законодавство не сприяє активізації інноваційної діяльності в країні, не забезпечує ефективного розвитку інноваційного підприємництва, а також про те, що фактично інноваційний фактор розвитку з часу набуття незалежності України не був належним чином оцінений і використаний владою, а створення необхідних умов для інтенсифікації інноваційної діяльності не було пріоритетом у практичних рішеннях та діях суб'єктів законодавчої ініціативи, що призвело до занепаду інноваційної діяльності в країні. І цей стан, безумовно, негативно позначиться на темпах економічного зростання України у найближчій та віддаленій перспективі.

Держкомстатом України за даними опитувань промислових підприємств були встановлені фактори, які перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності, серед яких найвагомішими виявилися передусім економічні: нестача власних коштів (указали майже 79,5 % опитаних промислових підприємств), недостатня фінансова підтримка держави (54,3 %), великі витрати на нововведення (57,1 %), високий економічний ризик (40,7 %), недосконалість законодавчої бази (38,7 %), тривалий термін окупності нововведень (38,2 %), відсутність коштів у замовників (32,1 %) [151]. Крім того, 18,4 % респондентів зазначили, що здійсненню нововведень перешкоджає нестача інформації про нові технології, 19,7 % — відсутність можливостей кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями, 18,3 % — нестача інформації про ринки збуту, 16,7 % — відсутність кваліфікованого персоналу, 15,3 % — відсутність попиту на продукцію, 16,6 % — несприйнятливність підприємств до нововведень. Тож оцінювання стану реалізації положень законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання господарських та організаційно-адміністративних відносин у науковій та інноваційній сфері має здійснюватися з позиції розв'язання виявлених проблем.

Дані статистичних опитувань переконують, що найбільш складні проблеми стримування інноваційної діяльності у промислово-

му секторі пов'язані з її фінансуванням. Значимість необхідності вдосконалення фінансового забезпечення інноваційного розвитку зумовлюється й тим, що інноваційна спроможність економіки значною мірою залежить від здатності фінансової системи (банків, кредитних організацій, фондового ринку) інвестувати капітал в інноваційну діяльність.

У сучасних економічних умовах інноваційний розвиток економіки України може бути забезпечений лише за рахунок фінансування з різних джерел. Так, у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991 р.) зазначається, що одним з основних важелів здійснення державної політики в сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Законом встановлено, що бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється за допомогою базового та програмно-цільового фінансування.

Базове фінансування надається для забезпечення:

- фундаментальних наукових досліджень;
- найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони;
- розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності;
- збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання;
- підготовки наукових кадрів.

Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для здійснення наукової і науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Програмно-цільове фінансування здійснюється, як правило, на конкурсній основі для виконання:

- ✓ науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- ✓ найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які здійснюються за державним замовленням;
- ✓ проєктів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

У зазначеному законі встановлено, що для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що провадяться науковими установами, вищими навчальними закладами, вченими, створюється Державний фонд фундаментальних досліджень (далі — Фонд). У Державному бюджеті України кошти для Фонду визначаються окремим рядком.

Кошти Фонду формуються за рахунок:

- бюджетних коштів;
- добровільних внесків юридичних і фізичних осіб (у тому числі іноземних).

Кошти Фонду розподіляються на конкурсній основі. Обсяги фінансування загальнодержавних (національних) науково-технічних програм щороку визначаються Верховною Радою України під час ухвалення закону про Державний бюджет.

Законом України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.) передбачено, що для виконання інноваційних проектів суб'єктам інноваційної діяльності може бути надання фінансова підтримка способом:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за кошти державного бюджету України, кошти бюджету Автономної Республіки Крим та кошти місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за кошти державного бюджету України, кошти бюджету Автономної Республіки Крим та кошти місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної або часткової компенсації (за кошти державного бюджету України, кошти бюджету Автономної Республіки Крим та кошти місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є:

- 1) кошти державного бюджету України;
- 2) кошти місцевих бюджетів і бюджету Автономної Республіки Крим;
- 3) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- 4) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- 5) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- 6) інші джерела, не заборонені законодавством України.

Крім того, Законом «Про інноваційну діяльність» було встановлено особливий режим в оподаткуванні і митному регулюванні інноваційної діяльності.

Але недоліки в організації та управлінні науковими та інноваційними процесами, жорсткий дефіцит бюджетних коштів, що призвів до скорочення обсягів фінансування, не дозволили досягти поставлених цілей в науково-технічній та інноваційній сферах економіки. Так, зокрема, фактично немає справжнього конкурсу при формуванні державного замовлення на науково-технічну продукцію. Найбільш послідовно принцип конкурсного відбору проєктів провадиться лише при формуванні державних науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

Загалом за 1990—2004 рр. частка ВВП, яка витрачалася на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, скоротилася майже втричі [55]. Найоптимістичніші розрахунки дослідників доводять, що останніми роками рівень фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт в Україні впритул наблизився до рівня видатків колишнього СРСР на початку 1950-х років.

Як зазначають науковці, за частки ВВП, яка витрачається на наукові дослідження (наукомісткість ВВП), що є нижчою від 0,4 %, наука в країні може виконувати лише певну соціокультурну функцію. При переході через цей рубіж вона набуває спроможності давати певні наукові результати, які можуть бути поміченими світовою науковою спільнотою, тобто виконувати деяку пізнавальну функцію. І тільки при витратах на науку, що перевищують 0,9 % ВВП, можна розраховувати на помітний вплив вітчизняної науки на розвиток економіки [188].

Слід також наголосити, що незважаючи на рішення, які приймалися з метою вдосконалення фінансування інноваційного розвитку країни, жодного бюджетного року не було виконано встановлену статтею 34 «Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норму щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової і науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше ніж 1,7 % валового внутрішнього продукту України та надання видаткам на ці цілі статусу захищених статей видатків Державного бюджету України. І це відбувалося незважаючи на те, що Указом Президента України від 20 серпня 2001 р. № 640/2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 р. «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку» [213] Кабінету Міністрів України доручалося передбачати починаючи з 2002 р., в проєктах Державного бюджету України на певний бюджетний

рік кошти на фінансування наукової і науково-технічної діяльності відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також на впровадження пріоритетних інновацій у виробництво.

Останніми роками в Україні відбуваються й суттєві зміни у структурі фінансування наукових і науково-технічних робіт. Так, питома вага коштів держбюджету за 1995—2005 рр. зменшилася з майже 38 % 1995 р. до 33 % 2005 р., частка коштів позабюджетних фондів зменшилася за цей період з 8 % до 0,5 %. Натомість частка коштів замовників з іноземних держав збільшилася з 15 % до 24 %. Водночас частка коштів підприємств і організацій України у структурі джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт залишається майже незмінною — на рівні 35 %—32 %. Такі структурні зміни підтверджують висновок про посилення фрагментарності в управлінні інноваційним процесом та відсутність чіткої стратегії його розвитку.

Протягом років не повною мірою виконувалася, а згодом була скасована справедлива норма, яку свого часу встановив ухвалений 1991 р. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», згідно з якою оплата праці наукового працівника повинна вдвічі перевищувати середню заробітну плату у промисловості і забезпечувати достатні матеріальні умови для ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижу професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді в науку та підвищення кваліфікації наукових працівників. Проте за даними офіційної статистики середньомісячна заробітна плата виконавців наукових досліджень і розробок до 2003 р. була нижчою, ніж у промисловості, а 2005 р. досягла 1023,3 грн, що на 5,9 % більше, ніж у працівників промисловості [151]. Тобто оплата праці у науковій сфері та у промисловості жодного року після ухвалення Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» не відповідала його вимогам з цього питання і на практиці законодавчі норми не дотримувалися. Врешті за наполяганням уряду чинність цієї норми було скасовано.

Крім того, не всі державні наукові установи (особливо для наукових співробітників, що працюють за сумісництвом) додержують вимог статті щодо таких неодмінних складових заробітної плати, як доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної роботи та інших надбавок, а також премій. Тож згідно з результатами соціологічних досліджень професію вченого вважають престижною лише 1,2 % громадян України, серед

молоді — менше відсотка. Це, безумовно, становить реальну загрозу розвитку інноваційного підприємництва в країні та становленню інноваційної економіки в перспективі.

Останнім часом спостерігається значне послаблення ролі держави у розвитку науки, технологій та інновацій, звуження і суттєве зменшення обсягу державної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності, недостатньо використовуються можливості щодо здійснення альтернативної системи фінансової підтримки науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що взагалі гальмує процес демократизації в науково-технологічній сфері, призводить до розпорошення обмежених державних коштів на виконання неактуальних та малоефективних наукових досліджень, результати яких часто не впроваджуються у практичну діяльність.

Отже, розв'язання завдань упровадження в Україні інноваційної моделі економіки вимагає реалізації обґрунтованої державної інноваційної політики, концентрації фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів держави на провідних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва. Вирішальне значення у цьому процесі набуває визначення пріоритетів у сфері наукової діяльності та інноваційного підприємництва.

Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» (2003 р.) встановлено, що пріоритетні напрями інноваційної діяльності формуються, зокрема, на основі ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України, зіставлення їх з реальними потребами економіки України, можливостями та станом інноваційного потенціалу країни. Проте, незважаючи на задекларовану необхідність прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку, на теперішній час немає відповідної методики прогнозування та оцінки інноваційного потенціалу. Тому підстав для розроблення обґрунтованих прогнозів розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності нині не існує.

Ст. 28—30 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» закріплюють повноваження центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері наукової та науково-технічної діяльності. Так, ст. 30 Закону встановлює повноваження органів місцевої влади, які наділені компетенцією створювати регіональні програми інноваційного розвитку, сприяти розвитку інноваційної інфраструктури тощо. А ст. 6 Закону «Про інноваційну діяльність» передбачає формування і реаліза-

цію державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм [66]. Але практично поки що такі програми не розробляються. У регіонах немає організаційно-функціональних структур, які б координували інноваційну діяльність, сприяли впровадженню новацій, здійснювали контроль за додержанням законодавства та використанням бюджетних коштів на науково-технічну діяльність.

Незважаючи на встановлений законодавством механізм стимулювання інноваційної діяльності, сьогодні практично немає передбаченого Законом України «Про інноваційну діяльність» повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за кошти державного бюджету України і кошти місцевих бюджетів; не здійснюється часткове (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за кошти державного бюджету України і кошти місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; не впроваджено повної чи часткової компенсації (за кошти державного бюджету України і кошти місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів; не надаються державні гарантії комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; не впроваджено майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування». Тобто кошти державного бюджету цілком виключені з механізму стимулювання інноваційного підприємництва.

І, на наше переконання, в умовах гострого дефіциту бюджетних коштів на фінансування невідкладних соціальних програм, сподіватися у перспективі на значну державну підтримку інноваційної діяльності за рахунок бюджетних коштів, розширення безповоротних податкових пільг та бюджетних кредитів підстав не існує. За таких умов доцільно переглянути концептуальні засади формування реальних організаційних і фінансових механізмів розвитку інноваційного підприємництва, що нині базуються лише на державній дотації, та надати їм необхідного правового оформлення.

Чинний механізм стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності був установлений також ст. 21 та 22 Закону «Про інноваційну діяльність» у вигляді пільгового оподаткування, митного регулювання та прискореної амортизації основних фондів об'єктів інноваційної діяльності. Проте ці норми також

фактично впроваджені не були. Їхня чинність у 2003—2005 рр. призупинялася, а Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» (від 25.03.05 № 2505-IV) ст. 21 і 22 Закону «Про інноваційну діяльність взагалі були скасовані. Тому оцінити ефективність механізмів стимулювання науково-технологічної та інноваційної діяльності практично неможливо через їх невикористання.

Основні пільги у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності визначені також законами України «Про плату за землю», «Про податок на додану вартість», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків». Перші три закони поширюються на більшість суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а норми щодо пільг з оподаткування, передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність», поширюються на суб'єктів інноваційної діяльності, які пройшли офіційну процедуру реєстрації у виконавчих органах та інноваційні проекти яких відповідають вимогам, установленим органами з питань інноваційної діяльності. Чинність Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» поширюється тільки на вісім технологічних парків, з яких використовували зазначені пільги лише чотири: «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона», «Інститут монокристалів» і «Вуглемаш». Отже, правомірним буде висновок, що в країні не впроваджено дієвого механізму стимулювання та державної підтримки інноваційної діяльності.

Порівняння механізму дії податкового кредиту в зарубіжних країнах із механізмом реалізації пільгового оподаткування прибутку від інноваційної діяльності в Україні виявляє їх принципову відмінність. У промислово розвинених країнах підприємство здобуває право скористатися податковим кредитом після здійснення витрат на інноваційну діяльність, тоді як в Україні підприємство, зареєструвавши інноваційний проект, спочатку дістає право на пільгу з оподаткування прибутку, а вже відтак здійснює витрати на інноваційну діяльність.

Такий механізм має низку недоліків, серед яких, зокрема:

- неоднозначне трактування в Законі України «Про інноваційну діяльність» напрямів використання коштів зі спеціальних рахунків; брак чіткої кваліфікації витрат підприємств із метою віднесення їх до інноваційних;

- відсутність у підприємств можливості перенесення права на пільгу щодо сплати податку на прибуток на наступні періоди. Відомо, що використання пільгового оподаткування прибутку підприємств передбачається протягом строку дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту, тоді як тривалість життєвого циклу інновацій може коливатися від 4 до 12 років, причому тільки протягом останнього року відбувається перехід до виробництва кінцевої продукції і отримання проектного обсягу прибутку. Тому існує велика ймовірність того, що підприємство реально не зможе скористатися передбаченою пільгою.

Законодавством України встановлено, що технопарки звільняються від сплати ПДВ при ввезенні в Україну певних товарів, що використовуються ними під час виконання інвестиційних та інноваційних проектів. Протягом строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту звільняються також від сплати ввізного мита сировина, матеріали, устаткування, обладнання, комплектні вироби, ввезені в Україну для використання технологічними парками, їхніми учасниками, дочірніми та спільними підприємствами. Оскільки подібні операції не мають значної частки в роботах згаданих інституцій, ці пільги великого впливу на діяльність технопарків не справляють. Однак вони дещо поліпшують ситуацію в науковій та інноваційній сферах. За інформацією Державної податкової адміністрації України, обсяги недонадходжень до державного бюджету України за всіма видами пільг за статтею «Наука і наукове обслуговування» 2001 року становили 487 млн грн, 2002 р. — 485,5 млн грн, 2003 р. — 468 млн грн, а 2004 року — 480,4 млн грн. Утім із зазначеної суми понад 65 % припадає на звільнення від земельного податку закладів культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури і спорту. Частка ж власне наукових та інноваційних організацій у цьому переліку незначна, а тому реальний обсяг підтримки інноваційної сфери через механізми пільгового оподаткування переоцінювати не варто.

За Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», який був ухвалений 2001 р., частка коштів на фінансування державних науково-технічних програм за пріоритетними напрямками має становити не менше ніж 30 % загального обсягу асигнувань державного бюджету на науку. Обсяги фінансування наукових і науково-технічних програм мають визначатись у законі про Державний бюджет України окремо за кожним затвердженим цим законом пріоритетним напрямом розвитку науки і техніки. Однак це положення закону й досі залишається не реалізованим.

Однією з причин цього (крім досить характерного для вітчизняного апарату управління нерозуміння реальних переваг програмно-цільового підходу) є те, що спроба здійснити таку зміну в механізмі фінансування науки за рахунок зменшення і без того мізерного базового фінансування науки могла б мати катастрофічні наслідки для цілої низки інститутів та призвела б до їх руйнування. Конструктивним і цілком реальним способом могло б бути збільшення програмно-цільової частки за рахунок нарощування загального фінансування науки за практично незмінних на даному етапі обсягів базового фінансування.

За даними Держкомстату України питома вага загального обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті 2005 р. становив 1,13 %, що майже на 0,1 % менше за відповідний показник у Росії (1,2 %). Причому в Німеччині, Великобританії, Італії цей показник ще наприкінці минулого десятиріччя становив відповідно 2,48 %, 2,19 %, 1,21 % [135]. За цим показником Україна значно відстає від розвинених європейських країн та Росії. Якщо порівняти абсолютні значення річного обсягу фінансування наукової та науково-технічної діяльності в розрахунку на душу населення, побачимо, що відмінність між Україною та іншими країнами є ще глибшою. В Україні цей показник 2003 р. становив 10,2 дол. США, що майже в 1,8 раза менше за відповідний показник 2003 р. у Росії (18,7 дол. США). 2005 р. в Україні асигнування науки у розрахунку на одиницю постійного населення становили 23 дол. США. Проте ще 1995 р. цей показник у Німеччині був 459 дол. США, Великобританії — 373,2, Італії — 235,6, Іспанії — 116,9, Греції — 36,1 дол. США. Наведені дані ще раз свідчать як про відносно незначні обсяги фінансових витрат на наукову та науково-технічну сферу, так і про незначні обсяги вітчизняного валового внутрішнього продукту та доходів бюджету.

Достатній рівень загальних асигнувань на науку — не єдина умова ефективного використання наукового потенціалу як провідного чинника економічного розвитку. Таке використання можливе лише за умови, якщо в його структурі збалансовано взаємодіють усі його складові, а саме:

- ✓ фундаментальна наука, яка, власне, і продукує новітнє наукове знання, забезпечує загальний рівень науки й освіти в країні, визначає можливості і напрями науково-технологічного розвитку;
- ✓ прикладні дослідження, які конкретизують знання фундаментальної науки у певних галузях науково-технічного комплексу для його практичного застосування;

✓ розробки, які остаточно трансформують наукове знання в реальні технологічні процеси і новітні товари, реагуючи на попит суспільства та значною мірою впливаючи на нього.

Досвід розвинених країн свідчить, що оптимальним є таке співвідношення складників фінансування інноваційного процесу: 15 % — на фундаментальну науку, 25 % — на прикладну і 60 % — на розробки [188]. І якщо 2005 року в Україні обсяг фінансування фундаментальних досліджень, виконаних власними силами наукових організацій, перебував практично на оптимальному рівні, то частка фінансування прикладних досліджень була майже вдвічі, а розробок — на 20 % нижча від визнаного у світі рівня. Натомість частка наданих послуг у загальному обсязі виконаних наукових робіт і далі збільшується і 2005 р. досягла майже 17 %, тимчасом 10 років тому вона становила лише 3,4 % [151].

З погляду формування стратегії фінансової підтримки науки з боку держави варто наголосити: перша з цих складових — фундаментальна наука — розвивається згідно з власними, притаманними тільки їй закономірностями, і держава може активно впливати на масштаби та інтенсивність таких досліджень, допомагати розвинути нові напрями, але всі відомі з історії спроби диктату або втручання в їхню суть виявлялись у кращому разі невдалими, а найчастіше призводили до великої шкоди як розвитку науки, так і, врешті-решт, самій державі.

Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» закріплено перелік пріоритетів, що містить близько 20 стратегічних і понад 60 середньострокових напрямів інноваційної діяльності. Проте фактично такий перелік є нереальним і непосильним для практичної розробки в сучасних умовах. Державні програми, спрямовані на реалізацію всього масиву пріоритетів інноваційного розвитку, систематично недофінансуються, що значно знижує ймовірність отримання очікуваних результатів за всіма напрямками. Поряд з цим експерти визнають, по-перше, що більша частина державних коштів витрачається неефективно, адже лише невелика частка чинних державних програм спроможна продукувати зародження економічно ефективної інновації; по-друге, створення та реалізації однієї-двох радикальних інновацій цілком достатньо для потужної хвилі піднесення економіки України [100].

Водночас фактичні пріоритети державної економічної політики виявляються насамперед у розподілі державного фінансування на розробку й упровадження технологій за певними технологічними укладами. Цей розподіл і визначає формування відповідної економічної моделі.

З метою фінансової підтримки державою інноваційної діяльності свого часу видавались Укази Президента «Про заходи щодо залучення коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави» від 15.07.2000, «Про деякі питання інноваційного інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» від 01.07.02, які не виконувались і на теперішній час втратили чинність. Чинний Указ Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» від 20.04.04 [215] також не виконується в частині спрямування не менше 10 % коштів, отриманих від приватизації державного майна, на фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, з відображенням цих коштів у Державному бюджеті на 2005 р. і наступні роки.

У питанні фінансового забезпечення інноваційної діяльності вагоме значення має відігравати фінансово-кредитна система. Утім сьогодні в Україні вона практично не використовується в інноваційному підприємстві. З одного боку, це обумовлено небажанням суб'єктів господарювання сплачувати високі проценти за кредити, що надаються банківськими установами на короткий термін, а з другого — кредитування інноваційних проектів стримується фінансовими установами через їх значну ризикованість та необхідність виділення великих сум на тривалий період. Для розв'язання цієї проблеми Законом України «Про інноваційну діяльність» для впровадження перспективних і пріоритетних інноваційних проектів передбачена можливість компенсації кредитних ставок (цілком або частково) за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Проте на практиці через брак бюджетних коштів ця норма законодавства не реалізовується.

Вкрай недостатньо фінансується і стимулюється розвиток інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності. Явно більшої уваги з боку держави потребує і збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Немає чіткої стратегії держави у підготовці висококваліфікованих наукових кадрів різної спеціалізації.

Правові норми ухвалених законодавчих актів покликані забезпечити можливість використання певних інструментів і механізмів управління і підтримки інноваційної діяльності. Однак чинне правове поле управління інноваційною сферою позитивних результатів поки що не приносить, про що свідчить стан інновацій-

ної діяльності в Україні. Перш за все це обумовлено тим, що чинна Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України і безсистемно ухвалені законодавчі акти та стан їхньої реалізації не відповідають реаліям сьогодення, не забезпечують формування і функціонування інноваційної системи та впровадження інноваційної моделі розвитку української економіки.

Недодержання встановлених законодавством норм свідчить про те, що Україна як права держава ще не сформувалася, а ігнорування законодавства у науковій та інноваційній сфері є доказом слабкої орієнтації органів виконавчої і законодавчої влади на пріоритети розвитку науки і техніки, нерозуміння нею значення інноваційного фактора в соціально-економічному розвитку економіки, що виявилось насамперед у недостатньому фінансовому забезпеченні науково-технічної діяльності, у тому числі пріоритетних її напрямів. Визначені законодавством пріоритети в діяльності наукової та інноваційної сфери досі жодного разу не були пріоритетними в діяльності уряду.

4.2. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні прискорення процесу формування національної інноваційної системи, забезпечення випереджального розвитку наукомістких, високотехнологічних галузей, упровадження ефективних механізмів стимулювання інноваційної діяльності пов'язано передусім з удосконаленням організаційно-правового механізму регулювання інноваційного підприємництва. Оцінка стану реалізації положень нормативно-правових актів у сфері наукової та інноваційної діяльності свідчить, що інноваційний розвиток в Україні відбувається в умовах сформованої суперечності між об'єктивними закономірностями суспільного розвитку в частині існування нагальної потреби в інноваціях та наявними умовами їх продукування та впровадження. Про це, зокрема, свідчать:

- непослідовність дій та безсистемність зусиль, що вживаються в інноваційній сфері, порушення принципів комплексності, єдності і безперервності інноваційного процесу;
- недостатня усвідомленість владними структурами значимості інноваційного розвитку загалом і його мультиплікативного ефекту зокрема;

- недостатній рівень економічних умов функціонування інноваційного підприємництва, зокрема фінансового забезпечення та стимулювання.

Незважаючи на кількісну динаміку нормотворення у сфері науки та інноваційної діяльності на теперішній час в Україні існує безліч невирішених питань формування інноваційної моделі економіки, які потребують законодавчого забезпечення. Перш за все вимагає коригування ухвалена 1999 р. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку з метою приведення її положень до вимог нинішнього етапу соціально-економічного розвитку економіки України та розв'язання проблем інноваційного підприємництва. Оновлена Концепція має визначати систему державних заходів щодо організаційно-правових, фінансових, економічних, організаційно-функціональних засад формування національної інноваційної системи та впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. Концептуальні засади інноваційного розвитку мають передбачати створення ефективних механізмів збереження, використання та розвитку науково-технічного потенціалу, стимулювання інноваційного підприємництва, законодавчого забезпечення діяльності його суб'єктів, залучення інвестицій у наукову та інноваційну сферу. У Концепції повинні бути визначені етапи реалізації невідкладних завдань та заходів щодо формування національної інноваційної системи та впровадження інноваційної моделі економіки, терміни їх здійснення, відповідальні виконавці, а також прогностичні показники впровадження державної інноваційної політики.

Надання імпульсу у практичних заходах може бути забезпечене спеціальним Указом Президента України «Про забезпечення формування національної інноваційної системи», яким доцільно передбачити напрями і механізми об'єднання зусиль і координацію дій органів державної влади та управління всіх рівнів, наукових організацій, закладів вищої освіти та підприємницького сектору для прискореного формування необхідних елементів інноваційної системи, у тому числі організаційно-функціональної структури, економічного, фінансового та правового механізмів, спрямованих на інтенсифікацію процесу продукування інновацій, які є результатом інтелектуальної діяльності, та їх практичного використання в усіх сферах суспільного життя.

Засади правовідносин у сфері інтелектуальної власності нині регулюються в Україні Цивільним та Господарським кодексами, а також Законами України «Про охорону прав на промислові зразки» (1993 р.), «Про авторське право і суміжні права» (2001 р.),

«Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (2000 р.), «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (1994 р.) та ін. Проте зазначені нормативно-правові акти не встановлюють умов комерційного використання результатів інтелектуальної діяльності, не містять єдиних методичних підходів щодо оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності. На теперішній час не існує окремого, комплексного нормативно-правового акта, який би встановлював засади правового регулювання відносин, у тому числі майнових прав автора, що виникають між суб'єктами правовідносин у зв'язку з науковим відкриттям та його впровадженням для практичного, комерційного використання. З огляду на значний вплив у нинішніх умовах бюджетного фінансування та державної підтримки наукової та інноваційної діяльності на законодавчому рівні мають бути затверджені умови використання об'єктів інтелектуальної власності, що були створені за рахунок коштів державного бюджету.

Законодавчо неврегульованим залишається проблема передавання наукових розробок, нових технологій, винаходів від академічної, вузівської та галузевої науки до підприємницького сектору, а також питання страхування інноваційних ризиків, комерціалізації науково-технічних розробок, пільгового оподаткування інвестицій в інноваційну сферу тощо. Порівняно з провідними країнами світу в Україні поки що функціонує нерозвинена інфраструктура інноваційної сфери, що не сприяє збільшенню обсягів фінансових потоків, які в неї спрямовуються. Хоч у системі управління науково-технічною та інноваційною діяльністю і створена така посередницька ланка, як інноваційні компанії, все ще бракує достатньої кількості посередників, які б виконували функції комерційної реалізації результатів НДДКР та формували сучасний ринок науково-технічної продукції.

Проблемні питання встановлення та використання права промислової власності певним чином урегульовані нормами Цивільного кодексу України. Проте й досі не визначені права працедавців на службовий винахід, механізми правонаступництва на чинні патенти на службові винаходи.

Відсутність законодавчої бази для врегулювання суспільних відносин, пов'язаних з установленням, експертизою, реєстрацією та використанням наукових відкриттів, призводить до втрати державою значного науково-технічного потенціалу, нових технологій та піонерних винаходів. Брак нормативно-правового акта щодо охорони прав на наукові відкриття дає можливість не тільки будь-якій особі, але й представникам іноземних держав прак-

тично безперешкодно використовувати найкращі вітчизняні результати науково-дослідної діяльності.

За відсутності належної законодавчої бази результати інноваційної діяльності залишаються поза контролем держави, що завдає істотної шкоди інтересам суспільства. Додержання організаційно-економічних і правових інтересів держави вимагають вжиття відповідних заходів, спрямованих на підтримку й охорону об'єктів інтелектуальної власності — наукових відкриттів, їх державної реєстрації, ефективного використання результатів науково-дослідної діяльності. Законодавство з цього питання має визначати правові й організаційно-економічні засади у сфері охорони наукових відкриттів, закріплювати систему державної реєстрації наукових відкриттів, визнання їх державою, наукову експертизу тощо.

Як зазначають фахівці права, метою правової охорони у цій сфері має бути:

- ✓ впорядкування відносин, що виникають з приводу встановлення, експертизи, реєстрації і використання наукових відкриттів;
- ✓ формування й нагромадження наукового та інтелектуального потенціалу країни, підвищення її конкурентоспроможності;
- ✓ охорона прав авторів наукових відкриттів;
- ✓ створення системи державної реєстрації наукових відкриттів з урахуванням інтересів держави.

Правова охорона наукових відкриттів в Україні має здійснюватись способом:

- державної реєстрації наукових відкриттів;
- видачі диплому державного зразка на наукові відкриття;
- визнання і закріплення прав і пільг авторів наукових відкриттів.

Незважаючи на те що в Україні сформована певна база нормативно-правового забезпечення розвитку правовідносин у сфері охорони промислової власності, органам виконавчої влади слід зосередити зусилля:

✓ на підготовці та внесенні на розгляд Верховної Ради України законопроекту про порядок набуття прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових фондів;

✓ нормативному врегулюванні методики оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності та впорядкуванні оцінної діяльності у сфері інтелектуальної власності;

✓ врегулюванні розбіжностей щодо трактування положень чинного законодавства у зв'язку з набуттям чинності Цивільним, Господарським і Митним кодексами України.

Потребують удосконалення і правовідносини стосовно службових патентів та патентів, створених за фінансової підтримки держави. Так, зокрема, потребує переосмислення чинний режим права власності на об'єкти промислової власності, включаючи порядок створення і патентування службових винаходів, доцільності утримання права держави на патенти, що створені за рахунок державних коштів. При цьому слід ураховувати, що головною дієвою особою в інноваційній діяльності та створенні винаходів є його автор чи авторський колектив.

Законодавче врегулювання проблем власності є необхідною передумовою створення і функціонування ринку об'єктів інтелектуальної, у тому числі промислової власності в Україні. Заповнення правових прогалин має відбуватися, на наше переконання, за допомогою ухвалення законів «Про охорону прав на наукові відкриття», «Про кооперацію у дослідженнях, розробках і промисловому впровадженні інновацій», які сприятимуть захисту авторських прав, урегулюють майнові відносини між державою та винахідниками, інтенсифікуватимуть процес виникнення новацій та на законодавчому рівні визначать умови для прискореного їх упровадження.

Порядок сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716 «Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності». Фіскальний характер системи плати визначається невиправдано великою кількістю дій, за які необхідно вносити плату, розмірами збору, що переважно перевищують рівень реальних витрат та ставки зборів, прийняті в більшості країн світу. Так, наприклад, одержання патенту та підтримка його чинності протягом перших п'яти років в Україні може коштувати на 50 % більше, ніж у Німеччині та Франції, або в кілька разів більше, ніж у Польщі, Словаччині, Чехії та Угорщині. При цьому, попри всі заяви щодо завершення гармонізації національного законодавства з нормами угоди ТРІПС СОТ, не подолано дискримінаційний характер стосовно іноземних заявників — за більшістю дій ставки збору для них перевищують ставки збору для національних заявників у десятки й сотні разів [100].

Останнім часом у світі досить інтенсивно розвивається кластерна форма організації науково-технічних розробок та впровадження їх результатів у комерційне використання, що заслуговує на підвищену увагу вітчизняних органів управління та законодавче визначення такої форми співробітництва. Тому, на нашу дум-

ку, Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» має бути доповнений нормою стосовно функцій органів виконавчої влади щодо розвитку кластерних форм організації наукових досліджень в межах окремих загальнодержавних, регіональних та міжрегіональних програм. У Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» доцільно також уточнити функції галузевих міністерств і відомств, зазначивши необхідність їх тісного співробітництва з маркетинговими службами, оперативного аналізу кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків.

Важливою проблемою, що потребує наукового опрацювання (за потреби — із залученням незалежної міжнародної експертизи), є визначення жорстко обмеженого переліку саме тих напрямів інноваційної діяльності, що містять у собі найбільший потенціал «проривних» інновацій, спроможних забезпечити Україні лідерство в певному сегменті світового ринку. Адже цілком зрозуміло, що визначені Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» більше ніж 60 середньострокових та близько 20 стратегічних напрямів інноваційної діяльності, які охоплюють майже всі наявні сфери науково-технічної діяльності, неможливо визнати пріоритетними. Такий перелік пріоритетів призводить лише до розпорошення фінансових ресурсів для їх реалізації.

У цьому питанні привертає також увагу той факт, що деякі з чинних нормативно-правових актів ставлять завданням реалізувати ті заходи, які на момент ухвалення документа ще не були опрацьовані і тим більше затверджені, тобто були не обґрунтованими. Так, у «Заходах щодо реалізації Державної програми розвитку промисловості на 2003—2011 роки» (затвердженої Кабінетом Міністрів України 28.07.03) у розділі «Розвиток основних секторів промисловості» ставилося завдання на 2003—2004 роки забезпечити реалізацію інноваційної моделі розвитку машинобудівного комплексу, чорної та кольорової металургії, хімічної, легкої та інших галузей промисловості. Фактично ж в Україні до дати затвердження Державної програми відбувалося скорочення інноваційної діяльності, і насамперед у промисловому секторі, і жодних передумов для впровадження інноваційної моделі розвитку промисловості у 2003—2004 роках утворено не було. До того ж як у 2003—2004 рр., так і 2005 р. у промисловому секторі й далі скорочувалась інноваційна діяльність суб'єктів підприємництва.

У зазначених нормативно-правових актах у структурі пріоритетів розвитку науки і техніки, стратегічних та середньострокових інноваційних пріоритетів, пріоритетів технологічного розвит-

ку промислового комплексу немає як часової узгодженості в термінах реалізації пріоритетів, так і їхньої ієрархічної підпорядкованості за сутнісною ознакою. Це спричиняє те, що кожна із систем пріоритетів має власні, відмінні від решти, терміни реалізації. Усе це свідчить про недосконалість механізму формування пріоритетів відповідно до економічних цілей їх реалізації, а отже, про брак узгодженої на державному рівні відповідної інноваційної політики та процедури моніторингу технологічних пріоритетів. Не чітко окреслені роль, завдання та права відомств у формуванні стратегічних напрямів науково-технічної та інноваційної діяльності та їх реалізації і адекватна цим завданням фінансова система. Особливо це стосується встановлення зв'язків між державним та приватизованим секторами науки у сфері інноваційної діяльності. Не визначений механізм скоординованих дій у цій сфері між науково-технічною та інноваційною діяльністю.

На нашу думку, державні пріоритети у сфері інноваційної діяльності мають бути обмеженими та формуватися за принципом кон'юнктурності, оскільки, з одного боку, їх склад повинен забезпечити Україні максимально високі темпи економічного зростання та відбивати стратегічні наміри України інтегруватися найближчим часом в ЄС, а з другого — у своїй сукупності пріоритетні напрями не повинні суперечити фінансовим інтересам абсолютної більшості міністерств і відомств, котрі мають долучитися до процесу реалізації цих пріоритетів.

Слід також підкреслити, що у Законі України «Про державні цільові програми» не вказано, якою мірою державні цільові програми слід вважати засобом реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, хоча державні науково-технічні програми включаються до складу цільових. Тому, на наш погляд, у зазначений закон доцільно внести відповідні уточнення з метою надання статусу державних цільових саме проектам з пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та встановити для їх реалізації певні пільги та фінансову підтримку.

Незважаючи на офіційне проголошення переходу України на інноваційну модель розвитку економіки та ухвалення 1999 р. Верховною Радою України відповідної Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку, у країні дотепер фактично ще не створено системи фінансового управління і регулювання цієї сфери економіки як найбільш дієвого стимулювального фактора її розвитку. Фінансове забезпечення розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності і вся система її організації нині не можуть забезпечити відповідного рівня продукування новацій та

широкомасштабного використання науково-технічних новацій у виробництві. Низка положень Законів України, особливо в частині фінансового забезпечення, а також пільгових переваг науково-технічної та інноваційної діяльності, систематично не виконуються. Водночас в Україні практично немає державного стимулювання залучення коштів підприємств будь-яких форм власності для фінансування наукових досліджень.

Аналіз науково-технічного та інноваційного розвитку та обсягів і загальних тенденцій їхнього фінансування в Україні свідчить про існування п'яти блоків чинників, що зумовлюють домінування спадних тенденцій інноваційного розвитку. Серед них, *по-перше*, відомчий характер прийняття рішень про фінансування науково-технічних та інноваційних програм. Визначення бюджетної підтримки інноваційних підприємств базується не на реальних оцінках їхнього наукового та інноваційного потенціалу відповідно до державних потреб, а виходячи з пропозицій міністерств, відомств та інших органів виконавчої влади. Тож відомча система формування науково-технічних, національних, міжгалузевих і галузевих науково-технічних програм є фрагментарною, нецілісною. Відомча модель фінансування спотворила відносні обсяги фінансування, що припадають на конкретний проект чи одного вченого. Чинна практика виділення коштів тільки на заробітну плату, яка не забезпечує елементарних матеріально-технічних потреб науковців, створює лише ілюзію фінансування пріоритетів розвитку науки і техніки і виконує, по суті, тільки функцію соціального забезпечення працівників цієї сфери.

По-друге, інноваційна діяльність в Україні орієнтована на проміжний, а не на кінцевий результат. Фактично нівелюється остання стадія інвестиційно-інноваційної діяльності — комерціалізація інноваційного продукту. Основними причинами цього є нерозвиненість інфраструктури інноваційного підприємництва, обмеженість фінансових ресурсів у потенційних вітчизняних замовників, високі кредитні ставки комерційних банків для впровадження інноваційних проектів та необхідність великих первинних витрат виробничників, пов'язаних з нововведеннями. Через низку причин на сьогодні інноваційна сфера в нашій країні все ще залишається непривабливою як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів.

По-третє, суттєвим недоліком інноваційної політики є брак так званого замкненого циклу інноваційного підприємництва, орієнтація всієї здійснюваної при цьому інноваційної діяльності переважно на процес, а не на конкретний результат, унаслідок

чого втрачаються стимули й умови підвищення продуктивності праці науково-технічного персоналу в цій сфері.

По-четверте, відчутним недоліком сучасної інноваційної політики є намагання проводити її для надто широко окресленої пріоритетними напрямками інноваційної сфери, що призводить до спрямування бюджетних коштів на ті напрями і до тих галузей, які, по суті, не є інноваційними або самі здатні формувати чи знаходити кошти для інноваційних і технологічних нововведень. Велика кількість державних пріоритетів не сприяє становленню ефективної державної інноваційної політики, яка має бути орієнтована на підтримку «проривних» новацій та провідних галузей економіки.

По-п'яте, однією з найбільших проблем застосування механізмів пільгового оподаткування інновацій є повна відсутність чіткої визначеної процедури їх надання. Чинна в Україні система пільг не сприяє утвердженню ринкових відносин, а лише стимулює розвиток бюрократії.

Податкова система України практично не виконує стимулювальної функції. Передусім вона не орієнтована на економічне зростання, підвищення науково-технічного та інноваційного потенціалу, про що свідчить превалювання в її структурі прямих податків (тоді як саме непрямим податкам притаманна більша нейтральність відносно стимулів до праці, заощаджень та інвестицій, унаслідок чого вони краще узгоджуються з потребами економічного зростання), порівняно високе податкове навантаження на прибуток підприємств та практична відсутність інвестиційно-інноваційних податкових стимулів.

2005 року розширення податкової бази за двома основними податками (ПДВ і податок на прибуток підприємств) відбувалося відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» за рахунок скасування всіх інвестиційних податкових пільг, що не могло не позначитися на інвестиційній, а отже, й інноваційній активності підприємницького сектору. Нині в Україні ні податок на прибуток, ні ПДВ не стимулюють збільшення кількості інноваційних підприємств, не зміцнюють їхньої фінансової стійкості та темпів зростання виробництва інноваційної продукції.

Водночас непродуктивне використання наявних фінансових ресурсів відбувається внаслідок:

✓ невідпрацьованості стратегії фінансового забезпечення інноваційного розвитку;

- ✓ недостатнього врахування фінансовим механізмом специфіки закономірностей інноваційного розвитку;
- ✓ недостатньої уваги до базисних новацій, що формують високоукладність економіки;
- ✓ неоптимальності структури інновацій;
- ✓ упровадження значної кількості поліпшувальних інновацій, розповсюдження псевдоінновацій;
- ✓ неузгодженості та відсутності оптимальності при фінансуванні окремих складових інноваційної системи;
- ✓ браку регулятивних та контрольних засад при здійсненні фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Особливістю функціонування малого інноваційного підприємства в Україні є його орієнтація переважно на посередницьку і торговельну діяльність (здебільшого з продажу та перепродажу імпортованих товарів) та використання здебільшого імпортованої сировини і матеріалів. Законом України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» запроваджено справляння митними органами України ПДВ та акцизного збору з імпортованих товарів. Однак стягнення ПДВ з імпортованих товарів на митному кордоні (до їхньої реалізації) суперечить природі цього податку, порушує головний принцип, згідно з яким має оподатковуватися саме додана вартість. Уведення до бази оподаткування сум мита означає подвійне і навіть потрійне оподаткування того самого товару (на суму мита з підакцизних товарів нараховуватимуть акцизний збір, а потім на суми мита й акцизного збору — ще й ПДВ). Це фактично означає завуальоване запровадження митних перешкод, що негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, підвищує ціни на імпортовані товари, сприяє зростанню контрабанди і стимулює підвищення цін вітчизняних товарів до рівня цін імпортованих аналогів. До того ж часті зміни ставок акцизного збору та мита перешкоджають малим підприємствам ефективно планувати свою діяльність. Отже, першочерговою є необхідність законодавчого вирішення проблеми сплати ПДВ з імпортованих товарів.

У законах України про державний бюджет у функціональній структурі видатків доцільно виокремлювати статтю «Фінансування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності».

Проблема реформування податкової політики у сфері інноваційного підприємства є невідкладною. Ухвалені останнім часом законодавчі й нормативні акти, хоча дещо й полегшують (переважно де-юре, а не де-факто) фіскальне навантаження на малий і середній бізнес, однак ще не стали достатньою передумовою для розширення та забезпечення максимально ефективної його

діяльності. Запровадження законодавчо визначеного податку на майно дозволить збільшити доходи бюджету, що дасть можливість збільшувати відрахування на фінансування НДДКР та інноваційну діяльність в Україні.

Для розвитку науково-технічного потенціалу, активізації інноваційної діяльності та підвищення її результативності, на наш погляд, в Україні доцільно законодавчо закріпити інвестиційні податкові пільги. Такі пільги широко застосовуються в європейських країнах, як правило, у формі інвестиційної податкової знижки чи інвестиційного кредиту. Зокрема, інвестиційна податкова знижка застосовується в Бельгії (для підприємств малого та середнього бізнесу, для інвестицій в інноваційні підприємства, в енергоощадні технології і на витрати на НДДКР), Італії (для інвестицій, що здійснюються малими підприємствами), Іспанії (на витрати капітального характеру), Данії (на витрати на НДДКР). Інвестиційний податковий кредит застосовується у Франції (на інвестиції у дослідження), в Ірландії (на науково-дослідні витрати малих підприємств) тощо.

Необхідно також законодавчо надати право зацікавленим організаціям і підприємствам спрямовувати на фінансування наукових досліджень та інноваційних робіт певну частку (наприклад до 5 %) власних коштів у рахунок податку на прибуток у частині, що спрямовується в державний бюджет України і, наприклад, до 3 % — у рахунок сплати ПДВ. Доцільно також запровадити звільнення на певний період (наприклад до трьох років) від сплати податку на прибуток новостворених вітчизняних інноваційних підприємств, заснованих вищими навчальними закладами та науковими установами для організації промислового випуску нової наукомісткої продукції.

Технопаркові структури є визнаними у світі організаційними формами інноваційного підприємництва. Досі в Україні організаційне та методичне забезпечення створення і функціонування технологічних парків здійснюється Комісією з організації діяльності технологічних парків, яка була утворена відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9.08.01 № 961, і котра діє на підставі «Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів», також затвердженого на рівні Кабінету Міністрів України. Тобто можливість утворення технопаркових структур цілком залежить від думки зазначеної Комісії, а законодавчих норм з цього питання, затверджених Верховною Радою України, не існує. На теперішній час офіційно зареєстровано 15 технологічних парків, а фактично функціонує вісім. Причому режим діяльності кожного техно-

парку регулюється окремим Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.99 № 991-XIV. Тобто цей Закон не може поширюватися на інші утворювані інноваційні структури. В Україні результати функціонування технопарків свідчать про неповноту нормативної бази для забезпечення їхньої ефективної діяльності. Зокрема, недостатньо конкретно визначено механізм зміни учасників технопарків, недостатньо узгоджено і конкретизовано з податковими органами напрями витрат коштів зі спеціальних рахунків технопарків та їх учасників.

Особливістю функціонування технологічних парків в Україні є жорсткий адміністративний контроль і регулювання процесу розгляду, реєстрації та виконання інвестиційних та інноваційних проектів з пріоритетних напрямів діяльності технопарків, який здійснюється згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 17 грудня 1999 р. № 2311 і 10 жовтня 2001 р. № 1318, якими було затверджено «Положення про порядок розгляду і реєстрації інвестиційних та інноваційних проектів, що реалізуються за пріоритетними напрямками діяльності технологічного парку». Слід зазначити, що наступною Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2004 р. № 501 «Про порядок розгляду та схвалення (затвердження) нових інноваційних проектів у технологічних парках» запроваджені ще жорсткіші вимоги до реєстрації інноваційних проектів, зокрема, введені додаткові вимоги щодо їх відповідного погодження з Державною податковою адміністрацією України, Державною митною службою України, Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України та іншими центральними органами виконавчої влади.

Про негативні наслідки надмірного адміністративного контролю в інноваційній сфері свідчить і світовий досвід. Так, країни ЄС, що у 1980-х роках проголосили політику ліквідації розриву в інноваційній сфері між Європою та Америкою і Японією, так і не досягли поставленої мети. Як зазначають експерти, однією з основних перепон щодо формування інноваційних механізмів у країнах ЄС стала неефективна політика занадто централізованого державного і банківського управління та контролю діяльності високотехнологічних компаній, підприємництва та приватної ініціативи. Тому для України актуальним є вдосконалення механізмів регулювання діяльності технопарків, реєстрації та реалізації технопарками інноваційно-інвестиційних проектів з метою послаблення адміністративних важелів впливу на користь утвердження ринкових принципів їх діяльності.

Результати діяльності технопарків в Україні нині не можна вважати значними, оскільки загальний обсяг реалізованої, у тому числі технопарками, принципово нової інноваційної продукції становить лише 2,4 % від загального обсягу реалізованої продукції у промисловості [201]. Тому для надання імпульсу дальшого розвитку мережі технопаркових структур, до яких належать інженерно-наукові центри, наукові парки, технопарки, технополіси, інкубатори, інноваційно-технологічні центри та інші організаційні форми ефективного співробітництва та кооперації наукового, промислового та підприємницького секторів, і які визнані у світі перспективними формами інноваційного підприємництва, вважаємо за доцільне розробити й ухвалити єдиний закон «Про інноваційні структури», який би визначав умови утворення інноваційних структур та передбачав спрощення жорсткого адміністративного контролю на користь упровадження економічних методів регулювання діяльності інноваційних структур.

На сьогодні актуальним залишається питання фінансового забезпечення наукової та інноваційної діяльності. Прискоренню розвитку інноваційних процесів в Україні сприятиме, на наше переконання, нормативно-правове врегулювання (за допомогою розробки й реалізації відповідних механізмів) необхідності:

- збільшення частки капітальних вкладень, що спрямовуються на реконструкцію та технічне переозброєння виробництв на основі впровадження інновацій;
- зменшення коштів, що спрямовуються на підтримку застарілих виробництв;
- розширення масштабів державної підтримки програмно-цільового фінансування;
- зосередження коштів державного бюджету на реалізації науково-технічних та інноваційних програм та «проривних» проектів з високою соціально-економічною та науково-технічною значимістю;
- розширення позабюджетної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності за рахунок коштів інноваційних структур, позабюджетних фондів, банківського кредитування, заощаджень населення тощо;
- розширення масштабів фінансування науково-технічних проектів за допомогою випуску державою акцій або інших цінних паперів під ці проекти;
- стимулювання залучення до інноваційної діяльності коштів населення та створення механізму надання державних гарантій щодо стабільності вкладів і здійснення заходів стимулювання їх зростання;

- розроблення механізму довгострокового кредитування інноваційних підприємств з установленням у ньому системи державних дотацій на кредитні ставки залежно від терміну розробки і впровадження проєктів, а також рівня їхньої соціально-економічної значимості;

- розширення інноваційної інфраструктури, у тому числі малих і середніх підприємств, що беруть участь в інноваційній діяльності, а також інших інноваційних формувань;

- здійснення організаційно-економічних заходів щодо залучення іноземних інвесторів до інноваційної діяльності та вивезення за кордон капіталів українського походження.

Цю роботу доцільно доручити Міністерству фінансів України, Міністерству економіки України, Міністерству промислової політики України, Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національному банку України із залученням науковців.

Для фінансування ризикових проєктів, до яких насамперед належать інноваційні проєкти, у світі утворюються і широко використовуються венчурні фонди. Венчурний (ризиковий) капітал утворюється у вигляді інноваційних фондів із різних джерел (ресурси корпорацій, страхових компаній, благодійних фондів, приватні заощадження тощо) і спрямовується на розробку та впровадження суб'єктами господарювання інноваційних проєктів, яким притаманний високий ризик фінансування.

В Україні умови для функціонування венчурного капіталу частково регулюються Законом «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», який набув чинності у березні 2001 р. Крім того, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку визначено порядок реєстрації випуску акцій з метою здійснення спільного інвестування та інвестиційних сертифікатів венчурних фондів.

Механізм фінансування венчурних фондів передбачає такі умови і форми організації, які підвищують ефективність взаємодії наукових структур з підприємницьким сектором на взаємовигідній основі і тому діють на загальну кінцеву результативність. Держава в цьому разі може не тільки брати пайову участь у формуванні венчурних фондів, а й здійснювати за допомогою опосередкованих методів (податкової системи, пільгових умов кредитування, інших регуляторних засобів) суттєвий вплив як на перебіг інноваційного процесу, так і на діяльність цих фондів. Проте перелік інвестицій венчурних фондів, що діють в Україні, свідчить, що інноваційна діяльність протягом останніх років не стала об'єктом їхньої першочергової зацікавленості. Тобто цей інструмент

управління в інноваційному підприємстві на теперішній час не набув належної ваги перш за все через законодавчу неврегульованість діяльності таких фондів у специфічних умовах інноваційної діяльності. Тому для дальшого розвитку цієї форми фінансування наукової та інноваційної діяльності доцільно, на наше переконання, підготувати й ухвалити Закон «Про венчурне фінансування інноваційного підприємництва», який би регламентував умови функціонування венчурних фондів, створював реальні можливості для розвитку ефективної інфраструктури наукової та інноваційної сфери та забезпечував передумови стимулювання малого інноваційного підприємства.

Значного поширення у світі набула і така форма інноваційного підприємства, як лізинг. Суть фінансового лізингу полягає у можливості інвестування тимчасово вільних коштів у підприємницьких цілях. При цьому лізингодавець надає лізингоодержувачу в тимчасове користування майно, придбане обладнання за певну плату.

В Україні операції лізингу регулюються Законами «Про фінансовий лізинг» та «Про лізинг» від 16.12.97. Незважаючи на те що нормативно-правове забезпечення лізингу було сформовано ще наприкінці 1997 р., цей інструмент не набув поширення в інноваційній сфері України і використовується в основному в агропромисловому комплексі у сфері оренди сільськогосподарської техніки. Тому для стимулювання використання такого інструменту в інноваційному підприємстві на законодавчому рівні мають бути врегульовані специфічні питання використання лізингу в інноваційному підприємстві.

Суттєвою перешкодою нарощування темпів інноваційної діяльності є чинник інформаційно-аналітичного характеру. Функціонування і розвиток у країні системи науково-технічної інформації, яка покликана нагромаджувати інформацію про стан інноваційного підприємства та оперативно обслуговувати суб'єктів інноваційного підприємства, регулюється Законом України «Про науково-технічну інформацію» [68]. Аналіз чинності цього Закону свідчить, що на теперішній час, разом з недостатнім фінансуванням, державна система науково-технічної інформації функціонує у вигляді групи підпорядкованих Міністерству освіти і науки України організацій (УкрІНТЕІ та 23 органів науково-технічної інформації у регіонах), яка не об'єднана в єдину систему з корпоративними інформаційними ресурсами, що нагромаджуються у відомчих органах управління. Це знижує ефективність використання наявних науково-технічних інформаційних ресурсів. Тому

чинний Закон потребує змін з метою об'єднання в єдину національну систему інформаційних ресурсів: загальнодержавного значення, корпоративних інформаційних ресурсів, локальних баз даних, сегментів міжнародних інформаційних ресурсів тощо.

У питанні інформаційного забезпечення інноваційного підприємства вагоме значення має також статистична інформація щодо діяльності у науковій та інноваційній сфері. У цьому зв'язку слід відзначити недостовірність статистичної звітності про виконання наукових досліджень і розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, а також про інноваційну діяльність в країні. Результати вибірових перевірок свідчать, що керівники науково-дослідних установ цілком довільно відносили свої роботи до пріоритетних напрямів. Для обґрунтування програм і проєктів інноваційного розвитку та виконання Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (ст. 9) слід розробити критерії класифікації науково-дослідних робіт та нормативно-правовий документ щодо методів визначення економічної ефективності результатів реалізації інноваційних проєктів. При цьому необхідно враховувати ту обставину, що державна статистика дотепер не має методичного забезпечення для узагальнення показників наукової та інноваційної діяльності за класифікаційними її ознаками та відповідної системи звітності про реалізацію пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Крім цього, необхідно створити нормативно-статистичну базу для переходу України на загальноприйняті європейські і світові стандарти обліку і статистики науково-технічної та інноваційної діяльності.

Аналіз законодавства у науковій та інноваційній сфері свідчить про його недосконалість, яка визначається насамперед існуванням у ньому певних розбіжностей щодо визначення базових термінів цієї сфери діяльності: інновація, інноваційна діяльність, інноваційний проєкт, система інноваційного розвитку тощо. А такі поняття, як національна інноваційна система, інноваційне підприємство законодавчо встановленого термінологічного визначення зовсім не мають, що негативно позначається на процесі управління інноваційною діяльністю і розвитку інноваційного підприємства. Також у трактуванні базових понять і категорій, притаманних даним видам діяльності, спостерігається певна циклічність посилянь, тобто для того щоб зрозуміти сутність значення одного терміна, необхідно перечитати та усвідомити визначення іншого. Поряд з цим зміст багатьох положень у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та в Законі України «Про інноваційну діяльність» повторюється. Це стосу-

ється мети та принципів інноваційної та науково-технічної політики, суб'єкта державного регулювання у сфері науково-технічної й інноваційної політики та їх функцій, наукових і науково-технічних програм тощо. Утім їх специфічність та взаємозв'язок залишаються недостатньо законодавчо внормованими.

У зв'язку з цим доцільним вбачається внесення деяких поправок до понятійного апарату Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» з огляду на те, що створення інновацій на основі науково-технічної діяльності стосується не тільки технологічних напрямів, а й інших, у тому числі організаційних, необхідних для інноваційного розвитку економіки. Цей закон потребує уточнення і в частині визначення суті державних науково-технічних програм та їх інноваційного спрямування, а Закон України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» — в частині визначення концепцій програмно-цільового управління науково-технічним розвитком та вирішенням проблем ресурсного забезпечення пріоритетів. Водночас Законом України «Про інноваційну діяльність» необхідно доповнити визначенням термінів «інноваційний процес», «структура інноваційного процесу», «національна інноваційна система», «інноваційне підприємництво».

Недосконалыми залишаються критерії визначення інноваційних підприємств, інноваційних проектів, високих технологій, що перешкоджає впровадженню в практику господарювання основних засад стимулювання інноваційної діяльності. У ст. 16 Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційним визнається підприємство, якщо більш ніж 70 % обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. Звітний податковий період дорівнює одному року. Як правило, за такий термін важко і взагалі неможливо створити такий відсоток інноваційної продукції. Нові розробки потребують тривалого часу, створення відповідних наукових і виробничих напрацювань. У вітчизняній економічній літературі прийнятним періодом, за який об'єктивно визначаються результати діяльності науково-технічних організацій, вважається п'ять років. Зарубіжні ж дослідники стверджують, що вимоги до оновлення у фірмах за п'ять років становлять не менш як 25 % продукції, але позначка в 70 % ніде навіть не згадується. Статус інноваційного підприємства надає йому право на пільгове оподаткування. Причому в пп. 1—3 ст. 21 цього Закону чітко не визначені строки пільгового оподаткування. Якщо відповідні кошти не використані в зазначений період і протягом дванадцяти місяців потому, то згідно з положеннями Закону вони підлягають

поверненню до державного бюджету України. Проте, як уже зазначалося, для виконання постійних інноваційних розробок і оновлення матеріально-технічної бази науково-проектних установ і виробництва (без чого неможливе створення і реалізація інновацій) потрібен певний період нагромадження і використання коштів. Тому, на нашу думку, для стимулювання створення і впровадження інновацій до Закону України «Про інноваційну діяльність» доцільно внести такі зміни:

- у ст. 16 відзначити, що інноваційним визнається таке підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності, якщо не менш як 40—50 % обсягу його продукції (у грошовому та натуральному вимірі) протягом 3—5 років роботи є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. За короткий період пільги, передбачені в розд. 5 Закону, можуть бути застосовані до суб'єктів діяльності, чия нова продукція дає значний ефект;

- у п. 3 ст. 21 після слів «цієї статті» записати «і не використані протягом 5 років, підлягають зарахуванню до Державного бюджету України».

У Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність», у Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, в Законі України «Про інноваційну діяльність» порізнному трактуються заходи щодо поліпшення матеріального забезпечення науковців, бо досі немає будь-яких методологічних підходів до об'єктивної оцінки інтелектуальної праці в країні. Тому триває процес її знецінення і відпливу науковців зі сфери науки і науково-технічної діяльності.

Необхідно значно чіткіше сформулювати заходи щодо стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності, особливо в частині оплати праці наукових працівників загалом і оплати праці науковців і виробничників зокрема, які беруть участь в освоєнні та впровадженні нововведень.

У сфері освіти за прикладом США і Великобританії в Україні доцільно підвищити інноваційну спрямованість університетської науки, надавши їй права реалізації (продажу) результатів прикладних досліджень та використання коштів від продажу на дальший розвиток актуальних наукових досліджень. Необхідною передумовою таких змін має бути законодавче встановлення пільг для початкових етапів досліджень та освоєння їх результатів у виробництві.

Тому доцільно розробити й ухвалити закон «Про університети», спрямований на досягнення таких основних цілей:

- ✓ забезпечення формування на базі університетів наукових центрів та умов інтеграції університетської науки і виробництва

для зміцнення матеріально-технічної бази, фінансового стану та підвищення результативності освітянської науки;

✓ усунення розриву між університетською освітою і фундаментальною наукою, що спричиняє ситуацію, коли випускники вітчизняних університетів часто виявляються неконкурентоспроможними на світових ринках висококваліфікованої праці, а українська наука втрачає основу механізму кадрового оновлення;

✓ утворення університетів за міжнародними стандартами;

✓ надання вітчизняним університетам реальної автономії й одночасно підвищення їхньої відповідальності за результати діяльності через механізми конкуренції на ринках освітніх послуг і висококваліфікованої праці. Наявна в Україні система державної акредитації й атестації, єдиних державних дипломів й освітніх стандартів, жорсткої регламентації переліку та змісту освітніх програм, уніфікована система присудження наукових ступенів і вчених звань, обмеження господарської та організаційно-управлінської діяльності унеможливають проведення самостійної освітньої, кадрової й фінансової політики, урівнюють провідні вітчизняні університети і безліч вузькопрофільних вищих навчальних закладів, що стали йменуватися університетами, не відповідаючи при цьому ані вітчизняним, ані міжнародним університетським стандартам.

Створення міцного законодавчого фундаменту функціонування вітчизняних університетів сприятиме підвищенню їх відповідальності за результати своєї діяльності, залученню вітчизняних та іноземних інвестицій в українську науку і освіту, піднесенню їх престижу й конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Як в освітянській галузі, так і в академічній та галузевій науковій та інноваційній діяльності необхідно визначитись і законодавчо закріпити норми витрат на ці цілі державних ресурсів як частки ВВП і суворо їх додержувати. Державне фінансування цих сфер має здійснюватися на основі чітких, прозорих критеріїв, орієнтованих на якісні і кількісні результати інноваційної діяльності. Причому нормативи фінансування повинні передбачати не тільки видатки на заробітну плату, а й на матеріально-технічне забезпечення наукових досліджень, розробок та їх упровадження.

Активізація інноваційної діяльності потребує нових форм і методів упровадження досягнень науки і техніки, адекватних стану формування ринкової економіки, насамперед за рахунок розширення інноваційного ринку. Нині його в Україні практично немає, і становлення його відбувається надто повільно. До недоліків розвитку інноваційного ринку правомірно віднести неринковий

характер формування цін, безсистемність у визначенні безпосередніх замовників та споживачів виконаних розробок. Не здійснюються аукціонні торги інноваційних розробок, немає інноваційних бірж та ефективної реклами, відчувається дефіцит маркетингових досліджень, низька питома вага витрат на інноваційну діяльність у капіталовкладеннях тощо. Крім того, розвиток інноваційного ринку стримується недостатніми темпами створення недержавних науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій.

Для ефективного розвитку інноваційного ринку потрібна реалізація широкого спектра заходів: забезпечення фінансування пріоритетних напрямів наукових розробок, розширення джерел фінансування інноваційного підприємництва за рахунок спеціальних цільових, венчурних фондів, упровадження механізмів державного стимулювання та ефективного використання приватних та іноземних інвестицій у наукомісткі галузі, у пріоритетні науково-технічні розробки, зменшення імпортозалежності економіки, а також розширення інфраструктури інноваційного ринку. Законодавче забезпечення функціонування інноваційного ринку має відбуватись у рамках максимальної гармонізації законодавства України до міжнародних стандартів, прийнятих у розвинених країнах світу.

4.3. МЕХАНІЗМ УПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ І КОНТРОЛЮ ЗА ЇХ ДОДЕРЖАННЯМ

На сучасному етапі формування правового, демократичного суспільства найважливішим аспектом участі держави в регулюванні інноваційних процесів та невід'ємним складником національної інноваційної системи є формування цілісного правового поля для повноцінної, масштабної та результативної інноваційної діяльності, а також упровадження системного контролю за додержанням нормативно-правових актів, що за нинішніх умов регламентують відносини у цій сфері. Важливим етапом формування правового механізму державного регулювання інноваційного підприємництва є законотворча діяльність, вектор якої залежить від компетентності суб'єктів права законодавчої ініціативи та їх політичних уподобань, а також система контролю за додержанням законодавчих актів.

Сучасна нормативно-правова база, яка складається із законів України, указів Президента України, нормативно-правових актів

у вигляді постанов Уряду України, наказів та розпоряджень центральних органів виконавчої влади тощо, стосовно науково-технічної та інноваційної діяльності налічує близько 70 документів. Однак незважаючи на значну кількість нормативних документів, реальної переорієнтації економіки України на інноваційну модель не відбувається. Таке становище підтверджується статистичними даними щодо стану інноваційної діяльності та негативних тенденцій у розвитку наукової та інноваційної сфери.

Тому на нинішньому етапі політичного та соціально-економічного розвитку України на засадах верховенства права постає питання вдосконалення механізму законотворення, що обумовлено насамперед утвореними прогалинами у правовому полі, що регулює інноваційне підприємництво, а також об'єктивними чинниками процесу становлення правового, демократичного суспільства, який закономірно супроводжується певними проблемами.

На етапі формування правового, демократичного суспільства, до якого прагне Україна, основними принципами законодавчої діяльності, як відзначають провідні спеціалісти права, мають бути:

- визнання людини найвищою соціальною цінністю, визначальної ролі прав і свобод людини та їх гарантування державою;
- верховенство права, конституційність та соціальна спрямованість законодавчої діяльності та законів;
- демократизм законодавчої діяльності, гласність, урахування громадської думки;
- системність, прогнозованість та наукова обґрунтованість законодавчих рішень;
- плановість законодавчої діяльності.

Неухильне додержання зазначених принципів може забезпечити збалансованість розвитку законодавчого поля у будь-якій галузі права, у тому числі у сфері інноваційного підприємництва.

У сфері законодавчого забезпечення інноваційної діяльності на теперішній час склалася ситуація, коли існують два органи центральної виконавчої влади, які мають забезпечувати реалізацію державної інноваційної політики. З червня 2000 р. функція узагальнення практики застосування законодавства та розробки пропозицій з удосконалення законодавства у сфері інноваційної діяльності була покладена на Міністерство освіти і науки України. У грудні 2005 р. Указом Президента України був утворений новий центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності — Державне агентство України з інвестицій та інновацій (Держінвестицій України), однією з функцій якого встановлено узагальнення практики застосування законодавства

та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері інноваційної діяльності. Крім того, на Держінвестиції України покладено завдання координації роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності. За наявності такого паралелізму у виконанні функцій центральними органами виконавчої влади з метою вдосконалення роботи з підготовки проектів законодавчих актів у сфері інноваційної діяльності вважаємо за доцільне створити Центр законопроектних робіт (далі — Центр) зі складу відповідних структур Міністерства освіти і науки України та Держінвестицій України, підпорядкувавши його Кабінету Міністрів України.

Основними завданнями Центру мають стати: розробка концепції інноваційного підприємництва та на її основі програми розвитку законодавства у сфері наукової та інноваційної діяльності, розробка проектів актів законодавства з найважливіших питань розвитку наукової та інноваційної діяльності, їх обґрунтування, а також аналіз ефективності застосування чинного законодавства, підготовка пропозицій щодо його вдосконалення, усунення неузгодженостей між актами законодавства, проведення експертизи нормативних актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, що зачіпають права й законні інтереси суб'єктів наукової та інноваційної діяльності.

На нашу думку, Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади свою законодавчу ініціативу у сфері наукової та інноваційної діяльності повинні реалізовувати відповідно до затвердженої Парламентом урядової програми діяльності та плану заходів щодо її виконання. При цьому план заходів має містити завдання щодо розробки нових законодавчих і нормативно-правових актів, внесення змін до чинних чи скасування чинних нормативно-правових актів. Причому план заходів повинен передбачати не тільки назви законопроектів, відповідальних за їх розроблення та терміни подання, а й містити визначення бажаної мети проекту акта.

Слід зазначити, що з метою додержання принципу системності, комплексності та плановості у законотворчому процесі Верховна Рада України має затверджувати Програму формування і розвитку законодавства. Ця Програма має формуватися не тільки народними депутатами, комітетами та фракціями Верховної Ради України, але й узгоджуватися з Кабінетом Міністрів України та Програмою його діяльності. Остання «Державна програма розвитку законодавства України до 2002 року» була ухвалена Постановою Верховної Ради України 15.07.99 № 976-XIV [176]. Після

2002 р. подібні програми Верховною Радою України не ухвалювалися. Цим здебільшого і пояснюється безсистемність формування правової бази, зокрема, у сфері наукової та інноваційної діяльності. Причому в затвердженій 1999 р. Державній програмі розвитку законодавства переважна більшість законопроектів не ухвалена Верховною Радою України й дотепер. Так, в інноваційній сфері нині залишилися неухваленими передбачені Державною програмою закони «Про охорону наукового відкриття», «Про розвиток і захист високих і критичних технологій», «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії», «Про охорону комп'ютерних програм та інтегральних схем» тощо.

Базою для планування законопроектної роботи та напрямів підвищення її ефективності у досліджуваній сфері має бути нова концепція інноваційного підприємництва, яка б урахувала сучасний стан, принципи та завдання розвитку інноваційної сфери на нинішньому етапі соціально-економічного розвитку країни. Саме оновлена концепція має врегулювати процес організації законопроектних робіт, сформувати програмні засади розвитку законодавчої бази, визначити черговість підготовки проектів законодавчих актів, терміни їх подання до Верховної Ради тощо.

Крім Законів України наукова та інноваційна діяльність регулюється й іншими нормативно-правовими актами. Вони ухвалюються Верховною Радою України у вигляді постанов, Президентом України у формі указів та розпоряджень, Кабінетом Міністрів України у формі постанов та розпоряджень, які є обов'язковими до виконання, а також центральними органами виконавчої влади у формі наказів, розпоряджень, листів, органами місцевого самоврядування у формі постанов, наказів, розпоряджень тощо.

Зважаючи на перелік проблем, які потребують законодавчого врегулювання у сфері наукової та інноваційної діяльності, вважаємо за потрібне розглянути проекти законодавчих актів у профільному комітеті Верховної Ради України за обов'язкової, безпосередньої участі фахівців пропонованого Центру законопроектних робіт (утвореного зі складу МОН України та Держінвестицій України).

Позиція Центру з відповідного питання та її обґрунтування мають обов'язково враховуватися при підготовці законопроекту до слухання у Верховній Раді та заслуховуватися при його обговоренні й ухваленні на пленарному засіданні. Лише за такої співпраці законодавчої і виконавчої гілок влади можна досягти оптимального результату у законотворенні і виконанні прийнятих законодавчих рішень. Варто зауважити, що врахування позицій

Центру бажане ще й з тієї причини, що його аргументи можуть використовуватися Секретаріатом Президента України для накладення вето на ухвалений закон.

До обговорення проектів законодавчих актів повинні також залучатися працівники Рахункової палати України, позаяк під час проведення ними планових контрольних заходів щодо законності, ефективності та цільового використання коштів державного бюджету у сфері інноваційного підприємництва вони стикаються з безліччю проблем, які вимагають правового врегулювання або внесення змін до чинних нормативно-правових актів. Проте систематизацією виявлених неузгодженостей та прогалин законодавства та пропозицій щодо їх ліквідації повною мірою ніхто не переймається, оскільки у складі комітетів Верховної Ради України немає профільного комітету з питань інноваційного підприємництва, а Рахункова палата України на теперішній час не має права законодавчої ініціативи. Тому залучення Рахункової палати до законопроектної діяльності комітетів сприятиме вдосконаленню нормативно-правової бази інноваційного підприємництва.

На сучасному етапі законотворчої діяльності слід урахувати, що на еволюцію правової системи держави об'єктивно впливатиме інститут політичних партій, що входять до Парламенту. Вектор їхньої законопроектної діяльності визначатиме партійна ідеологія та їхні передвиборчі програми.

Одним з базових принципів системи демократичного врядування є відкритість законотворчого процесу, завдяки якій створюються сприятливі умови для участі у ньому різних соціальних груп. Проте потрібно зазначити, що вітчизняні законодавці не повністю враховують один з головних механізмів підготовки законів, прийнятий у країнах розвиненої демократії, а саме — залучення громадськості до підготовки законопроекту, що дозволяє забезпечити усвідомлене виконання цього закону в майбутньому. Як відзначав колишній Голова Верховної Ради України В. М. Литвин, можна примушувати виконувати закон, але більш ефективним буде ще при формуванні законопроекту створити умови для його визнання [186].

Суспільство, що називає себе правовим, має зацікавлено та відповідально ставитися до законодавчого процесу. Поява нового закону має супроводжуватися увагою громадськості, активною її участю у формуванні правових норм, які регламентуватимуть відносини, що відповідають принципам демократії і тому сприйматимуться суспільством. У цьому зв'язку має рацію В. Опришко, стверджуючи, що «забезпечення участі громадян та їх об'єднань

у процесах систематизації законодавства — закономірна форма вияву суверенної народної волі у правотворчості» [161].

Для вивчення й урахування громадської думки у законотворчому процесі пропонованому нами Центру законопроектних робіт необхідно:

- створити науково-методичну та науково-консультативну раду за участі кваліфікованих представників громадськості для розгляду, експертизи та оцінки наукових доробок, концепцій, програм, угод, законопроектів, рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері наукової та інноваційної діяльності, а також контролю за додержанням нормативно-правових норм;

- скликати наради фахівців центральних органів виконавчої влади, наукових установ, вищих навчальних закладів за участі представників громадських об'єднань з питань, що належать до компетенції Центру;

- проводити семінари, конференції для публічного обговорення проблемних питань чинного законодавства у сфері наукової та інноваційної діяльності, його розбудови та вдосконалення, окреслення перспектив правотворчої роботи.

До функцій громадського контролю необхідно віднести:

- ✓ загальний контроль за діяльністю державних органів управління сферою наукової та інноваційної діяльності;

- ✓ контроль ефективності витрачання коштів платників податків, що виділяються на наукову та інноваційну діяльність з бюджетів різних рівнів;

- ✓ контроль за станом додержання законодавства у сфері наукової та інноваційної діяльності.

У нинішній ситуації, що склалася в Україні у питанні створення громадських інституцій, держава повинна провести об'єктивну атестацію цих громадських об'єднань науковців — товариств, асоціацій, громадських академій наук, і за її результатами надавати підтримку тим об'єднанням, які фактично роблять суттєвий внесок у розвиток вітчизняної науки, бути партнером цих наукових об'єднань, визначати разом з ними пріоритети наукової політики. Слід зазначити, що у вирішенні питання участі громадських інституцій у правотворчому процесі та контролі за додержанням нормативно-правових норм необхідно розробити методологію громадського контролю та громадського моніторингу та надати їй статусу нормативно-правового акта.

Участь громадських організацій у законодавчому процесі може відбуватись у різних формах. Наприклад, у формі залучення

громадських інститутів до парламентських слухань, участі представників громадськості у законопроектній роботі парламентських комітетів, участі у незалежній експертизі проекту законодавчого акта, у семінарах, круглих столах, конференціях при публічному обговоренні проблемних питань тощо.

Участь громадських об'єднань на етапах внесення законопроекту до Парламенту, підготовки його до розгляду є способом конструктивного впливу громадськості на прийняття народними депутатами рішень. Саме завдяки зусиллям громадськості можуть визначатися проблемні питання, висуватися пропозиції щодо їх розв'язання на законодавчому рівні. Публічність процесу законотворення значно сприятиме його прозорості, підвищенню рейтингу довіри та поваги громадян до законодавчого органу України, забезпеченню гарантії прийняття законодавчого акта та додержання його суспільством.

Для вдосконалення механізму підготовки, розгляду, ухвалення й упровадження законодавчих актів у сфері наукової та інноваційної діяльності необхідно передбачити механізм, який би унеможливив випадки ухвалення нормативно-правових актів у редакції, що суперечить чинному законодавству.

Для уникнення неузгодженостей у процесі розробки й ухвалення правових актів доцільно використовувати сучасні інформаційні технології, завчасно координувати діяльність різних органів, задіяних у розробці проектів законів. З цією метою повинні розроблятися спільні програми підготовки законів та інших нормативних актів, здійснюватись узгодження проектів, обговорюватись спірні питання тощо. Цю функцію у галузі інноваційного підприємництва повинен виконувати пропонований нами Центр законопроектних робіт.

Важливим моментом у механізмі впровадження нормативно-правових актів є визначення у ньому відповідальних за його виконання. Проте майже в жодному законі України не вказується, хто має здійснювати моніторинг упровадження і виконання законодавчого акта, хто має бути відповідальним за його впровадження, хто має здійснювати моніторинг використання коштів на виконання програм, передбачених актом, аналізувати його вплив на соціально-економічний розвиток країни, хто має відстежувати ефективність упровадження нормативно-правового акта та його результативність, а також здійснювати публічний контроль за виконанням законодавчого акта. Тому першочерговим завданням громадських об'єднань у сфері інноваційного підприємництва має бути лобювання положень нормативно-правових актів, які б

однозначно встановлювали відповідальність за його впровадження і здійснення моніторингу за його виконанням. Наявність таких положень значно підвищить результативність законодавчих актів та створить передумови для контролю за їх виконанням.

Виконуючи функцію контролю, держава реалізовує тим самим свою роль головного організатора суспільно важливих процесів, зокрема щодо впровадження інноваційної моделі розвитку української економіки. Реалізація функції державного контролю у сфері інноваційної діяльності закріплена Конституцією України, Законами України «Про інноваційну діяльність», «Про комітети Верховної Ради України», Регламентом Верховної Ради України, Господарським кодексом України, Указами Президента України «Про Міністерство освіти і науки України», «Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій» тощо. Аналіз зазначених нормативно-правових актів свідчить, що на теперішній час в Україні функція контролю за додержанням законодавства у сфері наукової та інноваційної діяльності здійснюється всіма гілками влади: урядовою, президентською, парламентською.

У Господарському кодексі України (2003 р.) затверджено загальні цілі контролю у сфері інноваційної діяльності. Зокрема ст. 328 встановлено, що держава здійснює контроль за інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання та інших учасників господарських відносин, її відповідність вимогам законодавства і державним інноваційним програмам [33]. Більш вузькі цілі контролю визначені Законом України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.). Так, ст. 11 Закону встановлено, що державний контроль у сфері інноваційної діяльності здійснюється для забезпечення дотримання усіма її суб'єктами вимог законодавства щодо інноваційної діяльності [66]. У цій статті відзначено, що державний контроль у сфері інноваційної діяльності здійснюється:

- спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності;
- Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у межах їх повноважень;
- з питань оподаткування та митного регулювання інноваційної діяльності — Державною податковою адміністрацією України.

З часу ухвалення цього Закону в Україні утворилося принаймні два головні органи центральної виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Це — Міністерство освіти і науки України, утворене Указом Президента України 7.06.2000, та Державне агентство України з інвестицій та інновацій, утворене Указом Президента України 30.12.05. Затвердженими Указами Президента «По-

ложенням про Міністерство освіти і науки» та «Положенням про Держінвестиції України» цим органам виконавчої влади встановлена функція контролю за реалізацією законодавства в інноваційній сфері [212, 214]. У цій ситуації для виключення дублювання функцій доцільним убачається розподіл між цими органами сфер контролю за додержанням законодавства у сфері інноваційної діяльності, або закріплення його за одним органом.

Так, на сьогодні у складі Міністерства освіти і науки діє Державний департамент інтелектуальної власності. Для забезпечення систематичного державного контролю за додержанням суб'єктами господарювання законодавства у сфері інтелектуальної власності у складі Департаменту діє підрозділ державних інспекторів з питань інтелектуальної власності. Нині вони здійснюють планові і позапланові перевірки суб'єктів господарювання в усіх регіонах України на предмет використання об'єктів інтелектуальної власності. З 1 березня 2003 р. у Вищому господарському суді України та в апеляційних судах почали діяти спеціалізовані судові палати з розгляду справ у господарських спорах, пов'язаних із захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності. Проте вжиттям заходів контролю лише у сфері інтелектуальної власності (аудіовізуальні твори, фонограми, комп'ютерні програми, бази даних тощо) не вичерпується проблема контролю за додержанням законодавства у сфері інноваційного підприємництва.

Більшій орієнтації Кабінету Міністрів України на безумовне виконання законів з питань наукової та інноваційної діяльності могла б прислужити стабільність і чітка взаємодія та координація зусиль усіх центральних органів виконавчої влади у цій сфері. Саме це завдання було визначено пріоритетним для нещодавно створеного Державного агентства України з інвестицій та інновацій. Належне виконання цього завдання дозволить зменшити частку неузгоджених правових впливів на економічні й соціальні процеси і, відповідно, юридичних колізій, забезпечити більшу узгодженість законів і підзаконних актів та можливість їх безумовного додержання.

Є конче потрібним запровадження аналізу регуляторного впливу законодавчих і нормативно-правових актів у сфері наукової та інноваційної діяльності як засобу прийняття рішення, методу систематичної і послідовної оцінки окремих можливих наслідків від застосування тих чи інших заходів державного регулювання, а також донесення об'єктивної інформації до управлінських ланок. При цьому неухильно слід додержувати положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері

господарської діяльності» (2003 р.) та ухвалені Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.04 № 308 «Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта» [63, 180].

Слід зазначити, що до показників результативності законодавчого акта чинною Постановою Кабінету Міністрів України № 308 віднесено:

- ✓ розмір надходжень до державного і місцевих бюджетів і державних цільових фондів, пов'язаних з дією акта;

- ✓ кількість суб'єктів господарювання та (або) фізичних осіб, на яких поширюватиметься дія акта;

- ✓ розмір коштів і час, що витрачатимуться суб'єктами господарювання та (або) фізичними особами, пов'язаними з виконанням вимог акта;

- ✓ рівень поінформованості суб'єктів господарювання та (або) фізичних осіб з основних положень акта.

Проте з огляду на значення інноваційної діяльності у розширеному відтворенні вітчизняної економіки результативність нормативно-правового акта має оцінюватися не тільки обсягом надходжень до бюджетів різних рівнів, а передовсім його впливом на активізацію інноваційного процесу, що є першорядним завданням на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України. Тому, на нашу думку, показники результативності регуляторного акта у сфері наукової та інноваційної діяльності мають бути доповнені визначенням:

- ✓ зміни кількості об'єктів, що здійснюють інноваційну діяльність;

- ✓ зміни кількості впроваджених інноваційних розробок;

- ✓ зміни обсягів інноваційної продукції суб'єктів інноваційної діяльності та її частки у загальному виробництві суб'єкта господарювання.

Саме динаміка цих показників може свідчити про позитивний чи негативний вплив законодавства на стан і розвиток інноваційної активності суб'єктів господарювання. Причому для повномасштабного аналізу впливу законодавчих актів на динаміку формування суспільних відносин у сфері інноваційної діяльності необхідно утворити у структурі пропонованого нами Центру законопроектних робіт відповідний функціональний підрозділ.

Питання державного контролю у сфері правової охорони і використання результатів науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт цивільного призначення, що виконуються за рахунок коштів державного бюджету, нині перебу-

вають у віданні Головного контрольно-ревізійного управління Кабінету Міністрів України та Рахункової палати України.

Предметом державного контролю при цьому має бути крім традиційного для зазначених органів діяльність органів виконавчої влади і юридичних осіб щодо:

- забезпечення правової охорони результатів науково-технічної діяльності, створених за рахунок коштів державного бюджету;
- розподілу прав на об'єкти інтелектуальної науково-технічної власності і результати науково-технічної діяльності, створені за рахунок коштів державного бюджету;
- забезпечення прав і інтересів України на результати науково-технічної діяльності, створені в рамках державних контрактів на виконання науково-дослідних робіт;
- забезпечення організації ефективного використання прав на результати науково-технічної діяльності, створені за рахунок коштів державного бюджету.

Завдяки такому контролю зможуть виявлятися не тільки порушення у цій сфері, а й готуватися пропозиції щодо вдосконалення законодавчих і нормативно-правових актів, що регламентують наукову і інноваційну діяльність, а також підвищення ефективності використання державних фінансових ресурсів та усунення виявлених порушень.

Виконуючи контрольну функцію, Верховна Рада України у червні 2004 р. розглянула інформацію Кабінету Міністрів України про додержання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні [177]. За підсумками розгляду цього питання Верховна Рада України постановила:

✓ визнати діяльність Кабінету Міністрів України щодо виконання вимог законодавства стосовно розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні як таку, що потребує суттєвого поліпшення;

✓ відзначити, що Верховна Рада України не виявляла належної послідовності щодо виконання положень законів з розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності, особливо при затвердженні Державних бюджетів України.

Постановою було рекомендовано Президентові України:

- посилити контроль за виконанням у повному обсязі норм Конституції України та вимог Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних

парків», «Про вищу освіту», інших законів з питань наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;

- зобов'язати керівників Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських рад, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій у межах своїх повноважень активізувати роботу з реалізації положень законодавства у галузі науково-технічної діяльності, впровадження наукових досліджень, встановлення найтісніших зв'язків між науковими установами і виробничими організаціями, розвитку інноваційної інфраструктури як необхідної передумови конкурентоспроможності кожного регіону.

Комітетам та фракціям Верховної Ради України було рекомендовано:

- ✓ сприяти розвитку та вдосконаленню правової бази науково-технічної та інноваційної сфери, в межах повноважень посилити контроль за реалізацією положень Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV, виконанням норм відповідних законів;

- ✓ при затвердженні Державного бюджету України на 2005 р. та наступні роки передбачити видатки на розвиток науки і науково-технічної сфери у межах та обсягах відповідно до вимог законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та «Про освіту»;

- ✓ передбачити в Державному бюджеті України на 2005 р. та наступні роки цільове спрямування у Державний фонд фундаментальних досліджень коштів у розмірі 0,1 % ВВП;

- ✓ відмовитися від практики призупинення дії норм чинних законів щодо пільгового оподаткування об'єктів науково-технічної сфери і науково-дослідних робіт та послуг. Сприяти діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів.

Кабінету Міністрів України в межах його повноважень було рекомендовано:

- затвердити Державну програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України, визначити обсяги її фінансування;

- переглянути наявні програми, що фінансуються з державного бюджету України, та впорядкувати їх відповідно до пріоритетних напрямів, визначених законами;

- проводити моніторинг розвитку в Україні пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, їх уточнення та коригування від-

повідно до розроблених прогнозів з урахуванням критеріїв Європейського Співтовариства;

- підготувати пропозиції щодо внесення змін до чинних законів про наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність у зв'язку з набранням чинності нових Цивільного та Господарського кодексів України;

- внести пропозиції щодо змін до деяких законів України, насамперед до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» у зв'язку з ухваленням законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»;

- підготувати пропозиції про внесення змін до законодавства України щодо стимулювання винахідницької та патентно-ліцензійної діяльності, створення Українського фонду підтримки винахідницької діяльності.

Контроль за виконанням цієї Постанови було покладено на Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти та Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань майбутнього.

Проте, незважаючи на ухвалену Верховною Радою України Постанову переважну більшість перелічених рекомендацій досі не виконано та не впроваджено. Причому не додержувала даних рекомендацій у першу чергу Верховна Рада України при ухваленні законів про Державний бюджет, при внесенні змін до чинних законів, що регламентують наукову та інноваційну діяльність, при розробці і поданні передбачених Постановою проектів законів, при здійсненні контролю за виконанням ухвалені Постанови тощо. Не додержував цих рекомендацій і Кабінет Міністрів України. Отже, реальною проблемою в Україні є тотальне невиконання ухвалених законів та рішень органів влади. Усе це негативно позначається на розвитку наукової й інноваційної діяльності в Україні та є вагомою перешкодою на шляху впровадження інноваційної моделі української економіки. І якщо допускається ігнорування ухвалених вищими органами влади законодавчих актів, то існують підстави твердити про підступно низьку правову культуру у вищих ешелонах влади, про те, що Україна як права, демократична держава ще не сформована. Усе це негативно впливає на стан фактичного контролю за додержанням чинного законодавства у сфері науки та інноваційної діяльності та гальмує впровадження базових принципів контролю.

Докорінна зміна ситуації в науково-технологічній та інноваційній сфері держави можлива лише за умов додержання вимог чинних нормативно-правових актів, що регулюють наукову та інноваційну діяльність; удосконалення законодавства і системи управління наукою та інноваціями; створення сприятливих умов для використання власного науково-технічного й інноваційного потенціалу; розвитку і технологічного оновлення вітчизняного виробництва; утвердження в суспільстві інноваційної ідеології й усвідомлення винятково важливої ролі науки, новітніх технологій та інформатизації для сучасного і майбутнього України.

Отже, як свідчить проведений аналіз, урядова, президентська і насамперед парламентська гілки влади несуть повну відповідальність за додержання вимог і виконання положень законодавчих актів у сфері наукової та інноваційної діяльності. Проте на теперішній час парламентський контроль у сфері інноваційної діяльності ускладнюється тим, що у структурі комітетів Верховної Ради України немає профільного комітету з питань інноваційної діяльності. Тож для формування інноваційної політики, реалізації її положень, формування правового механізму впровадження інноваційної моделі економічного відтворення та контролю з питань інноваційного підприємництва доцільно, на нашу думку, утворення і функціонування у Парламенті відповідного профільного комітету.

Визнаною у світі формою підвищення ефективності і результативності контролю за додержанням законодавства є запобіжні заходи — як засіб впливу на порушника прав і законних інтересів у сфері інтелектуальної власності. Упровадження ефективних процедур щодо запобіжних заходів забезпечення захисту прав суб'єктів у сфері інтелектуальної власності передбачено угодою Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Вона вимагає від членів СОТ установа у національному законодавстві спеціальних норм, що регулюють адміністративні процедури, які спрямовані на захист прав суб'єктів інтелектуальної власності і мають установлювати можливість інспектувати організації й установи, що могли вчинити дії, спрямовані проти законних прав і інтересів авторів. Тому в Цивільному кодексі України (2003 р.) передбачена ст. 432 «Захист права інтелектуальної власності судом» [224]. На підставі змісту цієї статті запобіжні заходи у цивільному процесі можна визначити як діяльність суду, пов'язану з винесенням ухвали, спрямованої на надання додаткових засобів захисту прав і інтересів зацікавленій особі, яка має підстави вважати, що її права порушені чи існує реальна загроза їх-

нього порушення, через звернення такої особи до суду з відповідною заявою до пред'явлення позову. Проте, на думку спеціалістів права, норми цієї статті створюють колізії у законодавстві та неузгодженість положень самого Цивільного кодексу, зокрема в частині самого визначення запобіжного заходу у сфері захисту прав на інтелектуальну власність, установлення суб'єктів, до яких можуть застосовуватися запобіжні заходи, визначення розмірів держмита за заявами про вживання запобіжних заходів, а також методики визначення збитків, завданих зловживаннями у сфері інтелектуальної власності, тощо [225, 231]. На їхню думку, зазначені норми мають бути відкориговані та узгоджені за допомогою внесення до них відповідних змін.

5.1. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Одним з головних завдань на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні та впровадження інноваційної моделі української економіки є усунення негативних тенденцій, що склалися в інноваційному підприємстві. Проблеми впровадження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки як гарантії її конкурентоспроможності не можуть за сучасних умов вирішуватися лише адміністративними методами. Тому скеровування інноваційного підприємництва у заданому напрямі має відбуватися насамперед за допомогою дії важелів непрямої дії, які є в арсеналі економічного механізму управління процесами в народногосподарському комплексі країни.

Індикатором досконалості економічного механізму управління інноваційним підприємництвом є рівень продукування новацій, стан інноваційної активності суб'єктів господарювання, обсяги виробництва інноваційної продукції (товарів, робіт та послуг) і, в кінцевому підсумку, стан конкурентоспроможності національної економіки. Як свідчить проведений аналіз стану інноваційного підприємництва в Україні, економічний механізм регулювання інноваційного підприємництва вимагає вдосконалення. Його коригування має бути підпорядковане створенню умов для інтенсивного розвитку економіки при обмежених ресурсах, досягненню максимального економічного результату на основі використання новацій в усіх сферах народногосподарського комплексу.

Формування економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва у кожній країні відбувається за індивідуальною схемою і залежить від численних факторів, до яких перш за все належать: стан розвитку ринкових відносин і ринкової інфраструктури, територіальний та політичний устрій країни, стан економіки та тенденції її розвитку, потенціал наукової бази, рівень інноваційної та інвестиційної активності суб'єктів підпри-

ємництва, умови попиту на внутрішньому і зовнішньому ринках, умови функціонування податкової системи, традиції національного виробництва та управління публічними фінансами, участь у міжнародному поділі праці, розвиненість механізму міжнародного технологічного обміну та трансферу технологій, рівень безробіття, інфляція тощо. Розв'язання питань, які форми і методи мають використовуватися для стимулювання інноваційної діяльності та які з них мають коригуватися на певних етапах інноваційного процесу, у кожній країні залежить від умов і факторів, що склалися на даному етапі розвитку народногосподарського комплексу та інноваційного підприємництва зокрема, а також від тих завдань розвитку економіки, які потребують невідкладного вирішення.

Інноваційне підприємство не може розглядатися ізольовано, відокремлено від цілісного народногосподарського комплексу, оскільки воно є його невід'ємною частиною. Однак інноваційний процес має свою специфіку, яка повинна враховуватися при формуванні економічного механізму його регулювання. З огляду на те що економічний механізм є важливим складником національної інноваційної системи, вдосконалення і розвиток економічних методів управління інноваційним процесом має відбуватися на основі загальних економічних законів, законів відтворення інноваційної діяльності та головних принципів побудови національної інноваційної системи.

Питання специфіки дії економічних законів у системі інноваційного підприємства та на їх основі вдосконалення організаційно-економічного механізму регулювання інноваційного процесу у сучасних умовах України є недостатньо розробленими та недостатньо поданими у вітчизняній науковій літературі. Тому гострота проблеми не зникає, а її актуальність підвищується у зв'язку з нагальною потребою впровадження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки.

Основоположним законом у процесі вдосконалення економічного механізму є закон відповідності виробничих відносин рівню розвитку і характеру продуктивних сил. Інноваційні досягнення в науці і техніці вдосконалюють продуктивні сили та змінюють виробничі відносини. Ця закономірність забезпечує вплив інноваційної діяльності та інноваційної системи в цілому на розвиток усієї суспільно-економічної системи.

Разом з тим необхідно враховувати принципи побудови динамічної національної інноваційної системи, що має формуватись і функціонувати на пострадянському просторі в умовах розвитку

ринкової економіки. Насамперед необхідно враховувати, що інноваційний процес є багатограним і багатоетапним та охоплює його численних суб'єктів зі своїми економічними інтересами, які є рушійною силою ринкового механізму. Сутність удосконалення інноваційної діяльності в умовах становлення і розвитку ринкової економіки полягає у перебудові економічних відносин на основі врахування інтересів суб'єктів інноваційного підприємництва. Тому при доборі форм і методів економічного впливу на суб'єктів господарювання найпершим завданням є узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання всіх ланцюгів інноваційного процесу для забезпечення функціонування його як єдиного цілого. Узгодження інтересів суб'єктів інноваційної діяльності є складним процесом, позаяк передбачає погодження інтересів функціонально відокремлених один від одного господарюючих блоків, ефективність діяльності кожного з яких у кінцевому підсумку позначається на його оцінних результатах — обсягах та ефективності виробництва інноваційної продукції в країні. У цьому реалізується принцип комплексності, додержання якого є запорукою досягнення мети підвищення ефективності інноваційного підприємництва.

В економічному механізмі регулювання інноваційного підприємництва в умовах становлення і розвитку ринкової економіки важливими проблемами постають організація, планування, стимулювання інноваційного процесу, ціноутворення на інноваційну продукцію тощо. Для їх розв'язання можуть використовуватися різноманітні методи і важелі, але вони мають бути індивідуальними на кожному з послідовних етапів продукування новацій, їх матеріалізації та просування на внутрішній та світовий ринок товарів, робіт і послуг.

До організаційних питань належить, зокрема, проблема формування відносин власності в науковій сфері, організація діяльності державних і недержавних науково-дослідних організацій, умови їх співпраці з державою, умови комерціалізації результатів наукових досліджень, розвиток малого підприємництва в інноваційній сфері тощо.

Як і в попередні роки, в Україні переважна більшість організацій, що виконують наукові дослідження, перебуває у державній власності. Їхня частка у загальній кількості наукових організацій України становить близько 70 % [153]. У колективній власності є близько 27 % наукових організацій та менше ніж 1 % — у приватній власності. Тобто інституціональні зміни у структурі власності, що пов'язані з переходом до ринкових відносин, найменшою

мірою зачепили наукову сферу, де сектор приватної власності залишається майже не розвиненим. Такий стан не сприяє розвитку конкуренції як гаранта підвищення ефективності діяльності цієї галузі народного господарства. Водночас у більшості розвинених країн чисельність науково-дослідного персоналу, зайнятого у приватному секторі, становить понад 60 % кадрового наукового потенціалу країни. До того ж частка підприємницького сектору в загальнонаціональних витратах на наукові розробки перевищує 65 % [88].

В Україні залишається нерозв'язаним питання прав власності на винаходи і розробки, робота над якими фінансувалася за державні кошти, не створено умов для кооперативної співпраці наукових та підприємницьких структур з питань впровадження інноваційних розробок, малий бізнес практично усунений від виробничого, у тому числі інноваційного, процесу. Ці проблеми вимагають законодавчого врегулювання та практичного вирішення органами державної влади та місцевого самоврядування.

Потужним важелем стимулювання інноваційної діяльності в умовах формування і розвитку ринкової економіки є податкова система. Податкова система — це інструмент непрямої дії на суб'єктів господарювання і тому найбільш відповідає принципам ринкової економіки. Вона покликана виконувати фіскальну, розподільну та стимулювальну функції. Фіскальна функція податків пов'язана з формуванням доходів бюджету країни, розподільна — передбачає перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб відповідно до встановлених у суспільстві принципів. Стимулювальна функція реалізується через надання платникам податків пільг і привілеїв з метою створення найбільш сприятливих умов для їхньої діяльності.

У сучасній західній ринковій економіці для стимулювання інноваційної діяльності застосовуються різноманітні податкові пільги, знижки, способи обрахунку податкової бази тощо. Причому податкове стимулювання у цих країнах спрямовано на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності переважно приватних підприємницьких структур і відбувається за допомогою:

- включення витрат на дослідження і розробки приватного сектору в собівартість продукції;
- застосування системи адресних податкових пільг, спрямованих на нарощування обсягів наукових витрат великими корпораціями та на залучення малого та середнього бізнесу до інноваційної діяльності;
- пільгового кредитування науково-технічних розробок і пайового фінансування великих інноваційних проєктів;

- безкоштовного передавання або надання у використанні на пільгових умовах державного майна чи землі для організації інноваційних підприємств (в основному у сфері науки, середнього і малого бізнесу) та формування наукової інфраструктури в регіонах.

Необхідність стимулювання розвитку інноваційної складової національної економіки спричинена тим, що в умовах вільного ринку цей сектор не набуває належного розвитку. Пільгове оподаткування в ринковій економіці має низку переваг як порівняти з наданням державою бюджетних субсидій на розвиток наукової та інноваційної сфери. До основних з них наперед належать:

- ✓ надання податкових пільг не пов'язане з необхідністю затвердження бюджетних асигнувань та узгодження інтересів різних міністерств та відомств при ухваленні закону про бюджет;

- ✓ пільгове оподаткування не бере участі у штучному створенні державою ринку знань та нововведень, які не завжди вирізняються економічною доцільністю;

- ✓ пільгове оподаткування забезпечує автономність приватного сектору та його економічну відповідальність за напрями досліджень та впровадження їх результатів;

- ✓ податкові пільги поширюються на всіх суб'єктів інноваційної діяльності порівняно з наданням субсидій окремим, вибраним компаніям, що виключає суб'єктивізм при прийнятті рішень щодо виділення асигнувань.

Знижки у податкових ставках установлюються в країнах розвиненої ринкової економіки в основному за двома принципами: пропорційно фактичним обсягам витрат компаній на наукові дослідження і розробки та залежно від збільшення витрат на наукові дослідження порівняно з досягнутим рівнем. Перший спосіб застосовується, наприклад, в Австралії (знижка 150 %), Сінгапурі (знижка 200 %). Тобто оподатковуваний дохід зменшується на суму, яка в 1,5—2 рази перевищує витрати на наукові дослідження і розробки. У Нідерландах використовують податкову знижку не для усіх витрат на наукові розробки компанії, а лише для суми заробітної плати наукових працівників компанії [18, 124].

Податковим законодавством США встановлено, що витрати на науково-дослідні роботи можуть або вираховуватися з оподаткованого доходу, або зараховуватися в актив і протягом п'яти років повинні амортизуватися. Подібна система існує і в Японії. Крім того японським фірмам надається податковий кредит у розмірі 20 % приросту витрат на наукові дослідження.

Наприклад, у знаменитому технополісі «Кремнієва долина» (США) на державному, федеральному та муніципальному рівнях в оподаткуванні встановлені такі пільги [83]:

- зменшення відрахування з прибутку;
- прискорення термінів списання устаткування;
- зменшення податків при утворенні підприємства та його оснащенні;
- зниження податків на 25 % при здійсненні підприємством витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
- надання пільг у процентах за кредит;
- страхування приватного капіталу, що інвестується в ризиковані проекти.

Державне втручання в економічні процеси засобами податкової політики обумовлено насамперед ускладненням відтворювального процесу в сучасній ринковій економіці. Податки традиційно відіграють роль головного регулятора економіки країни, особливо коли постає проблема залучення в інвестиційні процеси приватного капіталу. За даними Європейської комісії сприятливий податковий режим є однією з найважливіших умов розміщення капіталів у країнах-членах ЄС [245].

Отже, основою економічного механізму реалізації державної інноваційної політики розвинутих країн є поєднання конкурсного бюджетного фінансування проектів, програм, окремих дослідних структур з різноманітними методами непрямого стимулювання наукової та інноваційної діяльності при постійному пошуку найбільш оптимального їх поєднання. У сучасних умовах, незважаючи на відмінності у застосуванні засобів стимулювання інноваційної діяльності, найпоширенішим у цьому процесі у країнах розвинутої ринкової економіки є використання інструментів системи оподаткування.

Податковий механізм в економічно розвинених країнах формувався протягом десятиліть, він відпрацьовувався з урахуванням завдань економічного розвитку, дії численних факторів, комплексної дії на суб'єктів господарювання всієї податкової системи. Зведення гнучких, регулярно поновлюваних і ретельно сформульованих правил оподаткування забезпечує ефективне функціонування всього податкового механізму і розв'язання актуальних проблем в економіці країни. Тому наявність Податкового кодексу є умовою й запорукою максимальної реалізації потенціалу податкового механізму у вирішенні нагальних проблем економічного розвитку і насамперед впровадження інноваційної моделі вітчизняної економіки. Проте, незважаючи на тривалі дискусії з приво-

ду ухвалення Податкового кодексу, що відбуваються під час виборів до Верховної Ради України та її роботи протягом кількох останніх скликань, Податкового кодексу як зводу взаємоузгоджених, стабільних, відпрацьованих норм оподаткування різних видів господарської діяльності в Україні не прийнято. Цим здебільшого і пояснюється той факт, що інноваційна діяльність в Україні не стала привілейованою сферою бізнесу, а податковий механізм не тільки не сприяє її розвитку, а ще й створює умови для її згорання.

Зупинення чинності ст. 21 і 22 Закону України «Про інноваційну діяльність», які встановлювали особливий режим оподаткування інноваційної діяльності, не було компенсовано жодним законодавчим актом для її стимулювання, і таким чином було знищено систему стимулювання інноваційної діяльності, виключено інноваційну діяльність з переліку особливої, яка кардинально відрізняється від звичайної, має високу ступінь ризику та вимагає значних одноразових капіталовкладень.

На наше переконання, у вітчизняному законодавстві недосконалість норм оподаткування інноваційної діяльності, яка призводила до зловживань і тому спровокувала прийняття рішення про скасування законодавчих положень, що встановлювали для неї пільговий режим, вимагала диференційованого підходу до встановлення преференцій на кожному етапі інноваційного процесу. Якщо на стадіях проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових розробок, проектування, виготовлення промислових дослідних зразків нової техніки та технології доцільно крім прямого державного фінансування запровадити податкові пільги для суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності, то на наступних етапах інноваційного процесу, які пов'язані комерціалізацією новацій, справедливим було б надання податкового кредиту, який обов'язково через певний час повинен повертатися до фондів суспільних фінансів.

Особливого значення стимулювання інноваційної діяльності набуває у період, коли постає потреба її активізації у зв'язку з виявами негативних тенденцій у цьому процесі. Налагодження та досягнення необхідних темпів у інноваційній діяльності у цій ситуації має відбуватися на плановій основі. Планування фундаментальних досліджень, найбільш значимих для економіки країни інноваційних проектів, контроль за додержанням термінів їх виконання і впровадження новацій доцільно здійснювати в межах пропонованого Бюджету розвитку. При цьому формування цього Бюджету має здійснюватись у регіональному розрізі з метою лік-

відації наявних регіональних диспропорцій економічного розвитку. Планування забезпечує передбачуваність та системність розвитку інноваційного підприємництва, раціональність розподілу обмежених фінансових та інших ресурсів, підвищує ступінь достовірності прогнозів науково-технічного та економічного розвитку країни та її регіонів.

При цьому необхідно зважати на те, що впровадження ринкового механізму в нашій країні відбувалося і відбувається без урахування специфіки діяльності багатьох галузей народногосподарського комплексу, утворюваних десятиліттями інтеграційних і кооперативних зв'язків між ними, які були зруйновані з ліквідацією адміністративно-командної системи управління без адекватного заміщення її ринковими механізмами регулювання економіки. Усе це негативно позначилося на сфері наукової та інноваційної діяльності, призвело до хаотичності цього процесу та під впливом численних факторів практично виключило інноваційну складову з процесу економічного відтворення. У такій ситуації відновлення системи взаємодії науки і підприємницького комплексу, впровадження ринкових важелів регулювання і стимулювання інноваційної діяльності, удосконалення нормативно-правової бази інноваційного підприємництва та всього організаційно-правового механізму має відбуватись у певній послідовності, у певні терміни та з визначенням відповідальних за стан справ у сфері наукової та інноваційної діяльності. Тобто використання планових засад у сучасних умовах становлення і розвитку інноваційного підприємництва є, на наш погляд, дієвим засобом удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання досліджуваної сфери діяльності.

Важливим інструментом розширеного відтворення інноваційного підприємництва та невід'ємним складником економічного механізму його регулювання є ціноутворення на інноваційну продукцію (товари, роботи, послуги). Як і на будь-якому ринку, формування цін на ринку інноваційної продукції відбувається за законом попиту і пропонування. Однак через специфіку товарів цього ринку існують певні особливості ціноутворення на інноваційну продукцію. На внутрішньому ринку воно має враховувати такі основні фактори:

- ✓ високий ступінь новизни товарів (робіт, послуг);
- ✓ характер вірогідності у формуванні попиту на інноваційну продукцію;
- ✓ собівартість виробництва та як мінімум середню норму прибутку для певної галузі виробництва;

- ✓ монопольне становище товару, роботи чи послуги на ринку та тимчасовий характер монополізму;
- ✓ платоспроможність попиту на внутрішньому ринку;
- ✓ зміна мита на аналогічні імпортні товари;
- ✓ обсяги поставок інноваційної продукції на ринок, які впливають на величину питомих витрат на одиницю продукції;
- ✓ конкурентоспроможність продукції інноваційної діяльності тощо.

Крім того, формування цін на результати науково-технічних розробок має враховувати також можливість тиражування, тобто чисельність потенційних покупців наукових розробок, імідж розробників, умови розрахунків за виконані інноваційні роботи.

При цьому, на наш погляд, з метою завоювання ринку стартова ціна на інноваційну продукцію має не тільки враховувати зазначені фактори, але й бути помірною. За успішного розповсюдження даної інноваційної продукції на внутрішньому ринку та з її виходом на світові ринки ціна може коригуватися залежно від динаміки попиту на неї.

Отже, удосконалення економічного механізму мають позитивно вплинути на розвиток мотиваційних факторів формування інвестиційних ресурсів інноваційного спрямування у вітчизняних суб'єктів підприємництва, покращать інноваційний клімат в Україні, забезпечать зміну негативних тенденцій у науковій та інноваційній сфері у позитивному напрямку, сприятимуть активізації інноваційного бізнесу та безпосередньо сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

5.2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Формування національної інноваційної системи передбачає побудову та впровадження фінансово-економічного механізму, який би відповідав принципам і меті розширеного відтворення інноваційного процесу та стратегічним завданням розвитку економіки України. Фінансово-економічний механізм є не тільки невід'ємною, вагомою складовою інноваційної системи країни, а й потужним інструментом державного регулювання інноваційного підприємництва. На етапі формування і розвитку ринкових відносин цей механізм має будуватися на основі використання об'єктивних закономірностей ринкової економіки, на викорис-

танні форм і методів регулювання інноваційного підприємництва, що відповідають ринковим засадам і мають бути диференційованими для кожного етапу інноваційного процесу та максимально збалансованими й узгодженими з інтересами усіх його суб'єктів.

Слід зазначити, що кожна країна формує фінансово-економічний механізм регулювання інноваційного підприємництва як складову національної інноваційної системи, абсолютно індивідуально залежно від рівня розвитку національної економіки, стану науково-технічної сфери, проблем розвитку інноваційного підприємництва в країні, стану інноваційної активності його суб'єктів, чинної правової бази тощо. Проте побудова й удосконалення фінансово-економічного механізму у кожній країні відбуваються за певними принципами, покладеними в основу формування національної інноваційної системи.

З огляду на те що в Україні національна інноваційна система має будуватися на принципах системності та комплексності необхідно враховувати, що всі елементи фінансово-економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва тісно взаємозв'язані, і зміна одного з них на певному етапі інноваційного процесу неминуче призведе до зміни інших елементів механізму та стану всього процесу. Разом з тим необхідно враховувати і ту обставину, що зміна параметрів і форм регулювання одного етапу не завжди одночасно відбивається на стані інших етапів у зв'язку з їх певною ізольованістю. Тому інструментарій фінансово-економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва має бути індивідуально визначений на кожному етапі залежно від його поточного стану, проблем ефективного розвитку та збалансованим для інноваційного процесу в цілому.

Вивченню питань регулювання інноваційної діяльності за допомогою фінансового та економічного інструментарію присвячені численні праці зарубіжних учених [124, 142, 223, 228 та ін.]. Проте дослідження проблем формування фінансово-економічного механізму регулювання інноваційного підприємства, обґрунтування джерел та форм фінансування ризикованої інноваційної діяльності, визначення економічної ефективності інноваційної діяльності та її впливу на економічні процеси в Україні в період формування і розвитку ринкової системи господарювання не можна вважати вичерпаними. Вони стосуються окремих аспектів цього складного процесу і не розглядають фінансово-економічний механізм як складову національної інноваційної системи [12, 159, 163 та ін.]. До того ж дослідження зазначених проблем українськими вченими не набули достатнього висвітлення у віт-

чизняній науковій літературі. На теперішній час єдиного загальноновизнаного методичного підходу до формування фінансово-економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва в Україні не існує, що, своєю чергою, негативно впливає на стан практичного розв'язання цього питання і підвищення ефективності та результативності інноваційної діяльності в країні.

Беручи до уваги нинішній стан, специфіку та високий ступінь ризику інноваційної діяльності, актуальною проблемою сучасного етапу науково-технічного розвитку країни вважаємо пошук і обґрунтування форм фінансування, джерел і обсягів фінансових ресурсів для здійснення різних етапів інноваційного процесу та визначення гнучких способів їх залучення в складний і багатогранний процес продукування та впровадження новацій, а також обґрунтування економічного механізму інноваційного підприємництва, розробку методичних підходів та інноваційної діяльності. Адже не випадково, що близько 80 % опитаних Держкомстатом України промислових підприємств 2005 р. найвагомим фактором, що перешкоджає здійсненню інноваційної діяльності, вказали фінансовий (нестача власних коштів, недостатня фінансова підтримка держави, брак коштів у замовника, тривалий термін окупності нововведень тощо) [151].

Загальновідомо, що якісне оновлення виробництва, впровадження новітніх технологій, розвиток ринкової інфраструктури і в цілому формування сучасної конкурентоспроможної економіки неможливе без відповідних інвестицій, розробки і впровадження обґрунтованих інноваційних програм і проєктів. На теперішній час економіка України потребує значних інвестицій, оскільки довгострокове економічне зростання може забезпечуватися лише інтенсифікацією виробництва, технічним і технологічним оновленням галузей народного господарства на інноваційній основі. У цьому полягають фундаментальні засади формування і розширеного відтворення економічного потенціалу країни. Проте аналіз динаміки інвестицій в основний капітал (табл. 5.1) свідчить, що інвестиційна активність в країні до 1998 р. стрімко скорочувалася, що безпосередньо негативно позначилося на відтворювальних процесах в економіці країни.

Як свідчать наведені статистичні дані, останніми роками обсяг капіталовкладень в економіку країни збільшується, проте 2004 р. він ще не досяг рівня 1990 р. Порівняно з дореформеним 1990 р. обсяг інвестицій в основний капітал 2005 р. становив лише 56,8 %, тобто був майже вдвічі меншим.

Таблиця 5.1

ІНДЕКСИ ІНВЕСТИЦІЙ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ
[201, 202], % до 1990 р.

Рік	Індекс	Рік	Індекс
1991	92,9	1999	22,0
1992	58,6	2000	25,2
1993	52,5	2001	30,4
1994	40,7	2002	33,1
1995	29,1	2003	43,5
1996	22,7	2004	55,7
1997	20,7	2005	56,8
1998	21,9		

Такий рівень інвестиційної діяльності в країні відбувається за умов, коли ступінь зносу основних засобів 2004 р. становив у середньому по країні 49,3 %, з них у промисловості — 58,3 %, сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві — 51,1 %, у будівництві — 48,5 % [202]. Фізична і моральна застарілість основних фондів не тільки обумовлює низьку конкурентоспроможність виробленої продукції та загрожує господарській діяльності, а й може призвести до техногенних катастроф. Така інвестиційна політика не відповідає стратегічним інтересам держави та суб'єктів господарювання щодо підвищення конкурентоспроможності української економіки, завоювання світових ринків, збільшення власних прибутків та надходжень до бюджету. Крім того, вона не може забезпечити гарантованого нарощування темпів економічного зростання, швидкого подолання кризових явищ в економіці країни і досягнення щонайменше дореформеного рівня вітчизняного виробництва.

Протягом усього часу спостережень за структурою інвестицій в основний капітал (з 1997 р.) відбувається зміна цієї структури. Динаміку структури інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування наведено в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

СТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ
ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ФІНАНСУВАННЯ*

Показник	1997 р.		2000 р.		2002 р.		2005 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Усього, у фактичних цінах	12401	100	23629	100	37178	100	93090	100
у т. ч. за рахунок								
коштів державного бюджету	1043	8,4	1210	5,1	1863	5,0	5077	5,5
коштів місцевих бюджетів	436	3,5	975	4,1	1365	3,7	3915	4,2
власних коштів підприємств та організацій	9330	75,2	16198	68,6	24470	65,8	53424	57,4
коштів іноземних інвесторів	133	1,1	1400	5,9	2068	5,6	4688	5,0
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	1001	8,1	1176	5,0	1573	4,2	3091	3,3
кредитів банків та інших позик**	391	1,7	1985	5,3	13740	14,8
інших джерел фінансування	458	3,7	2279	9,6	3854	10,4	9161	9,8

* За даними [199, 202].

** Спостереження ведеться Держкомстатом України з 1999 р.

Як свідчать дані офіційної статистики, номінальна сума інвестицій з 2000 р. збільшилася майже у чотири рази: з 23,6 млрд грн до 90,1 млрд грн. У структурі джерел фінансування найбільшу питому вагу постійно мають власні кошти підприємств, незважаючи на абсолютне зменшення цієї частки — з 75,2 % 1997 р. до 57,4 % 2005 р. Спостерігається також тенденція зменшення частки державного бюджету у структурі інвестицій, натомість частка кредитів та інших джерел фінансування має тенденцію до збільшення.

Подібна тенденція є характерною і для суто інноваційної діяльності. Слід зазначити, що вітчизняною статистикою відстежуються тільки обсяги фінансування інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки і лише починаючи з 1998 р. Структуру фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за джерелами наведено в табл. 5.3.

Таблиця 5.3

РОЗПОДІЛ ЗАГАЛЬНОГО ОБСЯГУ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ [199, 201, 202]

Показник	1998 р.		1999 р.		2003 р.		2005 р.	
	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу
Усього	1175,8	100	1173,4	100	3059,8	100	5751,6	100
<i>у т.ч. за рахунок коштів:</i>								
власних	888,0	75,5	813,8	69,3	2148,4	70,3	5045,4	87,7
державного бюджету	19,8	1,7	118,4	10,1	93,0	3,0	28,1	0,5
місцевих бюджетів	3,1	0,1	14,9	0,3
вітчизняних інвесторів	5,2	0,5	6,6	0,6	112,0	3,7	79,6	1,4
іноземних інвесторів	144,9	12,3	88,8	7,6	130,0	4,2	157,9	2,7
інших джерел	117,9	10,0	145,8	12,4	573,3	18,7	425,6	7,4
Обсяг фінансування до ВВП, %		1,1		0,9		1,1		1,3

Інноваційна діяльність у промисловому секторі економіки традиційно здійснюється в основному за рахунок власних коштів підприємств. Їх частка у загальній сумі коштів, спрямованих на інноваційну діяльність, перевищує 87 %.

Бюджетні кошти на ці цілі витрачаються у незначних розмірах, їх частка становить менше 1 %. Офіційні статистичні дані свідчать, що, наприклад, у промисловому секторі економіки обсяги інвестицій на інноваційну діяльність становлять 1,3 % від ВВП країни та лише 16 % від загального обсягу інвестицій в основний капітал у промисловості [201, 202]. Слід зазначити, що 1998 р. інноваційну спрямованість мали 26 % загальної суми інвестицій в основний капітал, а щодо ВВП сума коштів, витрачених на інноваційну діяльність, становила 1,1 %.

Незважаючи на деяке збільшення в останні роки обсягів фінансових ресурсів, що спрямовуються на інноваційну діяльність у промисловості, вони залишаються надто низькими і не перебі-

льшують 1,3 % від ВВП і тому об'єктивно не можуть суттєво впливати на створення і впровадження новітніх технологій у необхідних для економіки країни масштабах.

На теперішній час державною статистикою відстежується обмежений перелік джерел фінансування інноваційної діяльності у промисловому секторі економіки, а саме: власні кошти підприємств, кошти державного та місцевих бюджетів, вітчизняних та іноземних інвесторів та інших джерел загальною сумою, яка включає кошти позабюджетних фондів, кредити тощо. Як свідчать статистичні дані, протягом усього періоду найвагомим джерелом фінансування інноваційної діяльності у промисловості були власні кошти підприємств, частка яких 2005 р. становила 87,7 %, що на 10,4 п.п. більше порівняно з попереднім 2004 р. [151]. Останнім часом поширення набувають банківські кредити, питома вага яких 2005 р. була на рівні 7 % у загальному обсязі витрачених фінансових ресурсів на інноваційну діяльність у промисловості. Кошти державного бюджету, що були спрямовані на інноваційний розвиток промисловості 2005 р., становили лише 28,1 млн грн, або 0,5 % загального обсягу фінансування цієї сфери промислового комплексу. Порівняно з попереднім 2004 р. фінансування з держбюджету інноваційної сфери скоротилося більш як удвічі. Це свідчить про пасивну участь держави в інноваційному розвитку промисловості. Натомість зростає (хоч і повільно) участь місцевих бюджетів у фінансуванні інноваційної діяльності: 2005 р. на інноваційну діяльність промислових підприємств з місцевих бюджетів було витрачено 14,9 млн грн, що майже у 8 разів більше, ніж 2000 р. Не відрізняється стабільністю участь іноземних інвесторів в інноваційному розвитку вітчизняної промисловості: якщо 2000 р. іноземні інвестори витратили 133 млн грн на інноваційний розвиток української промисловості, то 2004 р. вона дорівнювала 112 млн грн, а 2005 р. — майже 158 млн грн. Подібна тенденція характерна і для вітчизняних інвесторів, проте сума коштів, спрямованих на інноваційну діяльність промислових підприємств України, 2005 р. була майже вдвічі меншою як порівняти з іноземними інвесторами. Причому в попередні роки різниця у вкладених ними коштах була ще більшою.

Серед причин, що обумовлюють мізерні обсяги фінансування інноваційної діяльності, необхідно відзначити недостатній розвиток і відсутність комплексного використання протягом усього періоду економічних трансформацій усіх можливих і доступних джерел інвестування. У переважній більшості розвинених країн світу найвагомим джерелом інвестицій є внутрішні джерела.

До них у першу чергу належать кошти амортизаційного фонду. Він має формуватися на економічно обґрунтованих засадах і використовуватися виключно на цілі відтворення основного капіталу.

Вплив виваженої, оптимальної та гнучкої амортизаційної політики на стимулювання інвестицій підтверджується зарубіжним досвідом. Так, у США у другій половині минулого століття кілька разів переглядалися норми амортизаційних відрахувань з метою їх збільшення, що зміцнювало фінансовий стан підприємств і сприяло нагромадженню ресурсів для оновлення основного капіталу на інноваційній основі. Норми амортизації, що були впроваджені 1962 р., майже на третину скорочували термін амортизації основного капіталу в текстильній (з 15 до 9 років), хімічній (з 15 до 11 років), металообробній (з 17 до 12 років) промисловості, на залізничному транспорті (з 25 до 12 років) тощо [171, 204]. Даліше вдосконалення амортизаційної політики відбувалось у США у 1980-х рр., коли нові норми прискореної амортизації були введені для важкого устаткування (з терміном списання 10 років), для середнього устаткування (з терміном списання 5 років), і для найбільш вразливого до морального зносу устаткування (персональних електронно-обчислювальних машин, наукового обладнання, транспортних засобів тощо), термін списання якого був установлений на рівні трьох років. Зазначені заходи дозволили сформувати амортизаційні фонди як важливі внутрішні джерела капіталовкладень, скоротити в господарстві країни частку застарілої техніки, сприяли впровадженню новітньої техніки і технологій.

Диференційовані норми амортизації у галузях та пільгові норми для піонерних фірм існують також в Японії. Вони стимулюють прискорений розвиток виробничої сфери і стали більш ефективними формами фінансового забезпечення оновлення виробництва порівняно з прямим державним фінансуванням [94].

Слід зазначити, що в Росії частка власних коштів підприємств у загальних обсягах інвестиційної діяльності становила 2003 р. 46,2 %, з них амортизація — 25,2 %. Причому частка амортизації в обсягах інвестицій має чітку тенденцію до зростання [125].

В Україні фіксовані норми амортизаційних відрахувань для трьох груп основних фондів були встановлені Законом «Про оподаткування прибутку підприємств» (у редакції від 22.05.97). 2002 р. норми амортизації були збільшені: для 1-ї групи основних фондів — з 1,25 % до 2 %; для групи 2 — з 6,25 % до 10 %; для групи 3 — з 3,75 % до 6 %, а також виокремлено ще одну — 4-ту групу основних фондів (електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичної обробки інформації, інформаційні системи,

комп'ютерні програми тощо), для якої була встановлена норма амортизації у 15 % [72]. Тобто для 1-ї групи основних фондів термін списання устаткування становить 50 років, для групи 2—10 років, для групи 3 — 16,7 років, для групи 4 — 6,7 років.

Незважаючи на низькі норми амортизації, вони з того часу не переглядалися, що дає підстави для висновку про недостатню увагу до цього внутрішнього потенційного джерела інвестицій та його задіяння в інноваційно-інвестиційній діяльності. Підтвердженням цього є результати опитування промислових підприємств, проведеного Держкомстатом України 2005 р. щодо причин низької інноваційної активності суб'єктів господарювання у промисловості. На нестачу власних коштів для нововведень указали 79,5 % підприємств. Причому 2005 р. інноваційну діяльність вели 1193 підприємств (або 11,9 % їхньої загальної кількості) проти 1359 підприємств (13,7 %) 2004 р. та 1496 підприємств (15,1 %) 2003 р. [151]. Тобто інноваційна активність промислових підприємств має чітку, загрозливу для економіки країни тенденцію скорочення.

З метою активізації інвестиційних процесів у економіці України у березні 2001 р. Указом Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики» було схвалено Концепцію амортизаційної політики. Указом також передбачалося у тримісячний термін розробити на основі Концепції та подати на розгляд Верховної Ради України проект закону про амортизацію. Утім і дотепер такого закону не існує, а принципові положення Концепції залишаються нереалізованими. Амортизаційна політика, на жаль, не стала пріоритетом для українських урядів.

Як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, амортизаційна політика в Україні потребує коригування. На наше переконання, нормативи амортизаційних відрахувань мають бути більш диференційовані для кожної групи обладнання залежно від строків служби, прогнозних оцінок морального зносу, зміни кон'юнктури ринку тощо. Необхідно обмежити державне регулювання у сфері амортизаційної політики, надавши суб'єктам господарювання право самостійно вибирати метод обрахування амортизації для кожної групи устаткування та визначити терміни його служби, установивши межі нормативів амортизаційних відрахувань для певних груп устаткування.

Нині обсяги амортизаційних відрахувань навіть не виокремлюються офіційною статистикою у структурі джерел інвестицій, що не дає змоги їх аналізу та об'єктивної оцінки процесів, що відбуваються у формуванні і розширеному відтворенні основних фондів.

На відміну від країн розвиненої ринкової економіки, у пострадянській Україні до потенційних джерел інвестицій інноваційного спрямування слід віднести кошти від приватизації державного майна. За своїм економічним змістом, за законами розширеного відтворення та логікою економічного мислення в умовах гострої необхідності інноваційного оновлення вітчизняного виробництва та значного підвищення його конкурентоспроможності кошти від продажу державної власності мали спрямовуватись у першу чергу на інноваційний розвиток основного капіталу. Проте недалекоглядність політики роздержавлення і приватизації державної власності, наукова нерозробленість теоретичних засад перебудови відносин власності на пострадянському просторі, гострий дефіцит бюджетних коштів на фінансування соціальних програм та домінування вузьковідомчих і вузькопартійних інтересів виключили надану історією можливість спрямувати кошти від приватизації на впровадження інноваційної моделі розвитку економіки країни. Незважаючи на те що Законом України «Про приватизацію державного майна» (1992 р.) метою приватизації було встановлено підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів на стратегічну перебудову економіки України [196], в реальності вона досягнута не була. Кошти, що надходили від продажу державної власності, протягом усього приватизаційного періоду використовувалися в основному на поточні потреби державного бюджету. При цьому інвестиційно-інноваційний аспект їх використання не передбачався.

У всьому світі вагомим джерелом підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності є бюджетні асигнування, які спрямовуються на реалізацію загальнодержавних і регіональних науково-технічних програм. Однак на сьогодні не існує достовірної статистичної інформації про обсяг коштів консолідованого бюджету України, який спрямовується на інноваційний розвиток галузей народного господарства (крім промисловості). У Росії, наприклад, частка коштів консолідованого бюджету РФ, яка спрямовувалася на інвестиційні цілі країни, 2003 р. становила 18,8 % проти 21,8 % 1995 р. і набула тенденції до скорочення [125].

В Україні офіційна статистика обмежується спостереженнями за обсягом коштів державного та місцевих бюджетів, що спрямовується на інноваційну діяльність лише у промисловому секторі економіки. 2005 року з держбюджету було профінансовано близько 0,5 % інноваційних витрат промисловості, тимчасом як 2004 р. частка держбюджету становила 1,4 % у загальному обсязі фінансових ресурсів, спрямованих на інноваційний розвиток промис-

ловості. Частка місцевих бюджетів у фінансуванні нововведень залишається низькою, і 2005 р. вона не перевищила 0,3 %.

Нинішня класифікація видатків бюджету України, незважаючи на наявність у ній позиції «видатки розвитку», не дає уявлення про обсяги фінансових ресурсів, які спрямовуються безпосередньо на інвестиційно-інноваційних розвиток народногосподарського комплексу. Знеособлені видатки, що віднесені до видатків розвитку, не можуть характеризувати інноваційність цих бюджетних програм, не визначають рівня бюджетної підтримки інноваційних проектів та інноваційну спрямованість бюджету. Тепер не визначається також і обсяг централізованих капітальних вкладень, який спрямовується на виконання безпосередньо інноваційних проектів.

Відсутність видатків у складі бюджету на конкретні інноваційні програми унеможливорює прозорість інноваційного процесу та контроль за станом виконання цих програм, їх ефективність та цільове використання коштів публічних фінансів. Тому вважаємо, що складання бюджету інвестиційно-інноваційного розвитку (Бюджету розвитку), який має затверджуватись одночасно із ухваленням Верховною Радою Державного бюджету України, з визначенням фінансових ресурсів за всіма джерелами фінансування у розрізі окремих, конкретних інноваційних проектів за галузями економіки та в регіональному розрізі, термінів їх виконання та відповідальних виконавців на кожному етапі сприятиме впровадженню інноваційної моделі розвитку економіки України, характеризуватиме рівень фінансування інноваційної діяльності як за недержавні кошти, так і завдяки державній підтримці інноваційного розвитку за конкретними напрямками та створить умови для визначення перспектив і темпів розвитку економіки країни. Саме цільове фінансування інноваційних проектів і програм замість традиційного принципу виділення асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів забезпечить реалізацію програмно-цільового методу управління інноваційним розвитком.

У Російській Федерації, наприклад, з метою державної підтримки найважливіших інноваційних проектів за пріоритетними напрямками науково-технічного прогресу, впровадження конкурентоспроможних технологій та освоєння нових видів продукції та послуг постановою уряду 1995 р. був заснований Федеральний фонд виробничих інновацій [47]. Фінансові ресурси для цього Фонду передбачаються у державному бюджеті окремим рядком як частина централізованих капітальних вкладень. У цьому Фонді акумулюються й інші незаборонені законодавством фінансові

ресурси. Крім того, в Росії бюджетними коштами підтримується діяльність Російського фонду фундаментальних досліджень та Фонду сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері. Отже, лише на підставі діяльності зазначених фондів можна здійснювати аналітичну оцінку стану розвитку інноваційного підприємництва у цій країні та визначати проблеми фінансового забезпечення інноваційної сфери.

Крім бюджетних коштів у фінансовому забезпеченні інноваційного підприємництва вагоме значення мають кошти позабюджетних фондів. У всьому світі існує розгалужена мережа таких позабюджетних фондів, яка характеризує засоби та способи розв'язання інноваційних проблем в економіці країни, а також відбиває рівень інноваційної орієнтації цих інституцій і напрями їх інвестиційної діяльності. Проте статистичні дані щодо фінансування інноваційної діяльності промисловості свідчать, що обсяги фінансування цього напрямку з позабюджетних фондів стрімко скорочуються. Якщо 2000 р. на інноваційну діяльність підприємств промисловості з позабюджетних фондів було спрямовано 33,4 млн грн, то 2004 р. — 0,6 млн грн, а 2005 р. — лише 0,2 млн грн. [151]. Це 2000 року становило лише 1,9 % від загальної суми коштів, витрачених на інноваційну діяльність у промисловому секторі економіки, а 2004 та 2005 рр. відсоток коштів позабюджетних фондів, що спрямовувався в інноваційну сферу, не досягав навіть 0,1 %.

Наявний формат статистичної інформації нівелює діяльність утворених позабюджетних фондів, підґрунтям функціонування яких має бути інвестиційно-інноваційна діяльність, та не дає уявлення про мережу позабюджетних джерел, про недержавну систему фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, унеможлиблює аналіз профільної діяльності таких фондів та оцінку доцільності їх існування з погляду розв'язання проблем інноваційного розвитку країни. Брак детальної структури джерел фінансування інноваційної діяльності у розрізі галузей народного господарства унеможлиблює аналітичну оцінку стану їх задіяння в інноваційному процесі та вироблення пропозицій щодо їх розширення, активізації діяльності та підвищення ефективності використання коштів. У переліку таких фондів мають бути подані, зокрема, такі інституції, як Українська державна інноваційна компанія як правонаступниця Державного інноваційного фонду, венчурні фонди, інститути спільного інвестування, регіональні позабюджетні фонди тощо. На нашу думку, детальне статистичне подання у структурі джерел фінансування іннова-

ційної діяльності позабюджетних фондів продемонструє рівень їх участі у цьому процесі та викриє проблеми фінансування інноваційної діяльності галузей народного господарства.

У країнах розвиненої ринкової економіки наука та інноваційна діяльність фінансується переважно за недержавні кошти. У цьому процесі вагому участь беруть комерційно успішні компанії. В Україні для активної участі приватного капіталу в інноваційному процесі необхідна, з одного боку, поява інноваційних структур, які здатні були б створювати комерційно привабливі інноваційні проекти, у фінансуванні яких були б зацікавлені корпоративні структури. З другого боку, в умовах формування і розвитку ринкових відносин в економіці країни необхідна наявність потужних виробничих компаній, зацікавлених у постійному оновленні виробництва під тиском конкуренції. Саме такі компанії мають стати ключовим фактором ефективного функціонування національної інноваційної системи та надійним джерелом фінансування фундаментальної і прикладної науки та інноваційної діяльності. Тому в країні паралельно з підвищенням ефективності державного фінансування інноваційного розвитку одночасно має відбуватися стимулювання розвитку інших сегментів інноваційної системи, здатних інвестувати інноваційні проекти. За таких умов частка державного сектору у фінансуванні наукової та інноваційної діяльності об'єктивно скорочуватиметься, а навантаження на державний бюджет зменшуватиметься.

Однією із найактуальніших проблем інноваційного підприємництва в українській економіці є участь у цьому процесі банківської системи. Від того, наскільки ефективно банківська система виконує функцію фінансового посередника, залежить успіх впровадження науково-технічних досягнень. Незважаючи на те що обсяг загальних капіталовкладень за рахунок банківських кредитів має тенденцію до зростання, їхня частка залишається незначною у загальній сумі інвестицій в основний капітал — на рівні 8 % загальних обсягів фінансування (див. табл. 5.2). А частка суто інноваційного підприємництва, що здійснюється за рахунок кредитів банків, зважаючи на його ризикованість, реально є ще меншою.

Українська банківська система активно не впливає на розвиток реального сектору економіки, а обсяги кредитних ресурсів не відповідають потребам суб'єктів господарювання. У банківському кредитуванні короткострокові кредити майже у п'ять разів перевищують довгострокові, у ньому пріоритетними видами економічної діяльності є галузі зі швидким оборотом капіталу, з ко-

ротким виробничим циклом. Головним позичальником у 2003—2005 рр. була оптова та роздрібна торгівля (понад 40 % кредитів), тоді як у промисловий сектор було спрямовано 35 % кредитів [40]. На наш погляд, для впровадження інноваційної моделі розвитку української економіки необхідні інші пропорції кредитування.

Інноваційні проекти, як правило, потребують довгострокового кредитування. Дефіцит довгострокових кредитів є актуальною проблемою банківської системи. У промисловому секторі 2005 р. на інноваційну діяльність було залучено кредитів на суму 410 млн грн, що майже вдвічі менше, ніж 2004 р. [151]. Це свідчить про обмежену доступність фінансових ресурсів банків для інноваційного підприємництва. Тому залучення банківського капіталу до інноваційного процесу є найпершим завданням у розширенні джерел фінансування інноваційного підприємництва. Цьому перешкоджає слабкість самої банківської системи, ризикований характер інноваційних проектів, недосконалість правового поля інвестиційної діяльності з погляду її захисту, нестабільна політична ситуація в країні, брак стратегії розвитку економіки, відпрацьованого механізму кредитування інноваційної діяльності тощо. У цьому зв'язку актуальним залишається питання створення і функціонування в Україні особливої установи — Банку реконструкції і розвитку, який мав би особливий режим інвестування наукової та інноваційної сфери за пріоритетними напрямками науково-технічного розвитку.

На теперішній час потенційним джерелом фінансових ресурсів, які мають бути залученими в інвестиційно-інноваційний розвиток країни, є заощадження населення. 2005 року на банківських рахунках у національній і в іноземній валюті перебувало понад 73 млрд грн [202]. За оцінками фахівців, приблизно така сама сума є на руках у населення, тобто поза банківською системою. Проте в Україні це джерело недостатньо використовується для інвестування в національну економіку. Причиною такої ситуації є підірвана довіра у населення до банківської системи, що пов'язана насамперед з безпрецедентним знеціненням і неповерненням населенню заощаджень, розміщених в Ощадбанку СРСР, з банкрутством банку «Україна», недовірою до фінансових посередників тощо. Разом з тим досвід країн розвиненої ринкової економіки свідчить, що приватні заощадження відіграють суттєву роль в інвестиційному процесі. Наприклад, у США населення володіє близько 70 % фінансових активів, що майже у п'ять разів перевищує частку в них комерційних банків [38]. Причому ці заощадження майже повністю конвертуються в інвестиції. В Україні конвертація приватних заощаджень в інвестиції надзвичайно ни-

зья. При створенні відповідних механізмів залучення приватних заощаджень на фондовий ринок фізичні особи через мережу посередників могли б брати безпосередню участь у реалізації інноваційних проєктів, інвестувати свої заощадження за власним вибором і переконанням у дохідні але більш ризиковані інноваційні проєкти. На відміну від інститутів спільного інвестування, індивідуальні інноваційні рахунки дозволяють повною мірою враховувати особисті бажання власників цих рахунків щодо інвестування конкретних інноваційних проєктів. Для цього необхідно законодавчо врегулювати механізм відкриття населенням інноваційних рахунків, які були б звільнені від оподаткування. Відкриття таких рахунків є однією з поширених та ефективних форм стимулювання активності громадян щодо інвестування заощаджень у цінні папери, надання імпульсу у розвитку фондового ринку та активізації інноваційної діяльності.

У період формування і розвитку ринкової системи господарювання на пострадянському просторі вагоме значення в інвестиційних, у тому числі інноваційних, процесах мають іноземні інвестиції. Але їхня частка у структурі джерел фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності залишається в Україні незначною. 2005 року у фінансуванні інноваційної діяльності промислового комплексу вона становила лише 2,7 % (див. табл. 5.3). Для більш масштабного залучення іноземних інвестицій необхідно, на наш погляд, розширити форми їх залучення, використовуючи для цих цілей концесійні договори, законодавчо встановити умови укладання угод про розподіл продукції при використанні інвестицій з різних джерел, різноманітних інвестиційних угод між вітчизняними та іноземними підприємствами. Необхідно також ужити заходів щодо стабілізації українського ринку цінних паперів, розвитку системи інформаційного, маркетингового та консалтингового забезпечення інноваційно-інвестиційних програм та проєктів. До таких заходів належить насамперед повернення капіталу українського походження, нелегально вивезеного за кордон. За оцінками експертів, обсяг вивезеного за кордон капіталу становить близько 30 млрд дол. Тож його повернення на батьківщину забезпечить стабільність і надійність інвестиційного процесу та заощадить державні кошти на обслуговування кредитів, залучених із зовнішніх джерел фінансування. Незважаючи на те що це питання неодноразово порушувалося на найвищому рівні і було визначено одним із пріоритетних завдань Програми стратегічного розвитку держави «Україна-2010», ця проблема залишається не вирішеною через брак відповідного законодавчого акта.

Отже, вдосконалення фінансово-кредитного механізму інноваційного підприємництва має відбуватися, на наш погляд, за такими основними напрямками:

- створення сприятливих законодавчих умов для фінансово-кредитних організацій, що фінансують інноваційну діяльність;
- створення сприятливих організаційно-правових умов для розвитку венчурного інвестування та страхових компаній зі страхування кредитних ризиків в інноваційному підприємстві;
- визначення частини державної інвестиційної програми, що має інноваційне спрямування, та встановлення контролю за її реалізацією;
- фінансування за державні кошти інноваційних проектів, що мають високий економічний ефект, на конкурсній основі;
- заохочення інвесторів, що вкладають кошти у розвиток наукомісткого високотехнологічного виробництва, через надання їм гарантій у вигляді, наприклад, застави високоліквідних активів або пакетів акцій;
- удосконалення амортизаційної політики;
- спрямування коштів від приватизації державного майна на інноваційний розвиток галузей народного господарства;
- залучення фінансових ресурсів позабюджетних фондів, основою функціонування яких має бути інвестиційно-інноваційна діяльність;
- розробка механізму залучення в інвестиційно-інноваційну діяльність коштів населення та вивезеного за кордон капіталу українського походження.

5.2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

В умовах трансформаційної економіки найважливішим аспектом формування інноваційної системи є державне регулювання інноваційного підприємництва. Його значимість визначається особливостями переходу економіки від адміністративно-командної форми управління до методів регулювання економічних процесів, притаманних природі ринкових відносин. Під державним регулюванням цієї сфери розуміють цілеспрямований, координаційний процес управлінського впливу державних інституцій на різні сегменти інноваційного підприємництва за допомогою макро- і мікроекономічних регуляторів.

Про необхідність і важливість інституту державного регулювання трансформаційних процесів в економіці України свого часу наголошували такі відомі вчені, як О. Амоша, В. Геєць, В. Мамутов, І. Лукинов, М. Павловський, В. Черняк, А. Чухно та інші. Але позиція вчених щодо необхідності раціонального поєднання ринкових механізмів з адміністративними методами управління економічними процесами на етапі переходу від адміністративно-командної до економіки ринкового типу не була врахована керівництвом держави. Тому в секторі наукової та інноваційної діяльності відносини тривалий час формувалися стихійно, неузгоджено, за браку науково обгрунтованої концепції розвитку інноваційного підприємництва у перехідній економіці, яка могла з'явитися лише за умов затребуваності наукової думки. За такої ситуації питання обгрунтування форм, методів і меж державного регулювання інноваційного підприємництва в умовах глибокої суспільно-економічної трансформації не було предметом достатньо глибокого наукового аналізу та не набуло широкого висвітлення у науковій літературі.

На етапі формування ринкових відносин та економіки ринкового типу виникає об'єктивна потреба державного регулювання інноваційним підприємництвом. Це обумовлено перш за все ліквідацією і докорінним знищенням за роки трансформаційних перетворень планової соціалістичної системи управління. Натомість регулятори, характерні для розвинених ринкових відносин, об'єктивно не могли бути сформовані за короткий час і відразу задіяні через відсутність відповідних умов, ресурсів та наукових розробок з цього питання. Сподівання на те, що ринкове середовище, яке утворювалося способом прискореного широкомасштабного роздержавлення власності і приватизації державного майна, може само по собі в короткі терміни примусити підприємців до інноваційної діяльності, виявилися марними й безпідставними. Підтвердженням цього є результати проведеної нами аналітичної оцінки стану наукової та інноваційної діяльності в Україні, яка засвідчила існування численних проблем в інноваційній сфері та низьку результативність інноваційної діяльності. Для докорінної зміни ситуації у цій сфері виникає об'єктивна і нагальна необхідність примусу з боку держави, потреба в організації та задіянні державних інституцій і засобів впливу з боку влади у регулюванні відносин в інноваційному процесі.

З іншого боку, необхідність державного регулювання була обумовлена потребою вирішення численних проблем, що виникли в результаті одномоментного набуття Україною незалежності, руйнації єдиного народногосподарського комплексу колишнього

СРСР та відкритості економіки України для експортно-імпортних операцій з країнами за межами СНД. Як зазначають науковці, у сфері науково-технічного розвитку основними невідкладними завданнями постали:

- ✓ розробка довготермінової програми науково-технічного розвитку країни, спрямованої на скорочення технологічного відставання від країн — світових лідерів;

- ✓ утвердження конкурентних позицій незалежної країни в умовах загострення конкурентної боротьби та глобалізації процесу науково-технічної революції;

- ✓ координація діяльності у науковій сфері та високотехнологічних галузях;

- ✓ формування і виділення значних обсягів фінансових ресурсів за їх гострого дефіциту для проведення і стимулювання науково-дослідних робіт фундаментального і прикладного характеру;

- ✓ залучення в обіг об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням високого фінансового ризику впровадження інновацій;

- ✓ створення нових робочих місць і зменшення рівня безробіття тощо.

Як доводить новітня економічна теорія та підтверджує зарубіжний досвід, зазначені проблеми не можуть бути розв'язані завдяки тільки ринковим механізмам саморегуляції, без участі у цьому процесі держави. Для умов трансформаційної економіки проблема методів і меж втручання держави у процес регулювання інноваційного підприємництва є найбільш дискусійною. Вирішення її для кожної країни є справою індивідуальною, яка залежить від численних внутрішніх умов розвитку національної економіки, ринкових інститутів, структури та відносин власності, історичних передумов, еволюції економічної системи, національних традицій, менталітету тощо.

Але серед науковців та державних діячів ще існує думка, що інновації та інвестиції — справа суто ринкова, і держава має посідати у цьому процесі нейтральну позицію, обмежуючись створенням сприятливого середовища для діяльності агентів ринку, безпосередньо не втручаючись в інноваційний процес [47, 164]. Свою позицію автори обґрунтовують тим, що в ринковій економіці всі суб'єкти господарювання мають повну юридичну і господарську самостійність, і тому ніякого директивного впровадження новацій бути не може у принципі, що інноваційна діяльність — це процес, який саморегулюється. Проте якщо для окремої підприємницької структури деякі зазначені положення, на нашу думку, можуть бути виправданими і правомірними, то в цілому для

інноваційного підприємництва в умовах реальної відсутності в країні ефективного механізму регулювання інноваційного процесу як загалом, так і окремих його стадій, стверджувати про відсутність необхідності державного регулювання у цій сфері немає підстав.

Позиція невтручання держави в економічні процеси, що була вибрана керівництвом країни і домінувала на початкових етапах економічних трансформацій, уже призвела до негативних і згубних для економіки країни наслідків, які характеризуються двократним зменшенням виробництва валового внутрішнього продукту, низькою конкурентоспроможністю українських товарів, робіт і послуг та безпрецедентним зниженням рівня життя переважної більшості населення України. Світовий досвід і вітчизняна практика свідчать, що відокремлення державного управління від механізмів ринкової саморегуляції призводить до нездатності вирішення крупномасштабних проблем, породжує та поглиблює кризи й явища в усіх сферах суспільного життя. На основі тільки ринкових механізмів не можуть бути здійснені революційні перетворення в матеріально-технічній базі економіки.

В умовах ринку державне регулювання економічних процесів виявляється у комплексі заходів законодавчого, організаційного, виконавчого і контрольного характеру, що здійснюються правомочними державними органами з метою узгодження системи управління, умов інноваційного підприємництва та цілей суспільного розвитку. Конструктивна роль державного регулювання інноваційного підприємництва полягає в тому, щоб сформувані і впровадити відповідні форми і методи управління з метою становлення високоефективної, конкурентоспроможної інноваційної економіки і на цій основі підвищення життєвого рівня населення. Ефективність державного регулювання інноваційного підприємництва буде забезпечена лише тоді, коли управлінням буде охоплено всі стадії та елементи інноваційного процесу, якщо відбудеться інтеграція всіх його стадій і елементів у єдиний комплекс та гармонійний їх розвиток.

Інноваційна стратегія держави має узгоджуватися з єдиною економічною стратегією держави у формуванні ринкових відносин та конкурентних засад усього народногосподарського комплексу, у тому числі у сфері науково-технічного прогресу. Державним регулюванням мають бути охоплені передусім питання довгострокової науково-технічної та інвестиційної політики. На етапі становлення ринкової економіки держава має бути координатором у справі переходу до якісно нових відносин в економіці, у тому числі в інноваційному підприємстві. Держава має ство-

рити умови для активізації інноваційної діяльності починаючи з винахідницької діяльності і закінчуючи формуванням критичної маси інновацій, яка здатна кардинально впливати на позитивні зрушення в економіці.

На основі узагальнення наукових розробок та власних наукових результатів дослідження нами визначено, що найважливішими завданнями державного регулювання інноваційного підприємництва в Україні з урахуванням особливостей сучасного етапу його розвитку мають стати:

- створення власне ефективної інноваційної системи країни, що об'єднує науку, дослідні центри, університети, компанії, фінансові установи, підприємства та інші організації в єдиний організм та формує відповідні відносини між суб'єктами інноваційного підприємництва;
- формування економічних механізмів і стимулів та інституційного режиму для ефективного використання вітчизняних і світових знань в економіці країни;
- утворення раціональної організаційно-функціональної структури інноваційного підприємництва та координація дій органів влади з метою розробки узгоджених заходів щодо інноваційного розвитку, ефективного функціонування інноваційної системи і реалізації державної інноваційної політики;
- розвиток ресурсного потенціалу інноваційного підприємства, включаючи кадрові, фінансові, інтелектуальні, матеріально-технічні та інші ресурси;
- інвентаризація вітчизняних винаходів та обґрунтування стратегій і пріоритетів розвитку галузей та високих технологій, що ґрунтовно впливають на підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності економіки та прийняття рішень щодо фінансування масштабних державних програм з використанням механізмів політичного, законодавчого і бюджетного процесу;
- формування і забезпечення реалізації цільових інноваційних програм та інноваційно-інвестиційних проектів;
- визначення обсягів державного фінансування найважливіших з погляду пріоритетів інноваційного розвитку цільових інноваційних програм та інноваційно-інвестиційних проектів;
- упровадження державної експертизи інноваційних проектів щодо рівня їх інноваційності, а також з питань додержання в них екологічних, містобудівних, санітарно-гігієнічних вимог;
- визначення обсягів і співвідношень інвестиційної підтримки базових і перспективних галузей;

- формування сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності всіх суб'єктів інноваційного підприємництва;
- впровадження динамічної та надійної інформаційної та іншої інфраструктури інноваційної діяльності (статистичної, фінансової, надання страхових послуг тощо);
- запровадження міжнародних і європейських стандартів виробництва, якості продукції та захисту довілля;
- формування надійної системи захисту прав інтелектуальної власності;
- утворення внутрішнього платоспроможного попиту на інноваційну продукцію;
- впровадження раціональних організаційних форм інноваційного підприємництва на макро- та мікрорівні;
- оптимізація фінансових потоків у науковій сфері, у тому числі у секторі фундаментальних досліджень: підвищення значення оцінки результатів програм і проектів, згортання безперспективних напрямів, використання ринкових важелів для оптимізації управління програмами і проектами та підвищення їх ефективності;
- використання механізмів залучення позабюджетних коштів;
- здійснення контролю за інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання, її відповідністю вимогам законодавства і параметрам державних інноваційних програм;
- формування сучасної інноваційної культури суспільства;
- визначення галузей пріоритетного розвитку для відповідної концентрації необхідних для цього ресурсів, що має здійснюватися за такими критеріями:
 - ✓ галузь має бути найбільш перспективною у масштабах світового господарства у наступні 5—10 років;
 - ✓ галузь має бути визначальним чинником розвитку найбільшої кількості пов'язаних з нею вітчизняних галузей;
 - ✓ галузь повинна мати перспективний вітчизняний науковий доробок.

Реалізація і широка пропаганда науково-технічних програм, значення яких важливе для країни в цілому і для кожного її громадянина, повинна стати важливою складовою державних ініціатив в інноваційній сфері.

За наявності такої кількості нагальних проблем для їх вирішення необхідно залучати державу з її потужним організаційним потенціалом та вагомими важелями впливу. Такими важелями впливу на економічні процеси науковцями визнаються форми і методи регулювання.

Слід зазначити, що наукові розробки теоретичних положень щодо форм і методів державного регулювання інноваційного підприємництва в умовах трансформаційної економіки є обмеженими і за своєю суттю зводяться до оцінки обсягів фінансування інноваційної діяльності за державні кошти [5, 119, 194]. Але результативність управління цією сферою не може визначатись і гарантуватися лише асигнуваннями з державного бюджету та державних позабюджетних фондів. Водночас воно не може бути ефективним при використанні колишніх методів управління, що були притаманні адміністративно-командній економіці і виключали дію ринкових механізмів і регуляторів та заперечували товарно-грошові відносини.

Державне управління у сфері інноваційного підприємництва в умовах трансформаційної економіки є складним і багатогранним процесом, успіх якого залежить від теоретичного обґрунтування та практичного використання державними інституціями усіх можливих та прийнятних у даній ситуації методів, форм, способів і заходів впливу на результативність складного процесу наукових досліджень, залучення в обіг об'єктів інтелектуальної власності, інтенсифікації джерел інновацій, впровадження інновацій у виробництво, практичне їх використання та поширення на інші сфери суспільного життя у країні походження та за її межами.

В умовах формування ринку, де приватні, корпоративні, акціонерні та інші суб'єкти господарювання мають економічну та юридичну самостійність, організація та методи державного управління науково-технічним прогресом мають бути адекватними стану розвитку ринкових відносин та стану інноваційного підприємництва в країні. Фрагментарна державна інноваційна політика, що протягом тривалого часу була характерною для пострадянської України, має бути замінена на системне державне регулювання інноваційного підприємництва формами і методами, прийнятними для даного історичного етапу та здатними забезпечити гармонійний розвиток усіх стадій інноваційного процесу і досягти визначеної мети соціально-економічного розвитку.

Форми і методи державного регулювання цією сферою діяльності залежать від стану соціально-економічного розвитку країни, поточного стану, цілей і завдань інноваційного підприємства, своєрідності традиційних способів мобілізації інвестиційних ресурсів в країні тощо. Зважаючи на характерні особливості стадій інноваційного процесу — від фундаментальних досліджень до практичного використання інноваційної продукції у вигляді товарів, робіт чи послуг — форми і методи управління для кожної стадії також мають бути індивідуальними.

Україна не має достатнього власного досвіду формування і використання державних і ринкових механізмів регулювання інноваційного підприємництва. Тому доцільно вивчення і використання практики регулювання цієї сфери у розвинутих країнах, що дозволить уникнути помилок та сформувати вітчизняну ефективну інноваційну систему. Аналіз західних теорій і світового досвіду державного управління в умовах розвинутої ринкової економіки свідчить про існування певного стандартного набору форм і методів державного регулювання. Проте інноваційне підприємництво як галузь знань, вимагає системного дослідження цього питання в умовах трансформаційної, пострадянської економіки, оскільки висвітлення його у науковій літературі на теперішній час не можна вважати повним і достатнім.

Аналіз та оцінка зарубіжного досвіду свідчить, що в жодній розвиненій країні держава не брала на себе зобов'язань щодо повного забезпечення інноваційної діяльності, але й не усувалася повністю від регулювання науково-технічної діяльності. Держава в основному створювала умови для того, щоб кожна фаза інноваційного підприємництва була вигідною для його суб'єктів та корисною для суспільства загалом. Однак у кожній країні виникала проблема визначення меж втручання держави у процес регулювання інноваційної діяльності. Вирішення її у кожній країні мало свої особливості, які не останньою чергою залежали від стану розвитку ринкової інфраструктури, ринкових відносин, відкритості економіки, успадкованих традицій залучення інвестиційних ресурсів тощо. У цілому за певного розвитку ринкових інститутів у регулюванні інноваційної діяльності використовувався звичний інструментарій: амортизаційна, кредитна, податкова політика, бюджетне фінансування, державне замовлення.

Окремі автори, наприклад праць [10, 84], виокремлюють кілька основних, найбільш поширених інструментів, що використовуються у країнах розвинутої ринкової економіки для реалізації цілей державної інноваційної політики. Серед них — державний контракт, грант, кооперативна угода.

Державний контракт, який укладається на основі конкурсу, здебільшого використовується у випадках, коли результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт мають принести безпосередньо державі гарантовану користь. У процесі робіт за контрактом представник держави має право контролювати виконання робіт і коригувати їх.

Але найбільш поширеною формою взаємодії держави з наукою і промисловістю є надання державою грантів для підтримки і

стимулювання наукових досліджень і розробок, які надаються у вигляді фінансових ресурсів, власності, послуг тощо. При виконанні робіт за грантом держава не має права втручатись у процес досліджень. Гранти державою використовуються в разі невизначеності результатів наукових досліджень або коли вони безпосередньо не можуть принести користь у найближчій перспективі.

У країнах розвиненої ринкової економіки в організації кооперації між державою, наукою та підприємницьким сектором використовується такий інструмент, як кооперативна угода. В ній визначається форма та спосіб спільного інвестування наукових проєктів, а також форма і метод розподілу одержаного результату [10]. Роль кожного важеля регулювання та стадія інноваційного процесу, де він може застосуватися, визначається у кожній країні індивідуально. Натомість в Україні до останнього часу державою здійснювалося фінансування не безпосередньо наукових проєктів, а встановлювалися у державному бюджеті асигнування для наукових організацій та установ державної форми власності на їх утримання. Такий спосіб фінансування наукових досліджень докорінно відрізняється від країн ринкової економіки і за своєю суттю не відповідає принципам ринкової економіки.

Стосовно перехідних економік, коли ринкові інституції нестабільні та в остаточному вигляді переважно ще не сформовані, державне регулювання інноваційного підприємництва логічно має бути більш вагомим та значущим. Водночас у цей період державне регулювання інноваційного процесу має оптимально поєднуватися з упровадженням ринкових механізмів саморегулювання.

У трансформаційній економіці державна інноваційна політика має реалізовуватися за допомогою як прямих, так і непрямих методів регулювання інноваційної діяльності. Зважаючи на те, що інноваційний процес складається з певних послідовних, але самостійних стадій, методи регулювання мають бути збалансованими для кожного окремого етапу і для всього процесу в цілому. Особливою сферою державного впливу і підтримки в умовах трансформаційної економіки має залишатися сектор фундаментальних досліджень. Це викликано тим, що вітчизняний комерційний сектор поки що не зацікавлений у розвитку даного напрямку наукових досліджень через потребу масштабних фінансових витрат, довгостроковий характер наукових робіт, невизначеність результатів досліджень, значний фінансовий ризик та віддаленість одержання можливого прибутку.

Прямі методи державного регулювання здійснюються переважно в адміністративно-господарській та програмно-цільовій

формах. Адміністративно-господарська форма державного регулювання інноваційного підприємництва за нинішніх умов не має нічого спільного з колишніми адміністративно-командними методами управління науково-технічним прогресом. У колишній радянській соціалістичній економіці здійснювалася централізована акумуляція всіх можливих інвестиційних ресурсів у державному бюджеті і відбувався дальший їх централізований розподіл між суб'єктами господарювання, що призвело економіку країни до глибокої структурної кризи та спричинило масштабне моральне і фізичне старіння основних фондів.

В умовах ринкової трансформації економіки адміністративно-господарська форма управління має бути якісно новою. Вона передбачає наявність певної потужної корпорації, науково-виробничого об'єднання тощо, що об'єднує під загальним керівництвом наукові дослідження і розробки з конкретної науково-технічної проблеми, виробництво інноваційної продукції та її збут. Здебільшого на даному етапі такі об'єднання в частині інноваційного процесу мають бути державними й управлятися безпосередньо державою способом формування замовлення на виконання відповідних робіт та дотаційним державним їх фінансуванням. Але з розвитком багатокладності в економіці під керівництвом держави можуть бути задіяні до цього процесу й об'єднання інших форм власності.

Слід зазначити, що в країнах розвинутої ринкової економіки ринкова стратегія потужних приватних корпорацій пов'язана саме з діяльністю служб, що входять до складу цих корпорацій і виконують наукові дослідження, здійснюють розробки нових технологій та впровадження нових ідей згідно з замовленням керівництва корпорацій. Причому такі дослідження і вся інноваційна діяльність здійснюється приватними корпораціями за власні кошти. Наприклад, у США лідерами у проведенні науково-дослідних робіт є корпорація ІВМ, яка витрачає понад 3 млрд дол. на наукові розробки, «Дженерел моторс», АТТ зі щорічними витратами більш як 2 млрд дол. та ін. [165]. У цілому частка витрат приватного сектору на дослідні роботи в загальнонаціональних витратах для більшості розвинутих країн в 1990-ті рр. перевищувала 65 %, а в середньому по країнах ОЕСР ця частка наближається до 70 % [242]. Причому більшість великих компаній провадить не тільки прикладні, а й фундаментальні дослідження, які вимагають значних обсягів інвестування, але ці витрати керівники фірм вважають доцільними та виправданими, позаяк вони сприяють утворенню і зміцненню власного виробничого потенціалу фірм та забезпечують їх конкурентоспроможність.

Програмно-цільова форма державного регулювання інноваційної діяльності базується на розробці державних цільових програм інноваційної спрямованості та їх частковому або повному фінансуванні за рахунок державних коштів. Ця форма державного регулювання широко використовується у країнах розвиненої ринкової економіки.

У трансформаційній економіці цільові інноваційні програми мають забезпечувати перехід економіки на більш високий технологічний уклад виробництва і надання послуг з використанням найсучасніших технологій. Вони можуть фінансуватися як за рахунок бюджетних коштів, так і інших фінансових джерел. Через ці програми повинні реалізовуватися пріоритети державної інноваційної політики та завдання структурної перебудови народногосподарського комплексу країни. При їх формуванні і розробці повинні враховуватися найбільш вагомні результати вітчизняних наукових досліджень, нагальні проблеми розвитку високотехнологічних галузей реального сектору економіки, затверджені концепції розвитку галузей, пріоритетні напрямки світового науково-технічного прогресу, наявність у країні критичних технологій та інші соціально-економічні аспекти.

Особливість розробки і реалізації цільової програми має полягати у тому, що при її складанні має бути чітко визначена її мета, завдання, ресурси, їх види та необхідні обсяги, відповідальні виконавці, терміни виконання тощо. При їх розробці повинен враховуватися весь ланцюг інноваційного процесу: за потреби — від народження ідеї до її матеріалізації і впровадження у вигляді конкретних технологій, товарів, робіт, послуг тощо. Така програма повинна передбачати також моніторинг використання досягнень науки і техніки у різних галузях матеріального виробництва, невиробничій сфері та у приватному споживанні. Тобто вона має інтегрувати весь процес: наука — виробництво — споживання.

Виконання найважливіших цільових програм має здійснюватися на плановій основі. Державні плани і програми повинні не тільки концентрувати і затверджувати цілі, ресурси, виконавців, терміни, але й покликати виконувати функції формування на перспективу відповідного середовища для підприємницьких структур та інших суб'єктів інноваційного підприємництва, в якому їм у перспективі доведеться здійснювати свою діяльність. Без цього державне програмування не може у повному обсязі виконувати своє призначення і досягти поставлених цілей у багатокладній економіці.

Законом України «Про державні цільові програми» (2004 р.) визначено, що державні цільові програми — це комплекс взаємо-

зв'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів державного бюджету та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [60]. Цим Законом встановлено, що перелік економічних, наукових, науково-технічних, соціальних та інших державних цільових програм, які планується виконати у відповідному році, повинні міститись у складі Державної програми економічного і соціального розвитку України. Ті державні цільові програми, що мають виконуватися з використанням коштів державного бюджету, мають подаватися Кабінетом Міністрів України разом із проектом закону про Державний бюджет України на плановий бюджетний рік.

У реальності законом про державний бюджет затверджуються лише ті цільові програми, які у плановому бюджетному році мають фінансуватися з використанням коштів державного бюджету. Причому процедура розробки і затвердження паспорту такої бюджетної цільової програми на виконання положень Бюджетного кодексу України була запроваджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.09.02 № 538-р «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі». Цим нормативним документом визначено, що у паспорті бюджетної програми встановлюється мета, завдання, сума коштів для виконання програми, відповідальні виконавці, результативні показники, напрями діяльності. Затверджується паспорт бюджетної програми спільним наказом Міністерства фінансів України та головного розпорядника бюджетних коштів [191]. Причому в жодному разі інноваційність таких цільових програм не визначається.

Інші науково-технічні цільові програми, які через свою вагомість і значимість повинні виконуватися під патронатом держави, нині на державному рівні не затверджуються, а тому держава не володіє ситуацією і не має змоги відстежувати їх виконання. А Державні програми економічного і соціального розвитку в останні роки визначають лише прогнозні макроекономічні параметри на найближчу перспективу та галузеві цілі для їх досягнення.

Необхідність безумовного виконання найважливіших інноваційних програм і проектів має забезпечуватися фінансуванням у повному обсязі за рахунок державних коштів на засадах державного замовлення. Така форма є доцільною як у секторі фундаментальних досліджень, так і прикладних розробок у галузях високих технологій, які мають проривний характер і здатні внести

істотні зміни у підвищення технологічного рівня виробництва та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, товарів і послуг.

У зв'язку з гострим дефіцитом бюджетних коштів на сучасному етапі економічного розвитку України планування бюджетних асигнувань на виконання наукових програм і впровадження інноваційних проектів, по-перше, має здійснюватися на прозорій конкурсній основі. Але реалізація ідеї щодо впровадження інноваційної моделі розвитку економіки на основі традиційного підходу до складання державного бюджету через затвердження видатків загальною сумою в цілому на розробку і впровадження цільових програм у певній галузі (наприклад, на розробку новітніх технологій в АПК, у сфері транспортного комплексу, екологічної безпеки тощо), на наш погляд, є недостатньо надійною. При такому підході не зрозуміло, які програми і проекти затверджуються для фінансування за державні кошти, яка їхня мета, виконавці, терміни виконання і, головне, чи відповідають ці проекти сучасному інноваційному рівню. Закон про державний бюджет не дає також відповіді на питання, в якому стані готовності перебувають перехідні інвестиційні проекти на момент затвердження асигнувань на наступний бюджетний рік, яка частина нових проектів включена для фінансування за бюджетні кошти та які проекти вже морально застаріли через неприпустимо тривалий час їх недофінансування у попередні роки. Тому, на нашу думку, при затвердженні Державного бюджету України необхідно обов'язково розробляти Бюджет інноваційного розвитку економіки України. У цьому фінансовому документі має бути відображений план упровадження нових і перехідних інноваційних цільових програм і проектів із зазначенням обсягів фінансування у розрізі усіх джерел, у тому числі державних коштів, а також головних виконавців, термінів виконання проектів і програм та очікуваних результатів від їх упровадження. Це дозволить контролювати як використання державних коштів, так і стан упровадження інноваційних проектів, визначати на макrorівні стан інноваційного підприємництва в країні, розраховувати його внесок у виробництво валового внутрішнього продукту, тобто рівень фактичного і перспективного інноваційного зростання економіки, та прогнозувати його динаміку.

Важливим засобом реалізації державної політики в інноваційній сфері є державне замовлення на виконання пріоритетних проектів наукового, технічного, природничого, гуманітарного та іншого характеру. Цей засіб найбільш ефективний у тих випадках, коли необхідна концентрація організаційної, фінансової й економічної діяльності держави. На теперішній час в Україні перелік

проектів за державним замовленням готується і затверджується Кабінетом Міністрів України. 2004 року, наприклад, такий перелік складався з 89 розробок з обсягом фінансування 4,6 млрд грн, які виконувалися установами різного підпорядкування.

Державне регулювання у формі цільових програм передбачає узгодженість діяльності виконавців програми з єдиного центру управління програмою. Для вирішення масштабних завдань і проектів можуть утворюватися нові, як правило, тимчасові програмно-цільові структури. До таких структур належать кластери, інкубатори, технопарки, технополіси, дослідні центри, консорціуми, концерни, фінансово-промислові групи тощо.

Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, державні цільові програми, зокрема з повним фінансуванням за рахунок бюджетних коштів, не можуть вирішити всіх проблем інноваційного підприємництва в умовах трансформаційної економіки. Вони є лише однією з форм державного регулювання інноваційної діяльності. Однак для ринкових відносин найбільш поширеними методами регулювання інноваційного підприємництва є опосередковані (непрямі) методи регулювання, за допомогою яких державою створюються сприятливі умови для новаторської та інноваційної діяльності. Вони охоплюють формування правового поля, впровадження ефективного організаційного, економічного, фінансового, кредитного механізмів інноваційної діяльності.

Потужним важелем державного регулювання в ринковій економіці є податкова та амортизаційна системи як елементи економічного механізму. Податкові ставки можуть використовуватися, наприклад, як засіб стимулювання на початковому етапі впровадження прогресивних технічних, економічних, організаційних новацій, впровадження наукомістких технологій, які вимагають великих первинних витрат матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів. Застосування різноманітних пільг, способів і скидок у розрахунку податкової бази у разі проведення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання забезпечує стимулювання і прискорення науково-технічної діяльності, розробку і випуск нових видів високоефективних, конкурентних товарів, робіт і послуг, які відповідають кращим світовим зразкам.

Застосування у практиці оподаткування знижених ставок податків, наприклад на прибуток підприємств, який інвестується в основний капітал, створює сприятливе економічне середовище і сприяє розвитку інноваційної діяльності. Але пільгове оподаткування лише у сфері виробництва не може розв'язати всіх проблем інноваційного підприємництва. Завдання держави полягає у ви-

явленні тих фаз інноваційного процесу, які потребують стимулювання за допомогою податкового механізму з метою гармонізації усього процесу інноваційного підприємництва. За допомогою податкової системи держава створює загальні умови функціонування і розвитку економіки та може, реалізуючи стимулювальну функцію податків, утворювати сприятливе середовище для прискореного або вповільненого розвитку окремих секторів економіки, галузей, стадій, етапів інноваційного підприємництва, визначених на даному історичному періоді пріоритетними.

В умовах формування ринкової економіки за відповідного державного регулювання на макроекономічному рівні нагальна проблема оновлення активної частини основних фондів також може і повинна відбуватися на інноваційній основі.

Ефективним важелем регулювання та стимулювання у науково-технічній сфері може бути амортизаційна система. Відомо, що за допомогою норм амортизаційних відрахувань можна або подовжити або скоротити цикл оновлення основних засобів з урахуванням їх морального зносу. Запровадження гнучких норм амортизації у галузях, що визначають науково-технічний прогрес та характеризуються високими темпами оновлення продукції, техніки та технології, забезпечуватиме підвищення технічного рівня виробництва. Підсилення стимулювальної функції амортизації має бути спрямоване на прискорене впровадження технічних новацій, оновлення основного капіталу та формування реального, гарантованого джерела інвестицій.

Слід зазначити, що вказані важелі є найбільш результативним і чутливими для підприємницької діяльності у ринкових умовах і широко використовуються в усьому світі для підвищення успішності інноваційного підприємництва та збільшення його масштабів. Тому нагальним завданням для України в її нинішніх умовах є ухвалення Верховною Радою України Податкового кодексу, який би являв собою звід гнучких, виважених і незмінних на тривалий час правил оподаткування, концентрував би ретельно сформульовані положення щодо оподаткування інноваційної діяльності, також норм і порядку амортизаційних відрахувань, спрямованих на підвищення ефективності інноваційного підприємництва.

Реалізація державної інноваційної політики та опосередковане державне регулювання інноваційного підприємництва здійснюється також за допомогою фінансово-кредитного механізму. Основними джерелами фінансування інноваційного підприємництва можуть бути:

- ✓ кошти державного та місцевих бюджетів;
- ✓ кошти, отримані від продажу державного майна;

- ✓ кошти спеціальних позабюджетних фондів, у тому числі венчурних;
- ✓ власні кошти підприємств;
- ✓ фінансові ресурси різних комерційних структур (інвестиційних компаній, комерційних банків, страхових компаній, фінансово-промислових груп тощо);
- ✓ кредитні ресурси спеціально вповноважених урядом інвестиційних банків;
- ✓ іноземні інвестиції промислових і комерційних фірм;
- ✓ кошти національних і зарубіжних наукових фондів;
- ✓ приватні заощадження фізичних осіб тощо.

На теперішній час за даними офіційної статистики у структурі джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні переважають власні кошти підприємств (табл. 5.4) [151]. Протягом тривалого часу їх частка перевищує 70 % у загальній сумі фінансування. Друге місце за обсягами фінансування належить кредитам з часткою 7 % у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності. На іноземних інвесторів припадає 2,7 % фінансування, на вітчизняних інвесторів — 1,4 %, кошти державного бюджету становлять лише 0,5 % загальної суми фінансових ресурсів, що спрямовуються на інноваційну діяльність. Питома вага решти джерел фінансування є незначною, і вони не мають суттєвого впливу на загальний обсяг фінансових ресурсів в інноваційній діяльності.

Таблиця 5.4

**РОЗПОДІЛ ЗАГАЛЬНОГО ОБСЯГУ ФІНАНСУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ**

Показник	2001 р.		2003 р.		2005 р.	
	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу
Усього	1971,3	100	3059,8	100	5751,5	100
<i>у тому числі за рахунок коштів:</i>						
власних	1654,0	83,9	2148,4	70,3	5045,4	87,7
державного бюджету	5,6	2,8	93,0	3,0	28,0	0,5
місцевих бюджетів	2,6	0,1	3,1	0,1	14,9	0,3
позабюджетних фондів	23,5	1,2	0,5	0,0	0,2	0,0
вітчизняних інвесторів	34,9	1,8	112,0	3,7	79,6	1,4
іноземних інвесторів	58,5	3,0	130,0	4,2	157,9	2,7
кредитів	118,9	6,0	551,1	18,0	409,7	7,1
інших джерел	23,0	1,2	21,7	0,7	15,7	0,3

Завданням держави у цьому питанні є утворення відповідного правового поля для діяльності і задіяння усіх можливих джерел фінансування з максимальною користю у досягненні цілей інноваційного підприємництва, для нарощування інноваційного потенціалу та інноваційної активності і результативності інноваційної діяльності усіх його суб'єктів.

При цьому слід наголосити, що відповідно до чинного законодавства України та за логікою економічного мислення кошти, отримані внаслідок відчуження державної власності (приватизації державного майна, продажу державних пакетів акцій акціонерних товариств тощо), мають спрямовуватися на структурну перебудову вітчизняної економіки, на інвестиційно-інноваційний розвиток галузей народного господарства. Але дотепер це законне, вагоме джерело інноваційного розвитку використовувалося в Україні на обслуговування і погашення державного боргу та фінансування соціальних програм, що унеможливило використання значних за обсягом фінансових ресурсів вітчизняного походження для нагальних потреб інноваційного підприємництва України. Тому першочергове завдання державного управління інноваційним розвитком полягає у додержанні законодавчих норм щодо спрямування коштів від приватизації державної власності для потреб реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів, від яких залежить майбутнє української економіки та рівень життя населення України.

Відомо, що в нинішніх нестабільних економічних умовах, за постійного гострого дефіциту коштів державного бюджету та за наявності значних обсягів кредиторської і дебіторської заборгованості між суб'єктами господарювання власні фінансові ресурси та інвестиційні можливості суб'єктів господарювання є вкрай обмеженими. За цих обставин завдання інноваційного розвитку мають вирішуватися за допомогою позик — внутрішніх або зовнішніх кредитів. Державне регулювання цього процесу полягає в установленні облікової і резервної ставки банківського кредиту, у встановленні умов і механізму залучення зовнішніх і внутрішніх позик, надходження інвестицій, регулюванні операцій на фондовому ринку з цінними паперами. Через маніпулювання вартістю кредитів держава здатна спрямовувати в необхідному напрямі інвестиційні ресурси у розвиток пріоритетних галузей економіки. Способом надання кредитів та державних гарантій у вигляді застави реальних активів держави (наприклад, пакетів акцій) держава може підтримувати і стимулювати інвесторів, які вкладають свої кошти у розвиток наукомістких високотехнологічних вироб-

ництв, а також організації різних форм власності на початковому етапі впровадження ними новачій. Держава може також передбачати у зарубіжних кредитних лініях квоти для закупівлі обладнання, необхідного для впровадження високоефективних інноваційних проєктів під гарантії держави, ліцензій на високоефективні технології з виробництва найновішої, конкурентоспроможної продукції.

У реальних умовах української економіки потужним і водночас надійним джерелом фінансування інноваційного підприємництва можуть стати фінансові ресурси домашніх господарств. За даними офіційної статистики реальні наявні доходи населення України мають чітку тенденцію зростання: 2000 року вони становили 104,1 % до попереднього року, 2001 р. — 110 %, 2002 р. — 118 %, 2003 р. — 109,1 %, 2005 р. — 118,9 % до попереднього року. Зі зростанням доходів домашніх господарств спостерігалося зростання суми коштів у національній та іноземній валюті на банківських рахунках фізичних осіб: з 6,7 млрд грн 2000 р. до 73,2 млрд грн 2005 р. [202]. Але ця сума могла бути значно більшою за умови зберігання населенням України усіх своїх заощаджень у фінансових установах, а не вдома. Тому завдання держави полягає у відновленні довіри населення до фінансових установ країни з метою залучення коштів домашніх господарств на банківські рахунки, а також у розробці та впровадженні механізму перетворення заощаджень громадян у стабільний фінансовий ресурс інноваційного розвитку.

Слід зазначити, що кредитна система на теперішній час в Україні слабо використовується для фінансування усіх етапів інноваційного підприємництва. Це обумовлено, з одного боку, небажанням суб'єктів інноваційного підприємництва брати кредити з огляду на те, що вони надаються на певний термін та під надто високі проценти. Так, відсоткова ставка банків у національній валюті за кредитами 2000 р. становила 37,3 %, 2001 р. — 29,6 %, і 2005 р. її було знижено до 16,4 % [202]. З другого боку, незначні обсяги кредитування інноваційного підприємництва обумовлені незацікавленістю фінансових установ у співпраці із суб'єктами інноваційного підприємництва через необхідність надання значних обсягів кредиту на тривалий час, непередбачуваність результатів та великий фінансовий ризик такого кредитування. Тому завдання державного управління інноваційним підприємництвом у цій частині полягає у задіяні усіх можливих важелів фінансово-кредитного механізму для стимулювання інноваційної діяльності в країні.

З розвитком ринкових відносин та ринкової інфраструктури з'являються та набувають дедалі більшого поширення такі форми

фінансово-кредитного механізму інтенсифікації інноваційного підприємництва, як венчурне (ризикове) фінансування та лізинг.

Венчурний бізнес виконує роль посередника між інвестором і підприємством, яке потребує стартового капіталу для реалізації нового проекту. Для розвитку венчурного фінансування необхідна наявність значного вільного (незадіяного) венчурного капіталу.

Венчурний (ризиковий) капітал утворюється у вигляді інноваційних фондів із різних джерел (ресурси корпорацій, страхових компаній, благодійних фондів, приватні заощадження тощо) і спрямовується на розробку та впровадження суб'єктами господарювання інноваційних проектів, яким притаманний високий ризик фінансування. У середньому за даними світової статистики лише 5 % із венчурних проектів приносять надприбутки (коли співвідношення вкладених і отриманих коштів досягає 1:100 і більше разів) [11].

В Україні порядок створення та діяльності венчурних фондів регулюється Законом «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», який набув чинності у березні 2001 р. Крім того, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку визначено порядок реєстрації випуску акцій з метою здійснення спільного інвестування та інвестиційних сертифікатів венчурного фонду.

За оцінками Мінекономіки України, обсяг ринку венчурного капіталу в Україні становить приблизно 400 млн дол., що відповідає 0,1 % ВВП. Найбільшими фондами в Україні є Western NIS Enterprise Fund з капіталом у розмірі 150 млн дол., які виділені урядом США, та Sigma Blazer з капіталом у 100 млн дол. [267]. Пріоритетними галузями інвестування цих фондів є харчова промисловість, сільське господарство, виробництво будівельних матеріалів, фінансові організації.

Механізм фінансування венчурних фондів передбачає такі умови і форми організації, які підвищують ефективність взаємодії наукових структур з підприємницьким сектором на взаємовигідній основі і тому діють на загальну кінцеву результативність. Держава у цьому разі може не тільки брати пайову участь у формуванні венчурних фондів, а й здійснювати за допомогою опосередкованих методів (податкової системи, пільгових умов кредитування, регуляторних засобів тощо) суттєвий вплив як на перебіг інноваційного процесу, так і на діяльність цих фондів. Проте перелік інвестицій венчурних фондів, що функціонують в Україні, свідчить, що інноваційна діяльність протягом останніх років не стала об'єктом їхньої першочергової зацікавленості. Тобто цей інструмент управління в інноваційному підприємстві на теперішній час не набув належної ваги.

Суть фінансового лізингу полягає у можливості інвестування тимчасово вільних коштів у підприємницьких цілях. При цьому лізингодавець надає лізингоодержувачу у тимчасове користування майно, придбане обладнання за певну плату. Як правило, термін, на який надається у користування майно, збігається з терміном служби цього обладнання. Переваги цієї форми для інноваційного підприємства полягають у тому, що вона дає можливість започаткувати нове виробництво за браку у суб'єкта господарювання власних коштів на одноразові великі витрати, пов'язані з придбанням обладнання при впровадженні, наприклад, інноваційного проекту. Особливої ваги ця форма кредитування набуває для малих і середніх підприємницьких структур, які планують упроваджувати інноваційні проекти або здійснювати іншу інноваційну діяльність.

В Україні операції лізингу регулюються Законами «Про фінансовий лізинг» та «Про лізинг» від 16.12.97. Незважаючи на те що нормативно-правове забезпечення лізингу було сформоване ще наприкінці 1997 р., цей інструмент не набув поширення в інноваційній сфері України і використовується в основному в агропромисловому комплексі у сфері оренди сільськогосподарської техніки.

Серед опосередкованих методів державного регулювання інноваційного підприємництва в умовах трансформаційного суспільства неперевершене значення має правове та організаційне забезпечення ефективного функціонування і розвитку цього процесу. З огляду на вагу цих факторів зазначені проблеми потребують окремого розгляду у наступних параграфах.

Варто наголосити, що механізм державного регулювання інноваційного підприємництва у перехідній економіці не має бути застиглим і незмінним. Його еволюція визначається потребами науково-технічного розвитку, ступенем формування ринкових відносин, досягненням національних конкурентних переваг, соціально-економічним і політичним станом у країні. Використання державою прямих методів впливу та економічних регуляторів як непрямих методів регулювання інноваційного підприємництва повинно відбуватися в органічному їх поєднанні з ринковими стимулами і механізмами, у ретельно виваженій формі на кожній стадії інноваційного процесу. Держава повинна контролювати наслідки застосування економічних регуляторів, прямих та опосередкованих методів впливу і вчасно їх коригувати під дією динамічних ринкових процесів. Його диверсифікація має бути у прямій залежності від змінюваних умов господарювання, стану відносин власності у трансформаційному суспільстві, політичної та соціально-економічної ситуації в країні.

Висновки та пропозиції

Оцінка соціально-економічної ситуації, що склалася на теперішній час, свідчить, що в Україні не формуються підвалини для гарантованого і стійкого виходу із соціально-економічної кризи. За п'ятнадцять років розвитку держави в умовах незалежності Україна не використала свої потенційні можливості для трансформації соціалістичної економіки в ринкову на основі використання вітчизняного інноваційного потенціалу.

Якісно нові політико-економічні умови, що утворились у результаті ринкових перетворень в Україні, призвели до глибокої кризи в науково-технічній та інноваційній сфері, яка не відповідає реаліям ринкових економічних відносин, вимогам сучасного устрою країни, економічній доцільності і потребам вітчизняної економіки у прагненнях стати конкурентоспроможною, високорозвиненою державою та досягти європейських стандартів у рівні життя громадян України.

Виключення науки, інноваційної діяльності та в цілому інноваційного підприємництва з державних пріоритетів в Україні призвело до втрати їхнього впливу на економічний розвиток країни і перетворило науку з найбільш ефективної продуктивної сили у витратну, а інноваційну сферу — у другорядну діяльність. В Україні сформувались і далі поглиблюються негативні тенденції у розвитку наукової та інноваційної діяльності, відбувається послаблення кадрового потенціалу науки, скорочується інноваційна активність підприємств, зменшується частка інноваційної продукції у загальних обсягах виробництва. В Україні розвиток науки та інноваційної діяльності стали незіставними з масштабами розвитку цих сфер діяльності в розвинутих країнах світу.

Аналітичні оцінки й отримані наукові результати засвідчили, що розвинене інноваційне підприємництво є виключно важливим засобом позитивних змін у трансформаційній економіці, гарантом підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробни-

цтва, основним фактором технічного і технологічного оновлення галузей економіки та впливу на якісні і кількісні показники економічного розвитку країни. Проте воно може виконати свою місію за умов, якщо формуватиметься і розвиватиметься на використанні таких принципів, як системність, комплексність, цілеспрямованість, послідовність, безперервність, керованість, максимальне врахування інтересів суб'єктів інноваційного процесу. Ці та інші принципи є визначальними у формуванні теорії і концептуальних засад інноваційного підприємництва у будь-якій країні з розвинутою або трансформаційною економікою, а також їх практичної реалізації та розробки ефективного механізму управління цими процесами.

Ефективним напрямом розвитку інноваційного підприємництва є малий бізнес. Проте в Україні малий інноваційний бізнес перебуває в стадії становлення і незрівнянно відстає від розвинутих держав світу. Розвиток малого підприємництва у виробничій сфері протягом тривалого часу економічних трансформацій не набув належного розвитку, його потенціал залишається не задіяним для розв'язання нагальних проблем інноваційного та соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Повноцінне залучення малого підприємництва в інноваційний процес має відбуватися за допомогою розробки, затвердження і забезпечення реалізації програм прискореного розвитку малого бізнесу у виробничій сфері і, зокрема, у сфері наукової та інноваційної діяльності, впровадження ефективного фінансово-кредитного механізму розробки і реалізації інноваційних проектів та страхування інноваційної діяльності, розвитку кооперації малих підприємств з науковими організаціями з питань інноваційної діяльності.

Однією зі складних проблем розвитку інноваційного підприємництва є нерозвиненість фінансово-економічного механізму забезпечення цього виду діяльності. Пошук нових форм фінансування, джерел і обсягів фінансових ресурсів для здійснення інноваційного підприємництва є визначальною умовою активізації інноваційної діяльності в Україні. Важлива роль у розв'язанні цієї проблеми належить науці, яка повинна стати активним учасником інноваційних процесів.

Для успішного розвитку економіки в Україні повинна бути перш за все створена цілісна національна інноваційна система, яка б забезпечила швидкий, стійкий і ефективний розвиток національної економіки і на цій основі дозволила б вирішити складні соціально-економічні та інші проблеми. В нинішніх умовах фор-

мування і розвитку ринкової економіки в Україні основними складовими такої системи мають бути: раціональна організаційно-функціональна структура інноваційного підприємництва, форми і методи державного регулювання інноваційної діяльності, нормативно-правове забезпечення, економічний та фінансовий механізм регулювання інноваційного підприємництва.

Упровадження національної інноваційної системи обумовлює необхідність розробки і реалізації сучасної ефективної концепції та організаційно-економічної моделі інноваційного підприємництва, які б стали підґрунтям для послідовного, системного та керованого розвитку усіх етапів інноваційного процесу, визначали та реалізовували стратегічні та тактичні завдання інноваційного підприємства.

Розробка нової моделі інноваційного підприємництва в умовах, що склались в Україні, обумовлює необхідність формування такої організаційно-функціональної структури інноваційного підприємства, яка б могла об'єднати всі стадії інноваційного процесу в єдиний комплекс та забезпечувала б необхідний рівень управління, координації та контролю інноваційної діяльності в державі.

Законодавче забезпечення інноваційного підприємництва, стан його наукового та фінансового забезпечення не відповідають вимогам часу і заявленого курсу на впровадження інноваційної моделі розвитку економіки, виключають можливості ефективного використання наявного науково-технічного потенціалу держави і перспективних інноваційних розробок. Для ліквідації прогалин у правовому полі регулювання інноваційного підприємництва та вдосконалення правовідносин у цій сфері першочерговими завданнями є розробка й ухвалення сучасної Концепції розвитку інноваційного підприємства, а також законів, спрямованих на врегулювання правових питань стосовно охорони прав на наукові відкриття, кооперації у дослідженнях, розробках і промисловому використанні інновацій, венчурного фінансування, утворення інноваційних структур тощо. З іншого боку, повинна бути посилена відповідальність за впровадження усіх наукових розробок з проблем інноваційного підприємства. У країні має бути вироблена ефективна система заходів економічного і позаекономічного впливу на ці процеси. Держава повинна стати організатором, гарантом і координатором інноваційного процесу.

Для повномасштабного контролю і нагляду за додержанням законодавства, у т.ч. й у сфері інноваційного підприємства, підвищення його ефективності необхідно запровадити на основі інформаційних технологій автоматизовану систему контролю ви-

конання нормативно-правових актів та розвинути громадський контроль за цими процесами, залучивши до цієї роботи громадські ради, спеціально створені робочі групи тощо, запровадити механізм громадського моніторингу за додержанням законодавчих актів.

Підвищення ефективності економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва має розглядатись у площині вдосконалення організації, планування і стимулювання інноваційної діяльності. Мотиваційними факторами формування інвестиційних ресурсів інноваційного спрямування може бути запровадження пільгового оподаткування та податкового кредиту для різних етапів інноваційного процесу.

Реалізація пропозицій щодо розвитку інноваційного підприємництва дасть можливість задіяти потенціал інноваційного підприємництва для розв'язання складних соціально-економічних та інших проблем держави в контексті дальшого економічного зростання.

Список використаних джерел

1. *Абалкин Л. И.* Социальные приоритеты и механизмы экономических преобразований в России / И-т экономики РАН. — М., 1998. — 126 с.
2. *Абермас Юр.* Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью. — М., 1995. — С. 70—71.
3. *Авдулов А. Н., Кулькин А. М.* Новая парадигма технологического развития. Опыт США // Вестник РФФИ. — 2003. — № 1.
4. *Акконеро А.* Гибкие трудовые отношения: что лежит в их основе? // МЭиМО. — 1991. — № 5. — С. 49—64.
5. *Александрова В. П.* Фінансування інновацій та напрямки його удосконалення / Тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку». — К.: Ін-т екон. прогнозування НАНУ, 2002. — 158 с.
6. *Алипов С., Самохин В.* Зарубежный венчурный капитал в России (<http://www.business.rin.ru/cgi-in/search.pl?action=view&num=341570&razdel>)
7. *Ансофф И.* Стратегическое управление. — М.: Экономика, 1989. — 243 с.
8. *Антонюк Л. А., Поручник А. М., Савчук В. С.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
9. *Аренков И. А., Баум П. Ф., Томилов В. В.* Инновационный потенциал фирмы: стратегия развития. — СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. — 122 с.
10. *Бекетов Н.* Государственная политика инноваций // Экономист. — 2004. — № 9. — С. 64—70.
11. *Береговой В. А.* Венчурный капитал — основа венчурного бизнеса // Инновации. — 2005. — № 1 (78). — С. 68—72.
12. *Бланк И. А.* Инвестиционный менеджмент. — К.: Ника-Центр, 2001. — 448 с.
13. *Бойко И.* Промышленная политика: опыт Японии (<http://www.innovrussia.ru/foreign.html>)
14. *Бойко И. В.* Государственная поддержка инновационной деятельности: вопросы методологии. Статья на интернет-конференции: «Ресурсная база инновационной системы России — технологии постиндустриального прорыва», 23 декабря 2003 (<http://www.3i.ru>)

15. *Бойко И. В.* Регион: первичный уровень формирования национальной инновационной системы (<http://www.tecnet.ru>)
16. *Бортник И. М.* 10 лет развития малого инновационного предпринимательства в России // *Инновации*. — 2004. — № 1(68). — С. 3—13.
17. *Бориц Л. М., Герасимова С. В., Арзуманов Р. М., Романенко Л. Ф.* Воспроизводство и инвестиции. — Симферополь: Таврия, 2000. — 276 с.
18. *Босак І. П., Кобрин Л. Й.* Особливості ціноутворення на інноваційну продукцію / *Українська академія друкарства: Наукові записки*. Вип. 7. — Л., 2004. — С. 137—140.
19. Венчурный бизнес в ожидании второй волны (<http://www.business.rin.ru/cgi-in/search.pl?action=view&num=342108&razdel>)
20. *Виленский П. Л., Ливищ В. Н., Смоляк С. А.* Оценка эффективности инвестиционных проектов. Теория и практика.
21. *Водачек Л., Водачкова О.* Стратегия управления инновациями на предприятии. — М.: Экономика, 1989. — 167 с.
22. *Гальчинський А. С., Геєць В. М. та ін.* Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції / *Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування НАН України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України*. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
23. *Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В.* Україна: наука та інноваційний розвиток. — К.: Наук. думка, 1997. — 66 с.
24. *Гамидов Г. С., Давыдов В. Г.* Концепция головного, координирующего регионального центра инноватики // *Инновации*. — 2004. — № 4.
25. *Геєць В. М.* Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / *В. М. Геєць, В. П. Александрова, Т. І. Артюмова та ін.* / *Інститут економічного прогнозування НАНУ*. — К.: Фенікс, 2003. — 106 с.
26. *Геєць В. М.* Наука і виробництво: партнери чи конкуренти? Деякі аспекти сучасної інноваційної політики України // *Президентський контроль*. — 2004. — № 3.
27. *Герасимчук М.* Проблеми інвестиційної та інноваційної політики України // *Економіка України*. — 1997. — № 8. С. 94—96.
28. *Глазьев С. Ю.* Длинные волны: Научно-технический прогресс и социально-экономическое развитие. — Новосибирск: Наука СО, 1991. — 224 с.
29. *Глазьев С. Ю.* Теория долгосрочного технико-экономического развития. — М.: Владар, 1993. — 310 с.
30. *Глазьев С. Ю.* Экономическая теория технического развития. — М.: Наука, 1990. — 230 с.
31. *Голосовский С. И., Грингель Б. М.* Измерение влияния научно-технического прогресса на эффективность общественного производства. — М.: Наука, 1981. — 182 с.

32. Гончаров А. Б. Инвестування. — Х.: ВД «Інжек», 2004. — 240 с.
33. Господарський кодекс України від 16.01.03 № 436-IV.
34. Государственное регулирование экономики / Под ред. А. Н. Петрова, М. И. Кныша. — СПб: Любавич, 1999. — 264 с.
35. Гражданское общество // Социальное расслоение и социальная мобильность (отв. ред. З. Т. Голенкова). — М.: Инфра, 1999. — 216 с.
36. Гуриева Л. К. Концепция национальных инновационных систем // Инновации. — 2004. — № 4. — С. 3—7.
37. Дагаев А. Передача технологий как инструмент государственной политики // Проблемы теории и практики управления. — 1999. — № 5.
38. Держава та економічне зростання (концепція державного регулювання відтворювальних процесів в економіці України) / За ред. Б. С. Кваснюка. — К.: Ін-т екон. прогнозування НАНУ, 2001. — 128 с.
39. Диксон Д. Проектирование систем: изобретательство, анализ и принятие решений / Пер. с англ. — М.: Мир, 1969. — 439 с.
40. Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності у 2005 році. Ч. 1 / Стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2006. — 164 с.
41. Добров Г. М. и др. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность / АН УССР. — К.: Наук. думка, 1987. — 347 с.
42. Добров Г. М. Научно-технический прогресс производительных сил. — К.: Техніка, 1985. — 61 с.
43. Добров Г. М. Потенциал науки. — К.: Наук. думка, 1969. — 152 с.
44. Добров Г. М. Прогнозирование и оценка научно-технических нововведений. — К.: Наук. думка, 1989. — 280 с.
45. Добров Г. М. Системный анализ организационно-управленческих проблем научно-технического прогресса. — К.: Знание УССР, 1981. — 19 с.
46. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры: Практика и принципы. — М.: Book chember international, 1992. — 351 с.
47. Дубровская Е. С. Экономическое содержание инновационной деятельности. — Казань: Изд-во Казанск. гос. техн. ун-та, 2000. — 44 с.
48. Дынкин А. А., Ю. В. Куренков, Ю. Л. Одно и др. Конкурентоспособность России в глобальной экономике / РАН, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. — М.: Междунар. отношения, 2003. — 374 с.
49. Дюфло Р. Як підтримувати інноваційну діяльність? Досвід країн Європейського Союзу // Тенденції української економіки. — 2000. — № 9.
50. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАНУ В. М. Геєця. — К.: Фенікс, 2003. — 106 с.
51. Економіко-правові проблеми трансформації відносин власності в Україні / В. А. Свтушевський (відп. ред.). Акад. правових наук України, Ін-т приватного права і підприємництва. — К.: Моноскрипт, 1997. — 196 с.

52. Економічна енциклопедія: У 3 т. — Т. 1 / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.

53. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки. Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: Інформ.-видав. центр Держкомстату України, 2002. — 74 с.

54. *Єгоров І. Ю., Войтович А. І., Красовська О. В.* Малі та середні підприємства як невід'ємний елемент інноваційної моделі розвитку економіки України / Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку: Тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. 15—19 жовтня 2002 р., м. Івано-Франківськ. — К.: Ін-т економічного прогнозування НАНУ, 2002. — С. 48—50.

55. *Жаліло Я.* Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. — К.: НІСД, 2003. — 286 с.

56. *Завлин П. Н., Васильев А. В.* Оценка эффективности инноваций. — СПб: Бизнес-пресса, 1998. — 216 с.

57. *Завлин П. Н., Ипатов А. А., Кулагин А. С.* Инновационная деятельность в условиях рынка. — СПб.: Наука, 1994. — 190 с.

58. *Завлин П. Н., Юделевич М. А.* Научный труд в условиях НТР: эффективность и качество. — М.: Экономика, 1985. — 112 с.

59. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.93 № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — Ст. 64.

60. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.04 № 1621-ІV.

61. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 № 2063-ІІІ.

62. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 09.04.04 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 50. — Ст. 2609.

63. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.03 № 1160-ІV.

64. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 29. — Ст. 377.

65. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.91 № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47, — Ст. 646.

66. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.02 № 40-ІV // Офіційний вісник України. — 2002. — № 31. — Ст. 1447.

67. Закон України «Про комітети Верховної Ради України» // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 19. — Ст. 134.

68. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.93 № 3322-ХІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 33. — Ст. 345.

69. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» від 13.12.91 № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.

70. Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу» від 10.02.95 № 51/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 9. — Ст. 56.

71. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21.12.2000 № 2157-III.

72. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств (в редакції Закону України № 283/97-ВР від 22.05.97)» Редакція від 2005.03.25.

73. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.93 № 3687-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 32.

74. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.93 № 3688-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 34.

75. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5.11.97 № 621/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 8. — Ст. 28.

76. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.91 № 887-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 24. — Ст. 272.

77. Закон України «Про приватизацію державного майна» // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 24. — Ст. 348.

78. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.03 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 7, — Ст. 271.

79. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.01 № 2623.

80. Закон України «Про промислово-фінансові групи» від 21.11.95 № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 23. — Ст. 88.

81. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.99 // Голос України. — 1999. — 21 верес.

82. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.03 № 1381-IV.

83. *Зангеева С. Б., Филин С. А.* Технопарки и техноэкополисы как основа национальной инновационной системы // Инновации. — 2004. — № 6 (73). — С. 14—24.

84. *Зотова Л., Еременко О.* Инновации как объект государственного регулирования // Экономист. — 2004. — № 7. — С. 32—40.

85. *Иванов В.* Триада приоритетов // Инновации. — 2003. — № 5. — С. 38—42.

86. *Иванов М., Колупаева С., Кочетков Г.* США: управление наукой и нововведениями. — М.: Наука, 1990. — 216 с.

87. *Иванова Н. И.* Национальные инновационные системы // Вопросы экономики. — 2001. — № 7. — С. 58—62.

88. *Иванова Н. И.* Национальные инновационные системы. — М.: Наука, 2002. — 244 с.
89. *Иванова Н. И.* Сопоставление мировых и российских тенденций развития науки и инновационной деятельности // *Инновации*. — 2003. — № 4 (61). — С. 6—10.
90. *Ильяшенко С. Н.* Инновационное развитие рыночных возможностей: проблемы управления. — Сумы: ВВП «Мрия-1» ЛТД, 1999. — 222 с.
91. *Инновации и экономический рост*. — М.: Наука, 2002. — 377 с.
92. *Инновационные и инвестиционные процессы в переходной экономике* / Науч. ред. Б. М. Рудзицкий. — М.: Ин-т экономики РАН, 1999. — 192 с.
93. *Инновационный менеджмент: Справ. пособ.* — М.: ЦИСН, 1998. 568 с.
94. *Инновационный процесс в странах развитого капитализма (методы, формы, механизмы)* / Под ред. И. Е. Рудаковой. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — 144 с.
95. *Ионов М. Е.* Инновационный и инвестиционный потенциал России // *Инновационные и инвестиционные процессы в переходной экономике* / Науч. ред. Б. М. Рудзицкий. — М.: Ин-т экономики РАН, 1995. — 192 с.
96. *Инвестування української економіки* / За ред. А. І. Сухорукова. — К.: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2005. — 440 с.
97. *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 4—6 жовтня 1999 р.* — Івано-Франківськ: ІФДТУНГ, 1999. — Ч. 1. — 241 с.
98. *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 4—6 жовтня 1999 р.* — Івано-Франківськ: ІФДТУНГ, 1999. — Ч. 2. — 204 с.
99. *Інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України.* — К., 1997. — 111 с.
100. *Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика.* — К.: Основа, 2005. — 432 с.
101. *Казанцев А. К., Серова Л. С.* Управление инновационными проектами: Учеб.-метод. пособие. — СПб.: СПбГИЭА, 1999. — 39 с.
102. *Канторович Л. В.* Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. — М.: Изд-во АН СССР, 1960. — 347 с.
103. *Канторович Л. В., Кругликов А. Г.* Укрупненный расчет вклада науки и техники в национальный доход СССР. — ВНИИСИ: Сб. трудов. Вып. № 10. — 1978. — С. 56—64.
104. *Карпов В. І., Саверченко О. О., Радзівєвська Л. Ф., Єгоров І. Ю.* Інноваційний потенціал України та країн ЄС (порівняльний аналіз). — К.: УкрІНТЕІ: НДІ статистики, 2002. — 42 с.
105. *Квинт В. Л.* Управление научно-техническим прогрессом — региональный аспект. Вопросы методологии и практики / АН СССР. Ин-т экономики. — М.: Наука, 1986. — 216 с.

106. *Кирьяков А. Г.* Воспроизводство инноваций в рыночной экономике (Теоретико-методологический аспект). — Ростов-н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 2000. — 168 с.
107. Классики кейнса. — М.: Экономика, 1997. — 316 с.
108. *Кляненко Б. Т., Маслова Г. Н., Миленина Л. Я. и др.* Управление инновациями в условиях приватизации предприятий. — Луганск: Ин-т экономико-правовых исследований НАНУ, 1998. — 53 с.
109. *Кляненко Б. Т., Осыка А. П., Маслова Г. Н. и др.* Инновационная деятельность в условиях изменения форм собственности. — Луганск: Изд-во ВУГУ, 1997. — 48 с.
110. *Коваленко А.* Інноваційний фактор розвитку продуктивних сил України: Автореф. ... канд. екон. наук / РВПСУ НАНУ. — К., 2003. — 19 с.
111. *Комков Н. И.* Роль инновации и технологии в развитии экономики и общества // Проблемы прогнозирования. — 2003. — № 3. — С. 24—28.
112. *Кондратьев Н. Д.* Проблемы экономической динамики / Отв. ред. Л. И. Абалкин. — М.: Экономика, 1989. — 526 с.
113. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін.; За ред. Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2005. — 388 с.
114. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. — К.: Офіційне видання Верховної Ради України, 1996. — 51 с.
115. Контуры инновационного развития мировой экономики: Сб. ИМЭМО / Под ред. А. А. Дынкина. — М.: Наука, 2000.
116. *Кортов С. В.* Процессный подход к управлению инновационной деятельности на территории // Инновации. — 2004. — № 5 (72). — С. 15—19.
117. *Котлер Ф.* Основы маркетинга / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — 736 с.
118. *Краснов А. Г.* Теория инновационной экономики. — Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. — 294 с.
119. *Крючкова І. В.* Базові передумови формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в Україні / Тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку». — К.: Ін-т економічного прогнозування НАН України, 2002. — 158 с.
120. *Кузнецова І.* Вдосконалення системи критеріїв виокремлення малого підприємництва в Україні // Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку: Тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. 15—19 жовтня 2002 р., м. Івано-Франківськ. — К.: Ін-т екон. прогнозування НАНУ, 2002. С. 68—70.
121. *Кузьмін О. Е., Князь С. В., Тувакова А. Я.* Інвестиційна та інноваційна діяльність. — Львів: ЛБІ НБУ, 2003. — 233 с.
122. Курс переходной экономики / Под ред. Л. И. Абалкина. — М.: ЗАО «Финстатинформ», 1997.

123. *Лапко О.* Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. — К.: ІЕП НАНУ, 1992. — 254 с.
124. *Леонтьев Л. И.* Опыт стимулирования инновационной деятельности за рубежом // Инновации. — 2003. — № 4. — С. 11—13.
125. *Лисин В.* Инвестиционные процессы в российской экономике // Вопросы экономики. — 2004. — № 6. — С. 5—25.
126. *Лукинов І.* Інвестиційна активність в економічному оновленні та зростанні // Економіка України. — 1997. — № 8. — С. 4—8.
127. *Лукинов І. І.* Економічні трансформації. — К.: Книга, 1997. — 456 с.
128. *Львов Д. С.* Измерение эффективности научно-технического прогресса / АН СССР. ЦЭМИ. — М.:, 1985. — 137 с.
129. *Львов Д. С.* Эффективное управление техническим развитием. — М.: Экономика, 1990. — 255 с.
130. *Львов Д. С., Глазьев С. Ю.* Новая концепция управления научно-техническим прогрессом. — М.: ЦЭМИ, 1989.
131. *Маевский В.* Экономическая эволюция и экономическая генетика // Вопросы экономики. — 1994. — № 5.
132. *Максимов Ю., Митяков С., Митякова О.* Методика оценки инновационного потенциала учебно-научно-инновационного комплекса многопрофильного технического университета // Инновации. — 2004. — № 2 (69). — С. 51—55.
133. *Мале підприємництво України — процес розвитку / Д. В. Ляпін, Ю. І. Єхануров, О. В. Кужель та ін.* — К.: Ін- конкурентного суспільства, 2001. — 256 с.
134. *Мамутов В. К. и др.* Экономико-правовые и организационные предпосылки обеспечения конкурентоспособности экономики. — Донецк: ІЭПІ НАНУ, ОО «Юго-Восток», Лтд, 2002. — 149 с.
135. *Маніловська Г. Я.* Інтеграція України у світове господарство // Фінанси України. — 2003. — № 10.
136. *Маршалл А.* Принципы экономической науки: В3 т. / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1993. (в 3 томах)
137. *Мау В., Волосатов В.* Правовая база экономической реформы: проблемы устойчивости реформ // Вопросы экономики. — 1998. — № 8. — С. 85—96.
138. *Медынский В. Г., Шаршукова Л. Г.* Инновационное предпринимательство: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 240 с.
139. *Мельник В. П.* Пріоритет — структурно-технологічному оновленню економіки // Інноваційне забезпечення структурної перебудови економіки: Зб. наук. праць Ін-ту економіки НАНУ. Редкол.: Л. К. Безчасний (відп. ред.) та ін. — К., 1999. — С. 20—35.
140. *Мельник В. П.* Пріоритет — структурно-технологічному оновленню економіки // Інноваційне забезпечення структурної перебудови економіки / Ін-т економіки НАНУ; Відп. ред. Л. К. Безчасний. — К., 1999. — 152 с.

141. Мельник Л. Ю., Вініченко І. І., Корецький М. Х. Ринок, його елементи та їх взаємодія / Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. — Запоріжжя: ГУ ЗІДМУ, 2002. — 158 с.
142. Мижинский М. Ю. Меры государственно-правового стимулирования инноваций: правовой опыт ЕС // Инновации. — 2005. — № 7. — С. 115—118.
143. Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. — 1999. — № 3. — С. 49—59.
144. Морозов Ю. П. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 285 с.
145. На пути к обществу, основанному на знаниях // Общество и экономика. — 2004. — № 11—12. — С. 72—89.
146. Назаров М. М. Массовая коммуникация и общество. — М., 2004. — С. 123.
147. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2002 року № 733 «Про реорганізацію Державного центру науково-технічної експертизи».
148. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2002 року № 734 «Про визначення Департаменту інноваційного розвитку підрозділом по кваліфікуванню інноваційних проектів».
149. Народне господарство України у 1992 році: Стат. щорічник / М-во статистики України. — К.: Техніка, 1993. — 464 с.
150. Наука сьогодні. — К.: НТНЕІ, 1998. — № 1/5.
151. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. — К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2006. — 362 с.
152. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2001. — 185 с.
153. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2004. — 360 с.
154. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2005. — 360 с.
155. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2002. — 316 с.
156. Національні рахунки України за 1990—1999 роки. Стат. зб. / Держкомстат України. — К., 2001. — 361 с.
157. Никконен А. И. Венчурный бизнес В России: некоторые проблемы и перспективы (<http://www.business.rin.ru/cgi-in/search.pl?action=view&num>)
158. Новикова Т. С. Методика оценки общественной эффективности инновационных проектов // Инновации. — 2005. — № 4 (81). — С. 87—90.
159. Обґрунтування інвестиційних проектів у процесі трансформації форм власності: Навч. посіб. / Г. О. Швиданенко, О. В. Оголь, В. В. Заїкіна. — К.: КНЕУ, 1998. — 169 с.
160. Общій курс менеджмента в таблицях и графиках: Учеб. для вузов / Под ред. проф. Б. В. Прыкина. — М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. — 312 с.

161. *Опришко В. Ф.* Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. — К., 1999. — С. 126.
162. *Оптнер С. Л.* Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем / Пер. с англ. — М.: Сов. радио, 1969. — 215 с.
163. *Осецький В. Л.* Інвестиції та інновації: проблеми теорії та практики. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 413 с.
164. Основы инноватики / Под ред. Б. А. Портникова. — Оренбург: ОГУ, 2000. — 144 с.
165. *Осыка А. П.* Экономические и организационно-правовые проблемы инновационной деятельности / ИЭП НАНУ. — Донецк, 1999. — 368 с.
166. *Панченко Є. Г., Гаврилюк О. В., Арагау Б. С.* Малий бізнес у США, Канаді та країнах західної Європи. — К.: Ін-т світової економіки та міжнар. відносин НАНУ, 1993. — 50 с.
167. *Пересада А. А., Зубленко В. В.* Реалізація інвестиційних проєктів в Україні // Фінанси України. — 2004. — № 3. — С. 106—113.
168. *Покровский В. А.* Ускорение научно-технического прогресса: организация и методы. — М.: Экономика, 1983. — 216 с.
169. *Попов В. Д.* Инновационная активность предприятий: проблемы и перспективы / Красноярск. гос. аграр. ун-т. — Красноярск, 2001. — 54 с.
170. *Портер М.* Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. В. Д. Щетинина. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 316 с.
171. *Портной М.* Экономика США сегодня // Экономист. — 1992. — № 3. — С. 118—126.
172. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки» від 30.04.02. — К.: Інформ.-видав. центр Держкомстату України, 2002. — 74 с.
173. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» від 31.05.01. — К.: Інформ.-видав. центр Держкомстату України, 2002. — 412 с.
174. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році» від 27.02.02.
175. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. — К.: Інформ.-видав. центр Держкомстату України, 2001.
176. Постанова Верховної Ради України «Про Державну програму розвитку законодавства України до 2002 року» від 15.07.99 № 976-XIV.
177. Постанова Верховної Ради України «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» від 16.06.04 № 1786-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 43—44. — Ст. 494.
178. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13.07.99 // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 37. — ст. 336.

179. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державний фонд фундаментальних досліджень» від 24 грудня 2001 року № 1717.

180. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження методик проведення аналізу впливу та відстеження результативності регуляторного акта» від 11.03.04 № 308.

181. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державного департаменту інтелектуальної власності» від 4 квітня 2000 р. № 601.

182. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчого комітету з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності» від 16 лютого 2000 р. № 316.

183. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень» від 21 лютого 2001 р. № 164.

184. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Української державної інноваційної компанії» від 13 квітня 2000 р. № 654.

185. Пріоритети та інструменти інноваційного розвитку України. Матеріали засідання круглого столу 18 грудня 2002 року / Нац. Ін-т стратегічних досліджень НАНУ. — К.: Альтерпрес, 2003. — 46 с.

186. Проблеми законодавчої політики / За ред. В. М. Литвина. Вип. 1. — К., 2004. — С. 11—12.

187. *Разумнова И. И.* Развитие российского предпринимательства и американская практика // США и Канада. — 1999. — № 3—4. — С. 136—146.

188. Рациональное финансирование науки как предумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні. — К.: Фенікс, 2004.

189. Регламент Верховної Ради України від 27.07.94 № 129/94-ВР.

190. *Ровенский Ю. А.* Стратегия развития предпринимательства. — М.: Электроника, 1996. — 267 с.

191. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі» від 14 вересня 2002 р. № 538-р.

192. *Самуэльсон П.* Экономика / Пер. с англ. — М.: Алгон-Машиностроение, 1997.

193. *Санто Б.* Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг. / Общ. ред. Б. В. Сазонова. — М.: Прогресс, 1991. — 296 с.

194. *Свирина Л. Н.* К рынку через инвестиции и инновации // Инновационные и инвестиционные процессы в переходной экономике / Под ред. Б. М. Рудзицкого. — М.: Ин-т экономики РАН, 1999. — 192 с.

195. *Соколов Ю. И.* Инвестиционная составляющая инновационно-структурной политики // Инновационные и инвестиционные процессы в переходной экономике / Науч. ред. проф. Б. М. Рудзицкий. — М.: Институт экономики РАН, 1999. — 192 с.

196. *Соловьев В. П.* Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). — К.: Фенікс, 2004. — 560 с.

197. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь / Под ред. Л. М. Гохберга. — М.: ЦИСН, 1996.
198. Статистичний щорічник України за 1997 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Укр. енцикл., 1999. — 624 с.
199. Статистичний щорічник України за 2000 рік / Держкомстат України. — К.: Техніка, 2001. — 598 с.
200. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Консультант, 2004. — 631 с.
201. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2005. — 591 с.
202. Статистичний щорічник України за 2005 рік. — К.: Консультант, 2006. — 575 с.
203. *Струмилин С. Г.* К методологии учета научного труда. — Л.: Изд-во АН СССР, 1982. — 471с.
204. США: экономические рычаги в управлении фирмами. — М.: Наука, 1991. — 352 с.
205. *Твисс Б.* Управление научно-техническими нововведениями. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.
206. Тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку» (15—19 жовтня 2002 р., м. Івано-Франківськ). — К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2002. — 158 с.
207. *Троян В.* Українські вчені за кордоном: відплив умів чи їх збагачення? // Дзеркало тижня. — 2001. — № 6.
208. *Туган-Барановский М. И.* Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. — Петроград, 1923.
209. *Турчинов О. В., Огонь Ц. Г., Фролова Г. С. та ін.* Бюджетный кодекс України: закон, засади, коментар / Під ред. О. Турчинова. — К.: Парламент. вид-во, 2002. — 320 с.
210. Указ Президента України «Про внесення змін до Указу Президента України від 3 липня 1998 р. № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06.99 № 746/99.
211. Указ Президента України «Про Концепцію державної промислової політики» від 12.02.03 № 102/2003.
212. Указ Президента України «Про Міністерство освіти і науки України» від 7.06.2000 № 773/2000.
213. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року «Про невідкладні заходи щодо виходу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку» від 20.08.01 № 640 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 34. — ст. 1579.
214. Указ Президента України «Про утворення Державного агентства з інвестицій та інновацій» від 30 грудня 2005 р. № 1873/2005.

215. Указ Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» від 20.04.04 № 454 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16. — Ст. 1094.

216. Урядові програми підтримки малого високотехнологічного бізнесу: досвід США (<http://www.fim.ua/cgi-bin/presscentre/pubs/2005/4/50/>)

217. *Уткин Э. А.* Управление компанией. Ассоциация авторов и издателей «Тандем». — М.: Экмос, 1997. — 304 с.

218. *Уткин Э. А., Морозова Г. И., Морозова Н. И.* Инновационный менеджмент. — М.: АКАЛИС, 1996. — 297 с.

219. *Федоренко В. Г.* Шляхи підвищення ефективності інвестиційно-інноваційної політики в Україні // Інноваційно-інвестиційні моделі трансформації перехідних суспільств / Під ред. В. Г. Федоренко. — Біла Церква, Ешке О.М., 2003. — 289 с.

220. *Филипенко А.* Нас выталкивают на периферию // Голос Украины. — 1994. — 6 мая.

221. *Фостер Р.* Обновление производства: атакующие выигрывают. / Под общ. ред. В. И. Данилова-Данильяна: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1987. — 272 с.

222. Хозрасчетные факторы ускорения научно-технического прогресса в промышленности / Отв. ред. С. М. Ямпольский. — К.: Наук. думка, 1973. — 255 с.

223. *Царев В. В.* Оценка экономической эффективности инвестиций. — СПб.: Питер, 2004. — 464 с.

224. Цивільний кодекс України від 16.01.03 № 435-IV.

225. Цивільний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / (Тертишніков В. І.). — Вид.8. — Х.: Консул, 2003. — 408 с.

226. *Цигилик І. І., Крпельницька С. О., Мозіль О. І., Ткачук І. Г.* Економіка й організація інноваційної діяльності. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 128 с.

227. *Цыганов С. А.* О начальных этапах коммерциализации результатов фундаментальных исследований. Опыт РФФИ // Инновации. — 2004. — № 1(68).

228. *Чулок А. А.* Показатели эффективности инноваций на макроуровне: основные тенденции и результаты расчета инновационного индекса // Инновации. — 2006. — № 3 (90). — С. 39—46.

229. *Чухно А. А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. — К.: Логос, 2003. — 631 с.

230. *Шнак В. І.* Розвиток малого підприємництва в Україні. — К.: МАУП, 2003. — 122 с.

231. *Штефан О.* Запобіжні заходи як засіб забезпечення захисту прав у сфері інтелектуальної власності // Інтелектуальний капітал. — 2005. — № 3. — С. 10—16.

232. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.

233. *Щелкунов В.* Процеси інтеграції та науково-технологічний розвиток України за умов світової глобалізації // Вісник КНТЕУ. — 2004. — № 5. — С. 81—86.
234. *Щелкунов В. И.* Интеграция высшего технического образования, естественных наук и современной промышленности — магистральный путь развития общества // Стратегія економічного розвитку України. — 2002. — № 1. — С. 491—492.
235. *Эванс Дж., Берман Б.* Маркетинг / Пер. с англ. — М.: Экономика, 1990. — 235 с.
236. Экономические методы управления инновационными процессами / АН УССР; Ин-т экономики. — К., 1990.
237. *Яковец Ю. В.* Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм. — М.: Экономика, 1988. — 336 с.
238. *Яковлев А. I.* Методика визначення ефективності інвестицій, іновацій, господарських рішень в сучасних умовах. — Х.: Бізнес-Інформ, 2001. — 56 с.
239. *Alfimov M. V., Minin V. A., Tsyganov S. A.* What funding organizations can do with regard to knowledge transfer into industry and society. Proceedings of ISCONIS Workshop. June, 1999, Bonn. DFG.
240. *Brown M. G., Swenson R. A.* Measuring R and D productivity. // Research and technology management. — 1988. — July-August. — Vol. 31, № 4. — С. 11—15.
241. Business Strategy for Development / International Institute for Sustainable Development. — Manitoba (Canada): IISD, 1992. — 116 p.
242. *Cohen W., Leningthal D.* Innovation and learning: the two faces of R and D // The economic journal. — 1989. — Vol. 99. — P. 569—596.
243. Commission comments on research infrastructures and the ERA // Cordis focus supplement. — 2001. — № 169. — P. 1—2.
244. *Denison E.F.* Trends in American Economic Growth (1929—1982). Washington: The Brookings Institution, 1990, P. 30.
245. European Commission/ Directorate General. Taxation and Customs Union. Tax policy. Trends in European Taxation Systems. Forecasts 1998—2002. Analysis of national policies on statutory contributions and charges. Brussels, 2000. — С. 23.
246. European Innovation Scoreboard // Cords focus supplement. — 2001. — № 18. — P. 1—40.
247. European Innovation Scoreboard. European Commission. Innovation paper, 2001. С. 23.
248. *Evangelista M.* Innovation and the arms race. How the United States and the Union develop new military technologies. Ithaca and London: Cornell University Press, 1988.
249. *Freeman C.* Technology policy and economic predominance lessons from Japan. L.: Pinter, 1987.
250. *Gualt S.* Responding to Change. // Research and technology management — 1994. — May-June. — Vol. 37, № 3. — P. 23.

251. *Korhai J.* Vision and reality, market and state: Contradictions a dilemma revisited. — Budapest, 1990. — 69 p.
252. *Lukas R. E. Jr.* On the mechanism of economic development. *J. Monetary Econ.*, 1992, 22: p. 3—42.
253. *Michael E. Porter, Jeffrey D. Sachs, John W. McArthur.* Executive Summary Competitiveness and Stages of Economic Development. http://www.weforum.org/pdf/gcr/ExecSumm_Final
254. National Innovation Systems. OECD, 1997.
255. National Innovation Systems. Paris: OESD, 1999. P. 4.
256. National systems of innovation: towards a theory of innovation and interactive learning / Ed. B. — A. Ludvall. L.: Pinter, 1992.
257. *Nelson R.* Capitalism as an engine of progress. *Research Policy*. 1990, — P. 203—213.
258. OECD Science, Technology and Industry Outlook. P. 2002. — P. 2.
259. OECD. Basic science and technology statistics. — 1999. P., 2000
260. *Pappas R. A., Remer D. S.* Measuring R and D productivity // *Research management*. — 1985. — May—June.
261. Proceedings of 1-st European Regional Conference on Scientific Funds and Foundations as Essential elements of the R&D process/ Ed. by Dr. Edward Kopal. UNESCO. The Slovenian Science Foundation. 1999.
262. *Szakonyi R.* Measuring R and D effectiveness // *Research and technology management*. — 1994. — March—April. — Vol. 37, № 2. — P. 27.
263. The World Bank. World Development Indicator. 1997. Washington, D.C., 1997.
264. The World Bank. World Development Indicator. 2000. Washington, D.C., 2000.
265. U.S. — Japan Science and Technology Exchange: Patterns of Interdependence / Ed. by Uyehara C.H. Boulder — L., 1988. — P.79—85.
266. <http://www.irap.ca>
267. <http://www.kmu.gov.ua>
268. <http://www.vinnova.se/publ/vp—02—04.pdf/>
269. <http://www.Britishcouncil.Uk>
270. <http://www.novecolo.info/ua/news/publications/>
271. <http://www.refine.org.ua/pageid>
272. <http://www.liga.net.17.04.2006>

Наукове видання

ПАВЛЕНКО Ірина Анатоліївна

**ІННОВАЦІЙНЕ
ПІДПРИЄМНИЦТВО
У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ
ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

Монографія

Видано в авторській редакції

Художник обкладинки *О. Покорницька*
Верстка *Т. Мальчевської*

Підп. до друку 08.08.07. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсет. Ум. друк. арк. 14,41
Обл.-вид. арк. 16,40. Наклад 300 пр. Зам. № 07-3398

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44
E-mail: publish@kneu.kiev.ua

Гарантія відмінних знань

Видавництво КНЕУ, створене 1996 року, є провідним видавцем економічної літератури в Україні.

Видання КНЕУ — це книжки високої якості для студентів та викладачів вищих навчальних закладів, науковців та підприємців.

Видавництво вже випустило у світ понад 1000 найменувань підручників і посібників та регулярно забезпечує своїх читачів новими виданнями.

Якість понад усе

- Літературу видавництва КНЕУ розроблено відповідно до затверджених Міністерством освіти і науки України навчальних програм та вимог Болонської декларації.

- Процес випуску літератури видавництва включає повний цикл підготовки книжок — від розміщення заявки автором до отримання надрукованих примірників. Це гарантує актуальність матеріалів, адекватність їх сучасним умовам ведення бізнесу та перевірку на практиці.

- Видання КНЕУ дають змогу комплексно забезпечити навчальний процес і науковий розвиток студентів, аспірантів та викладачів. Оптимальне поєднання теоретичних матеріалів з практичними прикладами робить видання корисними для працівників підприємств та підприємців.

Видавництво пропонує

- підручники
- навчальні посібники
- навчально-методичні посібники
- курси лекцій
- тренінгові технології
- монографії
- збірники наукових праць
- освітньо-кваліфікаційні характеристики
- освітньо-професійні програми

Основні напрями видань

Міжнародна економіка
Економіка підприємства
Статистика
Менеджмент. Маркетинг
Бухгалтерський облік. Аудит
Фінанси
Банківська справа. Інвестування
Економіка агробізнесу
Право
Точні науки
Суспільні та гуманітарні науки

Видавництво КНЕУ імені Вадима Гетьмана
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
тел.: (044) 537-61-44, e-mail: publish@kneu.kiev.ua

Реалізація книжок

ТОВ «Міжнародний інститут бізнес-освіти КНЕУ ім. В.Гетьмана»
Тел./факс: (044) 537-61-71, 537-61-71
e-mail: andrushko@icbe.com.ua
www.icbe.com.ua

Як придбати літературу

Пропонуємо гнучку систему знижок та вигідні умови співпраці.

Забезпечуємо щотижневне розсилання прайсів та інформацію про нові надходження електронною поштою.

Роздрібний продаж літератури в Києві

- пл. Львівська, 14
- просп. Перемоги, 54/1
- вул. Дегтярівська, 49 Г
- вул. Мельникова, 79/81
- книжковий ринок «Петрівка» — 89 ряд, місце 15 (працює у вихідні)
- Книжковий магазин «Знання», вул. Хрещатик, 44, тел.: 234-22-91
- Книжковий магазин «Сяйво», вул. Червоноармійська, 6, тел.: 235-43-66
- Книжковий магазин «Технічна книга», вул. Велика Васильківська, 51, тел.: 287-25-86
- Книжковий магазин «Урожай», просп. 40-річчя Жовтня, 128, тел.: 258-31-87
- Книжковий магазин «Академкнига», вул. Б. Хмельницького, 42, тел.: 234-51-42

Видавництво КНЕУ імені Вадима Гетьмана
04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
тел.: (044) 537-61-44, e-mail: publish@kneu.kiev.ua

Реалізація книжок

ТОВ «Міжнародний інститут бізнес-освіти КНЕУ ім. В.Гетьмана»
Тел./факс: (044) 537-61-71, 537-61-71
e-mail: andrushko@icbe.com.ua
www.icbe.com.ua

АРКВАТ «Кримкнига»

м.Сімферополь, вул. Горького, 5
тел.: (0652) 27-54-87

Книжковий магазин «Буква»

м.Сімферополь, вул. Севастопольська, 6
тел. (0652) 27-31-53

м.Євпаторія, вул. Фрунзе, 42
тел. (06569) 331-44

м. Ялта, вул. Гоголя, 24
тел. (0654) 32-37-41

ВІННИЦЬКА ОБЛ.

Магазин «Кобзар»

м. Вінниця, вул. Привокзальна, 2/1

ВОЛИНСЬКА ОБЛ.ТОВ «Знання»

м.Луцьк, пр. Воли, 41

тел./факс: (03322) 423-98

Книгарня «Дім книги»

м.Луцьк, вул. Конякіна, 37-а

тел./факс: (0332) 73-01-59

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛ.Бібколектор обласний

м.Дніпропетровськ, вул. Кірова, 22
тел.: (056) 778-38-39-ф, 778-25-37
магазин «Ера»

м.Кривий Ріг, вул. Косіора, 42
тел.: (0564) 712367

ПП Семенов А. П.Книжковий магазин «Дар»

м.Кривий Ріг, вул. Пухачевського, 75
тел.: (0564) 66-41-88

тел./факс: (0564) 66-01-68

ДОНЕЦЬКА ОБЛ.ПП Ярошенко Н. М.

м.Донецьк, вул. Артема, 84
(приміщення обласної бібліотеки
ім. Н. Крупської)

тел.: (062) 343-88-07

ПП Розенбаум С. Г.

м.Донецьк, вул. Артема, 160
Книжковий ринок, м.Донецьк,
торговий комплекс «Маяк», місце 113
тел./факс: (0622) 22-68-79

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛ.«Світ книги»

м.Житомир, вул. Київська, 17/1
тел.: (0412) 47-27-52

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛ.ТОВ «Букініст»

м.Ужгород, вул. Л. Толстого, 4
тел.: (03122) 3-72-18

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛ.ТОВ «ЛЕКТОС» ЛТД

м.Запоріжжя, пр. Леніна, 142
тел.: (0612) 13-85-53, (061) 220-09-96

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛ.ТОВ «Арка»

м.Івано-Франківськ, Вічевий майдан, 3
тел./факс: (0342) 50-14-02, (03422) 3-04-60

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛ.«Книжковий світ»

м.Кіровоград, вул.Набережна, 11

ЛУГАНСЬКА ОБЛ.ФОП Гречишкін С. І.

м.Луганськ, вул. Леніна, 149-а
тел./факс: (0642) 58-95-28, 59-63-37

ЛЬВІВСЬКА ОБЛ.ДКП «Бібліотечний колектор»

м.Львів, вул. Лисенка, 21
тел./факс: (0322) 75-79-86

ТОВ «Ноти»

м.Львів, пр. Шевченка, 16
тел./факс: (0322) 72-67-96

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛ.ТОВ «Ноч-Хау»

м.Миколаїв, вул. Дунаєва, 36
тел.: (0512) 47-47-97

ОДЕСЬКА ОБЛ.ПП Петров О. Є.

м.Одеса, вул. Гайдара, 66, кв. 99
тел./факс: (0482) 49-23-41;
(0482) 66-17-64

Книжковий магазин «Дім книги»

вул. Дерibasivська, 27
тел.: (048) 728-40-13

<p>ПОЛТАВСЬКА ОБЛ. <u>Книжковий магазин «Роксолана»</u> м.Кременчук, вул. Перемоги, 26 тел./факс: (0536) 79-85-95, 3-20-64</p> <p>РІВНЕНСЬКА ОБЛ. <u>ОККП «Рівнекнига»</u> м.Рівне, вул. Островського, 16 тел.: (0362) 22-41-05</p> <p>СУМСЬКА ОБЛ. <u>ТОВ «Прометей»</u> м.Суми, вул. Інтернаціоналістів, 18</p> <p>ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ. <u>СМП «Карт-бланш»</u> вул. Дорошенка, 16 тел./факс: (0352) 43-55-44</p> <p>ХАРКІВСЬКА ОБЛ. <u>АВІОНІКА-Харків</u> м.Харків, вул. Сумська, 51 тел.: (057) 714-26-75 <u>ПП Антаков А. П.</u> Книжковий ринок «Райский уголок» м.Харків, пр. Кравцова, 19, 2 ряд, 22 м. тел.: (067) 390-62-82, 8(050) 594-5840 <u>Книжковий парк «Центральний»</u> м.Харків, пл. Р. Люксембург, 10, ТЦ «Мелодія», www.bookhouse.com.ua тел.: (057) 759-02-99, 754-33-01</p>	<p>ХЕРСОНСЬКА ОБЛ. <u>Магазин «Учбова книга»</u> м.Херсон, вул. Декабристів, 22 тел.:(0552) 26-22-10 вул.Кулика, 135, тел.: (0552) 55-54-01 <u>Книгарня «Книжковий ряд»</u> м.Херсон, вул. Леніна, 14/16 тел.:(0552) 22-14-56</p> <p>ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛ. <u>ТОВ «Книжковий світ»</u> м.Хмельницький, вул. Подільська, 25 тел.:(0382) 65-60-73, 26-60-73 <u>ХОП «Школяр»</u> м.Хмельницький, вул. Щербаківа, 4 тел.:(03822) 3-03-90</p> <p>ЧЕРКАСЬКА ОБЛ. <u>«Будинок книги»</u> вул. Хрещатик, 200 тел.:(0472) 45-99-20 ДТП«Світоч» м.Сміла, вул.Щорса, 10 тел.:(047) 334-23-39</p> <p>ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ. <u>«Чернівецький обласний бібліотекар»</u> вул. Шептицького, 23 тел.:(0372) 52-62-10 <u>КП «Технічна книга»</u> вул. О. Кобилянської, 45 тел.:(03722) 2-74-96, факс: 2-71-64</p> <p>ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛ. <u>КТП «Будинок книги»</u> м.Чернігів, пр.Миру, 45</p>
--	---

Детальнішу інформацію про місця продажу літератури
 видавництва КНЕУ в регіонах ви можете отримати за телефонами:

8 (044) 537-67-77, 537-61-71, 238-63-19.

Видавництво КНЕУ імені Вадима Гетьмана
 04053, м. Київ, пл. Львівська, 14
 тел.: (044) 537-61-44, e-mail: publish@kneu.kiev.ua

Реалізація книжок

ТОВ «Міжнародний інститут бізнес-освіти КНЕУ ім. В.Гетьмана»
 Тел./факс: (044) 537-61-71, 537-61-71
 e-mail: andrushko@icbe.com.ua
www.icbe.com.ua

**Підручники
видавництва КНЕУ 2005—2006 рр.**

Назва	Автор	Кількість сторінок	Рік видання	Обкладинка
Економетрія	Наконечний С. І. та ін.	520	2005	тв
Економічний аналіз діяльності підприємств АПК	Ковальчук М. І.	390	2005	тв
Макроекономіка	Савченко А. Г.	441	2005	тв
Маркетинг. Ч. 1	Скибінський С. В.	568	2005	тв
Проектне фінансування	Пересада А. А. та ін.	736	2005	тв
Фінансовий менеджмент	Поддєрьогін А. М.	536	2005	тв
Центральний банк та грошово-кредитна політика	Пуховкіна М. Ф. та ін.	556	2005	тв
Економіка підприємства (рос. мовою)	Покропивний С. Ф.	652	2005	тв
Державна служба.	Оболєнський О. Ю.	472	2006	тв
Комунікативні процеси у навчанні	Бутенко Н. Ю.	383	2006	тв
Логістика	Кальченко А. Г.	284	2006	тв
Мотивація персоналу	Колот А. М.	337	2006	тв
Облік міжнародних операцій.	Кузьмінський Ю.А., Козак В.Г., та ін.	336	2006	тв
Страховання	Осадець С. С.	604	2006	тв

Умовні позначення: тв — тверда обкладинка; м — м'яка обкладинка.

Як отримати повний прайс літератури видавництва КНЕУ

- Зателефонувати 8(044) 537-67-77, 537-61-71, 238-63-19
- Надіслати запит електронною поштою: irina@icbe.com.ua
- Відвідати веб-сторінку: www.icbe.com.ua